IV. KÖTET. UJ FOLYAM. 1884. ÉV.

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESITŐ.

A M. T. AKAD. ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
ÉS
AZ ORSZ. EMB. S RÉG. TÁRSULATNAK KÖZLÖNYE

SZERKESZTI

PULSZKY KÁROLY.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

1884. TELJES FOLYAM.

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA.

1884.

TARTALOM.

A NAGY-SZENT-MIKLÓSI KINCS.

Tanulmány a népvándorláskori művészetről.

Torontálmegyében az Aranyka mellett és nem messze a Marostól fekszik Nagy-Szent-Miklós községe; itt került elé a múlt század végső évében legfontosabb népvándorlási kincsünk.

A leletről több versió kering az íróknál. A közönséges versió szerint, melyet Arneth beszél el,[1] Nera Vuin parasztgazda 1799-ben, háza udvarán egy falhoz meg akarván ásni az alapot, alig egy lábnyi mélységre, a puszta földben, tömérdek aranytárgyat lelt.

Az első tulajdonostól két görög kereskedő vette meg a kincset és elhozta a pesti vásárra, hogy itt eladja. Be is jelentették kincsüket a város birájánál. Ez állítólag Bécsbe adott róla hivatalos hírt és ennek következtében Ferencz császár még ugyanazon év september havában kiadta a rendeletet, hogy az egész aranykincs vétessék meg a cs. kir. régiségcabinet számára, a mi meg is történt.

A kincs akkori mibenléte ugyanannyi volt a mi most, t. i. huszonhárom darab aranyedény, melynek összes súlya $1678 \frac{8}{16}$ arany.

[1] Arneth: Die Gold- und Silbermonumente des k. k. Münz- und Antikencabinets, Wien 1850. fol. XLI. táblával 8. l.

[2] Dr. Kennernek, a bécsi régiségtár igazgatójának és dr. Robert Schneider régiségtári őr uraknak köszönhetem, hogy néhány, a lelet megszerzésére vonatkozó levéltári akta tartalmáról értesültem. — A nevezett cs. kir. régiségtár 1799. évi aktái közt 111. szám alatt őríztetik az udvari főkamarás levele (1799. szept. 25.), melyben Neumann igazgatóval az erre vonatkozó császári meghagyás közöltetik.

Lehetséges, hogy még Nagy-Szent-Miklóson kallódott el néhány darabja, mielőtt hivatalos helyre jutott a kincs. Erre nemcsak maga a lelet utal, de néhány külső körülmény is oda mutat. A cs. kir. régiségtár aktái közt van Neumann régiségtári igazgatótól egy kérvény fogalmazványa, melyet ő a szegény parasztasszony (!) kérelmére írt, ki a kincset lelte és a ki nem ismervén a kincsekről szóló törvényeket, a kincsből néhány darabot eladott és azért elesvén az ő törvényes harmadától, a császártól kárpótlást kért.[3]

Ehhez járul, hogy ugyancsak Neumann igazgatótól az 1805-dik évből van egy följegyzés, mely szerint előtte egy szemtanu kijelentette, hogy saját szemével látta a hiányzó edényeket, hogy az általa látott edények igen nagyok voltak és hogy az egész kincs aranyértéke 24—25000 aranyra mehetett.[5]

Az első szakember, ki a kincset tanulmányozta és róla értekezett, híres *Schönwisner*-ünk volt. Budán még 1799-ben, röviddel mielőtt Bécsbe került, láthatta a kincset a m. kir. kamara elnökénél «rövid ideig és nyugtalanság közepette». Észleleteit a magyar érmészetről írt művében 1801-ben tette közzé.[5] Értekezéséből itt csak a lelet körülményeire vonatkozó s Arneth közleményétől eltérő hírt emelem ki, hogy «a kincset szőlőben találták, vasbögrében».

Az első nagy illusztrált kiadást még a század huszas éveiben készitette elé Steinbüchel, a cs. kir. régiségtár igazgatója, midőn 1827/29 azon fényes táblákat vésette rólok, melyeket utóbb 1850-ben utódja Arneth fönidézett művében fölhasznált és közzétett. Nálunk még 1847-ben, tehát Arneth előtt foglalkoztak tudósaink a kincscsel és egyik régészünk, talán Luczenbacher (Erdy) János, Szeremley Miklós folyóiratában kőnyomatú tábla kiséretében néhány darabját közzé is tette.[6]

A szövegben az ismeretlen író figyelmeztet arra, hogy

[3—4] E följegyzéseket szintén dr. Robert Schneider, a bécsi cs. kir. régiségtár őre volt szíves velem közölni.

[5] Notitia Hungaricæ rei numariæ. Budæ 1801. §. XLII. Alterius thesauri in Comitatu Torontaliensi recens effossi, descriptio.

[6] Magyar Hajdan és Jelen 1847. 4/5 ll. Tábla 4. sz.

Jerney János, akkori híres kutató, behatóan foglalkozik a lelettel.[7]

Vajjon Jerney János csakugyan elkészítette-e értekezését a kincsről, nem bírtam megállapítani.

Hazai tudósaink azóta is csak ritkán és futólag foglalkoztak a kincscsel. Böhm Lénárt Arneth nyomán említett (Gesch. des Temeser Banats 1861. II. k. 294 s k. ll. 2 kőnyomatu táblával XI. és XII. szám alatt. Arneth táblái nyomán) Rómer szintén Arneth nyomán említi, midőn a két hazában lelt aranykincsekről szól (Arch. Közl. 1865 V. k. 31. l.) Henszlmann a budapesti ősrégészeti gyülés közleményeiben ír röviden néhány darabjáról (Compte Rendu 1876. I. 506. l.), szintén Arneth nyomán. Pulszky Ferencz röviden említette a a m. t. akadémia 1878. évi nagy gyülésén és azóta is többször. Csak legújabban (1884) jelent meg a lelet leirása a történeti ötvösműkiállítás lajstromának első füzetében. A rövid leirásokhoz részben a mi eredeti rajzaink, részben Arneth tábláiról vett contourrajzok kisebbített másolatai csatoltattak.[8]

Külföldiek közül Hammer-Purgstall említi a kincset,[9] Odobescu is említi,[10] Sacken és Kenner 1866-ban először adtak az edényekről részletes leirást[11] és Dietrich (1866) először foglalkozott behatóbban a rajtuk lévő föliratokkal.[12]

A jelen dolgozatban előbb leirom az egész leletet és a leirásokat fényképek után készített rajzokkal egészítem ki. A rajzokat Kádár Gábor, Gaál József, Ágota Imre, Nagy Lázár és Krieger Béla készitették. A magyarázatot a föliratokon kezdem, a dombormüveken folytatom s a dolgozatot a kincs mütörténeti méltatásával fejezem be.

[7] 5. lap: «Minthogy Jerney J. úr, a magyar tudós társaság buzgó és tudományos tagja, e feliratnak megállható magyar megfejtésén munkál stb.

[8] Pulszky Károly: A magyar történeti ötvösműkiállítás lajstroma. I. füzet. Budapest 1884.

[9] Geschichte des osmanischen Reiches. III. 726. (Nem láttam.)

[10] Notice sur les antiquités de la Roumanie à l'exposition de Paris 1868. 29. l.

[11] Sammlungen des k. k. Münz- und Antikencabinets Wien 1866. Rézmetszetű táblával.

[12] Dietrich Runeninschriften eines gothischen Stammes auf den Wiener Goldgefässen des Banater Fundes. Germania XI. 1866. 177—209. Két kőnyomatú táblával.

Dolgozatom tehát a következő öt fejezetre oszlik:

Legvégén adom a számozatlan ábrák magyarázatát.

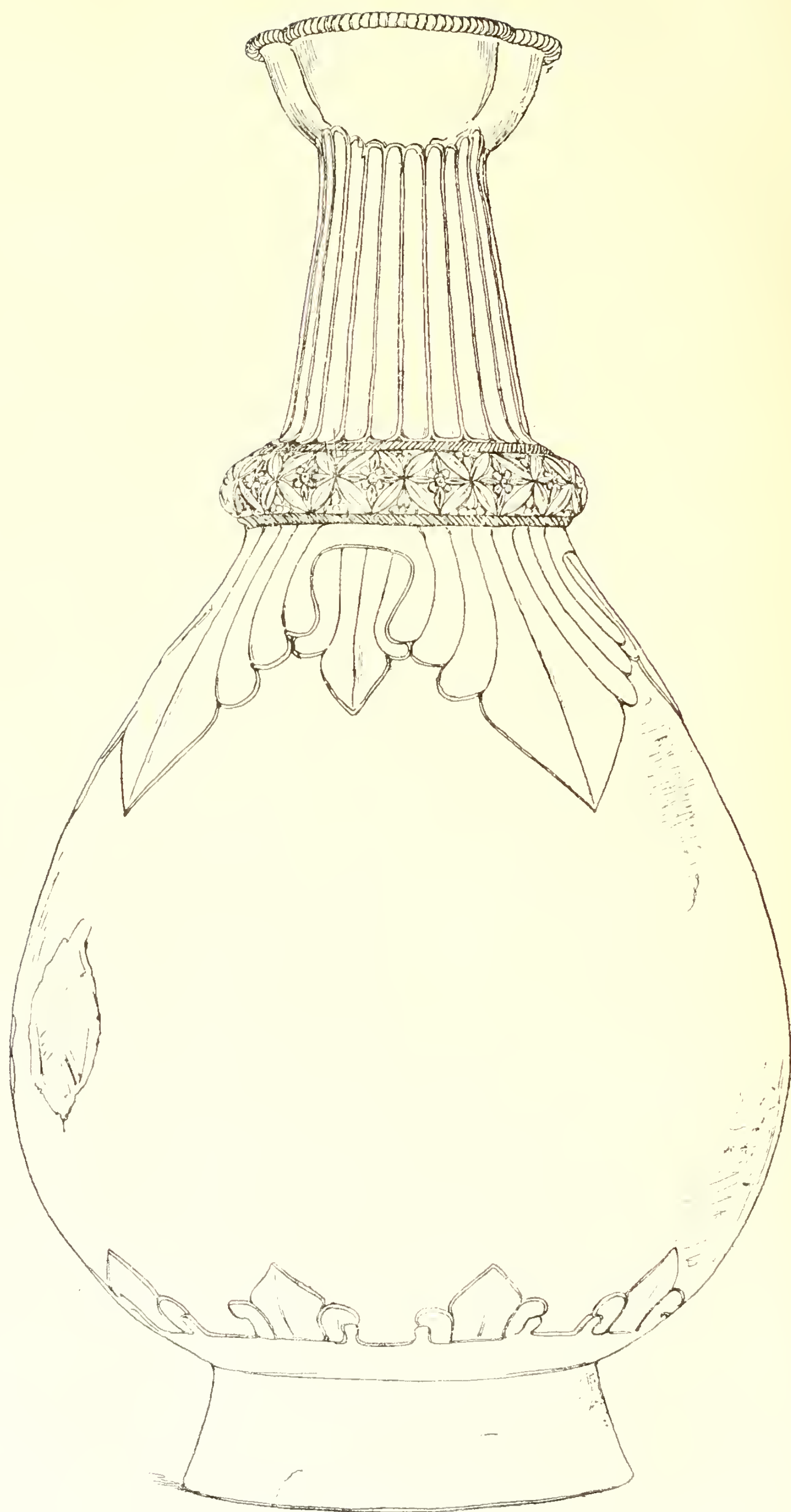

I. A LELET LEÍRÁSA.

1. A kincs legnagyobb darabja egy óriási korsó, melynek valamikor füle volt; nyoma látszik is a szája oldalán és testén, de most hiányzik. Az egész korsó egy darabból trébelt mű. Állvány módjára kihajlított karimás talpon áll, teste tojásdad, fölfelé keskenyül, nyakát és testét kidudoródó gyűrű köti össze, szája három erősen kiugró karéjjá tágúl ki.

Szája szélét kívül reá forrasztott gyöngysor ékíti; nyaka fölületét hosszában futó hornyolatok élénkítik, a nyaka tövén lévő gyűrűt nagyobb és kisebb csillagokból alkotott diszítmény ékíti, melyet fölül-alúl zsinortag határol. Végül testét fölül-alúl levéldísz veszi körül, a fölső levelek lefelé, az alsók fölfelé állanak. E leveleknek nincs oly határozott jellegük, mint az akanthusnak vagy palmetteknek. A fölső koszorú nagyobb és közbe rakott levelekből áll, mindegyik levél ismét több levélből van összealkotva, melyeknek körvonalai csak jelezvék; középen gyöngén jelzett bordák futnak végig. Sokkal egyszerűbb az alsó levélkoszorú. Ennek alján végig vonúl egy közös alap, melyből fölfelé álló rövid nyulványok közé van helyezve egy nagyobb s mellette kétfelől egy-egy kisebb levél, a kisebb levelek símák, csak a középső levélen jeleztetik gyöngéden a középső borda. A kiállítási lajstrom (53. l.) helyesen liliomos korona formához hasonlítja az alsó szegélyt. Az edény méretei ezek: magassága 36 cm. legnagyobb átmérője a hasán 19·3 cm., öblén átmérője 7·8 cm. talpán 11·2 centiméter. Anyaga 22 karátos fínomságú arany,

1. ábra. Korsó (1. szám).

2. ábra. Korsó (2. szám *a*.).

3. ábra. Korsó (2. szám *b*.).

súlya (Sacken és Kenner szerint) 614 arany = 2149 gramm. (1. ábra.)

2. Figurális előállításainál fogva a legérdekesebb tárgyak közé tartozik egy kisebb korsó. Ez zömökebb mint az előbbi, de egészen ugyanaz a tagozása; füle elveszett, a forrasztás nyoma látszik száján és teste közepén.

A korsó valóságos remeklése a trébelésnek: talpán kiálló karimája, a domborművek hasán, nyaka tövén és szája szélén mind egy darabból vannak kiverve.

Öblét legfölül ismét odaforrasztott gyöngysor keríti, azután érdes alapról kiemelkedő levélfüzér következik, melynek szélessége egy centimeter.

Az alap érdessége arra látszik utalni, hogy itt mint sok más esetben ez edényeken zománcz vagy más színes anyag fogta körül, mint háttér, a domború diszítményeket. Nyaka síma, nyaka tövén ismét csillagos ékítmény vonul körül, úgy mint a nagyobbik edényen, csakhogy itt fölül-alúl befelé álló csipkés keret szegélyezi. A gyürü alatt a test legszükebb részén levélsor fut körül, a levelek idoma lándzsaszerü, hegyük lefelé áll s a szélük találkozásai közt kör s a kör közepén pont van.

Két egymásba futó és ismét félkörben elhajló szalag négy köridomú mezőre osztja a test felületét. A szalag szélein egy-egy gyöngysor s ezeken belől a szalag közepét egymásra rakott pikkelyeket (?) utánzó diszítmény tölti be.

Mindegyik körben egy-egy jelenet: *a)* oroszlántestü szárnyas griff a letepert dámvadat feje hátán és elötestén fogja. (2. ábra.)

b) Szakállas lovas balra nyargal, jobbjában lovas zászló baljával oldalán lecsüngő szakállas ember üstökét fogja, e mögött egy más fej látszik lefelé fordított helyzetben. (3. ábra.)

Az alakok öltözetével, a zászló sajátságos idomával és a lószerszám diszítésével alább behatóbban kell majd foglalkoznunk.

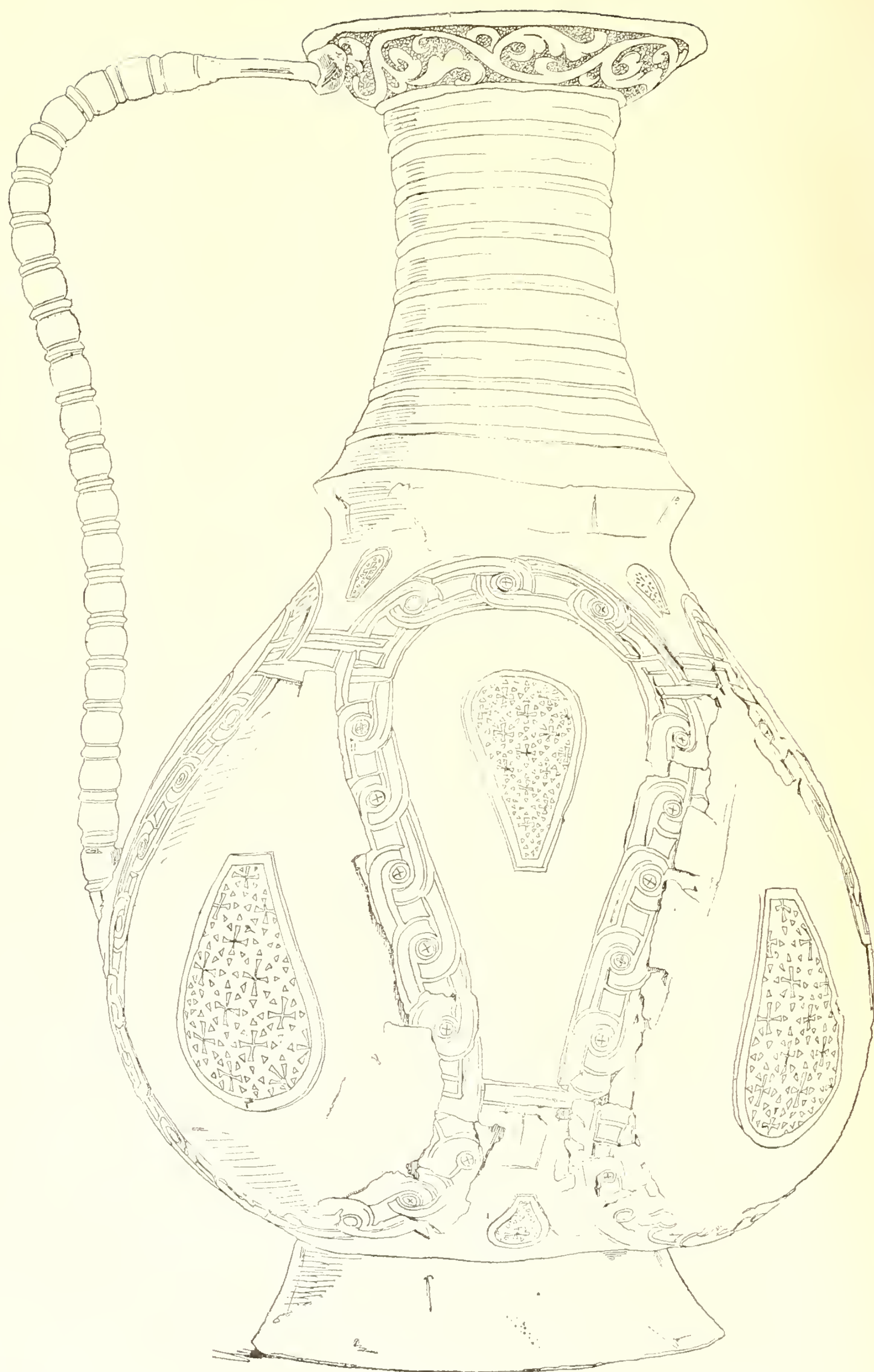
c) A harmadik jelenet egy röpülő sas, mely csupasz nőt tart karmaiban. A nő mindegyik emelt kezében növényágat tart; homlokán szalag, nyakán karika s rajta csüngő dísz, kezein karperecz. (4. ábra.)

4. ábra. Korsó (2. szám *c*.).

5. ábra. Korsó (2. szám *d.*).

6. ábra. Korsó (3. szám).

d) Végül a negyedik mezőben koronás emberfejű szárnyas oroszlánon, mely balra jár és szemközt néz, diademás nyargaló férfi visszafordul és nyilat lő a feléje ugró ragadozó állat felé. (5. ábra.)

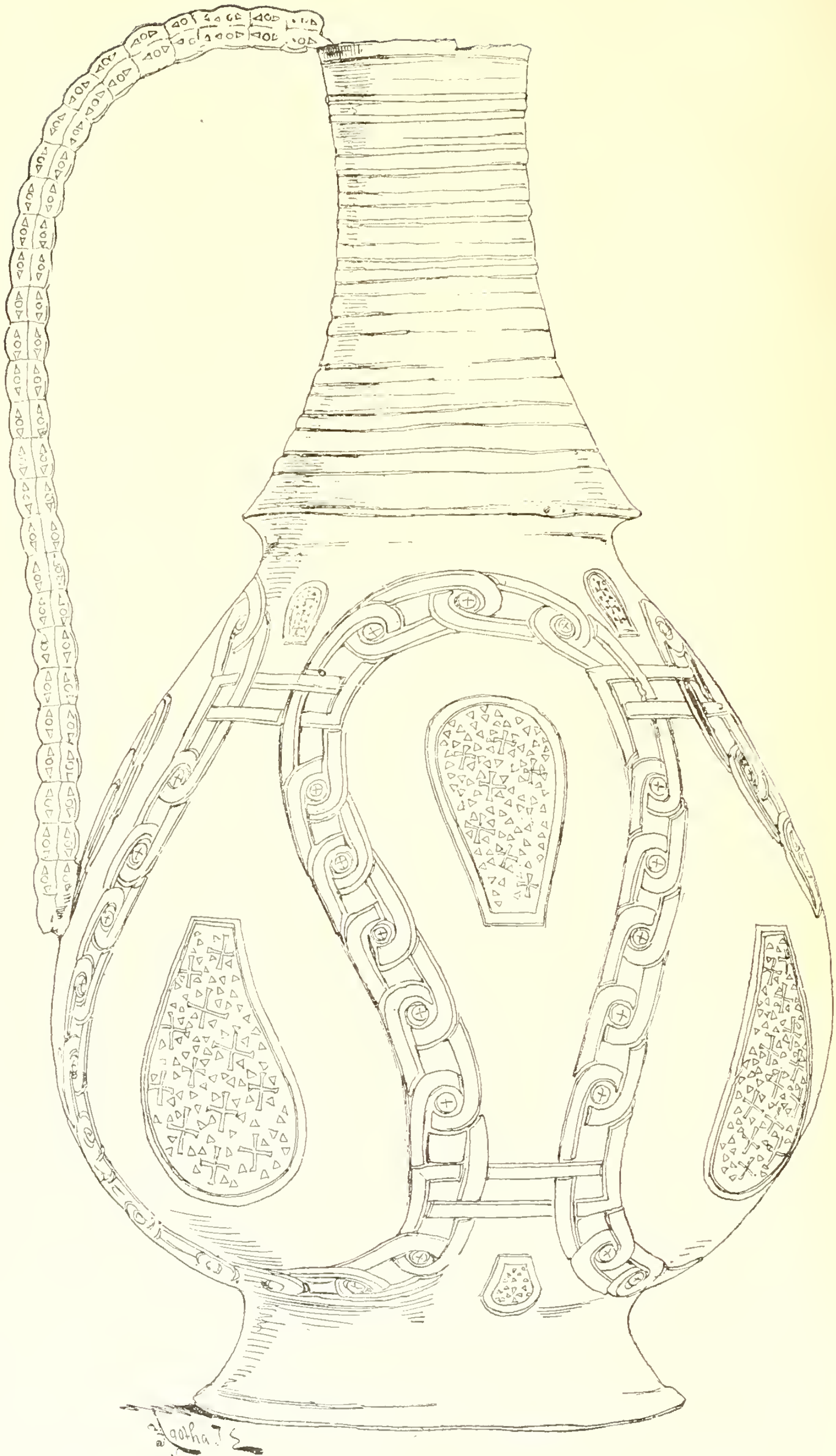
Mind a négy jelenetben az állatok s részben a férfiak öltözetén az egész fölületen apró mélyedések látszanak: vonalak, pontok és háromszögű idomok. Némely helyütt még színes anyag nyoma maradt e mélyedésekben, jeléül annak, hogy valószínűleg mindenütt ily színes foltok emelték az aranyfényű fölület díszét.

A mezőkön kívül a körök közt elterülő tér sem maradt diszítmény nélkül; fölül alul növénydísz tölti be.

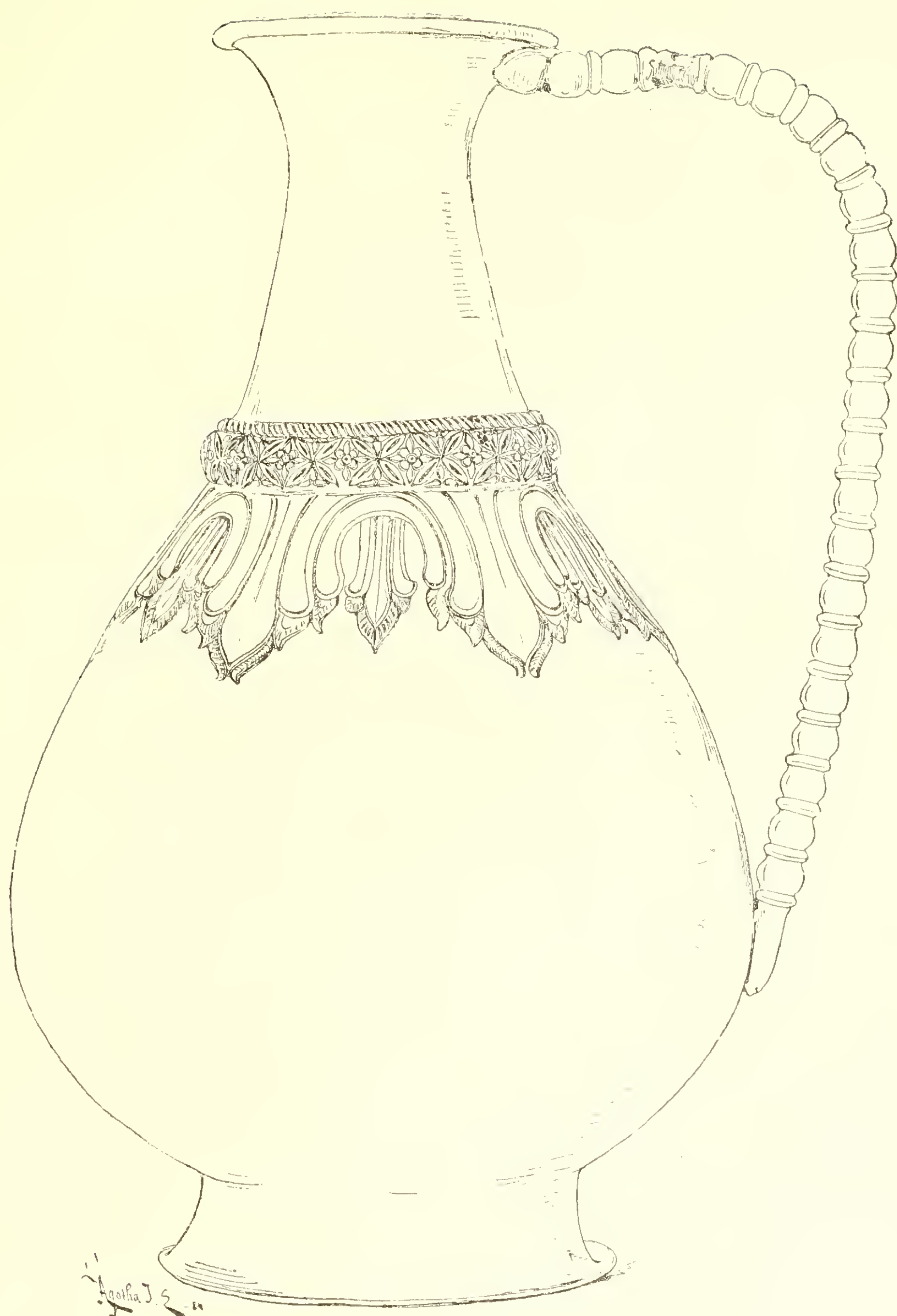
A növény törzse külön talpazaton álló háromszögből nő ki, négy mellékhajtását gyűrű fogja körül; a középső törzs öt levélben, a mellékágak három levélben végződnek, a levelek tövén mindig gyűrű. Ennyiben a felső és az alsó növény összevág, de eltérnek két tekintetben egymástól: az alsó fák básisa nincs megtámasztva, a felsőké mintegy támaszokat képező két félköridomú kihajláson áll. A felső diszítmény mintegy falhoz állítottnak van képzelve s így a megtámasztás indokoltnak látszik, az alsó fa básisa megáll mintegy az edény talpazatán. Más különbség a tér külömböző idomából származik; az alsó mező csúcsba futó, tehát a fának két lecsüngő és két fölfelé álló ága van; a felső fa ellenben tágan nyiló tér betöltésére szánt diszítmény, itt tehát az alsó ágak ugyan lefelé konyulnak, összeszorulnak, de a felsők messze széjjel terjednek.

Már itt tartottam jónak kiemelni azt az ügyességet, melyet a trébelő művész edényei diszítéseiben tanusított, mert az edények eredetének és stylusának megitélésénél ez az észlelet fontos támpontot fog szolgáltatni.

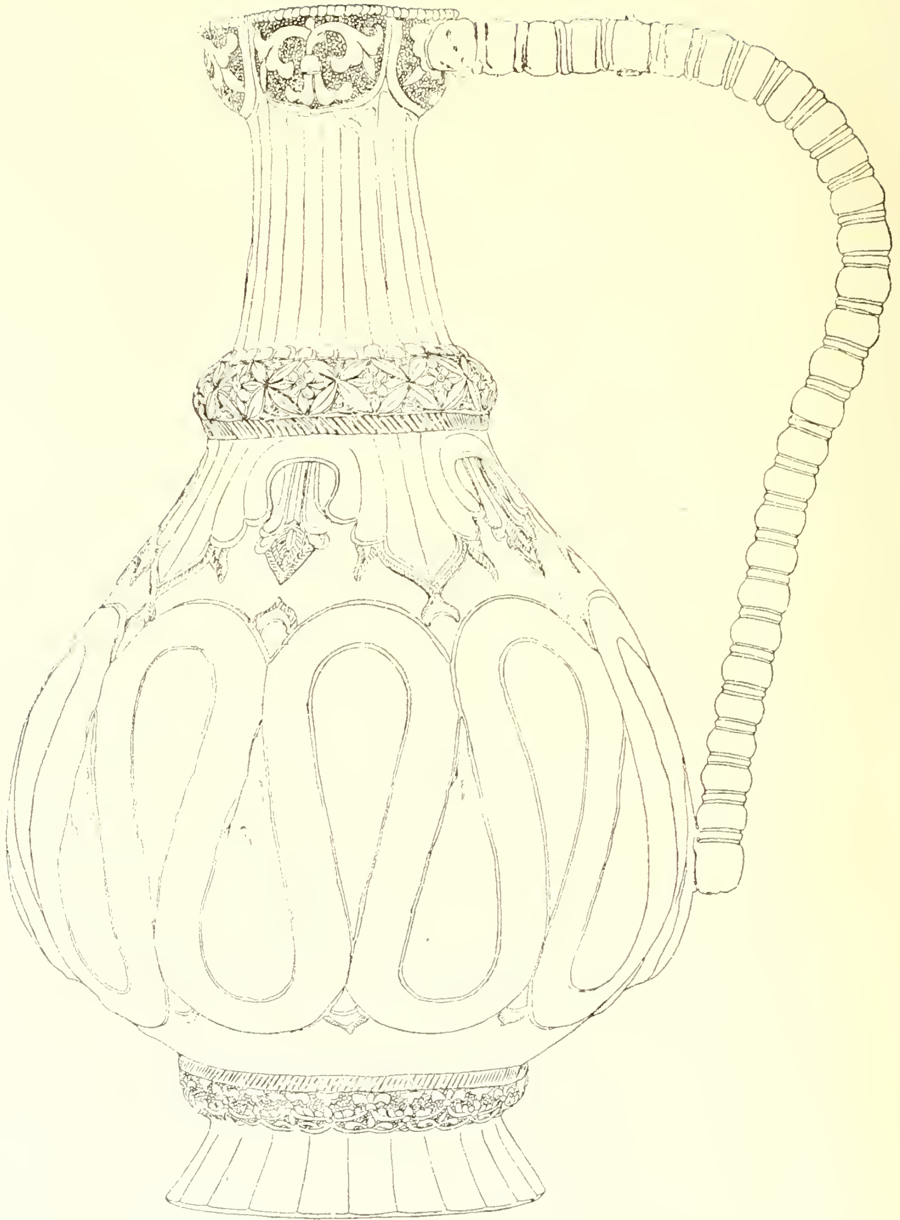
A körbéli jeleneteknél is ugyanazt az ügyességet tapasztaljuk. Mindenütt a központiság iránt helyes érzék uralkodik, az anyag kellő el osztása és a compositió főtengelyének összetalálkozása a körátlóval arról győz meg, hogy a diszítési elv mellett minden egyéb momentum mellékes volt és ez a szempont a többi műveknél is irányadó.

7. ábra. Korsó (4. szám).

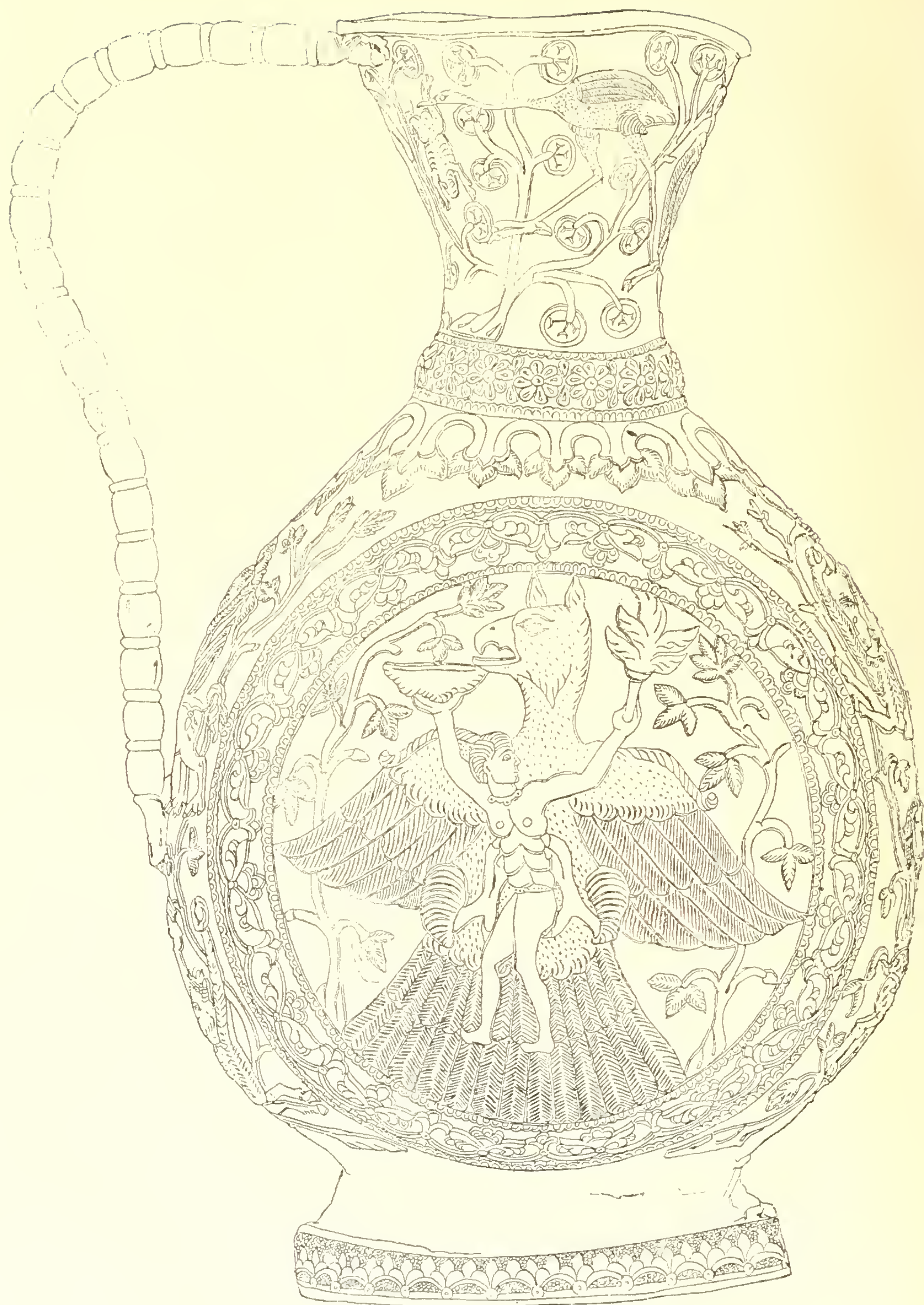
8. ábra. Korsó (5. szám).

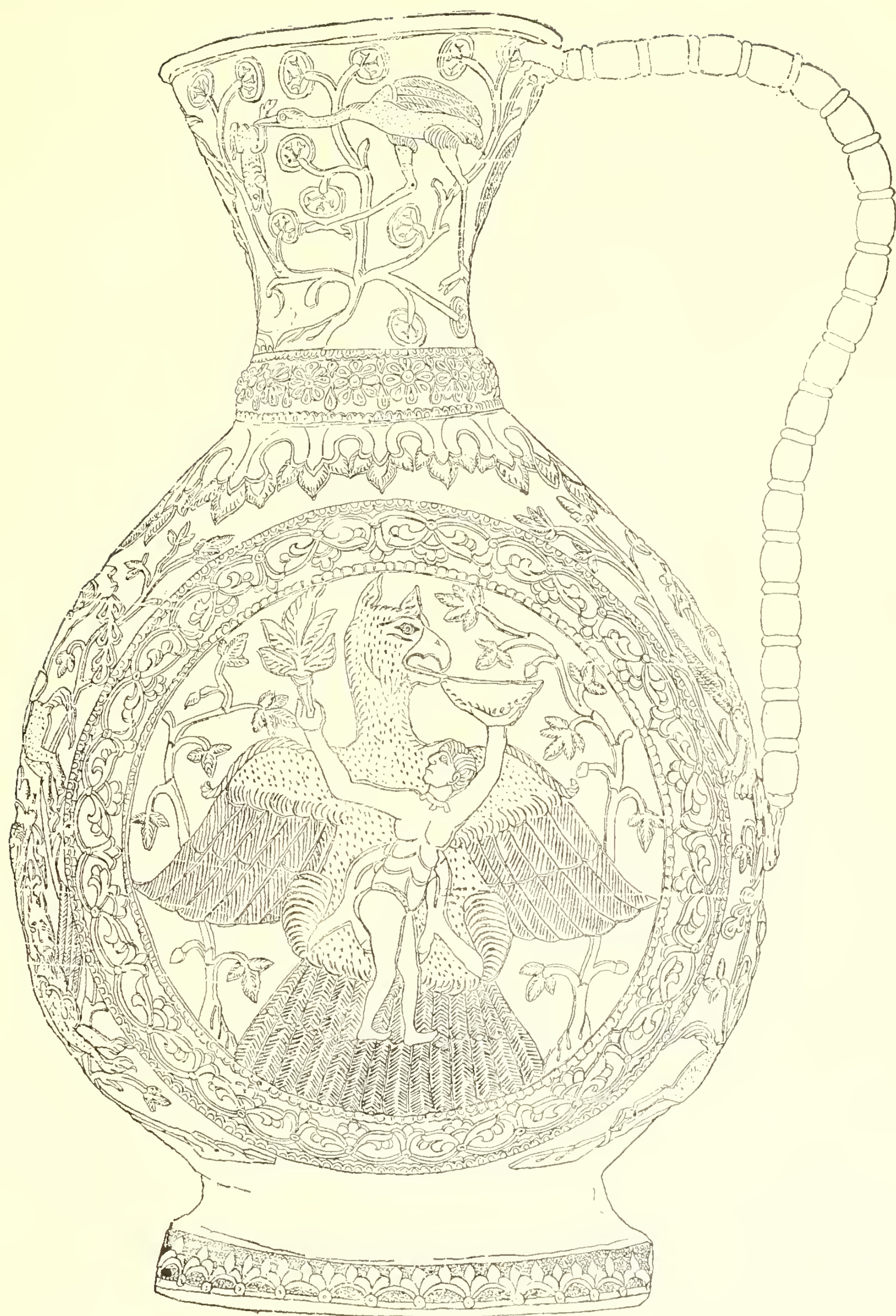
9. ábra. Korsó (6. szám).

A most említett korsó kevésbé finom aranyból készült, mint az előbbi, aranya csak 18 karátos; súlya 609 gramm. Méretei következők: magassága 22·2 cm.; hasának legnagyobb vízszintes átmérője 14 cm.; átmérője a száján 5·8 cm., talpán 8·3 cm. A korsó aljába régi időkben jeleket karczoltak. (Lásd alább: föliratos táblán a (63. lapon 16. szám alatt).

3. 4. A korsók közül kettő majdnem egészen hasonló. Nagyjából összevág az idomuk a négy jelenetes korsóéval. Csakhogy az alján lévő karima-talp magasabb, a nyaka tövén a kidudorodás egyszerű bordával van jelezve nem gyűrűvel, és szája gyöngén kihajló karimával bir. A karima külsején érdes háttéren sima felületű levélfüzér, nyakán vízszintesen és párhuzamosan futó abroncsok. Kiváló gond van a test diszítésére fordítva. Egymásba csatolt, lapított gyűrükből alkotott láncz kigyózik az edény testén, a tengely irányában föl és lefelé; a nyak felé és alul a test legerősebb kihajlásán vízszintesen álló négyszögtagok kötik össze a lánczokat és így elliptikus mezők támadnak, melyeknek csúcsba futó vége egyenesen el van metszve. A mező közepén kisebb tér van kidomborítva, melynek körvonalai párhuzamosan futnak a láncz hajlásaival. A kisebb mező egész fölületét ferdén vonuló keresztsorok lepik el. A keresztkéket apró háromszögök veszik körül, úgy, hogy mindegyik szára végén és a szárak közén áll egy ily apró háromszög. A lánczos kereten kívül is fölül-alul van egy ilyen keresztkés mező; a felsők a kereten belől álló felső mezők módjára tompaságukkal lefelé vannak irányozva, az alsók fölfelé. Még említendő, hogy a láncztagok csatlakozását egy-egy kör jelzi, melynek átlói kereszt módjára bevert vonallal jelölvék. Az egyik edénynek (6. ábra) megvan a füle teljesen, a másiknál (7. ábra) csak az alsó vége csonka, mindkettő réz (?) pálczából áll, melyet aranylemez borít; a pálcza egymásra fűzött gyöngyök módjára van tagozva, a gyöngyök egyiknél hatlaposak, mindegyik lapba egy pont és fölül alul egy-egy háromszögecske van beverve, másiknál kisebb-nagyobb gyöngytagok váltakoznak. A két edény közül csak az egyik van meg egészében, a másiknak letört a szája. Ez utóbbinak nyakán átmérője 3·3 cm. legerősebb kihajlású hasán 14·4 cm., talpán átmérője 8·2 cm. E méretek

10. ábra. Korsó (7. szám).

11. ábra. Korsó 7. szám).

majdnem megegyezők az épebb korsó méreteivel; az ép korsó magassága 21 cm. A csonka korsó aranya csekélyebb minőségű mint az épebbiké, aranya $19^1/_2$ karátos, a másiké 21 karátos, az előbbi súlya 631 gramm, az utóbbié 656 gramm. Mindegyik korsó alján karczolat látható, melynek hű másolatát alább adjuk. (Föliratos tábla 10*a*, 10*b*.)

A 3. korsó karimáján az érdes alap, továbbá mindkét edény testén (és fülén) az összes apró, mélyített díszek, valamikor meg voltak töltve színes anyaggal, mire nézve a keresztkékben maradt nyomok tanúságot tesznek.

5. Füles korsó, melynek idoma nagyjából a többi korsókéval összevág (8. ábra). A karima, melyen talpa áll, erősebben kihajló mint a többi korsóknál; teste síma, csak a nyaka tövéből indul ki levélfüzér. A levelek idoma olyan mint a legnagyobb korsónál, de az egyes levelek nyulánkabbak, a leveleken belől a tagozás határozottabb és külső szélük meg van kettőztetve, majd csúcsba futó fél levéllel meg van toldva, a toldásokat egymás mellett ferdén bevésett vonalak ékítik, melyekben valószinűleg zománcz volt. A nyak tövét övedző csillagos diszű gyürű összevág a legnagyobb korsó gyürűjével, a gyürűhöz fölül egy keskenyebb gyürű csatlakozik, melynek fölülete rovátkolt.

Az edény szája kerek, szélére alól síma gyürű van odaforrasztva. Füléből csak a belső mag maradt meg, az aranylemez, mely borította, hiányzik; fölülete úgy van tagozva, hogy keskenyebb tagok és szélesebb gyöngyök váltakoznak.

Fínomsága 20 karátos, súlya 710 gramm. Magassága 21·3 cm., száján átmérője 5·7 cm., hasán legnagyobb átmérője 12·3 cm., talpa karimáján átmérője 7·8 cm.

Fenekén bekarczolt fölirat, melynek mását utóbb hiven adjuk (föliratos tábla 13. és 14. szám).

6. A kincs két figurális diszű korsója után ez a korsó a legékesebb; a legtöbb ékítmény, melyekkel egyéb korsóinkon csak elvétve találkozunk, itt egyesítve van. Idoma olyan mint a többié, csakhogy a kihajló keretes talpazat is, melyen áll, lefutó bordákkal és közbeeső csatornákkal ékes. A talpazat s a test közt körülvonul egy kidomborodó levéldíszű szalag.

A levélfüzér majdnem olyan mint az egyik lapos csésze szélén (23. ábra), a levéldisz maga síma, a közöket bevert apró körök érdessé teszik. E szalaghoz fölül rovátkolt kötéldísz csatlakozik. Maga a test alsó két harmadán függélyes irányban egymás mellé rakott, elliptikus idomokat képező, mélyített szalagok futnak végig, a mélyedés szélén kettős párhuzamos vonal jelzi a szép hajlású hornyolatot. A legerősebb kihajlás táján fölül-alúl egy-egy pikkely idomú levél köti össze a kerekded czikkeket, e levelek két egymáshoz csatolt csúcsos tagból állanak s e csúcs mindig kifelé áll. A test legfelső harmadát oly lombfüzér ékíti, minőt az 5. számú edényen látunk, csakhogy tagozása és körvonalai még diszesebbé teszik.

Nyaka tövén gazdag csillagos diszű karika, melyet alól rovátkolt zsinórtag, fölül csipkés keret szegélyez; a nyak maga szép hajlásban fölfelé keskenyül és hosszában futó hornyolatok élénkítik fölületét.

Szája háromtaréjú és mindegyik kihajlását kívül stilizált lombdísz ékíti, s a fönmaradt tért apró körök teszik érdessé, szélét reáforrasztott gyöngykör veszi körül.

Füle épségben van meg, tagozása kisebb és nagyobb gyöngyidomok egymás mellé helyezéséből áll. Alján karczolatok. (Lásd föliratos tábla 7., 8., 9. szám.)

Aranya 21 karátos, súlya 956 gramm.

7. Egy diszes korsóval fejezzük be a korsók ismertetését. Idoma egészben hasonló a korábban bemutatott korsók alakjával, csakhogy testének kissé lapos az oldala, nem köridomú. Az edénynek határozottan külön tagolt lába van, melynek oldalát a művész csekély domborodású növény-ékítménynyel diszített, úgy hogy a kidomborodó lapok símák, a háttér pedig érdes. Az edény testének két szélesebb oldalát (10., 11. ábra) egy-egy nagy dombormüves medaillon foglalja el, melyek nagyjából összevágnak. Két párhuzamos központi kör a körből kiálló csipkeszegély és a két kör közt egy befelé fejlődő növény-ornament képezik a díszes keretet a fő jelenet számára: Szétterjesztett szárnyu sas piczike emberi alakot tart karmaiban. Az alak meztelen, csak a nyakát diszíti nyakgyűrű és az ágyéka táján öv

12. ábra. Korsó (7. szám).

13. ábra. Korsó (7. szám).

látszik, melle és haja után itélve nőt képzelt a művész. Fölemelt kezeiben ágat és csészét tart. Az edény egyik oldalán a sas feje jobbra áll s így balkezével nyújtja feléje a csészét a lebegő alak; tulsó oldalán balra áll a sas feje és az alak jobbjával nyujtja neki a csészét. A lebegő alak teste hármas irányt jelez, lábai oldalt, teste szemközt és feje a lábakkal ellenkező oldal felől látszik.

A fő jelenettől fönmaradó téren mindkét felől egy-egy fa áll ki a keretből és tölti ki a tért, a fa fügefának (?) látszik. Az edény keskenyebb oldalain egymás fölött két jelenet van kidomborítva (12., 13. ábra). A fölső jelenet: szük ruhás férfi emberfejű szárnyas oroszlánon nyargal. A férfi fején hatágú korona (?), nyakán nyakgyűrű és három csüngő disz. Ruhája két részből látszik állani: csuklóig érő ujjas zubbonyból és nadrágból. Kezeit magasra emeli és kendőfélét látszik tartani. Az oroszlán-ember bajszos-szakállas, fején sisak, mely liliom-díszben végződik, teste egész hosszában rojtos szalagokkal van földiszítve.

Az alsó jelenet: lótestü emberen nyargaló szük ruhájú alak. A lovas öltözete egy darabból látszik állani, mely teste alján övvel van körülfogva, haja hálóba van fogva (?), nyakán gyűrű és azon lecsüngő disz, mindkét kezét fölemeli és ágat fog velök, mintegy védve magát a lóember támadása ellen, ki jobbjával őt fogja, baljával követ emel. A kentaur arcza szakállas, nyakán gyűrű három csüngő díszszel, fején héttagú korona.

Az edény tulsó oldalán a jelenetek csekély változattal ismétlődnek Amott alúl látjuk az oroszlánon nyargaló embert és felül a kentauron nyargaló lovast. Mindkét oldalon azonban a felső jelenet balra, az alsó pedig jobbra irányúl; mindkét téren a fő jelenetektől fönmaradó hely két-két fával van kitöltve.

A hol az edény teste a nyak felé legszükebb, ott domboruan kihajló gyűrűtag vonul körül. A gyűrűtől lefelé akanthus forma (?) levéldísz áll az edény testén lefelé, legmélyebbre az edény két keskeny oldalán, a hol öt nagyobb levél karimája záródik egymáshoz, míg a többi dísztagok csak hármas levélből

állanak. Mindegyik levélcsomóból öt, illetőleg három kisebb, hegyes metszésű levél indul ki, rovátkolt széllel.

A nyakgyűrűn csipkézett kettős keretben sűrűn egymás mellé helyezett és 8-as idomú keskeny tagok által elválasztott virágok látszanak. A virágok sodronyból alkotvák, csakúgy mint a közbeeső tagok és (úgy látszik) a sodrony az alapra reá van forrasztva.

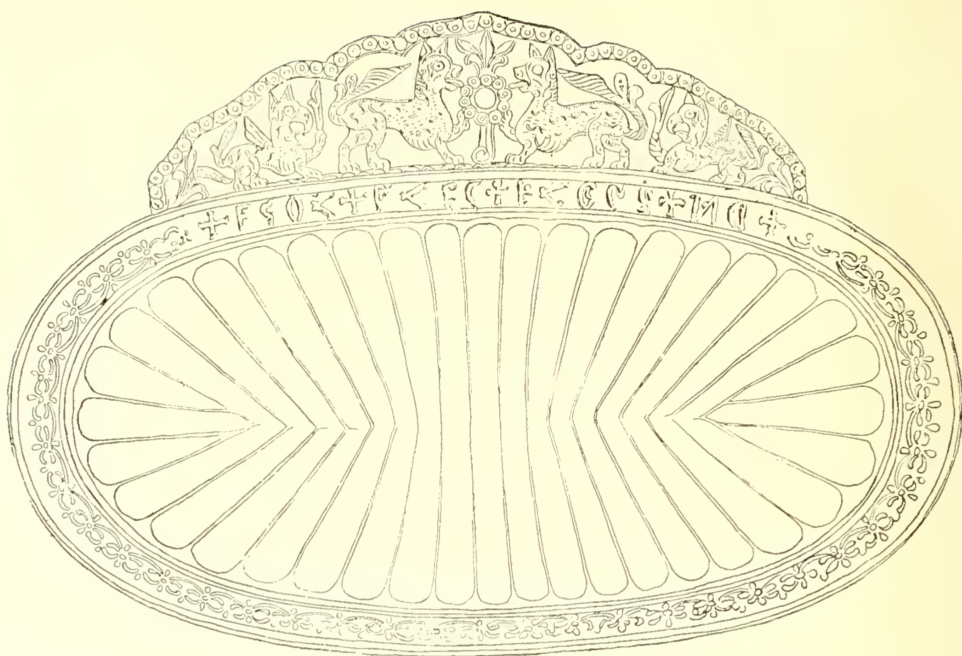
A nyak fenmaradó részét humoros dombormüvek, a gólyavilág köréből, foglalják el. Két-két szélesebb oldalán egy-egy háromágú vízi növény van, melynek ágai közt gólya lábal, békát tartva csőrében; a keskenyebb oldalon egy-egy nyugodtan álló gólya behúzott nyakkal nézi a világot. Az edény szélét reáforrasztott gyűrű erősbíti, melynek fölülete hullámzatos.

Gondos vizsgálat után és ha az egész edényen a kidomborított idomokon látható apró pontokat és vonásokat szemügyre veszszük, továbbá a nyakgyűrűn a domborulatok közeit és a bevésett mélyedéseket, a két medaillon keretein a domborulatok közeit, a medaillonok hátterét a keskeny téreken a bevésett kisebb és nagyobb vonalakat, úgy szintén a rovátkokat a nyakgyűrűtől lefelé eső levélkoszorú külső levelein, arról győződünk meg, hogy ez edény fölületéről elveszett a polichromikus diszítés, mely valószínűleg vörös és kék színű anyagból állott.

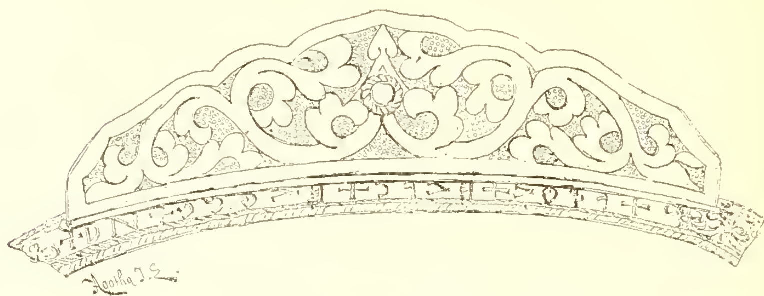
A korsónak volt füle is, helyét látni fölső karimája keskenyebb szélén és keskeny oldalának fölületén; az edényen sokszoros szakadások és javítások nyomai látszanak, legszembetűnőbb egy régi javítás a szája szélén.

Magassága 22 cm., legnagyobb átmérője szélességben 9·5 cm. és 13 cm., súlya 755 gramm, aranya 21 karátos.

8. Áttérvén a csészék ismertetésére, legelőször egy hosszúkás, tojásdad idomú lapos csészét említünk, mely több oknál fogva fölötte érdekes. (14. ábra.) E csésze belseje hornyolatok által van diszítve, melyek középső hossztengelye felől a szél felé kiszélesbülő csatornákat képeznek, s amott félkörhajlásban záródnak. Az edény szélét két zsinórtag közé foglalt levélfüzér kereteli be. A kötéldíszt képező rovátkolt sodrony külön

14. ábra. Csésze (8. szám).

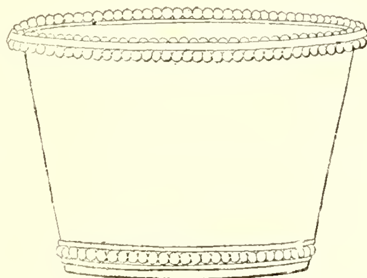

15. ábra. Részlet (8. szám).

17. ábra. Csésze (10. szám).

16 ábra. Csésze (9. és 10. szám).

18. ábra. Billikom (11. és 12. szám).

reá van forrasztva az alapra és a levéldísz kifelé van domborítva. Az edény egyik hosszoldalán karimaidomú fül van reá forrasztva az edény széléhez vízszintesen, mely két egymásra fektetett lemezből áll; idoma körszelvényalakú és széle gyöngén hullámzó; közepén át van lyukasztva. A karima belső lapján közepett pálmafa van kidomborítva, a lyuk közvetlenül a fa koronája alá talál, a lyuk szélét apró gyürük szegélyzik és maga a fa is ily gyürün áll. A karima egész szélén ily apró gyürüdísz fut végig. A fönmaradó térben két oroszlán van egymás felé fordítva, nyelvük kilóg, első jobb lábukkal a lyuk karimáját fogják. Mindegyik oroszlán mögött egy-egy befelé fordított griff tölti ki a tért, mindegyik fölemeli első jobb lábát s mindegyik mögött a karima sarkában, befelé hajló növényág tölti ki a hátralevő tért. Mindez állatalakok, növényidomok, s ez apró gyürük az alapból ki vannak domborítva.

A külső lemez szélén sima szalag szegélyzi a tért, melyet sima fölületü lombozatok ékítenek, a lombozatok egyenletesen a lyuk felé hajolnak s ott közös csúcsban találkoznak. A lyuk szélét reá forrasztott rovátkolt sodrony fogja körül. A lombozatoktól fönmaradt tér ponczolással érdessé van téve.

A hol a karimás fül a csésze szegélyével találkozik, a csésze keretében, mely e czélra simán maradt, fölirat van belé verve, úgy, a hogy az ide csatolt 15. ábrán látható.

Lásd még a föliratok tábláján 1*ab* számú pontosabb rajzokat.

A csésze átmérője hosszában 17·8 cm., szélessége 8·7 cm., legerősebb mélysége 0·34 cm. Súlya 337 gramm, fínomsága 22 karát.

9. 10. A kincs legfontosabb tárgyai közé két kerek csésze tartozik, mely teljesen hasonló egymáshoz. (16. ábra.) E csészék minden része a leggondosabban van diszítve. Lapított alja közepén egyenszárú keresztet látunk, a keresztágak találkozásán pont és kör, az ágak idoma kifelé szélesbül és mindegyik hármas lóherében végződik, mindegyik levélben tojásdad idomú mélyedés.

A kereszt körül három központi körben futó gyöngysor két gyürüre osztja a fenék fönmaradó részét.

A belső, keskenyebb gyűrűt fölirat tölti be, mely csekély változásokkal mindkét edényen egyforma. A szélesebb gyűrűt sűrű lombdísz tölti be. Az ornament befelé van domborítva és a laposan maradt tér ponczokkal van érdessé téve. A csésze kihajló részét egyenlő távolságokban fölfelé vonuló egyenesek élénkítik. Az edény fala széle felé vastagodik és közvetlenül széle alatt két gyöngykörbe foglalt levél-füzér van kifelé domborítva. A külső csakúgy mint a belső levélsor mélyedései, miként csekély fönmaradt részek bizonyítják, kék zománczczal voltak kitöltve. Mindegyik csészén fül helyét csat pótolja, mely csuklóban jár és a csésze karimájára van erősítve. Nem messze a csattól, közvetlenül a külső karima alatt, mindegyik csészébe kilenczbetűs szó van beverve. (17. ábra.) Az egyiken azonfölül bekarczolt föliratok láthatók. Rajzukat lásd a föliratok tábláján 3. és 5*a b* alatt. A belső két fölirat s a két kereszt hű mását a II. fejezetben *B* alatt adjuk. Mindkét csésze fínomsági tartalma egyformán 22 karátos. Méreteik egészben egyformák, bár kerületük nem egészen köridomú, legnagyobb átmérőjük 0·14 cm., legnagyobb mélyedésük 0·034 mm. Súlyuk nem egyforma, egyiké 287 gramm, a 8-ik számúé pedig 305 gramm.

11. 12. Két egyforma, igénytelen, kisebb billikom tartozik a a kincshez. (18. ábra.) Mint a többi ez is vert mű, fala hengerded, sima és fölfelé szélesbülő. Diszítés csak öble szélén és fala alján van, gyöngysor idomában. A gömböcsdisz ki van domborítva, fölső szélére belül-kívül egy gömbsor van reáforrasztva s a feneke szélére is oda van forrasztva egy gyöngysor. Az egyik serleg oldalán a forradás nyoma mutatja, hogy ott füle volt, a másikon egy darabka oda forrasztott sodrony mutatja még, hogy hol volt régenten a füle. A billikomok magassága 0·047, legnagyobb külső átmérője fölül 7·2 cm., alúl 4·8 cm. Mindegyiknek más-más a súlya és finomsága; egyik 74 grammnyi súlylyal bír és 19 karátos aranyból készült, a másik fínomsága 20 karátos s avval egyetértőleg súlya is csekélyebb, 70·5 gramm. Egyik billikom alján két bekarczolt betű. Lásd a föliratos táblán 15. szám alatt.

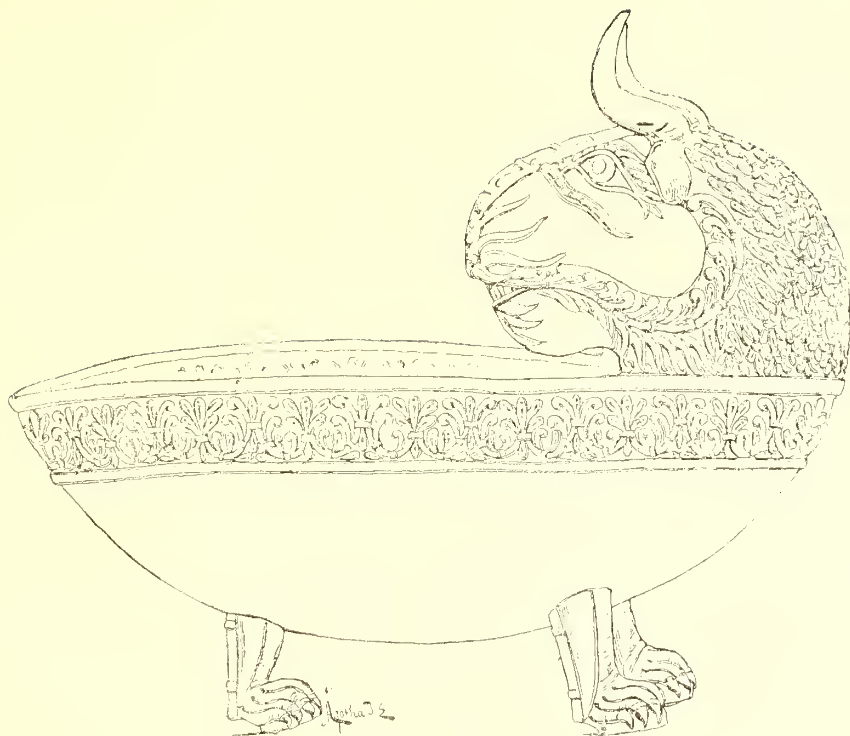
13. 14. Idomra nézve legsajátszerűbb két tojásdad mély csésze,

19. ábra. Csésze (13. szám).

20. ábra. Csésze (13. szám).

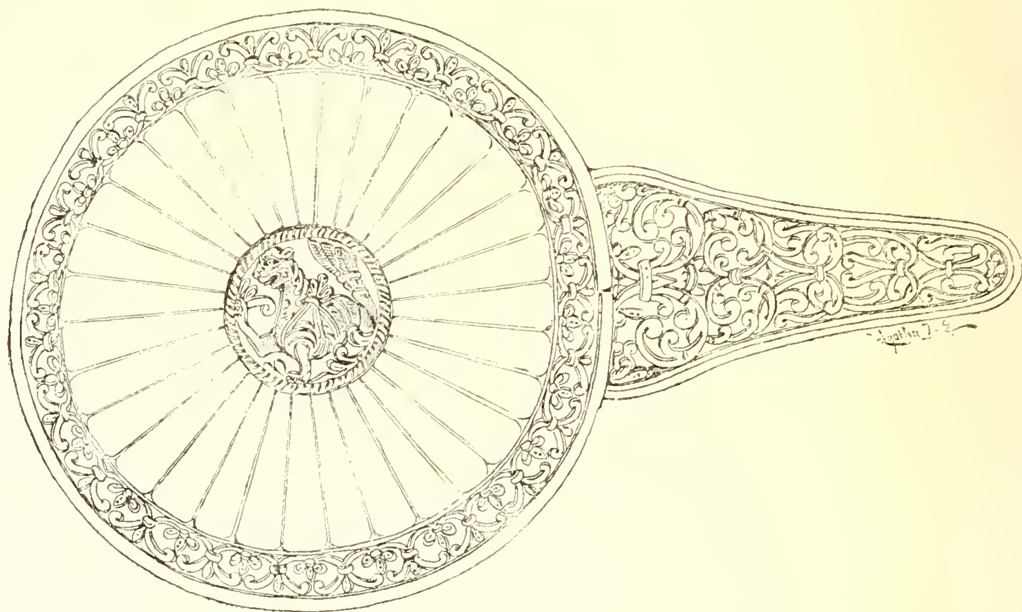

21. ábra. Csésze (14. szám).

22. ábra. Csésze (14. szám).

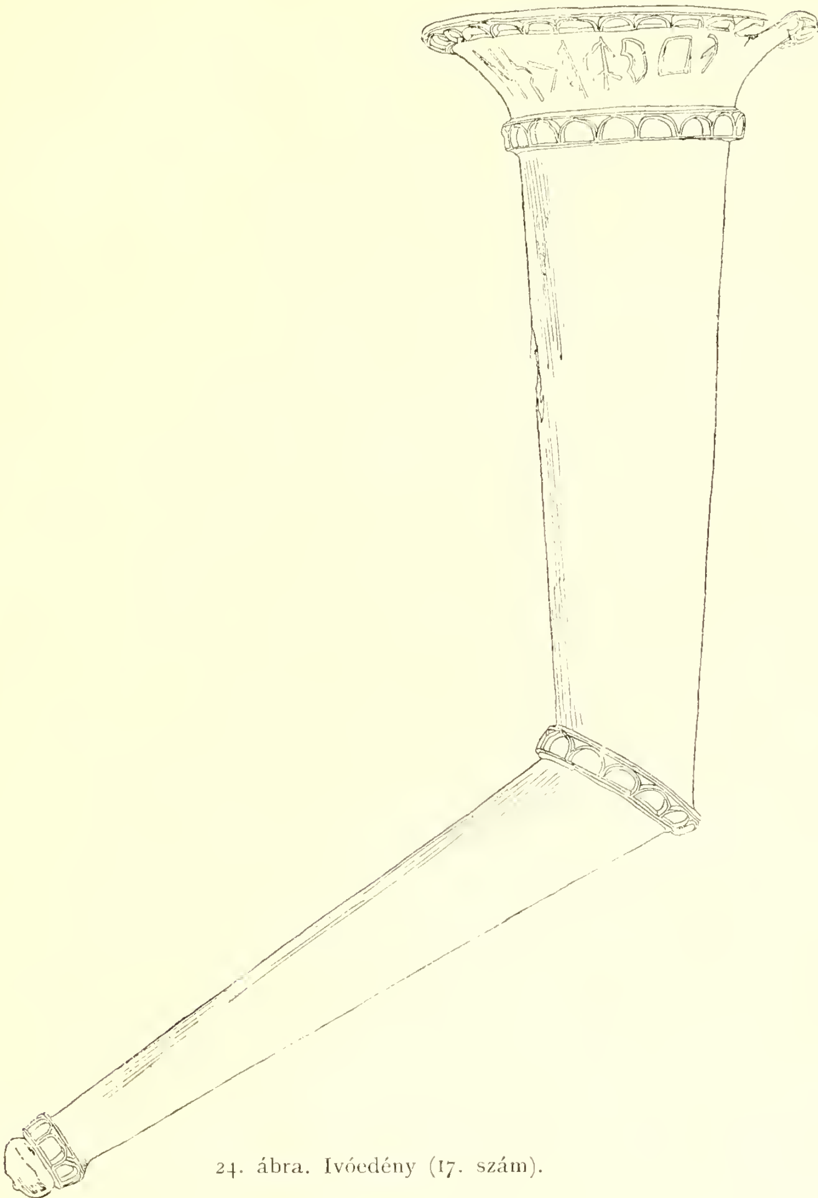
melynek egyik széle bikafőben végződik és az alja három oroszlánlábon áll. (19., 20., 21., 22. ábrák.) A bikafő pótolta a markolat helyét, a csésze ellenkező szélén alig érezhetőleg csúcsba fut, ez öblönye. A bikafej külön lemezből van trébelve s így rá van forrasztva a csésze szélére. A fejen középett fínom forradás vonul végig és mutatja, hogy maga a fej is több lemezből készült. Homlokán, szája táján s egész nyakán kifelé trébelt dombordíszek

23. ábra. Tálcza (15., 16. szám).

vonulnak el rajta, melyek a két példánynál némileg eltérnek egymástól, a miként rajzainkon látható. Egyik példányon fínomabbak a trébelési munkálatok, másikán kevésbé gazdagok, de mindkét esetben alaposan föltehető, hogy a kidomborodó levelek közti érdes tér színes anyaggal volt borítva. Legtöbb gond a fej diszítésére volt fordítva. Maga a csésze csak fölső szélén ékeskedik kidomborított levélsorral, melynek határán fölül egyszersmind az edény szélét képező, külön reá forrasztott zsinórtag áll. A körmös lábak külön tagból valók és hosszában összeforrasztott két lemezből állanak, a láb fölülete elől érdessé van téve, hátsó oldalát mintegy bőrellenzőt (?) utánzó tag képezi, melyet a

lábszár tövére keskeny szalag látszik erősíteni. A láb körmei nem érik közvetlenül a földet, de igen csekély magasságú talap-

24. ábra. Ivóedény (17. szám).

zaton állanak. Említendő még, hogy a bikafő szarvai és fülei külön-külön tagból készültek és egyszerűen beléerősíttettek a fej illető helyeire. A fülnek belső lapja egyiknél fínoman bevert poncz diszítményekkel ékes (22. ábra). A csészék magassága 6 cm.,

hossza 12·3 cm., legnagyobb szélességi átmérőjük 7 cm. Egyiknek súlya 283 gramm, másiké 284½ gramm, finomsága mindkettőnek 20½ karátos.

15. 16. Két tálcza, kerek idomú, majdnem teljesen hasonló (23. ábra.) A lelet legdíszesebb tárgyai közé tartoznak. Fenekét kis domború medaillon ékíti, zsinórtagtól keretelt mezőben halfarkú tigris vagy oroszlán, felemelt első jobbjában növény-ornamentet tart, teste alatt hasonló ékítmény. A középső medail-

25. ábra. Ivóedény (18. szám).

lontól a külső keretig sugárszerüen elhelyezett hornyolatok ékítik a csésze hajlását, belől keskenyebbek, kifelé szélesbülnek és félkörben végződnek. A keretet kidomborított növény-fonadék diszíti s kívül-belől keskeny sima szalag határolja. Fülét vízszintesen futó nyelv formájú hosszúkás lemez képezi, mely reá van kalapácsolva az edény falára; a lemez nem egyenes, de hullámzatos fölületü, szélét síma keskeny szalag veszi körül, a mezőt öt sorban egymás mellé helyezett, és közös alapból kiemelkedő dombormüves növényfüzérek ékítik. Mindegyik edény fülén alól

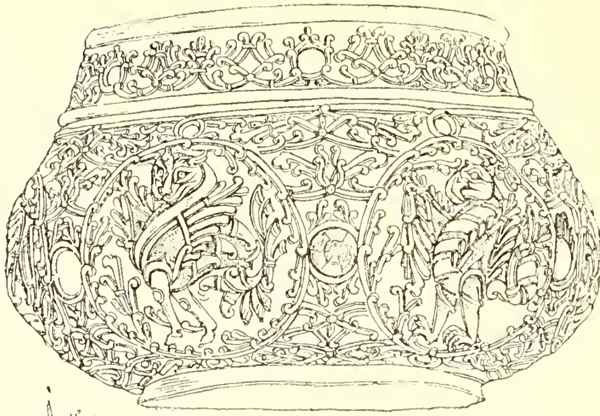
bekarczolt fölirat, melynek hű másolatát lásd alább föliratok tábláján 11. és 12. szám alatt. Az egyik súlya 103 gramm, a másiké 104 gramm.

Átmérőjük 9·5 cm., legerősebb kihajlásuk 1·8 cm. magas, fülének hossza 6·5 cm. Az arany fínomsága 21 karátos.

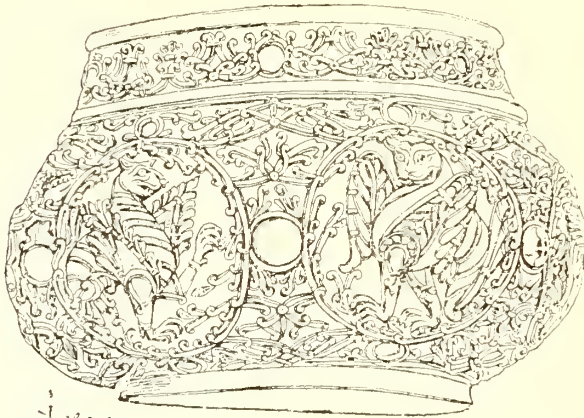

26. ábra. Ivóedény (18. szám).

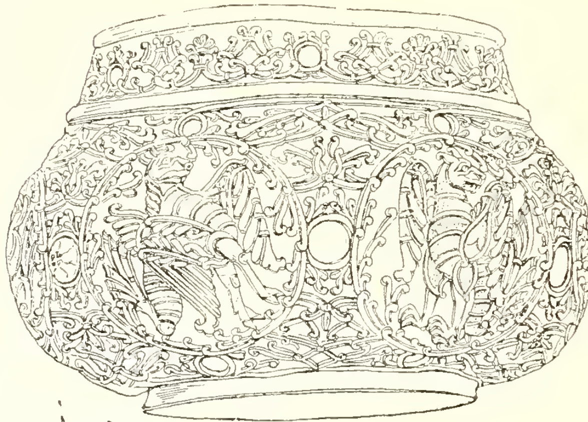
17. Teljesen magára álló a leletben egy kürt idomú ivóedény (24. ábra), mely két, tompa szögben találkozó tagból áll. Szájánál félgömbidomú toldvány, a hajlásnál s torkolatánál a karimát alul-fölül félkörü rekeszek diszítik, egészben 4 helyen, a rekeszekben hajdan kövek foglaltattak, melyek most hiányzanak. A kürt egész csöve hengerbe hajlított arany lemezből áll, mely

27. ábra. Szelencze (19. szám).

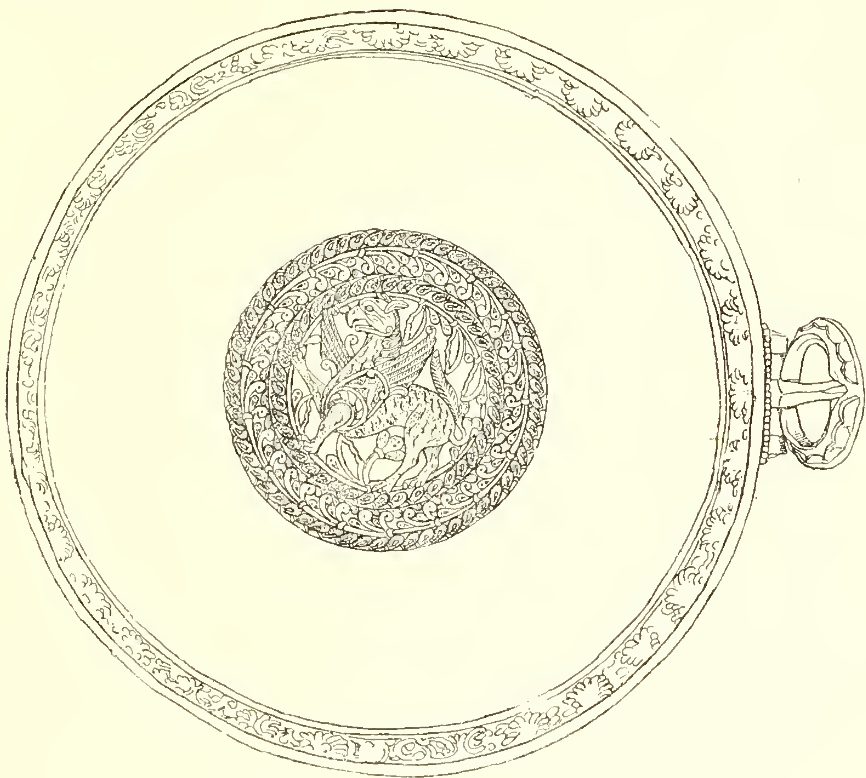

28. ábra. Szelencze (19. szám).

29. ábra. Szelencze (19. szám).

a kerület külsején össze van forrasztva. Nem messze az öblétől bevert fölirat, végső gömbjén bekarczolt jel; amazoknak hű hasonmását a föliratos táblán adom 2. szám alatt. A kürt szélesebb tagjának hossza 14·2 cm., másik karjáé 13·6 cm., öblénél átmérője 1·7 cm. a középső hajlásnál 3·2 cm., szájánál 1·2 cm. Súlya 33½ arany, aranyának fínomsága csak 12 karátos.

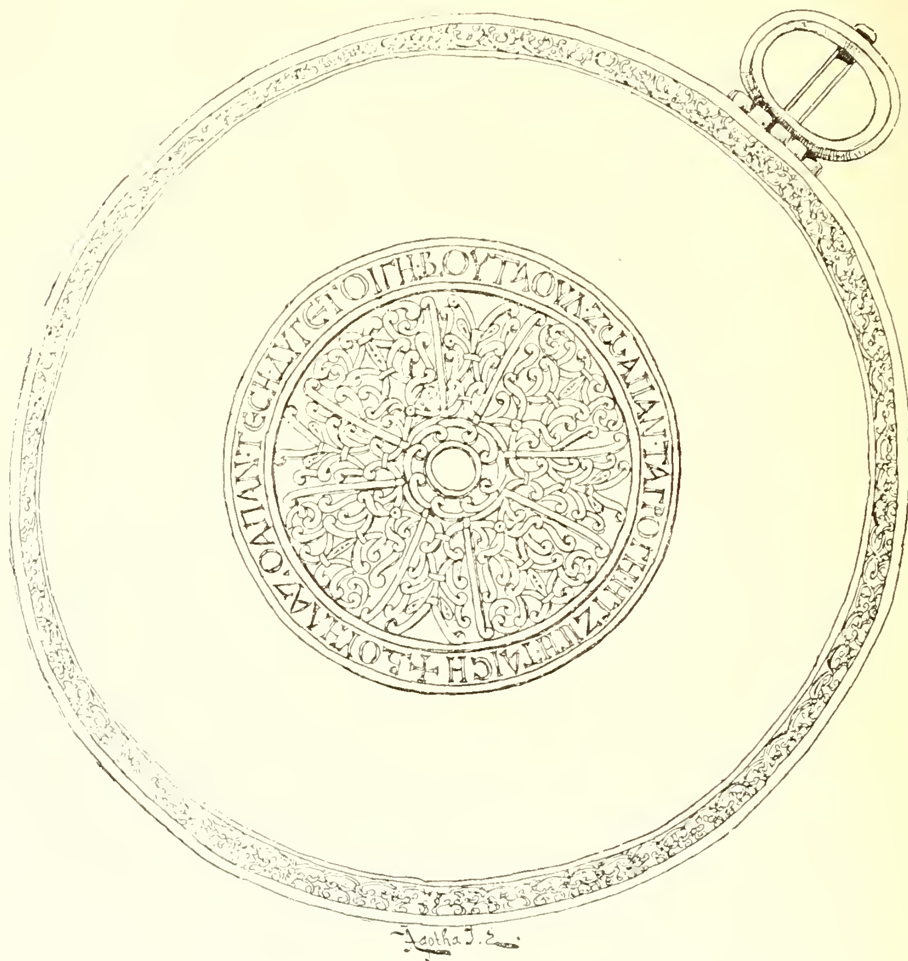

30. ábra. Csésze (20. szám).

18. A fönt leírt bikafejű csészékhez idomra igen közel áll egy durvább munkájú ivóedény. (26. ábra.) Vastag arany pléhből kivert, nautilust (?) utánoz, melynek körhajlása helyét bikafő foglalja el. Sörényét mély harántos barázdák jelzik, homlokán is több rendbéli durva diszítmények, fülei külön tagból készültek és így voltak egyszerűen beléhelyezve, szarvai szintén külön készültek, és be voltak forrasztva, most hiányzanak. A szemüregekben erős mélyedés van, paszta vagy kő számára.

A fej és a csésze külön-külön darabból vannak kidombo-rítva. Súlya 483 gramm, legnagyobb hossza 16·2 cm., legnagyobb magassága 10·6 cm., fínomsága 22 karátos.

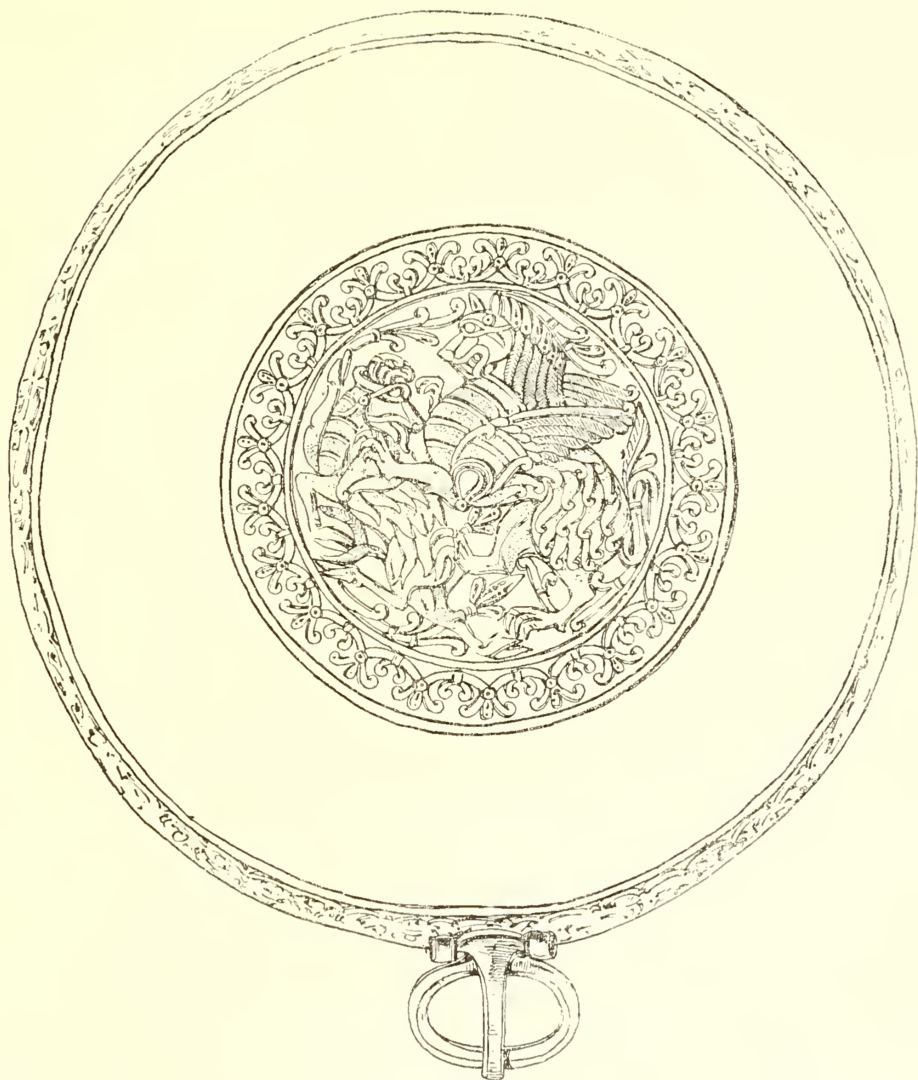
19. A lelet technikailag legbámulatosabb darabja egy kis szelencze. (27., 28., 29. ábra.) Idoma lapított gömböt utánoz,

31. ábra. Csésze (21. szám).

mely alúl karimás lábon áll, fölfelé kissé keskenyűl, és egyenesen álló karimába nyílik. Hasán hat körded medaillon, melynek széleit erősen kidomborodó növényágak képezik, mindegyikben egy-egy kidomborított szárnyas csudaállat. Az állatok így következnek egymás mellett: *A)* feje bikafej, de szarvak nélkül,

lábai egytülküek, balra néz. *B)* Griff-fejű és körmös lábú, szintén balra áll. *C)* Kecskefejű (?) körmös lábú, lábain karikák, az állat jobbra néz. *D)* Balra néző bikafejű, és körmöslábú, fülekkel, de

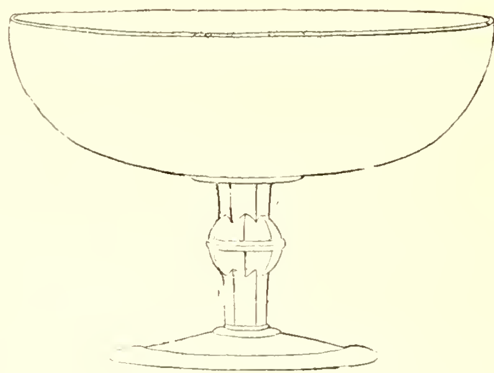

32. ábra. Csésze (21. szám).

szarvak nélkül. *E)* Jobbra forduló állat, zergebak, kéttülkű lábbal. *F)* Teste balra fordul, de zergefeje jobbra áll, lábai körmösek. Mind a hat állatnak teste halfarkban végződik, mely legtöbbször fölfelé van kunkorodva, és vitorla módra széjjel

feszített egyes ágakra oszlik. A medaillonok közti téren sürü változatosságú ágfonadékok, melyeknek oldalszélei erősen kiugrók s éles körvonalakkal bírnak; a mélyedésekben kék zománcz nyomai maradtak. Minden medaillon közt, valamint fölül-alúl kerek foglalványban üvegmozaik volt, kettő most is benne van még, a hol fehér, kék és barna üvegpaszta váltakozik. Zománcz nyoma maradt a medaillonokban s igen valószinü, hogy a hol az állatok fölületén most érdesség látszik, ott is zománcz borította a fölületet.

Erős párkánytag különíti el az edény hasát a felső karimától és hasonló párkány foglalja körül az öble szélét. E pár-

33. ábra. Pohár (22., 23. szám).

kánytagok külön lemezből készültek és úgy forrasztattak az alapra. A párkányok közti téren erősen kivert növényágú füzér, melynek hátterét valószínüleg szintén zománcz töltötte ki.

Magassága 5·7 cm., átmérője alján 5·2 cm., nyilásán 6·2 cm. és hasának legerősebb kihajlásán 9 cm. Súlya 217·5 gramm, aranyfínomsága 22 karátos.

20. *Kerek csésze*, melynek fenekén négyszeres levélsortól bekerített mezőn szárnyas griff áll, fölemelt első lábbal; mindez befelé van domborítva. (30. ábra.) A csésze oldalhajlásán síma, széle kissé befelé hajlított, közvetlenül a széle alatt kifelé domborított palmettkeret. E domborulatok közt kék zománcz diszí-

tette a háttért, a griff egyik szárnyán is kék zománcz nyomai maradtak. A csésze szélén reáforrasztott csat. Gyöngysor diszíti a csésze szélét a csat helyén; a csat karikáján kivájt diszítmények, melyek zománczczal voltak kitöltve. A csésze átmérője 12 cm., legnagyobb mélyedése 12·2 cm., súlya 170 gramm, aranyfínomsága 22 karátos.

21. *Kerek csésze*, mely ép úgy föliratánál, mint diszítéseinél fogva a kincs legfontosabb darabjai közé tartozik. (31. ábra.) Fenekén belül áttört művű korong, melyet kettős keretbe foglalt gyűrű vesz körül, e gyűrűben díszes görög fölirat, melyről alább II. *A.* alatt részletesebben lesz szó.

Egyik elődöm a kincs ismertetésében kétségbe vonja, vajjon egyidejű-e a belső keret fölirata a csészével. Ily kétségre nem látok okot.

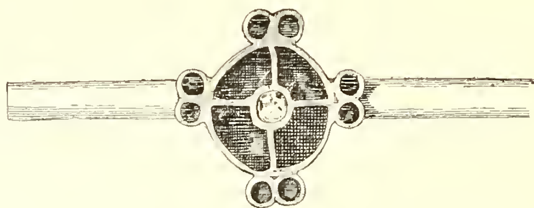
Az áttört művű téren az uralkodó idom egyenszárú kereszt, s közepett növényágakból képezett kör; a kereszt szárai közé eső tér, valamint maguk a szárak növényfonadékokkal ékítvék. Az áttört mű rekeszeiben hajdan kövek lehettek. A csésze fenekén kívül a belső körnek megfelelő kerek téren, dombormíves, levélfonadékú keretben dramatikus jelenetet látunk: szárnyas oroszlán heves mozdulattal végső küzdelmében nyujtózkodó zergebakot (?) teper le erős körmeivel. Az üresen maradt tért növényágak töltik ki. Az állatok fölülete s a füzérek közti tér sok helyütt érdes, hajdan valószínüleg zománczozva volt. (32. ábra.)

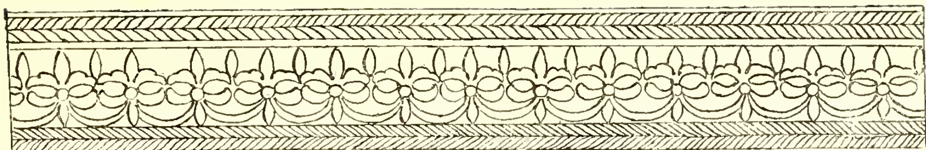
A csésze karimája kissé befelé hajlik, s közvetlenül a szél alatt áttört művű növényfonadékok vannak a csésze falára forrasztva, melyeknek közeit kék zománcz (?) töltötte ki. A külső szegélynek megfelelőleg az edény fala befelé domborított növénysorral van diszítve. A csésze szélén csuklóba járó csat. A csésze átmérője 12 cm., legnagyobb mélysége — cm., súlya 212 gramm, az arany fínomsága 22 karátos.

22. 23. Van a kincsben két aranypohár, mely teljesen egyforma. A kupa (33. ábra) formája gömbszelvény idomú, keskeny szára hat oldalú, belül üres. A szár közepén nódus, melynek hat oldalú gyöngyidoma van; talapzata korongidomú, a korong

szélét reá forrasztott gyűrű fogja körül és hasonlókép a középső nódust is reá forrasztott gyűrű szorítja a szárhoz. A láb fenekén kivülről bevert fölirat van mindegyiken s az egyik pohár kupáján azonkívül egy bekarczolt fölirat látható; mindhárom fölírás hü mását adjuk a föliratos táblán 4. és 6. szám alatt.

Mindegyik pohár magassága egyformán 6·5 cm., a talapzat átmérője is egyformán 5·5 cm., csak a kupa átmérője eltérő, egyiknél 10 cm., másiknál 9·8 cm. Mindegyik pohár súlya 213 gramm; aranyfínomsága 20½ karátos.

II. A FÖLIRATOK.

A kincs korának megállapítása lévén első föladatunk, szükséges, hogy a rajta látható föliratokkal és írásjelekkel jőjjünk tisztába, mert már eleve is föltehető, hogy ezek biztosabb időjelző támpontokat szolgáltatnak, mint akár a dombormüves képek, akár az ékítések.

Továbbá föltehető, hogy az edényekre alkalmazott föliratoknak az volt a rendeltetésök, hogy a kincsekre vonatkozó valami jelentősebb mozzanatot örökítsenek meg.

Igy vélekedtek elődeink is és Schönwisner, Arneth, Szeremley névtelenje, valamint legújabban Dietrich igen helyesen a föliratokat vették fejtegetéseik kiinduló pontjáúl és a szerint, a mint azokat olvasták, más-más korba helyezték a kincset.[13]

Már eleve is meg kell jegyeznünk, hogy elődeink olvasását nem találtam kielégítőnek és azért újból úgy kellett minden egyes fölirattal foglalkozni, mintha nem nyolczvanöt esztendővel ezelőtt, de csak az imént került volna elé a nagy kincs.

Az irásjelek jellege szerint három felé osztjuk a föliratokat.

[13] Sacken-Kenner a föliratok tekintetében, az ő katalogusuk megjelenéséig elért eredményeket a következőkben foglalják össze: A föliratok értelmök és formájuk szerint részint késő görög jelleget mutatnak, mely bizonyos pontig elvadult vonásokat tüntet föl, és a melyeknek elolvasása még nagyon ingadozó, részben pedig vannak rajtuk későbben bevert idegenszerű jelek, melyeket némelyek góth eredetűeknek vélnek. — Más helyütt: A föliratokban előforduló neveket sarmata törzsökre — Dankriges, Jazyges stb. — vonatkoztatják némelyek és azok főnökeire, Bela és Butaul vagy Boyta zsupanokra, mely utóbbi a X. században kereszteltetett. Sacken und Kenner: Die Sammlungen des k. k. Münz- und Antikencabinets Wien, 1866. 330. l. Müller Cl. Ptolemaeus új kiadásában 1883. Schafarik szerint (I. 345.) hibásan közli az egyik föliratot (I. k. 1. R. 431. l.) és magyarázza.

A) Az egyik kerek csészén (21) szép görög uncial betükből szerkesztett fölirat magára áll.

B) Két kerek csészén (9. és 10. sz.) ugyanegy görög fölirat kétszer ismétlődik, jellege határozatlan, majdnem barbár.

C) Az említett 9. és 10. számú csészéken, valamint egy hosszúkás csészén, a kürtön és több más edényen egészben 17 különböző szó vagy jel van beverve vagy bekarczolva. Ezek jellege az *A.* és *B.* föliratoktól különválik és azért szintén önálló csoportot képeznek.

A.

A fölirat pontos másolatát föntebbi rajzban adtuk, itt ismételjük.

Átirata ez + BOYHΛA · ZOAΠAN · TECH · ΔYΓETOIΓH · BOYTAOYΛ ZѠAΠAN · TAΓPOΓH · HTZIΓH · TAICH

Olvasása nem jár nehézséggel: + Βουηλα · ζοαπαν · Τεση · Δυγετοιγη · Βυταουλ · ζωαπαν · Ταγρογη · Ητζιγη · Ταιση.

Miként látni, kereszt jelzi a fölirat kezdetét, pont választ el minden szót; határozottabb interpunctiót sem nyilvános föliratokban, sem codexekben nem szoktunk találni: gonddal szerkesztett fölirattal van tehát dolgunk.

Két helyütt kezdő betü, a két *B* egy alsó huzás által még külön van kiemelve és ezzel ki van tüntetve, hogy az első négy szó a fölirat első részét, a másik öt szó a második részét képezi.

Mindegyik szócsoportban a második szó ζοαπαν = ζωαπαν, az első szó mindegyik esetben különböző: Βουηλα, Βουταουλ nyilván tulajdonnevek.

A következő két, illetőleg három szó végtagja háromszor γη = ország, tartomány, föld; e szócska adja tehát az egész fölirat kulcsát. Dygetoiországról, Tagroországról, Etzioországról van e feliratban szó. A két tulajdonnév ez országok fejedelmeié, a viszonyt a zoapan szó jelzi és az ablativus loci, melyben az országok neveit képzelnünk kell.

Első dolgunk, hogy az így nyert magyarázatnak konkrét alapot szerezzünk; meg kell találni, hol léteztek ez országok?

A középkori írók nem adnak felvilágosítást, a régiek közül is csak egy-kettő, de e gyér támpontok elegendők.

A Ταγρο név eredetét Herodotosnál leljük legelőször, az V. században Kr. előtt. Herodotos Skythaország első lakója gyanánt egy Ταργιταος nevű mythosi embert említ.[14] Nem mernők ez ősember nevében Tagro nevünkre reáismerni, ha nem jönne hatszáz esztendővel utóbb segítségünkre Ptolemaios.

E földrajzíró III. könyve 5. fejezetében fölsorolván Európa éjszaki népeit, fölemlíti Dacia szomszédságában a Tyras mellékén a *Tagri* népet.

Tyras a Dniester régi neve lévén, a Tagri nép országa, mely föliratunkban Ταγρογη néven szerepel, e folyó mellékén állapítható meg.[15] Boutaoul zoapan egyik országa tehát a Fekete tenger vidékén volt és már eleve is valószínű, hogy a többi országok is ezen országa szomszédságában terültek el.

Δυγετοιγη és Πιζιγη nem fordul elé ily alakban a régi íróknál. Azonban jelentékeny nehézség nélkül lehet az előbbi országnévben egy ősnép, a géták nevére ráismerni, ha a Δυ-γετοι szót úgy elválasztjuk, a hogy természetesnek látszik.

Ptolemaios fenemlített helyén a Tagri közelében, lejebb a tenger felé, a Tyras mellett elhelyezi a Tyrangitai = Tyrangetai, Tyrasmelléki géták népét.

Boïrebistas, a géták nagy királya, Strabo tanusága szerint[17] már az első században Kr. e. terjesztette erre a géta birodalom határait, Olbiát szétrombolta, s így a mai Dnieper lehetett körül-belül keletfelé a birodalmi határ. Több mint valószínű,

[14] Herodotos IV. k. 5. Minő sokféle módon magyarázták már e nevet a tudósok, arról lásd Bonnell: «Beiträge zur Alterthumskunde Russland's», I. Petersburg 1882. 174—175. ll.

[15] Mannert: «Geographie der Griechen und Römer» IV. 1820. 274. l. «Die Tagri und Tyrangitæ (Τάγροι καὶ Τυρανγῖται) unter den Bastarnern, also in der Nähe des Dniesters Die Tagri sind nicht weiter bekannt und *erhalten vielleicht ihre Stelle blos durch einen Fehler des Abschreibers*; aber die Tyrangitæ nennen schon Strabo und Plinius in der nämlichen Gegend etc. Mint látjuk, Mannert föltevése téves volt és csak azért keletkezhetett, mert nem ismerte az 1799-ben előkerült nagyszent-miklósi kincs ezen egyik hiteles föliratát, mely kizárja a «leirók tévedéseit».

[17] Strabo ed. Theyl. VII. p. 32. Strabonál Τυρωγέται, Pliniusnál Tyragetæ Hist. Nat. IV. c. 12. Schaffarik e népet úgy mint a Tagri népet szlávoknak tartja. Slavische Alterthümer I. 216.

[18] Boeckhius (Corp. Inscr. græc. 1843. II. Introd. 109. l. «Et Getæ quidem, thracica gens, quum circa a u. c. 700 Olbiam usque progressi sint (Introd. I. 6.) non negaverim ex illis aliquos in vicinia remansisse et nomina getica Olbiæ ab illis potuisse propagari» stb.

hogy a géta autonomia e vidékeken azután is fönmaradt, midőn Dacia már római kézen volt.[18]

Ητζι ezen alakjában ugyan nem, de mint Αιζι ismeretes géta szó. Már Hekataios az ötödik században (Kr. e.) a thrákokról szólván[19] egyik tartományuk nevét Αιζίκη-t[20] említi. A mai Isker folyó Bulgáriában a régi géták idejében Αἴσκος később Οἴσκος nevét viselte, miből a byzantinusok idejében Ἴσκος lett. Trajanus naplóiból maradt egy kis részlet.[21] Midőn a géták (vagy dákok) földjén a mai Torontál megyében fölfelé, Erdély felé vette útját Aizi helységét érintette. Ugyanazon helység még a II. században is létezik, Ptolemaios Αἴζισις-nek nevezi.[22] *Gebeleizis* a géták ősprófétája[23] és a Deus Azizusnak római időben többfelé maradt nyoma Daciában és Moesiában,[24] épúgy az Aezi névnek is.

Mindebből az következik, hogy ha e tartomány helyét nem is lehet már biztosan megállapitani, de annyi bizonyos, hogy oly helyütt kell keresni, a hol a géták lakhelyei voltak a Dniester, Balkán, Tisza és Kárpátok közt.

Megjegyzendő az itt föltételezett hang-egyenlítésről Αι = Η, hogy ezt annál biztosabban tehetjük, mert maga a feliratunk nyújt ily hangcserére példát, midőn Bouela czímében TECH-t

[19] 115. Fragmentumban. — Némely magyarázók e tartomány nevét az Αιθίκες néppel hozzák kapcsolatba, kik már Ilias II. 744. versben szerepelnek mint thessaliai nép.

[20] «inde Berzobim deinde Aizi processimus». Priscianusban maradt e passus; ed. Hertz I. 205. Vesd ö. Mommsen Corp. Inscr. III. Dacia 247. XXIX. Bevezetés.

[21] Ptol. ed Müller 1883. I. 1. 449. l. — Müller magyarázatából átveszszük: hogy Azizisnek írja a Peutinger tábla, a ravennai névtelen Zizis (p. 204. 2-)nek. — M. is összeveti Azizus istennel.

[22] Herodotos IV. 94. — Bähr: Herodotos fordítója (1866. IV. köt. 79. l.) a Gebeleizis névre megjegyzi, hogy azt némelyek a litván nyelvből akarják megfejteni «Gott der Erde». — Boeckhius Corp Inscr. græc. II. Introd. 109. l. «nec rarum ζ in Geticis Dacicisque nominibus, ut Decebali arx est Sarmizegethusa, numen genticum apud Herodotum Gebeleizis ut Zamolxis etc.

[23] Corpus. Inscr. R. III. 875. sz. DEO AZIZO BONO P(uero) stb.

[24] Egy abrudbányai sírtáblán PLANIO B(eneficiario) AEZI Corp. Inscr. III. 1270. Egy belgrádi emléken ET DOTVS PII CAEDAIZINI | VXORIEIVS stb. U. o. III. 1666. — AIZA egy thrák csapat vezére II. századbeli (Kr. u.) kertschi föliraton C. R. Petersbourg 1875. 90. l. A hires Aëtius vezér az V. századig föntartja az AIZI névre való emlékezést.

említi, Boutaoul czímében pedig nyilván ugyanazt a vidéket TAICH-nek nevezi.

Az analogiák után Taiseben is régi geta nevet lehet föltételezni, a Potaissa és Naissus mintájára. Vagy talán az egyik góth törzsnek, mely az V. század óta az Al-Tiszánál lakott, a «Thaifalok» nevében benne van a TAIC szó?

Taise, a négy tartomány egyike, közös birtok a két fejedelem közt: Bouela azonkívül bírja Dygetoi-országot, Boutaoul pedig Tagro- és Etziországot. Vagy az egyik ország közössége, vagy rokonsági kötelék, vagy a kincsre vonatkozó közös czél az oka, hogy e csészén neveik együtt állanak. Lehet, hogy a csészék egyike elveszett, mely ennek párja volt és ott talán az itteni fölirat folytatásakép el van mondva a fölajánlás ténye és körülménye.

A két vezér nevéről nem lehet biztosan az ő nemzetiségükre következtetni. Eddig már többféle lehetőségeket tételeztek föl. Legvalószínűbbnek látszik, hogy a góthokkal rokon gepida vezérek neveivel van dolgunk.

A Bouela vagy Bouila névhez analog név a keleti góth Baduela vagy Baduila.[26] Azonban közelébb jár hozzá Οὐίλας nevű gepida, ki Ildibados keleti góth fejedelmet 541-ben megölte.[27] Dindorf a nevet Vilasnak írja s erre a mintára a mi kérdéses nevünket Bovila-nak is lehetne olvasni.[28]

Megengedem azonban, hogy a népvándorlási kor szokása szerint, a midőn más, nem-góth vagy velök rokon törzsfőnökök neveit is góth formában bírjuk, például elég Attila nevére hivatkozni, a fönforgó esetben is nem épen góth törzsű személyek viselik a góth hangzású neveket.

A Boutaoulra az aulf vagy ulf végzetű germán nevek nyújthatnak analogiát, mint Athaulf, Beowulf stb.; más népek nyelvemlékei köréből nem idézhetünk közelébb járó analogiákat. *Tehát eleve,* míg nyomós ellenérvek nem akadnak, *gepidáknak*

[26] Mindkét orthographia helyes, miként az érmek tanusítják. Sabatier Monnaies byzantines XIX. tábláján a 3. és 4. érmen Baduela, a 6—8. érmen Baduila; így váltakozik Theia, Thia, Thila rex, Vitiges rex és Vitigis rix (u. o. pl. XVIII. 37.)

[27] Procopius de Bello goth. III. 1. ed. Dindorf.

[28] Bolia folyónév (Ipoly?) is rokon hangzásunak látszik.

tartjuk a csészén szereplő két uralkodót. A gepidák a harmadik század óta laknak vidékeinken, a hún bevándorlás alatt is birták Erdélyt, a VI. század közepe táján a Tiszától a Feketengerig, a Kárpátoktól a Dunáig terjed birodalmuk, ők tehát örökösei a régi geta-dák birodalomnak, melynek ugyanazon határai voltak. E terület, termés aranyban gazdag és lehetséges, hogy a termés arany, melyből a kincs készült, Erdély aranybányáiból származik.[29] Az írás jellege a III—VI. századra utalhat, a kereszténység jelei az írás legelején és a díszítményben a két törzsfőnök keresztény voltára enged következtetni, a mi e századokban nemcsak lehetséges, de sőt valószínü.

A kereszténység legelső nyoma e vidéken, a III. század első feléből származó keresztény sarkophagus Kolozsvárott. Az aranybányák mívelői közt csakugy mint a dalmatiai és inkermani bányákban, már az első kereszténység korában számüzött keresztényeket kell föltételeznünk. A gepidák a Feketetenger mellékén Tyrasban, Olbiaban, Borysthenesben, Cherronesosban,[30] Pantikapaionban, a hol már a IV. század előtt voltak keresztény községek, érintkezésben lehettek keresztényekkel. Magok legközelebbi törzsrokonaik, a góthok már a IV. század végén tömegesen vették föl a keresztséget. A góth fejedelmek közt Athanarich korában voltak keresztények, sőt 370-ben Athanarich keresztények ellen rendszeres üldözést indított. Ulfilas térítései a negyedik század végső évtizedében ismeretesek és Wietersheim-Dahn szerint[31] ezek ugyan eleinte csak a Duna jobbparti góthokra terjedtek, de a dunántúli szomszédokra is lehettek hatással.

Mindezekből látható, hogy a gepidák fejedelmei közt lehet-

[29] Horkay K. úr, a kir. főfémbecslő-hivatal igazgatója, nyilatkozata szerint; ő neki köszönöm a 23 edény aranyfínomságának gondos megállapítását.

[30] A kora kereszténységről e vidékeken lásd Koehne Descr. du musée de feu le prince Kotchoubey 1857. I. k. 172., 182. s. k. ll. Keresztény föliratos emlékeket e vidékekről és az első századokból közöl Stephani Compte-Rendu etc. Petersbourg 1876. 216; e fölirat kereszttel kezdődik s azzal végződik.

[31] Am dunkelsten ist das Bekehrungswerk der unter der Hunnenherrschaft jenseits der Donau zurückgebliebenen Ostgothen, Gepiden und anderen Völker. Gewiss hat die politische Unterdrückung deren religiöse Empfänglichkeit für das Christenthum nur gesteigert; und dies muss zuletzt zur herrschenden Tagesmeinung geworden sein,

tek keresztények is, főleg ha valószínűvé birjuk tenni, hogy a kérdéses fölirat a negyedik század után is készülhetett.

Ezt pedig az irásjelek palæographikus jellegét illetőleg lehetségesnek tartjuk.

A kor megitélésére alig vannak biztosabb támpontjaink, mint a Fekete tenger mellékén létezett görög városok érmei és kereszténykori föliratai, csak másod sorban jöhet számba a byzanczi érmek palæographiája, csak utolsó sorban a codexírás, mely az itt kérdéses vidéktől távol fejlődött és így a csésze föliratára alig lehetett közvetlenül mértékadó. A betűk korának megállapítására az Alduna mellékén és a Feketetenger éjszaki partjain létezett városok alphabetumi szokásai mértékadók. Ily városok Alsó-Moesiában a dunamelléki Nicopolis, Callatia, Dionysopolis, Istrus, Marcianopolis, Tomi, továbbá Európai Sarmatiában Olbia vagy Olbiopolis, Tyras és Achillea sziget, végre a Chersonesos Tauricaban létezett Cherronesus, Heracleum, Panticapæum és Theodosia.

E tizenhárom város reánk maradt föliratos emlékei közül[32] leghasznosabbak a mi czéljainkra az érmek, mert ezek helyben készültek, hitelesek és majd mindig pontosan datálhatók. Mind e városok hivatalos nyelve a görög, volt autonomiájuk és pénzverési joguk rézpénz készítésére és egy bizonyos időben, az első századtól a harmadig század közepéig, rendszerint a római császárok arczképét rakták az előlapra.

Legtöbb a harmadik század folyamában fölhagyott a helyi érmeléssel, némelyek a Gordianusok korában, mások Gallienus idejében, csak egyik-másik (p. o. Cherson) bírja szakadatlanúl föntartani létét és autonomiáját.[33]

Az érmelés történetében e városok sorsa góth és sarmata barbárok bevándorlása idején mintegy meg van írva. A tengerparti

da wir, nachdem der Hunnensturm nach Attila's Tode verlaufen war, fast nur christliche germanische Völker auf dem dortigen Plan erblicken. Geschichte der Völkerwanderung. II. Aufl. II. Bd. 1881. 59. l.

[32] Példák Kertsch környékéről a Compte Rendu (Petersbourg) majdnem minden kötetében. 1875. 90. l. – 1876. három. 214. l. 216. l.

[33] A részletekre lásd Mionnet Description des medailles antiques. I. és Supplément II. kötet.

városok legtöbbje, mindjárt az első rohamnál a barbárok kezére került és a moesiai, dunamelléki városok is folytonos szorultságban voltak.

A föliratban előforduló betűk közül a Γ, Δ, Ζ, Η, Ι, Λ, Ν, Ο, Π, Ρ, Τ, Υ betűk, tehát a többség olyan, mely a classikus időben megállapított jellegét gondosan szerkesztett föliratokban majdnem egy ezer éven át megtartja. Az idők változását tehát leginkább csak e következő öt betűn tanulmányozhatjuk Β, Α, Є, C, Ω = ω és ezért ezeket egyenként kell szemügyre vennünk.[34]

A Β kiemelése a két czím elején, alája rakott vízszintes húzás által, jellemző. Az érmeken a IX. század előtt nem találtam erre példát; csak Basilius császár (867—886) chersoni érmein leltem egy ily betűt,[35] de ekkor a Β már elvesztette classikus formáját, kihajló körök helyét szabálytalan görbék foglalják el és az alsó görbe nem is záródik a függélyes egyeneshez. Itt tehát a császár monogramjában már elsatnyúlt irás áll előttünk, melyet a mi classikus formájú betűnk nehány századdal megelőz. A gömbölyű Є már az első század óta lép föl, chersoni érmeken az V. század végeig a szögletes E-vel váltakozik, azontúl majdnem kizárólagos uralomra emelkedik. Találó példák erre egy olbiai érem a III. század elejéről,[36] és Phareanses bosporosi fejedelem érmelése 253—254 körül.[37]

A jellemző zárt ᴧ, melynek középső vonása nem vízszintesen de ferdén áll és a betű balszárnyának alsó végéből indúl ki, chersoni pénzeken a VI. század óta lép föl először, sokkal későbben, mint egyébütt. E városnak a III. századtól Justinianus császárig rendes érmelése nincs. — Az ᴧ formája régibb görög irásban helylyel-közzel szokásos, az első keresztény szá-

34 Az írásjelek palæograghiájára lásd Gardthausen. Griech. Palæographie Leipzig, 1879. 140. s k. ll. és az I. táblán az első két rovat. — A codexírással való összehasonlítás kedvéért utalunk Wattenbach művére Scripturæ græcæ specimina II. kiadás. Berlin 1883.

35 Khoene Cherson VI. tábla 9., 10., 11. szám.

36 Khoene Cat. de la coll. du prince Kotchoubey 1857. I. k. 11. l.

37 Memoiren der Gesellschaft f. Num. und Arch. Petersburg 1847. Pl. XIV. a. ΒΑCΙΛΕωCΦΑΡΕΑΝΣΟΥ.

zadokban ismét föllép, a IV. századtól kezdve a csúcs helyébe kerek húzás is kezd lépni.[38]

C betűnek használata Σ helyett már az első keresztény század óta divik. Ugyanaz áll az ω betűről. Pontosmelléki föliratokban azon időben, midőn a III. század eleje óta e tartományok a barbárokkal sürűbb érintkezésbe jutottak, a kérdéses betűk közül a C már rég meghonosúlt volt Σ helyett. A kerek Є a második század vége felé kezd túlsúlyra emelkedni az E fölött. Az ω az első és második századbeli föliratokban csak elvétve jelenkezik, a harmadik-belieken sürűbben, legsürűbben Olbiában. S e tapasztalás nagyjából a thrakiai, bithyniai, galatiai föliratokban is tehető.[39]

Ez alapon tehát fölfelé biztosan állapíthatjuk meg föliratunk korát, az alig mehet túl a harmadik század végső évtizedein.

A fölirat interpunctiója, a pontokkal való elválasztás antik szokás.[40] A kereszt használatára a köriratban vidékeinken nem tudok a negyedik századnál korábbi példát.

A példa egy sarmata-jazyg (?) fejedelemre vonatkozó római fölírat, melyet Bécsben a cs. kir. régiséggyüjteményben régóta bírnak.

Rajzát Arneth ismeretes nagy müve után itt adjuk.[41] A név Zibaidz = Zibais (?) = Zisais azon jazyg fejedelem neve, a ki 358-ban Constantinus II. császárnak megadta magát és a tőle elpártolt népe fölé ismét mint király lőn behelyezve.[42] Az újonnan visszahelyezett fejedelem alighanem fölvette a kereszténységet s ez a 4·6 cm. hosszú ezüst lemezke, melyen kilencz apró lyuk

[38] Lásd Gardthausen i. h. I. tábla.

[39] Legkorábban Athénében látszik e három idom divatozni, innen aránylag lassan terjed a használata. Monumentális föliratokban átlag 50 évvel későbben mint az érmeken. Vesd ö. erre nézve Franzius Elementa Epigraphices græcæ Berlin 1840. Pars II. Caput VI.

[40] Római föliratokban majdnem átalános, görög föliratokban, kivált érmeken csak a római császárság óta.

[41] Arneth: Gold- und Silbermonumente. S. I. 70. — Sacken-Kenner: Die Sammlungen etc. 336. l. 50. sz.

[42] Ammianus Marcellinus. XVII. 12., 13. XIX. 11.

látszik, valami tárgyra volt szegezve, a mely keresztsége után tulajdonában volt.

Az V. században a + mint kezdő és befejező jel már széltében divik, miként a Boeckh-féle Corp. Inscript. Græc. III. kötetéből meggyőződhetik mindenki. Nehány példára szorítkozom. Említem Zeno császár korából (476) azon érdekes föliratot, melyben Cherson városnak jogokat ad.[43] Minden főmondat kereszt jelével kezdődik s azzal végződik.

Valamivel késöbbi korból, a VI. századból említhető Justinianus császárnak egy nevezetes érme,[44] melynek előlapján Constantinopolis első nyolcz betüje kettesével mindig el van különítve egy-egy kereszt által így: +CO+NS+TA+NT.

Van a föliratban egy szó, mely különös figyelmet igényel, a ζοαπαν vagy ζωαπαν szó. E szóra a legközelebbi analogia a szlávok žopanЪ szavában lelhető. Miklosich szerint[45] e szó legkorábbi eddig ismert alakja *sopan,* egy Thassiloféle okmányban (777); ζουπάνος alakban említi Constantinus Porphyr.[46] Schaffarik azonosítja a góth zaopan és a szláv župan-t. Nem tudom, honnan vette Schaffarik[47] e góth alakot, melyet Grimm nem ismer,[48] de ha ismerte volna a nagy-szent-miklósi lelet föliratát, innen idézhette volna a shupan = supan góth formáját, zoapan-t, melyből az említett formák mind leszármazhatnak. Minden alakjában ugyanazt jelenti: törzsfőnök, fejedelem.

Arneth és utána Dietrich és mások a fölirat palæographikus jellegével ellenkezőleg, valószínüleg a zoapan czím előfordulása miatt a X. századba helyezték Bouela és Boutaoul fejedelmeket. Mint a fölirat körülményes fejtegetéséből láttuk, nem csak nincs ok ily késői datumra, sőt ellenkezőleg külső

43 Corp. Inscr. Græc. II. 1., Introd. 90. l.

44 Sabatier Description des Monnaies byz. I. k. XII. tábla, 6. szám.

45 Miklosich: Die Slavischen Elemente im Magyarischen. 63. l. 955. czikk. Denkschriften der k. Akad. der Wiss. Wien Phil. hist. Kl. 1872. — Lásd még Miklosich: Lexicon palæoslovenicum 201. l.

46 De administrando imperio cap. XXIX. — E passust már Luczenbacher idézi «A szerbek és magyarok» czikkében. Tudománytár 1843. XIII. 295. l.

47 Schafariks Slawische Alterthümer. Wuttke-féle kiadás. I. 1843. 59. l.

48 Grimm siponeissel hozza össze. Deutsche Grammatik II. 1826. 180. l. és Wuk Serb. Grammatik bevezetésében (nem láttam).

és belső okokból lehetőleg korai időből kell a föliratot származtatnunk, oly időből, midőn a Tisza és Dniester közti területen a régi géták helyi traditiói még fönn voltak.

Ez biztossággal csak a III—V. századról tételezhető föl, a midőn a góthok, gepidák s velök szláv népek betódultak a géták régi lakhelyeire.

A géták reminiscentiáját legegyszerűbben úgy magyarázhatnók, ha elfogadnók a Grimm által állított és Kraffttól újabban is védelmezett tant, a géták és góthok azonosságáról.[49] Ha Grimm ismerte volna kincsünket s vele a föliratot, bizonyosan ebben az irányban értékesítette volna azt.

Azonban alig lehet kétség, hogy ez azonosság tévhit.[50] Cassiodorus műve, melyből a góthokról és gétákról értekező Jordanes kivonatát készítette, politikus czél kedvéért toldotta meg a góthok történetét visszafelé a gétákéval. A géták nevének ily fölcserélése a góthokéval legtöbbször csupán a rokonhangzásból származik. E kritikátlan kor a negyedik századtól kezdve mindkét nevet még hivatalos használatban is egymás mellett és egymás helyett alkalmazta.

Alig lehetne e névcserére találóbb példát idézni, mint ama föliratot, melyben Arcadius Honorius és Theodosius császárok megörökítették egy diadalíven Stilicho Radagais fölötti győzedelmét (405). A győzők abban nagy hangon hirdetik a világnak, hogy a géták nemzetét végkép kiirtották.[51]

[49] Grimm legbővebben fejti ki e tant: Geschichte der deutschen Sprache. Harmadik kiadás. 1868. I. köt. 123—152. ll. — Krafft: Die Anfänge der christl. Kirche bei den germanischen Völkern. 1854. I. 77. s k. ll.

[50] Dahn az egész controvers kérdést újra fölveszi és alaposan tárgyalja Wietersheim Gesch. der Völkerwanderung új kiadásában. 1880. I. k. 596—621. ll. Ueber die angebliche Identität der Geten und Gothen. — Grimm ellen már korábban igen figyelemre méltó ellenvetéseket tett Selig Cassel Magyarische Alterthümer czímű művében 1848. Berlin 293—310 ll.

[51] Adom e közérdekű és történeti fontossággal biró föliratot egész terjedelmében IMPPP · CLEMENTISSIMIS · FELICISSIMIS · TOTO · ORBE · VICTORIBVS · DDD · NNn | ARCADIO · HONORIO · THEODOSIO · AVGGG · AD · PERENNE · INDICIVM · TRIVMPHO(rum) | QVOD · GETARVM · NATIONEM · IN · OMNE · AEVVM · DOCVERE · EXTIngui | ARCVM · CVM · SIMULACRIS · EORVM · TROPAEISQ · DECORAtum | S. P. Q. R. TOTIVS · OPERIS · SPLENDORE perfecto (?) d. d.

Romæ in arcu. Servavit unus Einsiedlensis f. 68. ed. Hänel p. 119. corr. et

Más példát a földrajzi irodalomból idézek. Volt az alsó Duna mellett a mai Dobrudzsában, mely valamikor géták lakta föld volt és utóbb mint Scythia minor szerepelt a római imperium határán — egy kis város, Dinogetia. Ezt a második századbeli Ptolemaios úgy nevezi, Δινογέτεια; a harmadik századbeli Itinerariumban úgy szól a neve: Diniguttia, a negyedik századbeli Notitia Dignitatum Dirigothiá-nak mondja, végül a IX. századbeli ravennai névtelen Dinogessia-nak nevezi.[52]

Itt is azt látjuk, hogy a géták nyomába lépnek a góthok, de azt is, hogy a góth és géta nevet még későbbi időben is fölcserélik egymással.[53]

A fölirat fejtegetése tehát arra az eredményre visz, hogy a csésze, melyen látjuk, valamint a kincsnek azon darabjai, melyek stilrokonságuknál fogva szorosabb kapcsolatban vannak evvel, IV—V. századbeli, legvalószínübben hún vagy gepida uralkodók tulajdonában voltak. A keresztek rajtuk aligha nem azt jelentik, hogy a nagy-miklósi kincs e része egyházi használatra volt szánva a fejedelmek által és föltehető, hogy létezett egy második csésze, melyen a fölajánlási szándék és a hely hasonló módon ki volt fejezve, mint itt a fölajánlók neve és czíme.[54]

rest. Mommsenus: Berichte der sächs. Gesellschaft d. Wiss. 1850. p. 303. sq. ef Henzenum. p. 119. ad Orell. n. 1135. — Pertinet ad victoriam Stilichonis de Radagaiso a 405.

Ugyanezen győzelem alkalmából lovas szobrot állított a római senatus, melynek talapzatát 1880-ban Rómában meglelték. A talapzatba tizenöt soros fölirat van bevésve, melynek öt első sorát itt idézem: FIDEI VIRTVTIQDEVOTISSIMORVM MILITVM DOMNORVM NOSTRORVM | ARCADI HONORI ET THEODOSI PERENNIVM AVGVSTORVM | POST CONFECTVM GOTHICVM | BELLVM stb.

52 Lásd Seeck Not. Dign. 87. l.

53 Néhány példát láss Krafftnál i. h. I. 254., 255. ll.

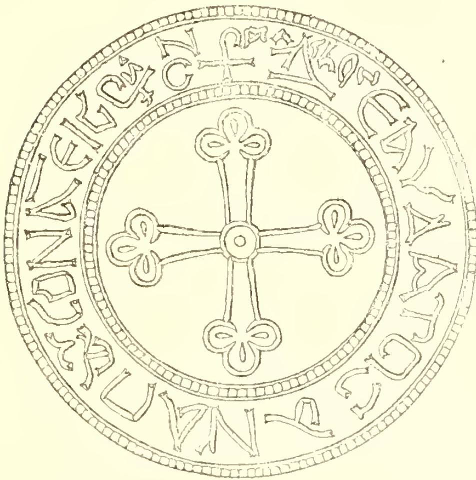
54 Fejtegetésünk végére iktatjuk, a mit e föliratról a tudós Dietrich mondott (i. h. 179. l.) «Mir scheint die Inschrift . . . durch ungehörige Interpunction aus einer im barbarischen griechisch geschriebenen Anrufung Gottes, als des Allweisen, alles verbindenden Lebens entstellt zu sein, die etwa durch ihren Gebrauch als Zauberformel zu der verwilderten Gestalt kam, in der so viele Zaubersprüche vorliegen.» — A mondottak után szükségtelennek látszik ily magyarázat ellen külön fölszóllalni. Továbbá szükségtelennek látszott Arneth magyarázatát (Gold- und Silbermonum. L. 2. l.) czáfolni, ki X. századbeli jazyg törzsfőnököknek tulajdonítja a föliratot, habár oly tudós, mint Mommsen (futólag) igazat ad neki. Mommsen Mitth. der ant. Gesellschaft in Zürich 1853. VII. Die nordetrusk. Alphabete etc. 119. l. s k. ll.

B.

A második fölirat nagy kereszt kiséretében két csésze belső lapján látható. (16. és 17. ábrák.)

A fölirat mindkét esetben lényegtelen külömbségekkel ugyanaz, miként az idezárt hü másolatokból mindenki meggyőződhetik. (*a. b.*)

Az írás határozatlan jellegü görög Capital és Cursiv betükből áll. A határozatlanság annyira megyen, hogy a hatszor előforduló A betünek hat különböző alakja van; az O betű négyszer fordúl elő és mind a négy esetben más és más az idoma, az Y-nak kétféle az alakja s í. t.

a

b

Olyan egyén írhatta tehát, oly időszakban és helyen írhatta a föliratokat, a midőn ingadozott a görög írás jellege, vagy a midőn az illető egyén még nem tanúlta meg a görög alphabetum mívelt vidékeken közhasználatban lévő formáit.

Némely formákról, mint az ᴧ, az ϵ és az C-ről az áll, a mit az első föliratnál megjegyeztünk. Ez idomok valószínüvé teszik, hogy a kezdő középkor századaiból, talán a IV., V. századból származik a körirat.

E korhatározás összetalál Arneth és Dietrich nézetével, kik szintén e századból származtatják a legendát.

Abban is egyet értek velök, hogy a csésze közepére vésett

keresztjel kétségtelenné teszi, hogy keresztényeké volt a két edény. Idoma a keleten az első keresztény századokban szokásos egyenszárú kereszt formája; a szárak sajátszerű szélesbülésére és hármas levelű záradékára magyarhoni népvándorláskori leleteink közt az ozorai leletben találunk analogiát.[55]

E középső kereszten kívül azonban a kereszt tengelye fölött a legendában még más jelt is látok, mely a keresztény-ségre vall: a Krisztus-monogrammot.

E jelt elődőim nem vették észre és aligha nem ez egyik főoka, a miért egyiknek sem sikerült a körirat helyes megfejtése. A Krisztus-monogramm itt látható idoma a kereszt és P betű összetételéből áll. De Rossi, híres keresztény régész e formáról kimutatta, hogy a negyedik század közepétől a hatodik század elejéig volt használatban.[56] E monogrammot tehát szintén lehet a csészék korának meghatározására használni. A többi indiciumokkal együtt az is a negyedik századnál későbbi századot, talán az V. századot javasolja a csésze koráúl.

Elődeim valószínüleg azért nem ismertek reá a monogrammra, mert a P betű kissé szabálytalanúl van idomítva, a köridomú vonás alúl nincs bezárva, de nyitva áll; a kereszt fekmentes szárai is egyik esetben hajlítvák, nem egyenesek. De ez apró szabálytalanságok a betűkben tapasztalt ügyetlenségekkel összhangzásban vannak és azért nem lepnek meg bennünket.

Hogy azonban ennek daczára se maradjon senkiben sem kétség a jel értelme iránt, ajánlom mindenkinek, hogy a byzanczi érmeken az V. századtól majdnem szakadatlanúl látható Krisztus-monogrammok gyakran igen hibás és alig érthető előállításait végig nézze.[57]

[55] Az ozorai kereszt rajzát lásd Magy. Rég. Eml. II. 2. R. 123. l.

[56] Aligha nem még az üldözések századaiból való a kolozsvári sarcophagus (Corp. Inscr. III. 866) fölirata alján látható Krisztus-monogramm, hol a rendes pogány formula S(it) T(ibi) T(erra) L(evis) a titkos keresztény jellel meg van toldva. Rossi alapján a Krisztus-monogramm idomait századról századra közölte Czobor Béla az Arch. Értesítő XIII. k. 174. l. és ugyanott a nemzeti muzeum gyüjteményében őrzött bronzmonogramm rajzát is adja. (179. l. 5. ábra), mely a mi csészénk monogrammjának korára látszik vallani.

[57] Sabatier többször idézett művében.

Áttérvén a legenda olvasására, igazat kell adnunk Dietrichnek, midőn igen helyesen megjegyzi, hogy az olvasást ott kell kezdeni, a hol legnagyobbak a betűk s a hol legszélesebben állanak és hogy a fölirat ott végződik a hol a vésnök kisebb betűket vésett és összetömörítette őket.[58] Csakhogy Dietrich ez élesszemű megfigyelése daczára mégis tévedett, mert a második betűnél kezdi a fölirat olvasását és így mindjárt első szava téves olvasáson alapúl. A második szót már Arneth is helyesen olvasta, ezután Arneth és utána Dietrich még egy szót megközelítőleg találtak el, azontúl Arneth semmit sem birt megfejteni, Dietrich pedig egy zsoltárverset akarván a köriratból kierőszakolni, ezentúl is tévesen olvasott.

Dietrich olvasása következő:[59] ΕΦΥΔΑΤΟCΑΝΑΗΑΥCΟΝΚ̄ ΕΙC ΤΟΗΟΝ ΧΛΟΗC ΚΑΘΙCΟΝ Ebben a 23, 2. LXX. zsoltárvers változatát látja, mely így szól: εἰς τόπον χλοῆς ἐκεῖ με κατεσκήνωσεν ἐπὶ ὕδατος ἀναπάυσεως ἐξέθρεψεμε, melynek értelme «víz mellett hadd nyugodjam és zöld téren hadd telepedjem le».

Nem tartom helyesnek Dietrich olvasását és a következő olvasást javaslom:[60]

ΡΔЄΑΥΔΑΤΟC ΑΝΑΗΑVCΟΝ Α(ΦΙ)Є ΙC Η(Α)Ν͡ΤΟΝ Α͡ΜΑΡΤΙΟΝ

Látni való, hogy a Krisztus-monogramm utáni első betűt Δ-nak nézem. A legenda elején állván a betű, baloldali szárának kettéhasítását és alapvonalának hosszabbítását jobbra, diszítési szándéknak tulajdonítom, mely az első betűt kiemelni kivánta. Egy-egy szárnak kettéhasítását ugyancsak diszítés kedveért többször látjuk e föliratban; így az ötödik betűnél (Δ) és a 10. betűnél (N), kisebb mértékben a 14. betűnél és a második csésze monogrammjának vízszintes szárainál.

ΔЄΑ = δέα szót ΔΙΑ = δία helyett tételezem föl. A hangcsere Є és Ι közt más magánhangzó előtt gyakori.

ΥΔΑΤΟC = ὕδατος olvasásához nem fér kétség; e szót minden eddigi magyarázó egyformán olvasta.

58 Dietrich 180. lap. (Germania XI. 1866. Wien.)
59 Dietrich i. h. 180. lap.
60 A zárjelek ( ) a hiányokat, a félkörü jelek ⌒ a ligaturákat jelzik.

ANAΠΛVCON = ἀναπλύσων-t olvasok ἀναπαύσων helyett, azt tartván, hogy e szó ötödik jegye közelébb áll a cursiv λ-hoz, mint az Uncial Λ-hoz, melynek többféle, itt látható változatainak egyike sem állítja az Alpha balfelöli két szárát így a jobboldali törzshöz. A Lambda betü belső szárához csatolt két görbe vonal legegyszerűbben egy vele összekötött Є görbe hátának nézhető és ha a fölirat így kellő értelmet adna, e föltevést tartanám legtermészetesebbnek. Azonban mivel ez u. l. ki van zárva, értelmetlen diszítésnek kell a két kampót néznem.

Α(ΦΙ)ЄΙC = ἀφίεις. E szónál kezdődik a vésnök szorúltsága; rövidítő jellel segít magán. Még egy helyütt fogunk rövidítő jelt találni, egy pontot, mely magánhangzó kihagyását jelzi. E helyütt hosszú vonal a kezdő Α után valószínüleg egész szótag kihagyását jelzi. Csak szokásos phrázisban, közhasználatú szót lehetett így rövidíteni. Az evangeliumokban többször akadunk az ἄφεσις (gyógyulás, szabadulás) szóra, melynek igéje ἀφίημι, genitivussal, valamitől szabadúlni.

Itt tehát az impf. sing. 2. személyét egészítettem ki.

Π(Α)ΝΤΩΝ = παντῶν. A Krisztus-monogrammot már közel látta a vésnök és még két szavát kellett elhelyeznie. Úgy segített baján, hogy egyik szavát a monogramm előtti térbe szorította belé, a másiknak mögötte keresett helyet. Szorultságában nagy mesterkedéssel a monogramm előtti szavának három betüjét fölül, kettőt alúl helyezett el, egy magánhangzót elhagyott és arra szorítkozott, hogy ponttal jelezze a hiányt. E jelecskét az eddigi magyarázók nem vették észre, pedig nem lehet véletlenség, mert mindkét föliratban ugyanazon a helyen, ugyanazon formában tünik elő. Nélküle nem volna a két egymás mellé helyezett mássalhangzónak ΠΝ értelme. Hogy a vésnök a következő szótagnak ide tartozását jelezze, e két betüt annak első betüje fölé helyezte, sőt minden kétség elkerülése végett a cursiv Τ betünek fekmentes vonalát balfelől a Π balfelöli szárával összekapcsolta. Ilyen, sőt még sokkal bonyolódottabb ligaturák IV—VIII. századbeli byzanti és góth érmeken gyakoriak,[61] a vésnök

[61] L. Sabatier gyakran idézett érmészeti művét.

korában az irástudó emberek megszokták s a mi mai kori olvasó előtt képtelenségnek látszhatik, a mi cSészéink korában mindennapi szokás volt. A vésnök biztosra vehette, hogy mindenki meg fogja érteni ligaturáját. A szó két végső betűjét szokás szerint úgy helyezte el, hogy a magánhangzó alúl s a mássalhangzó fölül legyen.

A vésnök orthographiája megengedte magának, hogy mindenütt a hol Omegát igényelt volna a nyelvtan, rövid Omikront alkalmazzon; ez történt az igenévben (part. fut.), az megtörtént itt a melléknévben (pl. gen.) és látni fogjuk a végső főnévben is.

A͡MARTI͡ON = ἁμαρτίων. A vésnök a térből teljesen kiszorúlt. Ha nem akarta értelmetlenül hagyni köriratát, a monogramm mögött, a már meglevő betűk fölött, kellett utolsó főnevét elhelyezni, mely a melléknévhez okvetlenül szükséges volt.

E szorultság magyarázhatja csak az utolsó szó betűivel történt és minden józan renddel ellenkező erőszakos műtétet. E szóban ugyanis már nemcsak ligaturákkal van dolgunk, de egyik-másik betű föl is van forgatva természetes állásából, sőt egyes betűknél csonkításokra találunk. Ennyi erőszakot csak közönségesen ismert formulával volt lehetséges, melyet mindenki könyv nélkül tudhatott és kiegészíthetett magának, ha az első szavakon túl volt. Modern embernél az előtöltétel hiányzik, sőt a görög palaeographusoknál sincs meg, mint Dietrich példája mutatta. Ezért nagyon is indokolt az egyes betűk rövid magyarázata, hogy olvasásomat szaktársainkkal elfogadtassam.

Az első betű cursiv μ betű, melynek első szárához belül egy kurta vonalka van bujtatva; ez jelzi az Alpha és μ összetételét. A második Alpha meg van csonkítva, hiányzik benne a keresztvonás. Az R betűből csak a jobboldali rész van meg, az is inkább jelképileg mint valóságban, baloldali száráúl a vésnök nyilván a nagy Δ jobbik oldalszárát képzelte magának. Görög föliratban szokatlan római R-nek előfordulása, de góth rúnákhoz szokott vésnöknek keze ügyében volt ily R-t írni, mert a

régi rúnák R-je közeljár hozzá, még inkább az Ulphilas alphabetumának R-je.[62]

A következő betű cursiv görög T, melynek egyenes felső vonala függélyesen van oda állítva. Hasonló eset byzanczi érmelő műhelyekből kikerült érmeken is észlelhető.

A I betű megcsonkúltan az O alá tétetett: csak mind a két föliratpéldány összehasonlítása győzhet meg bennünket arról, hogy itt betű-összetétel és nem véletlenség forog fönn. A végső N betű csak ferdén illesztetett helyére, de csonkítatlan. Igy került ki a *αμαρτιον* = *ἁμαρτίων* szó, mely megadja az egész formulának a kellő értelmet.

Ez szó szerinti fordításban a következő volna: Víz által megmosdatván, megszabadúltál minden büntől.

A jövő igenév használata mint föltétel járúl a főmondathoz. Oly ige, melyet a hittérítők Gothiában, Hunniában, Gepidiában bizonyára gyakran hirdettek s mely bizonyára legalkalmasabb volt föliratúl a kereszt által keresztelő tálaknak jelzett csészékre.[63] Aranycsészékkel bizonyára még amaz aranydús korban sem sürün keresztelték a megtérő pogányokat. Gazdag, fejedelmi sarjadékok lehettek, kik miként a csat mutatja, még barangoló korukban rendelték maguknak profán használatra a drága edényeket, a fölirat s a kereszt később, ponczokkal verettettek belé, valószínüleg a megtérés idején, annak alkalmából.

C.

Az itt tárgyalt föliratokon kívül a kincs tizennégy darabján láthatók még bevert vagy bekarczolt feliratok, szavak, betük vagy egyéb jelek, melyeket könnyebb áttekintés és tanulmányozás kedvéért mind egy táblán egyesítve hű másolatokban közlök.

E tábla kezelésére nézve megjegyzem, hogy a bevert betük és jelek kettős contourral, a bekarczolt betűk és jelek pedig

[62] Vsd. ö. Krafft tábláját, Die Kirchengesch. der german. Völker czímű munka 241. lapjához.

[63] Igen helyes érzékkel már 1847-ben keresztelő csészéknek nevezte e csészéket Szeremley névtelenje. Magy. Hajdan és Jelen. I. kötet 4—5. lap.

egyszerü vonással rajzoltattak. Továbbá szükséges lévén megjelölni, hogy a másolatok mellé helyezett számok hová utalnak, itt adom röviden az áttekintést és mivel ép e rejtélyes föliratok voltak eddig aránylag leggyakrabban tárgyalva, Arneth, Sacken-Kenner és Dietrich megfelelő számaira is történik hivatkozás.

Saját táblánkon.		*Arneth tábláin.* [64]		*Sacken Kenner tábláján.* [65]		*Dietrich tábláján.* [66]
1. *a. b.* a 8. számú csészén	=	G. V. 29.	=	6. szám	=	9. szám.
2. A 17. számú ivóedényen	=	G. II. 15.	=	—	=	1. «
3. A 9. számú csészén	=	G. V. 21.	=	—	=	3. «
4. A 22. számú billikomon	=	G. VIII. 199.	=	—	=	2. «
5. *a. b.* A 10. számú csészén	=	G. V. 19.	=	12. szám	=	4. «
6. *a. b.* A 23. sz. billikomon	=	G. VIII. 231.	=	16. «	=	5 «
7. 8. 9. A 6. számú korsón	=	G. X. 233.	=	8., 9. számok	=	6. *a. b. c.* szám.
10. *a. b.* a 3. és 4. sz. korsón	=	G. VIII. 11., 16.	=	5. szám	=	7. 8. számok
11. A 15. számú tálczán	=	G. VIII. 8.	=	—	=	10. szám.
12. A 16. « «	=	G. VIII. 3.	=	7. szám	=	11. «
13. 14. Az 5. számú korsón	=	G. X. N. 200.	=	13. «	=	12. *a. b.*
15. A 11. számú edényen	=	G. VIII. 17., 10.	=	«	=	—
16. A 2. számú edényen	=	G. VI. 28.	=	14. szám	=	—

Csak az imént adott táblán valamint Arnethnél vannak e föliratok és jelek eredeti fekvésük és idomuk szerint adva, ellenben Sacken-Kenner és Dietrich másolatai kiterítve adják és ott néha az egyes jelek nem másoltattak le híven.

Az olvasást eddig csak Dietrich kisérlette meg komolyan. Rúnáknak nézi a jegyeket és góthikus nyelvü neveket és mondásokat olvas ki belőlük. Utalva az ő bő indokolására,[67] itt beérhetjük azzal, hogy olvasásait közöljük.

1. A nyolczadik számú hosszúkás csésze föliratát (táblánkon 1. *a. b.* szám alatt)[68] így fejti meg:

+ ARV(1)K + VAKAI + VAKN S(ê)L + S(a)TH

[64] Arneth: Antike Gold- und Silbermonumente.

[65] Sammlungen des k. k. Münz- und Antikencabinet.

[66] Germania XI. kötetében a 177. lap előtt.

[67] Idézett helyen 187—202. ll. egy kőnyomatú táblán a föliratok alphabetumát állítja össze.

[68] Sem Dietrich, sem Kenner-Sacken, sem Arneth nem vették észre, hogy e fölirat bevert betüi alatt vagy mellett bekarczolt jelek vannak. Gondos vizsgálat után kitünik, hogy e jelek ugyanazoknak a betűknek az előírása, melyeket ponczokkal bevertek, csak hogy kétszer írták elé, mindkétszer jobbról bal felé s így már ez is indokolja a fölirat jobbról bal felé való olvasását. A kétszeri előírás okát könnyü fölismerni.

Ennek ez volna az értelme:

Wache das Wachen gesättigt an Gutem

2. A kürtön látható fölirat (2. szám) Dietrich szerint egy tulajdonnevet jelent.

GUNDIVAKRS = Gundiwak(e)rs vagy Gundackers.

3. Ugyanaz a név csekély hibákkal a görög föliratú csészén ismétlődik (3. szám), olvasása itt GUNDVAKRS.

4. Az egyik billikom alján látható föliratban csekély eltéréssel ugyanazon név rejlenék. (4. szám.)

5. A másik görög föliratú csészén a keresztnév mellett, bekarczolt név következik (5. *a*. *b*.) az előbbi ismét GUNDIVARS, az utóbbi pedig EKAS volna.

6. A második billikom alján körben áll egy bevert fölirat és azután következnek bekarczolt szavak (6. *a*. *b*.). Dietrich ezeket így adja: GUNDIVAKRS hAKTHO AIVI; az utóbbi két szó azt jelentené «stach Aevi» (ein die Runen) = Aevi a rúnákat bevéste.

Az eddigi föliratokat D. jobbról balfelé olvassa.

7. A nagy domborműves korsó alján bekarczolt három betűsort egymás mellett balról jobbra olvassa. (7., 8., 9. számú föliratok.) D. olvasása a következő:

IK ÔHSALA(h)AKTHO KÊS = ich ôhsala stach (das) Gefäss (ein).

8. Két korsó alján ugyanegy bekarczolt fölirat ismétlődik (10. *a*. *b*. szám.) Dietrich egy nevet olvas ki belőle ARV(i)K = Arwik = Arvig.

9. Két füles tálczán ugyanegy fölirat ismétlődik (11. és 12. szám) D. olvasása szerint: AKENB a mi Akenb-bel azonosítható.

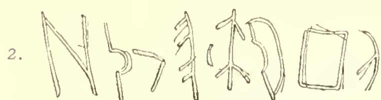
Mint az *a)* rajzból meggyőződhetik mindenki, az első előírás szerint sűrűbben állottak a betűk és a legenda nem töltötte volna ki a neki szánt tért, azért a négy utolsó betűt s a két keresztet nem is karczolta már be a vésnök. Az *a)* rajzban tehát csak ez első előírást és a beponczolt föliratot tüntettem föl. A *b)* másolatban ellenben az első előírást, a második (végleges) előírást és a beponczolt föliratot látják olvasóim és így tehát a *b)* másolat a fölirat facsimiléja; az *a)* másolat csak kisegítő. — Dietrich három mássalhangzó (i) (ê) (a) elmaradását azzal indokolja, hogy nem volt számukra hely. Látni való, mennyit nyom ez érvelés. Nemcsak e három betű, de még más kettő is elfért volna az első kijelölés szerint.

FÖLIRATOK TÁBLÁJA A C. CSOPORTHOZ.

1*a*.

1*b*.

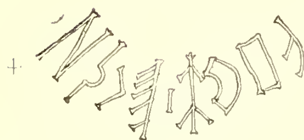
A 8. számú csészén.

2.

A 17. számú ivó-kürtön.

3.

A 9. számú csészen.

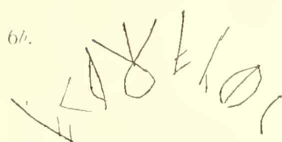
4.

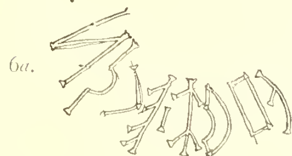
A 22. számú poháron.

5*a*.

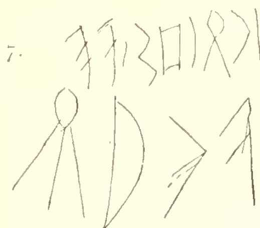
5*b*.

A 10. számú csészen.

6*b*.

6*a*.

A 23. számú poháron.

7.

9.

A 6. számú korsón.

10*a*.

A 3. számú korsón.

10*b*.

A 4. számú korsón.

11.

A 15. számú tálczán.

13.

12.

A 16. számú tálczán.

14.

Az 5. számú korsón

15.

A 11. számú bilikomon.

16.

A 2. számú korsón.

10. Az ötödik korsó aljába két szó van bekarczolva (13. és 14. szám) D. szerint VOLSI VAH = Volsi wog = Volsi mérlegelte (az aranyat).

A ki ismeri a nehézségeket, melyekkel kivált a régibb rúnák megállapítása jár, nem fog azon csodálkozni, hogy az első komoly kisérlet, mely ez ingadozó jelentőségü jeleket a szintén még nem teljesen ismert ős góth nyelvből akarja megfejteni, még nem lehetett kielégítő.

A rúnákkal foglalkozó tudósokra marad e föliratokban előforduló rúnák értékét végleg megállapítani; hasonlókép az ő dolguk lesz eldönteni vajjon csakugyan góth nyelvü szavakat kivánt-e a vésnök beverni s bekarczolni vagy sem.

Nincs kizárva a lehetőség, hogy legalább a bevert föliratok a görög nyelvből megfejthetők, miként a görög betüs belső legendák, melyeket B. alatt ismertettünk. A rúnás föliratok közül hat (1., 2., 3., 4., 5., 6. *a.* táblán) azokkal egyidejü. E hat fölirat szintén ponczokkal készült és miként ama két föliratban két különböző jelleg volt megállapítható, úgy azt itt is föl lehet ismerni. A ki amott az *a)* föliratban a szárakat lehetőleg egyenesen verte be, az itt is egyenesen meghúzta (1., 4., 6. szám), ellenben a ki a görög betüket a *b)* föliratban lehetőleg vastagon, görbén, czifrán beverte, úgy tett az edények aljába vert föliratokkal is. (2., 3., 5. szám.)

Mind a hat fölirat bizonyos rendben és előírás szerint (melynek több helyütt nyoma maradt) készült — míg a karczolatok szabálytalanok; hol egymás mellé, hol egymás fölé helyezvék a szavak és betük, azok tehát valószínüleg a hivatalos föliratok, ezek csak a vésnökök szeszélyéből származnak.

Dietrich az összes B. és C. alatt közölt föliratok egykoruságát vitatja és nincs okunk ellenmondásra, sőt az 1. föliratban, valamint a 2., 5. és 6. *a.* föliratokban a ponczolást megelőző betükarczok és a 6 *a.* bevert fölirat mellett is a bekarczolt betük, melyek itt mintegy folytatását képezik a körnek, a többi karczokkal egyformán látszanak készítve, nem is tekintve azt, hogy a bevert és bekarczolt betük jellege összevág, söt a legtöbb betü egyforma.

A B. és C. föliratok egykorúsága fontos támpont annak megállapítására, hogy a kincsnek velök jelzett darabjai — egészben 14 darab[69] — a föliratok készítése idején már együtt voltak és így rejtélyes némaságukban is hajtanak valami hasznot az ismeretlen jelek.

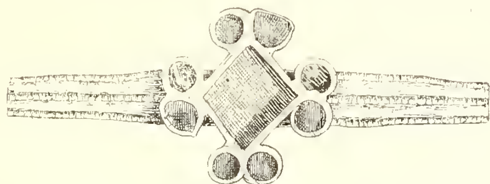
A 14 darab közt van két olyan (a 15. és 16. számú füles tálcza), melynek stilistikus rokonsága az A. alatt tárgyalt föliratos csészével annyira kétségtelen,[70] hogy egy műhelyből származik vele.

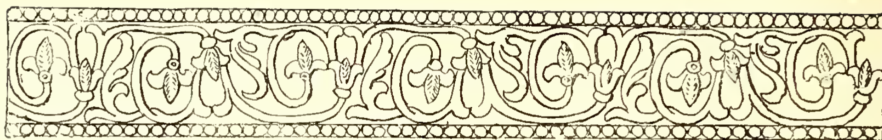
Ebből önként folyik, hogy Bouela és Boutaoul gepida (?) fejedelmek birhatták a B. és C. alatti föliratokkal jelzett csészéket és korsókat. Ez esetben továbbá épen nem valószínütlen a föltevés, hogy a B. alatt tárgyalt két keresztelő csésze az ő keresztelésükre szolgált és csak e kettős birtoklás föltevése mellett érthető, miért annyi a leletben a duplán előforduló korsó, csésze, tálcza és szelencze.[71]

[69] Ezek az I. fejezetben adott áttekintés szerint a következő darabok: A 2-ik számú korsó, a 3. és 4. korsó, az 5. és 6. korsó, a 8. számú hosszukás csésze, a 9. és 10. számú kerek csésze, a 11. számú pohár, a 15. és 16. számú füles tálcza, a 17. számú ivókürt, a 22. és 23. számú billikomok.

[70] A stilistikáról alább, III. alatt lesz szó.

[71] Ilyen a 3. és 4. sz. korsók, a 9. és 10. sz. csészék, a 11. és 12. sz. billikomok, a 13. és 14. sz. bikafejű csészék, a 15. és 16. sz. füles tálczák, a 22. és 23. sz. poharak. Ha föltételezzük, hogy a többi tárgy is duplán volt meg, a fejedelmi kincsből még 11 darab hiányzik, mely vagy megvolt a leletben és akkor elkallódott, mikor találták, vagy már régi időben veszett el.

III. AZ EDÉNYEK.

A föliratokból megtanultuk, hogy a nagy-szent-miklósi kincs két gepida (?) fejedelem asztalkészletében az ötödik-hatodik században már együtt volt.

E fejedelmek birodalmát nagyjából ismerjük. Nyugotfelé barbár vidékekkel volt határos, délfelé a római birodalom volt szomszédja, keletfelé Skythiába és Sarmatiába nyúlt a határa. Az edények mütörténeti meghatározására tehát a jelzett kor adja meg a szükséges kiinduló pontot és ismerjük a vidéket, hol a kincs összeségére valamint egyes művészeti alkatrészeire fölvilágosítást remélhetünk.

Czélunk már most megtudni minő *művészeti* környezetben keletkeztek e kincsnek első tekintetre oly idegenszerü művei.

Hogy e czélunkat elérjük, mindenek előtt az iránt kell tisztába jönnünk, vajjon csupán a véletlen hozta-e össze e kincshalmazt avagy van-e egyes darabjai közt szorosb összekötő kapocs, mely megengedi, hogy valamely művészeti fejlődés jellemző lánczszemének nézzük az egész sorozatot?

Tehát minden további következtetés előtt gondolatban végig kell mennünk az összes edényeken s hogy ezt könnyebben tehessük, ajánlom az I. részhez mellékelt rajzok gondos szemmeltartását.

A. csoport. A korsók közül mint ornamentikailag igen előkelő példányt legelőbb a 7. számú korsót idézem (10—13. ábra) és szembe állítom vele az igénytelenebbek közül az 5.

számút. (8. ábra.) Minden szembetünő különbsége mellett legszorosabb kapcsolatban áll az elsővel: az akanthusféle nyakdísz külső körvonalainak megduplázása és rovátkos ékítése, az edény öblénél a szélének megvastagítása és a fül ugyanazonossága elég ok arra, hogy egy közös műhelyből származtassuk.

A csillagos nyakgyűrű azonossága a legszorosabb összefüggését állapítja meg e 8. számú korsónak több más korsóval. A jellemző dísz ismétlődik az óriási korsón (1. szám, 1 ábra), ugyanez a négy jelenetes gömbölyű korsót (2. szám *d* 2—5. ábra) idefűzi és a hullám-vonalas ékítményüt is. (6. szám 9. ábra.) Bizonyára nem kerülte ki senki figyelmét, hogy az utóbbi hármat még az öble szélén látható gyöngydísz is közösen jellemzi és hogy az óriási korsót (1. szám) a hatodikkal még a száj taréjos tagozása és a nyak hornyolása, ezt és a 2-ikat pedig a száj szélének sajátszerű diszítése (síma növénydisz érdes alapon) köti össze.

Azonkívül a 6 számú korsót a 7-ikhez fűzi a test alján körülfutó növénydíszű szalag, a hol az ékítmény ismét síma, a háttér pedig érdes.

Mind ez öt korsónak, melyek egyike sem vág össze teljesen a másikkal, közös tulajdonsága a nyak tövéből lefelé eső akanthusféle levélsor.

Hátra van a 3. és 4. számú egyforma két korsó, mely idomra leginkább válik külön előbbi öt társától. Az összefüggés velök mégis bizonyos, kivált a 6. számúval, mert kétségtelen, hogy a hullámzó vonalú lánczdísz rajtuk a 6. korsó hullámzó mélyedésével rokon, valamint rokon e korsó szélén a virágdíszü ékítmény a két korsó egyikének (3. sz.) széldiszítményével, sőt majdnem ugyanazonos e diszítmény a 2. számú korsó szájkörüli növénykeretével.

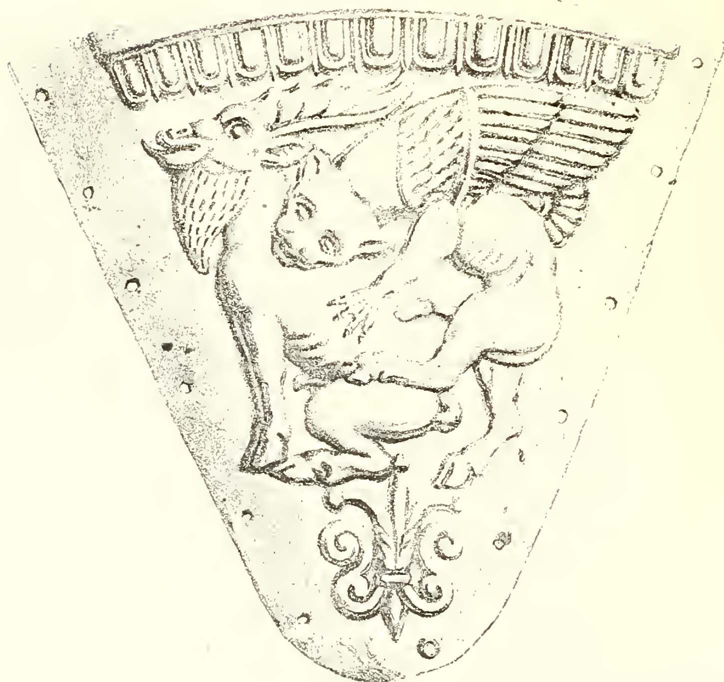
A hét korsó összetartozása tehát annyira bizonyos, hogy legalább is szoros stilistikus egyformaság jellemzi őket.

A korsók némelyikének száját szegélyző gömböcsdísz a hengerded billikomokon (11., 12. szám, 18. ábra) az egyedüli ornament; e dísz miatt azokat is idesoroznám.

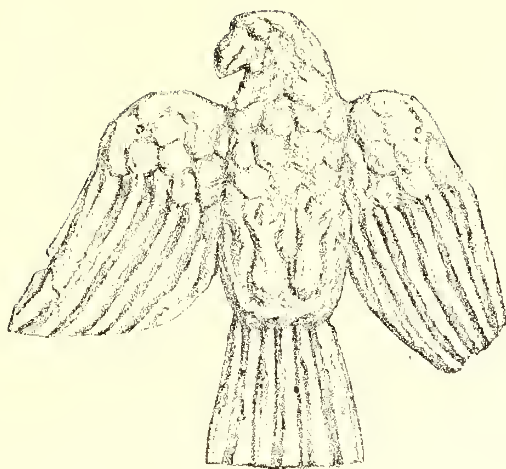
Továbbá technikai csekélység, a lábfelőli korong szélének

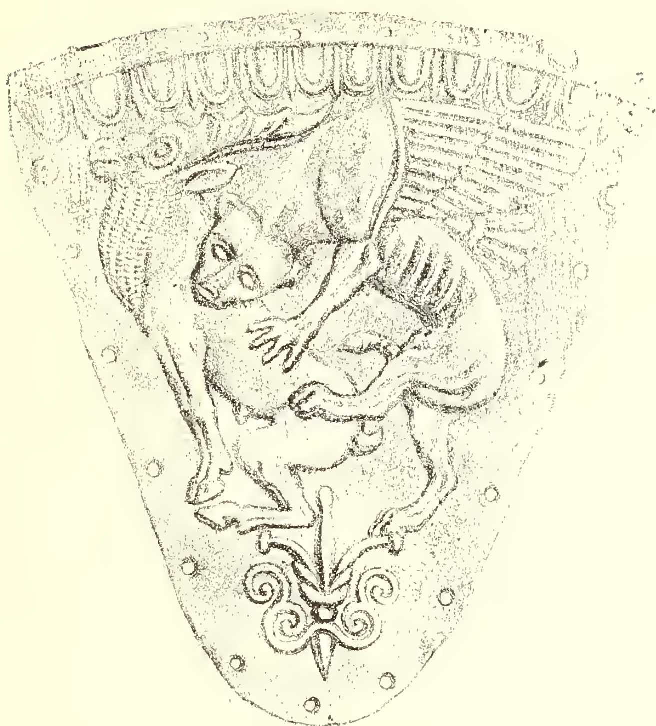
34. ábra.

37. ábra.

35. ábra.

36. ábra.

megduplázása a két poháron (22., 23. szám, 33. ábra), fűzi őket az 5. és 7. számú korsókhoz, a hol ugyanolyforma keskeny arany szalag odaforrasztásával, hasonló czélra törekszik a kézműves; söt talán szabad a szárán lévő csomóban a gyöngy formára reáismerni, mely a 4. korsó fülén mint számtalanszor ismétlődő dísztag végig vonúl.

A csészék közül kétségtelenül a tojásdad idomú hosszúkás (8. szám) áll legközelébb a korsókhoz. Hornyolatai az 1. és 6. számú korsó nyakán végig futó csatornára emlékeztetnek, füle alján lévő s érdes alapról kiemelkedő növény-díszítése (15. ábra) ugyanazonos természetű a 2., 3., 6. és 10. korsó diszítő szalagjaival.

A két föliratos csésze (9. és 10. szám, 16. és 17. ábra) is, a síma falain gyöngén jelzett hornyolat által, továbbá a rajta öt helyen látható gyöngykörrel s végre a belső és külső növénydísz által füződik a felsorolt korsókhoz.

Igy tehát diszítményeinél fogva a kincs tizennégy darabja oly stilistikus összefüggésben van egymással, mely közös művészeti származásra vall.

B. csoport. Hasonló összefüggésben állanak maguk közt a többi csészék, a szelenczék és tálczák; nevezetesen a 13., 14., 19., 20., 21. számú fölötte gazdagon diszített edények, melyeknek trébelése szintén e technika igen magas fokát jelzi.

Az összefűző stilistikus mozzanat a diszítmény, mely behajlított végü pálczatagok összecsomózásából vagy összetételéből áll. Szélesb karéjú leveleket csak nagy ritkán használ a művész, a levelek idoma majdnem mindig tojásdad és legtöbbször háromszögű mélyedés és pont ékíti fölületük közepét.

E levelek és pálczatagok annyira jellemzők, hogy még az állatok szárnyaiban, fejeiken, lábaikon is előszeretettel szerepelteti őket a művész.

Igy összesen hét darabot leltünk ismét, mely eltekintve minden egyéb sajátságától is, stilistikus rokonságánál fogva kétségtelenül egy közös művészeti góczpontra utal, söt már eleve itt mondhatjuk, összefüggésük oly szoros, hogy ugyanaz a műhely, talán ugyanaz a mester teremthette őket.

Tehát a B. csoportban sokkal szorosabb az összefüggés, mint az A. csoportban, a hol ügyesebb és kevésbé ügyes, többféle kézművesek és művészek működtek közre. Csak a közös műtraditió, talán még az egykorúság és a készítési hely azonossága látszik őket összekötni.

Alighanem ez a főok, a miért a kisebb csoport tárgyainak (B.) egyöntetűbb a hatásuk, mint a nagyobb csoportbeli (A.) edényeknek.

Az ellentétek a két csoport közt mindazonáltal nem oly jelentékenyek, hogy miattuk akár jelentékeny időközt, akár nagy térbeli távolságot kelljen a két csoport keletkezése közt föltételezni.

Mert miként a (szerencsénkre) sűrűn alkalmazott dombor-művek mutatják, az összes edények közös művészeti traditiók befolyása alatt, mintegy közös művészeti légkörben születtek.

E légkör három főelemét már itt nevezhetjük meg: a classicismus öröksége, a keleti áramlat és a barbárság.

Oly helyütt, a hol az V. századot megelőzőleg Európa keletén e három elem egyforma erővel megvolt és a művészeket befolyásolhatta, oly művészi központon keletkezhetett a nagy-szent-miklósi kincs.

Maga Gepidia és nyugoti meg déli szomszédsága természetesen ki van zárva. Nem ismerünk itt oly helyet, mely évszázados antik műtraditiókat az V. századig Kr. u. megőrzött volna.

Maradnak tehát a Fekete-tenger szélén létezett azon görög városok, melyeknek ötvössége régi múlttal birt. Byzantium e föltevésből nincs kizárva, valamint a thrák és kis-ázsiai part sem. E városoknak lehetett ötvösségük. Mind e vidékeket a III. század óta bebarangolták a góthok és elrabolták a kincseket. Nem maradtak előttök épségben sem a szentélyek, sem egyesek kincstárai.[72]

Azonban eddig e vidékek művészetével úgy vagyunk, hogy

[72] A góthok és szövetségeseik III. és IV. századbeli barangolásairól legrészletesebben szól Wietersheim-Dahn: Geschichte der Völkerwanderung II. kiadás 1880. I. köt. 140—152. ll. és m. h.

sem arról nincs biztos tudomásunk, hogy a régibb görög ötvösségnek virágzó központjai voltak-e, sem azt nem tudjuk, mikép állott amott az ötvösség ügye a IV. században.[73]

Bármennyire kardoskodjék Labarte a byzanczi művészet nagyszerű hatása mellett az összes európai műforgalomra, ő is csak a IV. századtól kezdődtetheti a bámulatos byzanczi ötvösséget. Határozott, datálható művek csak Justinianus korából (VI. század) kezdődnek sűrűbben. Arra a korra, mely ez időt megelőzi és az új művészetet szüli, eddig csak irodalmi adatok és föltevések léteznek.

Természetszerüen tehát oly vidék felé fordulunk analogiákért, a hol megleljük őket, első sorban a krimiai és tamani félszigetre és az itt létezett Cherronesos, Pantikapaion és Phanagoria, azután a tőlük nyugotra eső Olbia felé. Mind a négy város ősrégi idők óta nem csak a görög nyelvnek és állami létnek volt e vidékeken magasan álló zászlóvivője, de sírjaik tartalma, melyeknek gazdag aranyművei mai nap Petersburgban az Eremitage muzeumaiban bámulható, tanuskodik arról, hogy e városokban már az V. század óta Kr. e. az ötvösség remeklő műipari ág volt, melyet úgy a dúsgazdag benszülött görög polgárok, valamint a bosporosi fejedelmek s e körön túl a szomszédos skytha, sarmata és germán fejedelmek megrendeléseik által századok szakadatlan során át istápoltak.

Itt tehát meg voltak és még most is szemünk előtt vannak azon több százados műtraditió emlékei,[74] melyeket kincsünk

73 Aránylag legtöbb emlékünk van Nicomediából, mely a III. század végén Kr. u. Diocletianus császár székhelye volt, mert Carapanos e császár palotája helyén sikeres ásatást rendezett. Valószínűnek tartom, hogy Diocletianus leánya útján a polgárdi tripos is onnan került a mi vidékeinkre. E föltevés bővebb indokolását lásd Arch. Közl. XIII. «Rég. Leletek Repertoriuma. Polgárdi.»

74 Hazai régészeink közül tudtunkkal csak Rómer látta újabban a déloroszországi görög városok sírjaiból származó nagyszerű arany kincseket a petersburgi Eremitage muzeumaiban, utazási leírását a m. tud. Akadémiában 1874-ben mutatta be és az Arch. Értesítőben 1875. IX. kötetben közzétette. — Az eredetiek hiányát bizonyos pontig helyrehozza az «Antiquités du Bosphore Cimmerien» fényes Atlasa, mely Budapesten nyilvános könyvtárakban nem található. — Ennélfogva be kell érnünk a petersburgi Rég. Bizottság «Compte-Rendu»-ivel, melyeknek 1858—1880-ig terjedő sorozata a hozzátartozó fényes atlasokkal megvan a m. t. Akadémia könyvtárában.

kiválóbb példányai, a trébelés mai nap is méltán bámult remekei, föltételeznek. Itt, a barbárok közvetlen közelsége, a megrendelők alantos izlése, a belföldi müvészek közé keveredő barbár elemek, megfejtik előttünk a kincs egynémelyik darabján előtérbe nyomuló izléstelenséget és idomtalanságot.

Végre a sürü kereskedelmi összeköttetés a kelettel tengeren és szárazföldön, az achemænidák persa dynastiájának többszörös uralma a bosporosi birodalomban, a classiko-persa müvészet sajátszerü fejlődése a Kr. utáni századokban és ez izlés sürü terjedése ipar-czikkek által a sassanidák uralma alatt, kivált a III. és IV. századokban, mind ez alkalmas a keleti elemeket edényeink előállításain és azok összekeverését a másik két elemmel megmagyarázni.

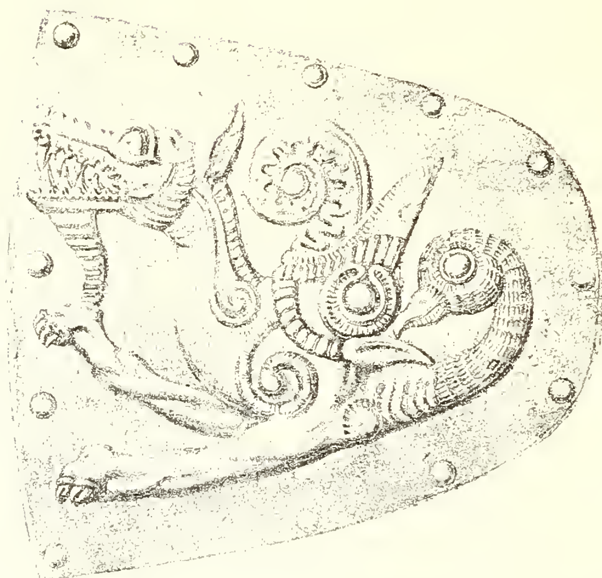
Átalánosságban már Arneth, továbbá Sacken-Kenner, Dietrich és mások ismertek föl a leletben különböző müirányokat, sőt olykor-olykor Oroszországban lelt analogiákat is idéztek, de nem vonták meg ez előzményekből a természetszerü következtetéseket a kincs keletkezése idejére és helyére nézve, a mint ezúttal megtörténik. Áttérünk tehát a jelzett három müáramlat egyes jelenségeire. A Budapesten rendelkezésünkre álló irodalomban nem találhattam elég anyagot arra, hogy minden egyes motivumot és képet oroszországi emlékekből értelmezhessek. Analytikus bizonyítékaim sorozatában tehát lesznek hiányok. E hiányokat jelzem s a megfejtetlenül hagyott kérdőpontokat sem fogom elmellőzni, hogy az emlékek ismeretében esetleg jártasabb utód majd ezekre is adhasson fölvilágosítást.

Az áttekintést a két figurális korsón (2. és 7. szám) kezdem, mely legszembetünőbben egyesíti a lokális barbár elemet s a távoli persa motivumokat, antik traditiókkal.

Ki ne gondolna a sastól megragadott emberke látásán a régi Ganymedes vagy Aegina-mythosra ? Ugyane motivum háromszori alkalmazása két edényen, eléggé tanuskodik arról, hogy a classikus müvészet hanyatló korában is a kedvelt reminiscentiák közé tartozik. A mint itt látjuk, stilizált idomában, azt kell hinnünk, hogy a százados müvhagyományok szokásos, megállandósított s a végén megmerevedett motivumává lőn. Mind a három

38. ábra

41. ábra.

40. ábra.

39. ábra.

esetben a sas már majdnem heraldikus idom. Hogy e benyomást kellő öntudatra emeljem, czélszerűnek láttam két kertschi emléket[75] idecsatolni (34. és 35. ábra), mely mutatja, hogy 5—6 száz esztendővel előbb, mikép ábrázolták Pantikapaionban e fejedelmi állatot, röptében és különösen mikor Zeus kegyenczét tartja karjaiban.

Itt (34. ábra) a Ganymed-mythos egész határozottsággal ismerhető föl és a jelenet azokhoz füződik, melyekben a sas képében maga Zeus öleli és emeli a szép ifjút, kire gyöngéden letekint mikor magával elviszi.[76]

A szent-miklósi edényen nem ifjút visz a sas, de mind három esetben leányt tart körmeiben. Ezért az eddigi magyarázók, elejtve a Ganymed-mythost, vagy a sastól elragadott Aeginát, vagy Thaliát vélték fölismerhetni.[77] Azonban ily föltevés legfölebb a 2. korsó C. jeleneténél volna lehetséges (4. ábra), a midőn az elragadott meztelen leány mindkét kezében növényágat tart.

A másik két esetben (10., 11. ábra) ugyan szintén ágat tart egyik kezében az elragadott leány, de másik kezével csészéből eteti a hatalmas állatot. Tehát legfölebb Hebe-re lehetne gondolni, kinek a sas etetése egyik foglalkozása volt. De itt viszont az a nehézség, hogy sehol az antik mythologiában nincs nyoma, hogy Hebét a sas elragadta volna; erre nem is lett volna ok.

Nem marad tehát egyéb hátra, mint föltenni, hogy a két korsó készítésénél az ötvös nem követte szigorúan az antik traditiókat, de szüksége lévén egy motivumra, mely a vizes korsó oldalát alkalmas módon diszítse, homályos antik reminiscentiákkal odatette a korsóra, mint arra alkalmas motivumot, a röpülő sast a leánynyal, a küzdő állatok s a vadászó király mellé. Miért adott két esetben csészét a leány kezébe, arra az

[75] Compte-Rendu Petersbourg 1874. Atlas.

[76] A Ganymed-mythos előállításairól lásd Overbeck Griech. Kunstmythologie. 1871. I. 22. fejezet.

[77] Arneth i. h. — Dietrich i. h. — V. ö. Overbeck: Kunstmyth. I. Aegina. 399. l. Thalia. U. o. 418. l. és Panofka Zeus und Aegina. 1835. Abh. Berl. Akad.

antik mythologiában nem találván okot, alább talán más barbár észjárásból bírjuk a sajátszerü motivumot indokolni.

Ugyancsak antik motivum a 7. korsó nyakán ékeskedő gólya-idyll. Ebben mutatta be nekünk e korsó művésze legközvetlenebbül tehetségét, a mely ezúttal, midőn nem magas mythologiáról és nem emberi alakról van szó,[78] kitünő jellemzési tehetségről tanuskodik. A gólyák rajza és mozdulata élénk megfigyelő tehetségre vall és a legjobb hasonnemü antik állatalakokra emlékeztet. A tér ügyes felhasználását és megtöltését már föntebb dicsértük, mikor a hetedik korsó leirását adtuk. Dicséretünket csak a tollazat alakítására nem terjeszthetjük ki, mert ez, különösen a czombok tájékán, ugyanazt a heraldikus stylizálást mutatja, mint a sas tollazata.

Még a vizmelléki növények, háromágú fák, melyek közt a két gólya mászkál, igénylik figyelmünket. Alakításuk modora antik, félig a tájt jelzik, félig ékítmény szolgálatát teszik. Jellemzők leveleik — nem botanikus értelemben, mert növényismerő alig fog arra vállalkozni, hogy antik növényrajzoknál a speciest megállapítsa — de sajátszerüen alakított kerek formájuk, dupla karimájuk és a levél fölületén elágazó idegek elhelyezése miatt. Majdnem szakasztott ilyenek a levelek egy harmadik századbeli (Kr. u.) egyiptomi csészén,[79] a kurta nyelü lotosnövényeken. A csészét azért idézhetem e helyütt, mert Oroszországban lelték 1859-ben Perm közelében és tehát ily jellemző művek ismerete korsónk készítőjénél föltételezhető. A korsón lévő fákat bizonyára nem akarta lotosok gyanánt bemutatni a művész, de reájuk adta a lotosleveleket és nyilván evvel akarta vízmelléki növényeknek jellemezni.

A fák, melyek a körben s a keskenyebb oldalon a tér-kitöltés és helyjelzés szerepét viszik, szintén híven követik az

[78] Ez oly tapasztalás, minőt mindenki tehetett, a ki valamely kezdő művészet zsengéit vagy egy művészet végső elgyengülését figyelemmel tanulmányozta.

[79] Compte-Rendu de la commission imp. arch. pour l'année, 1867. Atlas II. 1—3. Casserole en argent avec la representation d'un nilomètre. — Leírását adja Stephani a szövegben 48. s k. ll. — A csésze alján három byzanczi vámbélyeg látszik, talán Anastasius császár korából (V. század Kr. u.), mely mutatja, minő úton jutott a tál későbbi lelhelyére.

antik traditiót. A fák rendesen melléktárgyak, s mert azok, nem hangsúlyozza őket az antik művész. Sürü lombozatot legfölebb falfestményeken, de domborműveken csak nagy ritkán találunk. Nehány levél jelzi a lombot és a földet két vonal, mely a fa törzsét alúl, a hol talajt érint, szélesbíti.

A korsók legtöbbjein látható a nyakon egy sajátszerü levéldiszítmény, mely akanthusra emlékeztet. Az akanthus már jobbára levetköztette régi pompás hajlású vonalait és lett belőle schematikus, értelmetlen dísz, mely élénken emlékeztet antik müformák későbbi szellemtelen ismétléseire kivált a keleten.

Ilyfajta orientális átalakuláson mehettek át az ötágú fák is, melyek a figuralis korsón (2. szám) a köröktől fönmaradt tereket ügyesen kitöltik.

Antik tektonikus dísztag, a lesbosi chyma (vulgo: ökörszem) majdnem ismerhetetlenségig való kiforgatását látom a 7. korsó nyaka tövén kétszer és a medaillonok keretében is kétszer; az akar lenni a 2. korsó nyakán a gyürüdíszt szegélyző két végsősor és végül talán a 6. korsó hornyolt nyakán a hornyolatokat a gyürütag felől befejező dísztag is az kivánt lenni.

De ha a chyma formáját úgy, a hogy az V. és IV. századbeli (Kr. e.) Taman félszigeti aranymüveken észleljük,[80] nem is fogta föl teljes tisztaságában a századokkal utóbb dolgozó késő utód, mégis rendes helyen, mint közvetítő vagy szegélyző tagot alkalmazza, félkörü szemeit befelé, néha fölfelé helyzi, a hogy a helyes használat magával hozza, egy szóval a sok százados helyes tektonikus fejlődés a késő unokában sem tagadja meg magát, az tovább hat akkor is, mikor a szép iránti közvetlen érzék már hanyatlott, mikor az alkotásban a teremtő erő kihalóban van, mikor a müvészet csak traditióból és reminiscentiából éldegél. E tapasztalást kincsünknél még többször fogjuk tenni ha gondosan szemléljük.

Durva ugyan az a kötéltag. mely némely edényeken a has kihajlását a nyakán vagy a lábon jelképileg összeszorítja az 1., 5. és 6. számú edényeken, de kétségtelen, hogy jó

[80] Példákul lásd a 36—38. számú rajzokat.

helyen alkalmazta a művész és a dísztag jól jelzi rendeltetését.

Hasonlókép helyes a korsók általános tagozása és a száj, nyak, has és láb diszítése tektonikus szempontból legtöbbször megfelelő.

A száj több karéjos kihajlása (1. és 6. szám) gyakori használatban van a görög világban ép úgy, mint a későbbi római korban. A gyöngyszegély alkalmazása a száj szélén (1., 2., 6. korsó, 9. és 10. csésze) kedvelt diszítési mód a későbbi antik művészetben.[81] A hornyolás (ῥάβδωσις) alkalmazása a nyak diszítésére egyes korsókon (1. és 6. szám) és csészéken (8., 9. és 10. szám) antik szokás. A hullámzó hornyolatra (6. szám) a petreosai kincs nagy tálja nyujt találó analogiát.[82]

Az antik ornamentális művészet ősidők óta kedvelte az állatok küzdelmeit. A különböző szárnyasok és ragadozó négylábuak leteperik a szelidebb vadakat, a nyulakat, szarvasokat és különböző zergefajokat. Mikép tárgyalták ez állatjeleneteket Pontos-melléki művészek, tamani sírokból előkerült dombormüvek mutatják.

A híres «hét testvér» nevü kurganokból néhány ily jelenetet (36—46. ábra) a petersburgi «Compte-rendu»-k képes mellékleteiről általvettem.[83] Kőszáli zergét szárnyas oroszlán, más négylábú vad leteper egy óriási agancsú rénszarvast (?), és a nyúlon rajta áll a sas és megböki torkán. Még sürübben, mint e ragadozók, szerepel a pontosi művészet különös kedvencze, a griff. E képzelmi állat a régiek fölfogása szerint őrzi az aranyat, gyakran küzd a skythák és az amazonok ellen,

[81] Vesd ö. a polgárdi tripos szárain végigvonuló gömbdíszítéseket. — Vesd ö. még a Valens stb. császárok nagy aranyain a fület szegélyző gömböcsdíszt, mire már Arneth is figyelmeztetett. Gold- und Silbermon 8. l.

[82] Lsd részletrajzát Mitth. der k. k. Centralcom. Wien 1868. XIII. 108. l. 2. és 3. ábra.

[83] 36 és 37. ábra, valamint a 38., 39. és 40. ábrák puzdrák diszítésére szolgáló dombormüves aranylemezek után készültek, melyeket V. századbeli (Kr. e.) görög sírokban találtak a kubani tartományban 1875 és 1876. A sírok leírását és rajzát lásd Compte Rendu Petersbourg pour l'année 1875. és 1876. Atlas; a szövegben 155. l. stb. Ugyanazon sírokban még számos hasonló állatviadal ábrázoltatik szíjvégre való lemezeken, gyűrűkön stb.

46. ábra.

42. ábra.

43. ábra.

47. ábra.

44. ábra.

45. ábra.

ezek s a griffek hazáját ideképzelték a régiek, a skythák országába, a ripæi hegyekbe.[84] (Herodotos IV. 27.)

Kincsünkben a griffek, oroszlánok és más, képzelmi állatok oroszlánkörmökkel és bikafővel, vagy szárnyas tülkösek, szárnyas zergék saskörmökkel sűrűn szerepelnek. Nehányat, mely a díszes szelenczéről már ismeretes, itt árnyékolt rajzban ismételten adunk. (42—45. ábra.)

Mind e merész combinatiók megalkotásán a pontosi görög művészet már a IV. században (Kr. e.) túl volt. Megtörtént néha, hogy három állatból is csinálnak egy dekorativ alakot, mint az ide csatolt 41. ábra mutatja, mely szintén kubani sírban lelt dombormüről van másolva.[85]

Ha a letiport állatokon végig nézünk, kevésbé tapasztalt szem is olykor rá fog ismerni jellemző, sajátszerü állatformákra, melyeket a művész a közeli környezetben szeme előtt láthatott. A jellemző agancsú szarvasok (2. és 40. ábra) Oroszország déli, egykor erdős vidékein tanyázó szarvasfajok voltak. A kőszáli zerge (36., 37. ábra) a kaukazusi hegyes vidék jellemző lakója.[86] Az antik művész tehát helyi motivumokat dolgozott föl, a művészet virágzóbb korában önállóan, utóbb, mikor a keleti áramlat mindig több meg több keleti iparművészeti czikket szállított ide, szövött selyemkelméket, arany- és ezüst tálczákat, a keleti stilizálás mindinkább divattá vált. Lehet, hogy egy müiskola erősebben, más kevésbbé volt e befolyás alatt. Kincsünk edényei közt ily keleti befolyás legerősebben és leg-

[84] Lásd a griffekre vonatkozó mythosok irodalmát Koehne: Beiträge zur Geschichte und Archæologie von Chersonesos in Taurien. 1848. 62. s k. ll. — A griffek ábrázolására e vidéken legklassikusabb példák a nikopoli és koulobai díszes edények dombormüvei. Egyébként is sűrűn találkozunk velök a taurikus félsziget emlékein, arany ékszerein, festett edényein és érmein. Lásd a fönidézett Compte-Rendu Atlasait az 1875., 1876. és 1877. évekről és Dubois de Montpereux Voyage autour du Caucase 1843. Atlasát. IV. rész. XVIII—XXVI. táblákon.

[85] Compte-Rendu etc. Petersbourg 1876. Atlas IV. tábla, szöveg 120. l. — A kőszáli zergét, a szarvasok különböző fajait, a bikafőt, a párduczot, oroszlánt és sast sűrűen alkalmazza a Pontos-melléki művészet mint díszítési motivumokat.

[86] De Linas a rekeszes ötvösségről írt hasznos művében azt a fáradságot vette magának, hogy mind ez állatfajok zoologiáját tüzetesen megállapította. (Histoire de l'orfévrerie cloisonnée II. 1878. 191—280. s k. ll.) Fejtegetései kiterjednek összesen 16 állatfajra és nem állapodnak meg a Pontos-mellékén lelt kincseknél, de a közép és keleti Oroszországban lelt barbár ékszereket is átkarolják.

következetesebben látszik érvényesülni a B. csoport edényein, melyeknek szárnyas szörnyei kevésbé mutatják a helyi typusokat, és merevebben, feszesebben vannak stilizálva, még oly jelenetben is, mint a 21. csésze alján (32. ábra) mikor az állatok közt a leghevesebb küzdelem foly.

Azonban ez esetekben a keleti befolyás inkább föltehető, mint nyomról-nyomra bebizonyítható. Erősebb nyomokra kell utalnunk, hogy mindenki érezze kincsünkön a sassanida kor hatását. A legerősebbet aligha nem a 2. számú szép korsó egyik jelenete szolgáltatja, az, a midőn egy képzelmi emberfejü szárnyas négylábún nyargaló diadémás alak lépárd-vadászaton van. (5. ábra 2. korsó d.)

A vadászó király motivumát nem kellett a pontosi mesternek föltalálnia, megkapta az elég sürün importált sassanida ezüstcsészéken, melyekből egy tuczatnál többet eddig a Volga és Kama közelében, legsürübben a permi területen találtak.

Három ily ezüstcsészének adjuk itt a rajzát (46., 47., 48., 49. ábra) a gyakran idézett petersburgi Compte-Rendu után.[87] A csészék kétségtelen sassanida eredetét egynémelyikén található persa fölirat tanusítja. Nem mereven ugyanegyféleképp adják ugyanazt a motivumot, nem is egy időből származnak, kettőnek kora fölmegy a negyedik, ötödik századba, a harmadik (48—49. ábra) valamivel későbbi korból való. Más csészékről, melyek még e sorozatba tartoznak, a szöveg alatt adunk bővebb fölvilágosítást. Több író foglalkozott eddig e sajátszerü sassanida müemlékekkel; legtöbb súlyt fektetünk Stephani értekezésére.[88] E királyi-vadász jelenetek typikus fejlődése még a régibb persa müvészet korából származik és századokon át a többszörös

[87] Compte-Rendu pour l'année 1867. Atlas. III. t. 1. és 4. számú rajzok után. Rajzaink 2½-szeres reductióban csak a csészék belső lapján látható domborműveket állítják elé. — Az 1878/79-re szóló Atlas VII. tábláján a vadkan-vadászaton levő Sapor királyt még egyszer adja Stephani (2. szám alatt), ugyanott adja 3. és 4. szám alatt a három vadászó persát ábrázoló csészét, melynek mását természetes nagyságban ismételtük. (48—49. ábra.)

[88] Stephani a Compte-Rendu etc. 1878/79. évre szóló szövege 149. és következő lapjain, a hol összesen 12 ilyen hasonló, Permben talált domborműves sassanida tálról értekezik. Steph. azt hiszi, hogy a keleti művészet ezen érdekes emlékei a Kr. u. II. század óta a Caspi tenger mögötti szárazföldi úton jutottak el a Volga és

stilváltozásokon keresztül mint egyik kedvelt motivum szerepelt, kivált nagy ezüst tányérokon és csészéken dombormüvek formájában.

Királyi vadászattal akarván a korsó egyik mezejét diszíteni, a 2. korsó müvésze szabadon és a maga tehetsége szerint dolgozta föl a hozzá is eljutott motivumot. Tehetsége kétségkívül messze elmaradt a persa művész ügyességétől és kivált a nyilazó fejedelem alakja ügyetlen; sokkal ügyesebb az ugró vad jellemzése, sőt még a szárnyas szörnyeteg állati részei is sikerültek, de már az emberi része, a feje ismét elüt a többitől.

Újra tapasztaljuk e helyütt, a mit már föntebb az embert tartó repülő sas jeleneténél megjegyeztünk, hogy emberi alakok helyes képzésére a művészet hanyatló kora tehetetlen, csakúgy mint zsenge kora; állatokra és ékítményekre sokkal tovább marad fönn a müképesség.

A vadászati jelenetben csak a motivum árul el külföldi mintákat. A fejedelem öltözete már nem vall sassanida király öltözetére, de belföldi öltözet. Ellenben aligha nem keleti idom után componálta a koronás ember fejével diszlő állatot.

Úgy szintén a keleti művészet képzelmére vall a 7. korsó két keskeny oldalán látszó sisakos (?) ember-fejü állat (12. és 13. ábra). Ellenben a kentaurok és lapithák classikus themájára emlékeztet a két keskeny oldal másik jelenete. (12. és 13. ábra.) A sisakos állaton nyargaló ember és a lóember sajátszerü fejéke, mely leginkább lenyúzott körmös állat lába bőrére és karmaira emlékeztet, a trébelő ötvös tulajdon képzelméből eredhetett és talán Skythiában divó régi szokás maradványa.

Keleti, persa motivumot láttak már előzőim, Arneth és Dietrich a hosszukás csésze fülét ékítő jelenetben (14. ábra, 8. csésze), midőn az élet fája felé két felől két-két állat közelg. Az oroszlán a lyuk keretére emeli első lábát és mögötte a griff is emeli első lábát és tart véle növényágat.

Persa dombormüvek állataira emlékeztet a két bikafejü

Kama mellékére. — De Linas is terjedelmesen foglalkozik e tálakkal és az úttal, melyen Oroszországba jutottak, idézett műve első fejezetében.

csésze (13. szám, 19. és 20. ábra) sajátszerű stilusa. Bár a bikafő mint ornament nem épen idegen a kertschvidéki művészettől.[89]

A harmadik, bikafejjel ékített, de lábnélküli csésze (18. szám, 25—26. ábra), melyben eddig átalánosan a Keleti tengerben előforduló nautilus-csiga előképére véltek az írók ráismerni, a kincs azon problémái közé tartozik, melyekre még nem találtam kielégítő magyarázatot.

Kedvezőbb helyzetben vagyunk a korsókon tapasztalt némely sajátszerű diszítési motivumokra nézve.

A 7. számú korsón igen tetszetősek a sodronyból alakított virágocskák a korsó nyakgyűrűjén. Ugyanoly idomú sodronyos aranyvirágok akadtak a kertschi egyik sírban, a híres Demeterpapnő sírjában, az V. századból Kr. e.[90]

Más ornament, mely szintén a nyakgyűrün fordúl elő és elég sűrű (1., 2., 5., 6. számú korsókon), egymást érő körök szelvényeiből van alakítva. Két-két kör egymást érő szelvényei együtt négyágú csillagot alkotnak. Ez bizonyosan oly mustra, mely keleti szöveseken már régen divatos volt és így ment át a tektonikus diszítés készletébe. Középkori keleti szöveteken ily mustrára számos példánk van,[91] de sokkal nyomósabb itt, hogy ugyane mustra rideg geometrikus formájában a longobard és góth VI—VII. századbeli gránátos-rekeszművekben fontos szerepet játszik és mint sajátos, barbár, nem-antik motivum lép föl. Igen érdekes példa reá a híres monzai Theolinda-féle könyvtábla legkülső kerete,[92] más példát szolgáltat a híres guarrazari

89 1875-ben a «hét testvér» nevezetű híres kurganok egyikében, mely Stephani szerint a IV. századból való (Kr. e.), 23 darab domborműves aranylemezt találtak, mely bikafőt ábrázolt. Compte-Rendu etc. Petersbourg 1876. Atlas III. tábla 13—14. sz. Ugyanabban a sírban találtak egy bronzcsészét, mely három oroszlánlábon állott, úgy, mint a mi kincsünk két említett csészéje; egyébként az oroszlánköröm mint talapzat az antik művészetvilágban széltében divó motivum.

90 Antiquités de la Scythie St. Petersbourg. I. 1866. Atlas XXXV. táblán. Compte-Rendu de la com. arch. Petersbourg etc. 1866. Atlas pl. I. és II. Hasonló sodronyos virágokat látunk a nikopoli puzdradíszen. Rajzát lásd u. o.

91 XII. századbeli egyházi ruhákon. Mallet Cours élem. d'arch. rel. Paris 1883. 182. és 184. l.

92 Lásd színes rajzát Labartenál Hist. des Arts ind. II. kiadás 1872. I. k. XXVIII. tábla. — Labarte természetesen byzantinak mondja!

kincsben lelt Reccesvinthus-féle korona felső és alsó kerete.[93] Mindkét tárgyról tanulságos részleteket adunk Labarte után. (50., 51. ábra.)

A mint e csillag motivum utjában a nyugat felé mindinkább eldurvúlt, úgy történt a levélfüzérekkel a 2., 3., 6. korsók szájaszélén és a 6. és 7. korsó alján, valamint a 8. csésze fülén (15. ábra). Magyar lelhelyü szíjcsatokon és bronzszíjvégeken a VI. és VII. századból, ráismerünk e motivumok néha kevésbé néha erősebben megdurvult hasonmásaira. A mi korsónk és csészénk e levélékítményt tehát átmeneti stadiumban mutatják a korábbi classikus mintákból a későbbi, értelmetlenségig történt elfajulás, megdurvulás felé. Classikus szép mintáik a híres nicopoli ezüstedényen és puzdra-lemezen és más e korbeli szép müveken ismerhetők föl.[94]

De itt több századra terjedő időszak áll közben, melyről ugyan tudjuk, hogy akkor állott be az antik müvészet hanyatlása, de e közbeeső időszakban nem birjuk megfelelő díszítéseken az átmeneti idomokat példákkal kimutatni s azért ez ornamentumok fejlődésének kérdését a Kr. e. V. századtól a Kr. utáni IV. századig függőben kell tartani, míg valakinek a közbeeső lánczszemeket megállapítani sikerül.

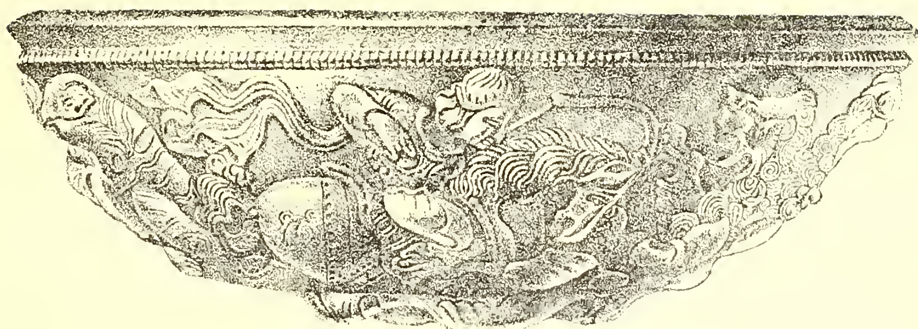
Tisztább helyzetben vagyunk a 2. számú edény nyakáról lefelé eső levéldíszszel. Itt nemcsak mintára utalhatunk, melynek elsatnyulásából ez értelmetlen levélkoszorú ered, mely már nem is levélkoszorú, de háromszögü idomok sora, belső végein bevert körökkel; hanem időrendben közel álló emlékeken megláthatjuk. hogy keletkezett és mi lett lassanként e rejtélyes eredeti (!) levéldíszből.

Mintát a régi Skythaországban, Stroganov gróf permi birtokán lelt dombormüves ezüst tálcza szolgáltat. Köhler még a század elején tette közzé,[95] utóbb összegyüjtött müveiben ismét megjelent az értekezés egy kőrajzú tábla kiséretében, mely-

93 Labarte színes rajzát adja Hist. des Arts ind. I. kiadás. 1866. Album. XXXII. tábla. Labarte szerint ez is byzantin mű.

94 Compte-Rendu etc. Petersbourg. 1864. Atlas 1. 2.

95 Göttingische gelehrte Anzeigen 1803. Stück 5 és Stück 9. (Nem láttam.)

48. ábra.

49. ábra.

ről az itt közölt s czéljainkra kielégítő szelvényt másoltattam.[96] (52. ábra.)

A tál közepén fa mellett skytha fajtájú ló legelész, oly ló, minőket a híres nikopoli díszedényen sorjában láthatunk; a középső medaillonon széles karima s e karimán modoros palmett-dísz fut körül. Ebből egy szelvényt ábránkon bemutatunk. A tál belföldi, mixhellen munka a Kr. u. II. vagy III. századból. Az antik palmettek itt már tömör, kevéssé tagozott majdnem háromszögű levélekké váltak, mindegyik levél köridomú hajlással függ össze a másikkal.

A levelek közti tért hasonló palmett-levél, s más növény elhelyezésére használta a művész, ez utóbbi harangidomú kehelybe nyílik s ennek mélyedésében kis madárka ül.

A szent-miklósi korsón (2—5. ábra) a levelek belső tagozásából már csak a középső borda maradt meg, belső végeik összefutnak s a hol azelőtt tökéletlen kör kapcsolta össze a körvonalakat, ott most indokolatlanúl teljes kör van beütve, közepett ponttal.

Ilyen értelmetlen állapotában vitték a keleti góthok magukkal e díszitményt és alkalmazták a Theodorich királyuk sírjának párkányán Ravennában (53. *a. b.* ábra), valamint az Odoakar királyról elnevezett aranypaizs töredékén, a ravennai muzeumban.

Láttam több izben e sajátszerű díszitményeket a maguk helyén Ravennában és magam is úgy jártam, mint Zahn és más németországi műírók, kik ez ornamentum eredetét éveken át hiába keresvén, a «Zangen-Ornament»-et a műtörténeti rejtélyek közé számították. Végül itt e kincs egyik edényén megleltem.

Legújabban dr. Dehio[97] foglalkozott a rejtélyes diszítmény-

[96] H. K. E. Köhlers gesammelte Schriften. Herausgegeben von L. Stephani, St. Petersburg VI. k. 1853. Ueber die Denkmäler des Alterthums aus Silber in der Sammlung des Herrn Grafen von Stroganow. 45. l. 4. tábla.

[97] Mitth. der k. k. Centralcom. 1873. XVIII. 272. l. s k. Dr. Georg Dehio: Ein Beitrag zur vergleichenden Ornamentenkunde. — «Ein bekanntes Räthsel der Kunstgeschichte ist das an der Grabkirche Theodorichs des Ostgothenkönig's zu Ravenna vorkommende sogenannte Zangen-Ornament. Man hat es vorwiegend aus

nyel. Az ő értekezéséből vettük ki a két ábrát (53. *a.* és *b.* szám) és ugyanő említi a christianiai muzeumban lévő XV. századi fa-széket, melyen ugyanazt a rejtélyes díszitményt találta. Kétségtelen, hogy e díszitmény (53. *c.* ábra) azonos az előbb idézett három idommal, de ezer év választja el tőlük s így csak anynyit magyaráz, hogy egy értelmetlenné vált ornament igen sokáig tarthatja fönn magát az utókornál, mit már számtalan esetben tapasztaltunk.

Ugyane korsón még egy értelmetlenné vált ékítményre akadunk. A medaillonok keretét két párhuzamos, pikkelyekből alakított, díszsor tölti ki. Azt is gondolhatjuk, hogy egymást födő szívalakú levelekből áll. Akár az egyik, akár a másik idom adta az ékítési mintát: e határozatlanság legjobban mutatja, hogy a művész ez ornamenttel úgy járt el, mint a nyak körüli levéldíszszel. Csakhogy a míg itt biztosan reáutalhattunk a mintára, a medaillonnál be kell érnünk hozzávető példákkal. A szív-ékítményre a késő római művészetben sok a példa,[98] sőt a mi itt többet bizonyít, góth emlékeken mint jellemző ornamentum szerepel, olyannyira, hogy még a Theodorich ravennai sírépületén a bejárás keretében is reáakadunk. Itt a szívek ugyan nem födik egymást teljesen, de mégis szorosan egymásba tolódnak.[99] Ezért tehát hajlandó vagyok a rejtélyes kere-

negativen Gründen, d. h. weil es der antiken Formenwelt ganz fremdartig gegenübersteht, als germanisch bezeichnet; ein ausreichendes Analogon ist jedoch, soviel ich finde, bis jetzt nicht nachgewiesen. Ich habe nochmals einen Vergleich mit den Publicationen deutscher und nordischer Alterthümer angestellt und gleichfalls keine genügende Sicherheit gefunden» stb; azért, mert dr. Dehio a magyar és oroszországi leleteket elhanyagolta, csakúgy mint a legtöbb német tudós (Lindenschmittel együtt). Henszlmann (Compte-Rendu etc. de Budapest I. 1877. 536. és 537. l.) szintén adja e rejtélyes diszítmény rajzait és Quasttal elismeri ez ornamentum góth eredetiségét. Szerinte ez volna az egyedüli eredeti motivum a góth építészetben «et c'est tout ce qu'on peut admettre de national dans l'architecture gothique; parceque celle-ci ne diffère pas de l'architecture des Romains et des Byzantins de leur temps. Dans cet art il n'ont rien créé» etc. Ha a góthok művészeti eredetisége csak e motivumon alapul, akkor bezzeg (a mint meggyőződhettünk), az «eredetiség» csak antik származású diszítési idom elferdítésében állott!

98 Csak egy jellemző római művet idézek a IV. század (Kr. u.) elejéről, a hires polgárdi ezüsttripos pillérein végig futó szív-ornamentumot.

99 Ez ornamentum rajzát adja Henszlmann fönnemlített franczia értekezésében (Compte-Rendu Budapest I. 537.) és a következő sorokkal mutatja be: «Dans cet art (architecture) ils (les goths) n'ont rien créé; tout au plus se sont ils

tet addig szívalakú diszítménynek tartani míg valaki találóbb magyarázatra akad.

Maga a bekeretelési elv is ósrégi tulajdona az antik művészetnek. Mindig a keret által emeli ki a díszítendő tért. Ezt a tapasztalást nem szükséges bővebben illusztrálni. Azonban igen is sajátszerű a 2. számú korsón a kör-keret képezése, t. i. a körök egymásba fonása. Egymásba futó két hullámvonal mint diszítési tag, olyformán, hogy a két vonal egymás mellett apró köröket képez, közönséges motivum a legjobb korbeli antik tektonikában. A pontosi vidéken a nikopoli pompás ezüst edény szolgáltathatja reá a legszebb példát.[100] Azonban e körök kitágulása úgy, hogy bennök mint keretben egy nagy dombormüves előállítás is elférjen, a hanyatló ókor jellemző motivuma, mely a byzanczi és román középkori művészetbe is általmegy, anynyira, hogy ez lett diptychonokban, miniature-festményekben, oszlopfőkön több jelenet keretes összefoglalásának legszokottabb módja.[101]

A hullámzó hornyolatokról az egyik korsón és e hullámhornyolat helyettesítéséről (6. és 7. ábra) a 3. és 4. korsón lánczok által, szintén ugyanaz a véleményem, hogy antik motivumokra mennek vissza és később is fönmaradtak; de kénytelen vagyok bevallani, hogy sem visszafelé, sem korunk felé nem birom az ily vélemény kellő indokolására szükséges analogiákat eddigi kutatásaimból előmutatni.

Áttérve az edények idomára: A korsók idoma antik; de nem görög, hanem római. Az idom nem a görög agyag-műve-

servi de quelques motifs decoratifs, dont nous voyons encore un exemple dans notre fig. 42 ; qui fait l'ornementation des côtés de la porte. Nous reconnaitrons au milieu de coeurs, — comne nous en trouvons aux objets de Petreosa etc.» — E szív-ornament ép oly *eredeti* góth díszités, mint az előbb bemutatott «Zangenornament» és ha Henszlmann a góthok szellemének csak e két díszitést bírta vindicálni, akkor az ő «eredeti» ornamentális tőkéjük ezennel zerora szállt alá.

[100] Compte-Rendu etc. Petersbourg 1864. Atlas 1. és 2. tábla. — Antiquités de la Scythie I. 1866. Atlas XXXII—XXXIV. tábla.

[101] Labarte II. (II. kiadás.) 1873. 163. l. XLIII. tábla a bécsi Dioskorides codex czímlapján a VI. kezdetéről. — Oszlopfőn San Vitaleban Bayet L'art byzantin 1884. 59. l. fig. 15. — Tyrusi mozaikon Bayet i. h. 33. l. fig. 6. — Filoxenus diptychonján. Photogr. Philipot 2680. sz. — Példákat láss még Atlas kirch. Denkmäler des Mittelalters im österr. Kaiserstaate 1872. több helyen, kivált XII. századbeli emlékeken.

sek fínom izléséről tanúskodik, kik körülbelül a második századig Kr. e. majdnem az egész akkori müvelt világot látták el festett edényeikkel. A déloroszországi görög városok sírhelyei jelentékeny számmal őrizték meg a legfínomabb görög idomú edényeket s hogy ez edényeknek az éjszakibb barbároknál is volt kelendősége, arról ismét a leletek tanúskodnak.

Körülbelül Kiew tájékáig terjedtek e festett edények Európa keletén, tehát sokkal tovább éjszak felé mint Európa nyugatán. A görög idomokat a római birodalom virágzó korában a római agyagmüvesség készítményei szorították ki, melyek kétségtelenül az ötvösségre is voltak hatással.

Analogiák idézése nélkül is minden archæologus a nagyszentmiklósi korsókban reá fog ismerni azokra a füles korsókra, melyeket pannoniai gyárakból nagy számmal ismerünk és a minők az egész imperium területén divatoztak.

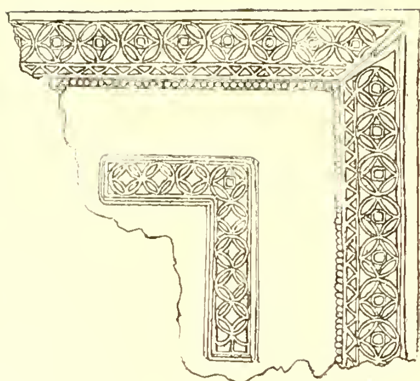
A Pontos vidékéről nem idézhetek ily fönlevő emlékeket, mert a kik az Eremitage, az odessai és kertschi muzeumok emlékeit közzéteszik, a legfényesebb, legfínomabb görög agyagmüveket szokták közzétenni, nem pedig késő rómaiakat.

Tehát arra kell szorítkoznom, hogy füles korsókra hivatkozzam, melyek II—III. századbeli (Kr. u.) kertschi sírkamarák frescóin láthatók. Egy esetben a (vadászatról) haza térő apát a fiú csészével és füles korsóval fogadja,[102] más esetben az utolsó ebéd előállításában az ágyon fekvő férfi mellett háromlábú asztal áll s rajta csészék s egy füles korsó.[103]

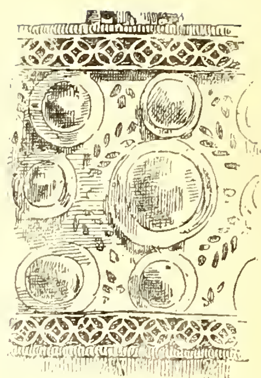
Természetes, hogy fejedelmi asztalkészletben nem csak korsók és csészék kellettek, a fényüzés a változatosságot szereti. Látunk is talpas billikomokat (18. ábra) és széles korongos száron álló poharat (33. ábra), melyekre a klassikus kor ismert idomai közt hiába keresnénk hasonmásokat. Bezzeg találunk az egyszerü billikomokra mintákat a régi barbár agyagedények közt, de a pohárra összes emlékeink közt csak a keresztény kelyhek,

[102] A Kertsch melletti Mithridates hegy oldalában lelt második századbeli (Kr. u.) sírkamarában, Compte-Rendu etc. Petersbourg. 1876. Atlas és szöveg 218—220. lap.

[103] Anthesterios sírkamarájában Kertsch közelében u. o. Compte-Rendu etc. Petersbourg Atlas 1878/79. I. tábla.

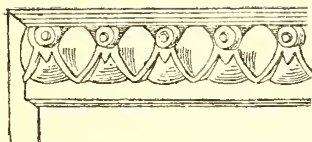
50. ábra.

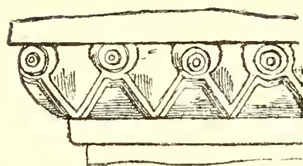
51. ábra.

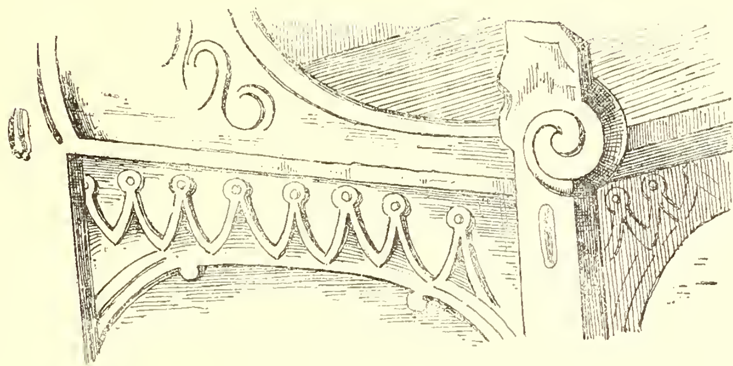
52. ábra.

a

b

c

d

53. ábra.

élükön a gourdoni pohár, adnak rokon mintát.[104] Az ismert aranykelyhek közt, melyeket a keresztény archæologia említ, a nagyszentmiklósi aranypoharak a legrégiebbek.[105]

A kürtidomú (ivóedény) rhytonról, mely görög idomra vezethető vissza, valamint a bikafejü csészékről s a nautilus csészéről is tettünk föntebb említést és az volt a véleményünk, hogy keletről származik az alakjuk.

E nautilus csésze nem áll meg magától; láb nyoma nem látszik rajta s így föltehető, hogy talán fülére vagy szarvaira erősített zsinegen akasztották föl.

A két lapos tálcza (23. ábra) hosszú füle antik idom. Találtak számos csészét, borszürőt s más ily edényt hosszú, keskenyebb- vagy szélesebb füllel az edény szélén, kertschi sírokban, csakugy mint mindenütt a hol görögök vagy rómaiak laktak. Gyakran a lemezszerü fogantyú fölülete dombormüvekkel ékes, mint a jelen esetben. Egészen megfelelő lapos tálczát ilyforma fogantyúval nem birok idézni.

A szorosan vett asztalkészlethez már csak a 19. számú remek szelencze látszik tartozni. Mi legyen rendeltetése, határozottan alig állapítható meg. Talán drága olaj tartására szolgált s ekkor valószínüleg födője is volt.

Idoma is megkivánni látszik a tetőszerü födelet, mint befejezést. Egy függő szelencze, melynek rajzát De Linas könyvében[106] láthatjuk, bír ily fedővel; Olbiában találták, technikája és kora közel áll a nagyszentmiklósi szelenczéhez és szempontunkból oly fontos, hogy utóbb még visszatérünk reá. Más, szintén e vidékről való példa[107] távolabb áll ugyan tőle, de idoma nagyjából emlékeztet reá. Mindkét edénynek oldalt a kihasaló részen apró fülei vannak, hogy zsinóron föl lehessen akasztani.

[104] Labarte Hist. des arts. ind. 1864. I. Album. Planche XXX. 3.

[105] Lásd a typusok áttekintését Smith Dictionary of christian antiquities: Calice.

[106] De Linas. Les origines de l'orfévrerie cloisonnée II. 1878. 123 lapon adja rajzát. — Stephani jobban adja rajzát Compte-Rendu Petersbourg 1868. Atlas I. tábla 10. sz.

[107] Más hasonló függő szelencze rajzát lásd De Linas Pl. E. 2.; ez Éjszak-Oroszországban került elé.

A mi szelenczénknek is volt füle, de csak egy, melynek nyoma látható. Vajjon minő lehetett az idoma, alig mondható meg valószinűséggel, mert a has táján (27. ábra) látszó kerek forrasztási lap legfölebb arra enged következtetést, hogy kerek volt a fül átmérője, nem párhuzamos, keskeny.

A (8. számú) karimás füllel biró hosszúkás csésze (vagy inkább tálcza) merítő tálczául szolgált; rendszerint nem állott az asztalon, de a karima közepén kezdettől fogva ott létezett lyukon fölaggatták.

Ily fajta eredeti idomu szélesbítése a karimának, mely fül helyét pótolta, a későbbi római korban gyakori. Üveg és fémedényeknél egyaránt dívott és úgy látszik, a birodalom görög részéről származó gyártmányok az ily csészék,[108] mert gyakran görög föliratokat látunk rajtuk. Ezek közül egy remek példányt a kopenhageni gyüjteményből rajzban is mellékelek. (53. *d* ábra.) A csésze kék üvegből való és külső szélén dombormüvek és egy dombormüves fölirat ЄΥΤΥΧωϹ ékítik; a dombormüveket áttört ezüstmű borítja, mely az edény karimáján lapos lemezes fogantyúkká szélesbül, a fogantyúk alatt köridomra behajlott fül az edény könnyebb kezelését biztosítja. A szép edényt Engelhardt ásta ki egy sírból, több egyéb régiségekkel s egy Probus-féle éremmel, 1876-ban Dániában Varpelev falu közelében. Rajzunk az ő színnyomata után készült.[109]

Még közelebb mint e második századbeli görög csésze áll a mi tálczánkhoz két tál[110] a petreosai kincsből, melynek szin-

[108] Közel eső emlékekből a múlt században Osztrópatakán lelt pompás ezüstedényt említem. Eredetije a bécsi cs. k. régiséggyüjteményben, galvanoplastikus utánzása látható a n. muzeum Régiségtára III. termében. Rajzát adja Arneth Gold- und Silbermonumente etc. — tábla.

[109] C. Engelhardt L'ancien age de fer en Selande etc. Extrait des Mémoires des Antiquaires du nord 1878—79. Copenhague 1880. 10. l. «cette oeuvre classique est du nombre des plus beaux produits du sud qui aient été trouvés en Danemark...» A görög föliratról azt mondja, hogy ez és egy gnostikus fölirat a két egyedüli görög fölirat, melyet eddig az éjszaki vidékeken találtak. — Ezen edénynyel körülbelül egykoru lehet két ezüst edény karimás fogantyúval és füllel alatta, mely Kertsch vidékéről való. L. Compte-Rendu etc. Petersbourg. Atlas, 1880. II. tábla. 21/22. és IV. tábla 8. szám.

[110] Lásd az egyik tál rajzát Bock értekezésében: Der Schatz des Westgothenkönigs Athanarich. Mittheil. der k. k. Centralcommission Wien 1868. 111. l. 4. ábra. Bock nem tartotta szükségesnek e sajátszerű fülidomokat analogiákkal értelmezni.

tén mindkét oldalt ily vízszintes, karimaidomú fogantyúja van; csakhogy itt mindkét oldalon fölkapaszkodó párducz képezi a támaszt. A megtámasztás tálczánk csekély kidomborodása miatt nem volt szükséges.

Antik formára vezethető vissza a kürt idomú edény (17. szám, 24. ábra), melyről e helyütt először szólunk. Idomának durva volta, aranyának csekélyebb fínomsága és négy helyen alkalmazott sajátos diszítése körded idomú rekeszekbe foglalt kövekkel,[111] a kincs körében elszigetelt helyet juttat neki. Bármi barbárnak lássék is azonban, alig lehet kételkedni, hogy távoli előmintái, antik rhytonok voltak, melyeknek utánzása annál durvább, egyszerübb idomot öltött, mennél távolabb állott az utánzó müvész térben s időben a jeles eredetiektől. A tamani félsziget sírhalmaiból több jeles művészetü IV. századbeli, arany és ezüst rhyton került elő. Hármat belölök rajzban is közlök e helyütt a petersburgi Régészeti Bizottság közleményeihez tartozó Atlasból.[112]

A legdíszesebb köztük ezüstből való, egész fölületét hornyolatok élénkítik s szája felőli végét szárnyas zergebak ékíti, mely minden classicitása mellett élénken emlékeztet a mi edényeinken előforduló szárnyas alakok idomítására. (54., 55., 56. ábra.) A nyilása felé eső fínom vésetü diszítmények is távoli rokonságot sejtetnek a mi növényfüzéres és egymásba font kördíszeinkre.

A másik rhyton száját kutya képezi, a kutya felől és vége felé lesbosi chyma diszíti, ugyan e helyeken állanak a nagyszentmiklósi rhytonnál a félköridomú czellákból alkotott disztagok. Nem úgy tünnek-e föl e félköridomú keretek is, mintha a századokkal előbb még megértett és most értelmetlenül használt chymára emlékeztetnének?!

Sürün egymás mellé rakott apró gömböcs-sor osztja ketté a kürtszerü ivóedény fölületét és választja el egymástól a kétféleképp, hol geometrikus idomokkal, hol egymásba állított levél-

[111] A kövek mind kihullottak a rekeszekből, de analogiák után bizonyos, hogy almandin kövek töltötték meg valaha a rekeszeket.

[112] Compte Rendu etc. Petersbourg Atlas 1876. IV. tábla.

sorokkal, diszített tereket; gömböcs-sor szegélyzi az alsó chymát is és a kutya nyakán zsinórtag fejezi be a kürt, époly igénytelen mint izléses diszítését.

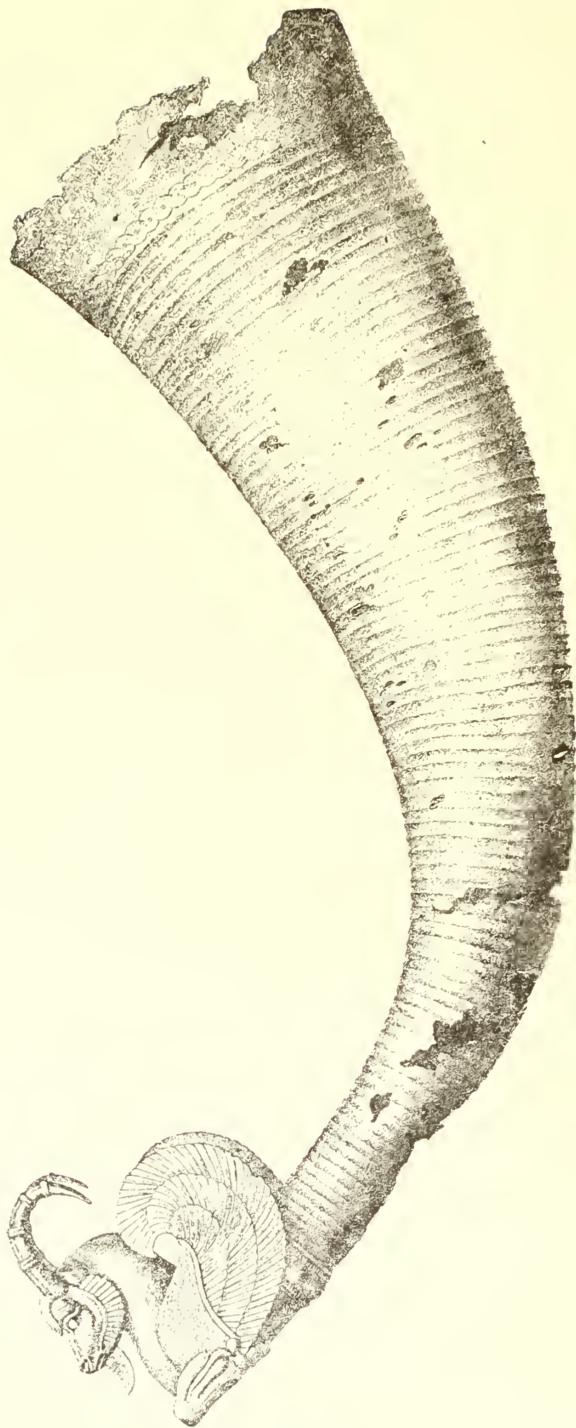
A harmadik, legegyszerübb rhyton kosfejjel végződik, fölülete síma, de azért a kosfej mellett közvetlenül és kissé fölebb, azután a hajlás tájékán és a nyilás szélén gömböcsdisz tagozza a fölületét. E tagozásnak majdnem hasonmását látjuk a szentmiklósi kürtön, csakhogy itt a hajlást, melynek fínomsága iránt a késői barbár utószülöttnek nem volt sem érzéke sem technikai ügyessége, tompa szögü törés helyettesíti.

Az iránt sem volt érzéke, hogy ügyes ornamentális állattal fejezze be; a kürt keskeny végén átlyukasztott síma félgömb teljesen kielégítette szerény müvészeti képességét. Részletekbe menő analytikus utunkon, midőn diszítmények, idomok és technikák eredetét puhatoljuk, a négy csatos csésze kiválókép érdemli figyelmünket. (9., 10., 20., 21. számú csészék.) Minden szépségök daczára, melylyel antik traditiókhoz szokott művészek ellepték, a szélükön látható csat hangosan hirdeti rólok, hogy lóháton a pusztaságban kóborló skythák (?) tulajdonát képezték egykor.

Herodotos, ki a Pontos-melléki városokat bejárta, beszéli, hogy a skythák övükhöz csatolják csészéjüket.[113] E szokás a Pontos-melléki görögök mondája szerint még Skythestől származik, ki apjától Heraklestől örökölte az ívet s az övet a hozzácsatolt arany csészével.

Magok a skythák Targitaostól származtatták magukat és annak három fiától,[114] kiknek uralma korában egy arany eke, arany iga, arany fejsze és arany csésze a mennyből hullott alá. A csésze mindkét mondában fontos szerepet visz s ez igen természetes, mert a skytha élet legjellemzőbb sajátságaihoz tartozott az övhöz csatolt csésze: oly szokás, melyre Herodotos nem találja szükségesnek bővebb magyarázatot adni, mert nomád népek életmódjából könnyen érthető.[115]

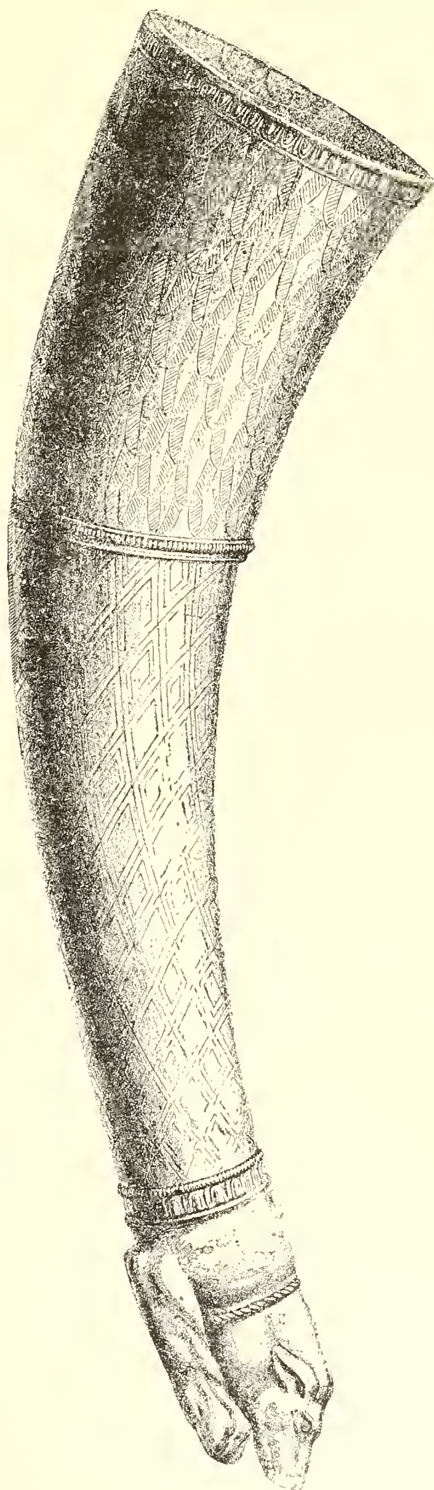
[113] Herodotos IV. 10.
[114] Herodotos V. 5.
[115] Henszlmann a góthok művészetéről írt értekezéseiben 1874-ben e szokás

54. ábra.

55. ábra.

56 ábra.

A csésze odacsatolása az övhöz még mai nap is divó szokás a keleti mongoloknál[116] és Neumann érdekesen jellemzi a kalmükeket, a kik nemcsak utazás közben viszik magukkal a csészét, de mindenütt,[117] mert nagyon szeretik a lakmározást, csak úgy mint a régi skythák, kiknek ezen nemzeti szokásuk a görögöknél példabeszéddé vált.

Az égből hullott négy arany szerszámot a királyi skythák őrizték állítólag s ezek a tárgyak és a görög mythosban szereplő csésze, öv és ív a Herodotos utáni időkben is hagyományos legendák tárgyai lehettek a skytháknál és a mixhelleneknél és a legendák éltek bizonyára még akkor is, mikor a petreosai kincs gazdag figurális tálczája készült, a hol a szentelt csésze négyszer szerepel papnők s egy ifjú kezében s még a csésze közepén ülő papnő is csészét tart kezében, a hol meztelen ifjak ekét, ívet és igát viselnek kezökben és a

értelmét még megfejtetlennek tartotta. «A góthok művészetéről». Budapest 1874. Akad. Értek. Ugyanaz németül: Mitth. der k. k. Centralcom. XIX. 1874. 138. l. — Midőn utóbb francziául írta meg czikkét, Compte-Rendu du Congrés intern. d'anthr. etc. Budapest 1876, akkor már érthetőnek tartotta a szokást (517. l.), így szólván róla: Les peuples des steppes russes, compris sous le nom générique de Scythes devaient, comme nomades, se nourrir pour la plupart du lait de leur juments, c'est ce que font encore aujourd'hui plusieurs peuples nomades de l'Asie qui portent de même leur coupes attachées aux selles etc.

[116] Neumann: Die Hellenen im Skythenlande 1855. Berlin I. 290. l., a hol hivatkozás történik utasokra.

[117] Neumann i. h. 308. l. «Für Festivitäten, bei denen es zu essen und zu trinken gab, scheinen die alten Skythen ein ebenso lebhaftes Interesse, wie die heutigen Kalmüken an den Tag gelegt zu haben. Die letzteren führen ihre Schale nicht blos auf Reisen mit sich, wo sie allerdings unentbehrlich ist, sondern überall; ein gutes Glück könnte sie ja zu einer Schmauserei führen und es wäre dann doch verdriesslich, wenn sie hier nicht sofort eingreifen könnten; jeder Ankommende wird zwar als Gast aufgenommen, er muss aber aus eigener Schale essen. Bei den Skythen bestanden sogar die Begräbnissfeierlichkeiten gewöhnlicher Leute aus einer Reihe von Schmausereien: vierzig Tage hindurch wurde der Leichnam des Verstorbenen zu seiner Freundschaft herumgeführt, und jeder Angehörige hatte die schmerzliche Pflicht, für das Gefolge einen Schmaus anzurichten, wobei dem Todten ebenso, wie Plan de Carpin es bei mongolischen Begräbnissen beschreibt, Speisen und Getränke vorgesetzt wurden etc. — Ime megfejtése annak, miért van a kurganok tetejére állított halottas szobor, a «kamene babe», kezében a billikom. — Ugy van előállítva, a hogy életében látták a lakománál s a hogy halála után is a halottas tornál látták. Henszlmann (idézett értekezésében) a kamene-babék szokását megfejthetetlennek tartja. — A lakmározó halott dombormüve igen közel jár görög, etruszk, római halottas emlékek lakmározó jeleneteihez és épen nem volt szükség, hogy Oroszországból a góthok vigyék az ilyfajta előállítás szokását a romanizált Hispaniába, a mint Henszlmann hiszi (i. h.).

kurta pikkelyes ruhában álló skytha Herakles (?) vagy Sylvanus (?) az övet fogja jobbjával.

Ily összefüggésben megértjük azt is, hogy nem puszta véletlenből és nem csak művészi ötletből éteti a röpülő alak a sast csészéből és így talán érthetővé válik előttünk az is, miért van a különben teljesen mezitelen alakon az öv. (L. 10. és 11. ábra.)

Mennyire hagyományos a skytha öltöny e nélkülözhetlen alkatrésze, az öv, azt a 7. korsó két keskeny oldalán látszó négy kisebb jelenet is mutatja: a nyargaló alak testét a csipő tájékán mindig öv fogja körül. Tehát még e félig antik mythologiából, félig perzsa motivumokból átvett lovasokat sem tudja magának a mixhellen művész öv nélkül elképzelni.

Mennyivel természetesebbnek fogjuk tehát tartani, hogy a második korsó két főszereplőjénél sem hiányzik az öv. (3. és 5. ábra.)

Az övön kívül e két főjelenetet más körülmény is szorosabban köti össze.

A művész a szárnyas, emberfejű állaton nyargaló vadász öltönyét ugyanazon módon jellemezte mint azon szegény fogolyét, kit a tulsó fegyveres vitéz üstökénél megragadott; ennek is csakúgy mint tulsó lovagló diadémás hasonmásának öv szorítja körül ruháját és ruhájuk nem csak idomra ugyanegyforma, de még koczkás fölülete is összevág. Analogiák hiányán ily összefüggés magyarázatánál a combinatióknak majdnem határtalan tere nyilik.

A szárnyas állaton ülő vadász jelenetében keleti motivumot láttunk, a diademás emberfejű oroszlán keleti képzelem szülöttje. A ki rajta ül, nincs keleti módra öltözve, a hogy p. o. sassanida fejedelmekről megszoktuk; antiknak sem nevezhető az öltönye és a mennyire a nikopoli edényről és egyéb déloroszországi emlékekből a skythák öltönyét ismerjük, skythának sem nevezhetjük. Tehát kétségben lehetünk, miféle nemzetbeli vadászt értett itt a művész. Annyi mégis bizonyosnak látszik, hogy fejedelmi vadászt gondolt; mert tænia veszi körül a homlokát és levélkorona módjára stylizálta haját nem csak

feje tetején, de hátulján is. E fejék hiányzik a kis fogolynál és bajsza és arczkifejezése is más, durvább — tehát aligha magát a vadászó fejedelmet győzte le a sisakos, zászlós vitéz, de annak talán egyik alattvalóját; társának meg levágta fejét s oda kötötte a ló szijához, ez is talán azt mutatja, hogy itt közlegényekről mesél a művész, nem fejedelemről. Azonban azt is lehetne kimagyarázni a jelenetből, hogy a fogoly király s ezért kimélték életét, a másik fej ellenben közlegényé volt s ezért vágták le fejét; a király harczközben diademáját elveszthette stb. stb. Nem folytatjuk a lehetőségek fölsorolását.

Valamivel biztosabb talajra lépünk, ha csak magát a sisakos vitézt veszszük szemügyre. (56. ábra.) Pikkelyes pánczélöltönyét, mely fejét, nyakát, karját, testét és czombjait takarja, a Trajanus oszlopán [118] s a Marcus Aurelius oszlopán [119] ábrázolt pikkelyes öltönyű sarmata lovasságról ismerjük.

Ammianus Marcellinus többször küzdött ellenök és érdemesnek találta pánczéljaikról szólni. «Loricæ ex cornibus rasis et lævigatis, plumarum specie linteis indumentis innexæ.[120]

II. Cotys sarmata származású fejedelem a bosporosi birodalomban (124—132. Kr. u.) egyik érmén szintén ily pikkelyes pánczéllal van ábrázolva.[121]

Herodotos [122] és Pollux [123] ismerik e pánczélnemet, a perzsákhoz is a massagétáktól vagy skytháktól juthatott el.

Második-harmadik századbeli (Kr. u.) síri freskókon a kertschi félszigeten lefestve látunk ily pikkelyes pánczélú vitézeket.[124]

A germán eredetű törzsek hozták be a népvándorlási korban Európába, a hol a VIII. század óta átalános használatúvá válnak. A sodronykarikás ingek-, fejkötőknek és nadrágoknak tehát,

[118] Froehner: La colonne Trajane.

[119] Bellori: Colonna di Marco Aurelio.

[120] Amm. Marcellinus XVII. k. 12. f.

[121] Rajzát lásd Koehne Musée Kotchoubey II. 257. l. — Vesd ö. Zeitschrift f. Münz-, Siegel- und Wappenkunde III. 290. s k. ll.

[122] Herodotos IX. 22. f. Masistios tábornok pikkelyes aranypánczélját írja le.

[123] Pollux Onomastikon I. 35 θώρακες πολίδοτοι λεπιδοτοί.

[124] Stassow Chambre sépulcrale avec fresques, decouverts près de Kertsch en 1872 Compte-Rendu etc. Petersbourg 1872. 235—330. ll. — Planche *b*, *e*, *f* és XVIII. 35.

melyeket magyar lovasságunk még a XVI. századig használt, s mely a keleten még a jelenben is dívik, [125] e lovas vitéz öltönyében látjuk mintáját.

Szárait s alkarjait fémsínek védik. Egymás mellé rakott s egymással összekapcsolt lemezekből látszanak alkotva. Rajtuk három-három karika talán a szögek fejét akarja jelezni, melyekkel a bőralapra erősítvék; a sínek mindkét végére szintén vaspántot képzelek, mely apró szögekkel van a bőralapra erősítve.

Az öv s a nyakpánt is ily fémlemezzel borított bőrszalag lehet, mert épúgy van jellemezve, mint az előbbiek.

A sisak aligha nem szintén alúl bőrsapkából áll, melynek biztosítására reáerősített fémlemezek szolgálnak; a lemezeket alúl szegély fogja körül, melyen az apró pontok ismét arra látszanak utalni, hogy fémlemezekkel volt borítva.

A lecsüngő s szállongó két keskeny díszt inkább szalagnak tartanám, mint tollnak. A művész, ki e vitéz öltönyét oly pontos hűséggel állította szemünk elé, mintha maga előtt látná és élet után mintázná, bizonyára a tollat is megfelelően a sisak oldalára függélyesen vagy ferdén, de fölfelé vagy oldalt vízszintesen állította volna.

A vitéz egész fegyverzete egy lándzsából áll, melyről a lándzsafő alatt három karikával a póznához erősített zászlócska leng. Alapidoma hosszas négyszög, melynek felső s külső szögletéből két szalagidomú nyujtvány indul ki.

E lengő zászlóra kora középkori emlékekben sűrűn találhatunk analogiákat; a régi emlékek közt nem találtam. A kincs összes dombormüvei közt tehát jóformán ez az egyedüli, melyet sem classikus előzményekből, sem keleti reminiscentiákból nem sikerül kielégítőleg értelmezni. A mellett oly aprólékos gonddal van az egész jelenet, még a lószerszám s annak minden csüngő dísze, részletezve, hogy készítésénél önkéntelenül természet után készült rajzot kell föltételeznünk, s így ez a jelenet leg-

[125] Mem. de la société d'arch. et de Num. de St. Petersbourg I. p. 36. — A cserkeszek öltönyét lásd Thallóczy Lajosnál: Oroszország és Hazánk 1884. 231. 29. ábra.

inkább hordja magán a barbár kor és hely sajátszerü jellegét.

Hátra van, hogy a *B.* csoport néhány darabjának diszítésére és mind a két csoport kitünőbb darabjainak zománczos és drágaköves ékítésére terjeszszük figyelmünket.

A *B.* csoport diszítési rendszere, mely egymáshoz kapcsolt, görbevégü pálczatagokból alkot fonadákokat, elüt az antik traditióktól és sem déloroszországi vidékeken, sem éjszakibb vidékeken nem találtam e sajátszerü ízlésre analogiákat.

A Fekete-tenger közelében csak Armenia nyujtott kielégítő hasonmásokat, de azok is sokkal későbbi korból valók, mint a minőt kénytelen vagyok a *B.* csoportról föltételezni. Dubois de Montpéreux hires utazási művének [126] megbecsülhetetlen Atlasában, melyből 1840 óta majdnem az összes európai archæologia meríti az armeniai művészetről ismereteit, leltem egy analogiát. Ez Atlas III. részének XVI. tábláján Imméreth fővárosában Koutaïsban létező templom előcsarnokáját látjuk melynek domborművei ugyanazt a diszítési rendszert követik; a gondos utazó detail-rajzokkal is szolgál rólok. (2. és 3. számú rajzok.) Dubois szerint a templom 1008-ban épült, de nincs kizárva a lehetőség, hogy itt sokkal régibb minták másolatai vannak előttünk. Azért hiszem ezt lehetőnek, mert ugyanazon a templomon az oszlopfőkön és párkányokon állatok harczait sűrün látjuk (Planche XVII.), tehát ugyanazon elemek alkalmazását, melyek a Fekete-tenger éjszaki partjain is a diszítés főelemei, csakhogy itt Koutaïsban már teljesen eldurvultan jelenkeznek ez idomok, tehát messze esnek a régi jó mintáktól.

Armenia minden időben nyitva állott a perzsa, utóbb az arabs-perzsa müvészetnek egyfelől és másfelől a bosporosi biro-

[126] Dubois de Monpéreux Voyage au Caucase chez les Tscherkesses et les Abkhases en Colchide, en Géorgie, en Armenie et en Crimée. Neuchatel 1840—1843. hat kötet szöveg és Atlas. Reánk legfontosabb ez Atlas III. série-je (Architecture) és a IV. sérieje, melyben a krimi és tamani régiségek tárgyaltatnak, többi közt a fölötte kincsgazdag híres koul-obai sír régiségei. (XVIII. tábla XXV. *b.*)

56. ábra.

dalomnak; utóbb, az V—VI. század óta, Byzantiumnak művészet befolyása alatt állott.[127]

Tehát egyelőre nem találok a *B.* csoport és a koutaïsi dombormüves diszítések keletkezésére más magyarázatot, mint hogy a kelet felől vették útjokat Olbiába (vagy más tengerparti városba a Pontos mellékén).

Még inkább a keletre utalhatna a *B.* csoport technikája: az erősen kidomborított éles körvonalú tagozatok, melyeknek közeit a legpompásabb kék zománcz töltötte ki egykor.

Már az I. fejezetben, a leírásnál emeltem ki azt a bámulatos ügyességet, melyet kivált a *B.* csoport néhány darabja s ezek közt ismét a 19. sz. szelencze tanúsít. A zománcz majdnem teljesen kihullott a mélyedésekből, csak a legkeskenyebb résekben daczolt a barbár rombolók erőszaka ellen, mely ezt az edényt és egyenként minden többi edényt is legszebb színes ékítésétől megfosztotta.

Kérdés volt, belévágott kék üvegdarabocskák töltötték-e ki a szük tereket vagy zománcz-anyag; csak a mikroskopikus vizsgálat és a chemia fog e vitában végérvényesen dönteni.

Minden valószínüség a zománcz mellett szól, mert majdnem lehetetlenséggel határos ily fölötte szük résekre való üveghasábokat metszeni és idomítani; azonban ha erre a IV—V. század müvészei mégis képesek voltak, annál bámulatosabb az ügyességük.

De ha az egy szelenczénél kétség foroghat fönn, vajjon metszett üvegdarabok vagy zománcz volt-e a domború diszítmények közeiben a 9. és 10. sz. csészék külső szélén fönmaradt zománcz-nyomok kétségtelenek. Továbbá kétségtelen, hogy a korsók nyakgyürüjén a dombormüves csillagok közti téren, egyes korsók lábán és szája szélén a síma levélfonadékok mellett érdesre hagyott alapon, a bikafejü csészék fején, a csészék szegélyén és az érdes lábakon, a *B.* csoport csészéin az állati dombor-

[127] A templommal körülbelül egykorú, XI. századbeli byzanti rekeszes zománczú tábla keretén leltem hasonló diszítéseket. Collection Basilewsky. Catalogue raisonné Paris 1874. Pl. XIV.

művek érdes részein — mindenütt színes anyag volt és pedig kék és vörös színű.

Hasonlókép úgy véltük észlelni, hogy a hol a korsókon vagy csészéken az emberi vagy állati idomok fölületében vonal, pont, kör vagy egyéb mustrák mélyedései látszanak, ezek is ki voltak töltve, hol kék, hol sötétvörös (?) anyaggal.

Külön ki kell emelnem a lapos korsó sodronyvirágú nyakgyűrűjét, mert míg a többi esetekben az alkalmazott zománcz a mélyített aljú zománcz vagy a rekeszes zománcz fajtájához volna sorolható, addig itt a külön reárakott virágok sodronyai képezvén a zománcz határolását, u. n. sodrony-zománczczal van dolgunk, mire úgy sassanida, mint tiszta görög példáink vannak Olbiából és a régi Pantikapaion vidékéről.

Az olbiai szelenczének itt adom rajzát (57. ábra) Stephani Atlasa után; a többi mintákra nézve szintén Stephani tábláira hivatkozom.[128]

A kik a zománczozás történetét írták, a zománczot ez edényeken figyelmen kívül hagyták.[129] Azért náluk megszakad a keleti zománczozás és e technika nyugaton való föltünése közt a fonal, csak Byzanczra bírják vissza vezetni, ott is leglegfölebb a VI. századig. Az előzményeket homály borítja.

Nézetem szerint a szentmiklósi kincs az a lánczszem, mely szükséges arra, hogy megértsük, mikép terjedhetett a III. század óta Európa közepén a zománcz-gyakorlat *függetlenül* Byzancztól.

Általa megértjük továbbá azt is, hogy épen a Pontos környéke volt a zománczra nézve egy góczpont az antik korban és a fő közvetítő a kelet és Byzancz közt akkor, mikor Byzancz az összes keleti görögség culturájának központjává vált.

Mindkét tételünk indokolására szükséges a következő IV. feje-

[128] Tombeau de la pretrésse de Demeter. Compte-Rendu etc. Petersbourg 186. tábla.

[129] Csak azok észlelték, kik, mint Arneth és Sacken-Krenner, közvetlenül és autopsia utján foglalkoztak kincsünkkel és észlelték hazai szakértőink és néhány hazai ötvösünk, midőn e kincs a budapesti ötvösműtörténeti kiállításon mindenkire nézve hozzáférhetővé vált.

zetnek elébe vágva, a zománcz közép-európai terjedését a rekeszes ötvösség kapcsán röviden tárgyalni.

Továbbá szükséges a Byzanczot illető tétel érdekében a byzanczi zománcz eredete kérdését szellőztetni.

A zománczot népvándorláskori emlékeken nem épen sűrűen leljük. Legdúsabban látjuk alkalmazva a szentmiklósi kincsünkön. A góthok, kik közvetlenül az antik görögség örökségébe léptek, bírhattak még gyönyörűen zománczozott sodronyzománczos, champlevé és rekeszes zománczú művekkel.

A barbárok közül azoknak, kik nem innen a Pontos mellékéről indultak nyugat felé, lehetett, volt is jártasságuk a zománczanyag készítésében, de sem a fínom sodronyzománczot, sem a trébelt diszítményeket nem készítették, melyek közé mintegy mélyített mezőkbe rakhatták volna a színes anyagot. Ők az itt gyakorolt zománcztechnikák közül csak azt gyakorolták, mely a náluk szerte divó rekeszes ötvösséggel legszorosabb kapcsolatban volt — csak a rekeszes zománczot készítették. Legalább csak ilyen technikával készített műveket leltünk eddig.

A példák azonban még erre a technikára is gyérek és ez fejti meg, miért tagadták meg eddig a népvándorlási művészettől a zománczkészítés képességét.

Az eddig publikált példányokból alig bírunk utunkban a Pontostól nyugotfelé minden régióra egyet-kettőt kimutatni.

Magyarhont eddig tudtunkkal egy példány képviseli, az Egger Dávid úr birtokában lévő ezüst kardvégen látható rekeszes fehér zománcz, mely fölváltva a jól ismert gránátokkal a népvándorlási korból jól ismert kardhüvely formájának végtagját ékíti.[130]

Németországban 1880-ban találtak Mainz városában több színü zománczokkal ékített pompás fibulát, melyről De Linas ad fényképes ábrát és szabatos leírást.[131]

A fibula felső tábláján áttört művü, kerek idomú keretben

[130] Rajzát és részletes méltánylását lásd Arch. Ért. Új folyam. I. kötet. Pulszky Ferencz által 142. l.

[131] De Linas: Emaillerie, metallurgie, toreutique, ceramique etc. Paris. Arras 1881. 128—129. ll.

foglalt sas van ábrázolva. Drágakövek, filigrán müvek és rekeszes zománczok ékítik a fölületet.

A zománczok közt van zöld, fehér, sárga és többféle kék zománcz. Tehát oly színbőséget tapasztalunk itt, minő eddig semmiféle népvándorláskori zománczos ékszereken nem fordult elé és ez a főok, a miért De Linas a XI. századba (?) helyezi, a midőn Kölnben és Trèvesben a régibb galliai és későbbi népvándorláskori traditiók következtében, a Rajna-menti helyeken a zománcz-technika fényesen fölvirágzott.[132]

A mainzi fibulát tehát csak a traditiók fonalán, melyet képviselni látszik, sorozhatjuk ide.

A többi példák, melyeket a VIII. századot megelőző korból idézhetünk, sokkal szerényebbek. Rendszerint csak egy, legfölebb két zománcz-szín szerepel rajtuk, a kék s a fehér.

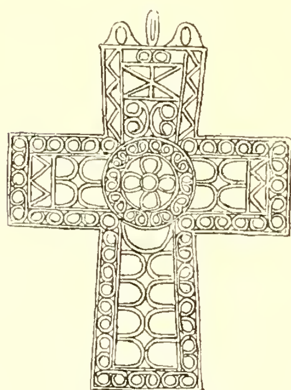
A két színből az egyikkel, a fehérrel Childericus kardtokján, a kékkel a gourdoni kelyhen és tálon találkozunk. Az előbbi esetben rekeszekben áll a zománcz, az utóbbi tárgyaknál pedig vastag sodrony veszi körül, úgy mint az olbiai, fönn idézett szelenczén.

Francziaországból aránylag legsürűbben akadnak zománczos csatok, fibulák, szíjvégek a népvándorlási korból s ezt igen helyesen oda magyarázzák a szakértők, hogy ott a régi romano-galliai zománczos műhelyek traditiói a frank foglaláskor sem voltak teljesen elfeledve.

Mint elvétve jelenkező gyér emlékeket sokáig kivételes, importált müveknek tekinthettük a barbár népek eme maradványait; de a mint sürübben és mindenütt megfelelő stilrokon környezetben, hasonkorú müvekkel lépnek föl, már nem járja, hogy más szempontból tekintsük őket és máshonnan származtassuk. mint a velök járó aranyműveket. Kénytelenek vagyunk arra a következtetésre jutni, hogy a népvándorlás barbár népei hozták be a maguk müáramlataival a zománczot Középeurópába.

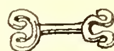
[132] A herfordi híres ereklyetartó, mely szintén többszínű zománczokkal van ékítve, alkalmat ad De Linasnak az említett műben (Emaillerie etc. 1881.) egy hosszú értekezésre, melyben az ilyfajta művek belföldi eredetét alaposan bizonyítja. (107—120. ll.)

A müáramlatoknak főiránya kelet-nyugoti és a mennyire meg bírjuk itélni, létezett egy alsó áramlat, melynek főterjesztői a Pontos-mellékéről érkező góthok voltak és létezett egy felső, melyet barbár vidékekről Skythiából, Sarmatiából hoztak maguk-

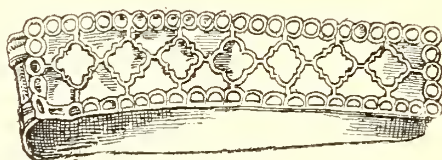

64. ábra.

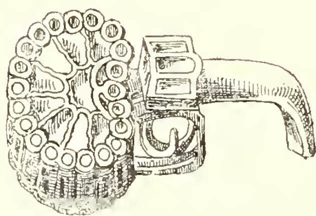

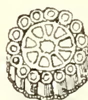
57. ábra.

58. ábra.

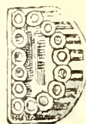
59. ábra.

60 ábra.

61. ábra.

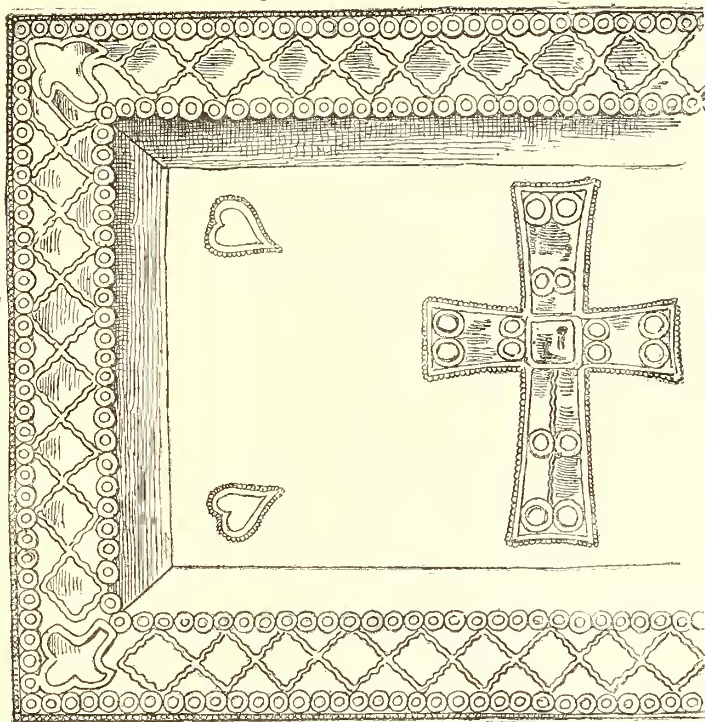
62. ábra.

kal azok a barbár népek, melyek nem érintették a görög világot, mielőtt a római imperium határát elérték.

A két áramlat több helyen találkozik és foly össze: ez történik különböző időkben Pannoniában, Itáliában, Galliában.

Miben van a két áramlat közössége, miben a különbsége, arra még lesz alkalmunk visszatérni, itt csak néhány mozzanatot emelek ki a közösség jellemzésére, mely a szentmiklósi edényeket különösebben illeti.

Gránátok, melyek a népvándorláskori műveken oly fontos diszítési szerepet visznek, a mi edényeinken is voltak alkalmazva. A rhyton külsején látható üres rekeszű keretekben majdnem biz-

63. ábra.

tossággal tételezhető föl a gránáttáblákkal való diszítés, zománczozásnak e helyeken nem maradt semmi nyoma. Hasonlókép gránátos táblácskák töltötték be a föliratos csészén (14. ábra) a szélek hosszában látható apró köridomú sodronykereteket.

Ez apró körök ilyenforma alkalmazása mint ékítés, a legszorosabb kapcsolatba hozza kincsünket az alsó műáramlat néhány emlékével: a Childerik sírjából származó kardpánttal,

csatokkal és szíjvégekkel (58., 59., 60., 61., 62. ábra) s a gourdoni tállal, melynek felét adja 63. ábránk.

Mindez emlékeken szakasztott ily köröcskék képezik a keret legkülső szegélyét és miként Labarte Atlasából[133] mindenki meggyőződhetik, mind e tárgyakon apró gránátkövecskék töltik be a sodronyos köröcskéket.

Félkörü rekeszek és sodronyos körök váltakoznak egy népvándorláskori kereszten, mely a bruxellesi retrospektiv kiállításon (1880-ban) szerepelt s melyet De Linas fönnemlített müvében rajzban közöl.[134] A keresztet Belgiumban lelték és keletkezése fölmegyen a VI. századba (Kr. u.). (64. ábra.)

A szentmiklósi kincs egy harmadik edényén is kell színes diszítést föltételeznünk, a *B.* csoport föliratos csészéjén (31. ábra) a föliratos gyürü belsejét képező áttört müvü mezőben.

Nem valószínü ugyanis, hogy oly technikai tökélylyel készített áttört diszítményeket ok nélkül állítottak e helyre és midőn a csésze külső kerete zománczczal volt diszítve, a belső oldala, melyet a fölirat különösen kiemel, színes diszítés nélkül maradt volna. Az (olajos) szelencze külsején igen élesek a trébelt pálcza-ornamentek szélei, itt is ép oly módon vannak előkészítve e pálczatagok, mint ott, amott kék üveg vagy zománcz tölti be a tért — emitt az alap igen mélyen fekszik az áttört mü alatt, tehát alig használtak itt zománczot, de metszett kék üveget vagy vörös almandint alkalmaztak, mely így mintegy a pálczatagú keretekben közvetlenül alap nélkül szabadon lebegett.

Ily merész ötvösmunka oly ügyességet kiván, minő csak antik vagy keleti traditiókban nevelkedett ötvösöknél tételezhető föl. Azért az ily ügyesen végrehajtott à jour foglalásra nem is a távoli nyugaton, de csak a legközelebbi környezetben és a keleten találunk analogiákat. Megelégszünk azzal, hogy a pe-

[133] Hist. des arts ind. Paris 1864. I. Album Planche XXX. 5., 8., 12., 13. — XXIX. 1. — XXX. 2.

[134] Emaillerie, metallurgie, toreutique, ceramique etc. 1881. 11. I. tábla 4-dik szám — a mi 64. ábránk e rajz hű mása. — Más ily keresztet idéz De Linas Dzadusinszka (?) grófné gyüjteményéből; — l. u. o.

treosai kincs egyik csészéjére hivatkozzunk[135] és hogy a híres Chosroës-féle serleget idézzük.[136] A két példa eléggé indokolja föltevésünk valószínűségét a föliratos csésze belső lapjának diszítéséről.

A champlevé (mélyített aljú) zománczczal diszített edények közül a két legdurvább példány (6. és 7. ábra) érdemli még különösen figyelmünket. A korsók testén végig kigyózik egy láncz, melynek egymásba kapcsolt tagjainak találkozása helyén mindig egy-egy kis egyenszárú keresztke van bekarczolva. Kétséges, vajjon e keresztkékben volt e zománcz. Azonban e lánczoktól bekerített téren vannak nagyobb mezők és a kigyóvonalas kereten kívül vannak kisebb mezők, s ezeken ferdén futó irányban állított keresztek látszanak, valamint a keresztkék szárai közé rakott háromszögü idomok — mindezek ponczczal vannak beütve az alapba és hajdan kékszínű anyaggal voltak kitöltve. E színes anyag ottléte nyomait mai nap már csak nagyító üveggel lehet constatálni.[137]

A keresztmustrát a két korsó művésze épúgy nyerte, a hogy a két korsó többi idomait és diszítéseit lelte: szabad utánzás által.

Utánzás a korsók idoma, utánzás a fül tagozása s a száj szélén a növény-díszítmény. A művész a nyakat hornyolatokkal látja el, de fekmentesen rakja a nyak tövén gyűrűforma kidudorodást és a kígyózó láncz vonala szintén a kincsben lévő egyik korsóról vehette.

A láncz-motivumról nem birtuk megmondani honnan került, azonban a keresztkék motivumáról már biztosan reá mondhatjuk, hogy nem ez esetben és a mostani alkalmazásra volt componálva, mert a mező széle nem vágná oly sokszor ketté a

[135] Lásd rajzukat Henszlmann művében: Magyarország Rég. Emlékei. II. 2. rész. 107. l. 115. ábra.

[136] A párisi Bibliothèque national mellett létező muzeumban.

[137] Az olajos szelencze hasát négy helyütt és szélét is ugyanannyiszor pastagömbök ékítették, melyekből kettő még fönmaradt. Két barna és fehér üveghasábocskák combinatióiból állanak. Az egyiken e combinatio keresztke idomát mutatja. Nem hiszem, hogy az a keresztény symbolum öntudatos alakítása volna.

E helyütt még a láb nélküli (nautilus) csészét említem, melyen a bika szemét gránát vagy pasta jelezte, mindkét oldalon meg van hozzá a mélyedés.

keresztkéket — hanem igenis szövetmustráról vette. Hogy ily szövetek e kincs készítése idejében már léteztek, egyéb példák elmellőzésével a San Vitale templom (Ravenna) egyik mozaikjával bizonyítjuk. Értem a templom főapsisának azon mozaikját, mely Justinianus nejét, Theodorát hölgyei társaságában, a templomba lépve ábrázolja. A templomot ívezetek jelzik, melyek utolsóján balfelől függönyt látunk s e függöny mustrájában ráismerünk a számtalanszor ismétlődő keresztmotivumra. A különbség csak annyi, hogy a mozaikon a nagyobb keresztkék szárai között kisebb keresztkék állanak — ebben a formában ment át a motivum a középkorba — míg itten kisebbített formában lévén alkalmazva a motivum, az apró keresztkéket már csak háromszögü bevert mélyedések jelzik.

Valószínü, hogy San Vitale-t Justinianus megbizásából byzanczi építész építette, az is lehetséges, hogy a mozaikban alkalmazott keresztmustrát oly szöveten látta a mozaikot készítő müvész, mely már Justinianus újonnan berendezett selyemgyáraiból került ki s így e két korsó szövetmustrája a legerősebb érvnek látszhatik kincsünk egy részének byzanczi származása mellett.

Azonban egyelőre tanácsosabb lesz föltételezni, hogy a keresztkés mustrájú szövet Syriából vagy Parthiából került a korsó készítőjének szeme elé és tanácsos lesz a korsó készítőjét olbiai vagy pantikapaioni görögnek vagy mixhellennek tartani, mert még függő kérdés, vajjon készítettek-e már a VI. század előtt Byzanczban ily champlévé-zománczokat?

S ezzel a fönn jelzett két tétel másodikához jutottunk, mely szükségessé teszi, hogy a byzanczi zománcz keletkezési korára nézve még fönnálló controvers kérdést röviden érintsem.

A kérdést legújabban Bucher tárgyalja a zománcz történetében, oda és Labarte ismert müvére utalom az olvasót bővebb fölvilágosítás végett.[138]

Labarte a híres liber pontificalisból, mely a római pápák történetét tárgyalja Pétertől Nagy Miklósig, idéz egy passust, mely szerint I. Justinus császár Hormisdas pápának (514—523)

[138] Bucher: Geschichte der technischen Künste. I. 1875. 12. l. IV. fejezet: Das byzantinische Email.

egy függőlámpát ajándékozott, e függőlámpá-ról (gabata) az van mondva, hogy «electrina». A vita a körül forog, hogy electrina azt jelenti-e e helyütt, hogy zománczos, vagy pedig egyszerűen az ezüsttel kevert aranyat jelzi-e. Labarte a zománcz mellett küzd, Bucher és mások nem eléggé bizonyítottnak tartják Labarte állítását. S ezzel tehát kérdés lehet: a byzanczi zománcz a VI. században kezdődik-e vagy a VIII. században, melyből már hiteles egykorú emlékeink vannak.

Nézetünk szerint nemcsak indokolt Labarte föltevése, de a zománcz kezdetét illetőleg Byzanczban hajlandó volnék messze túlmenni az ő föltevésén.

Azt hiszem ugyanis, hogy ha a rekeszes ötvösség és vele a zománcz-gyakorlat eljuthatott a Pontos éjszaki partjára és azon túl éjszakra, későbben pedig a barbár népvándorlás által nyugotra, úgy eljuthatott az igen korán a tengermelléki Byzantiumba is.

És ha nem jutott el oda, midőn még provincialis kis város volt, akkor eljuthatott oda, midőn Constantinus császár egész birodalmából összehívta a művészeket új fővárosa fölépítésére, diszítésére. És ha a Pontos-melléki városok művészei akkor sem jöttek, jöhettek oda, mikor a IV. sz. végén a hún invasió érte hazájukat és bizonyára menekülésre késztette a megrémített lakosságot. Hová menekültek volna, mint Konstantinápolyba, a birodalom legnagyobb és legerősebb védett városába, a melyet ellenség még soha se hódított meg, s hol fényüző császárok nagyon jól megfizették kezük munkáját.

Azt hiszem tehát — a nélkül, hogy egyelőre be bírnám bizonyítani, — hogy az olbiai, pantikapaioni művészek egy része a barbárokkal (góthok stb.) elvándorolt s Gothiában, Gepidiában stb. telepedett meg, más része, mely elmenekült, Chersonba ment (melynek létezése soh'se szakadt meg) vagy elmenekült Konstantinápolyba és elhozta magával azt a sokféle művészi gyakorlatot, melynek kétségtelen tanujeleit az oroszországi gazdag kincsek föntartották a bámuló utókor számára.

E föltevésem azonban a mi szentmiklósi kincsünk keletkezésére nézve nem változtatja e hosszú fejezetben elmondottakból önkénytelenül következő véleményemet.

A kincs stilistikus elemzése a Pontos-melléki, úgynevezett mixhellen művészeti körre utal, mint azon környezetre, mely a kereszténység első századaiban ily műveket létesíthetett.

Vajjon a tengerparti görög városok közül melyikben — a keletibb vidékre eső Pantikapaionban vagy a nyugotibb Olbiaban készült-e, nem tudjuk s azt, ha csak valami különös véletlen lelet nem ad bővebb tájékozást, nem is lehet egyelőre eldönteni.

Olbia mellett szólna, hogy legközelebb volt a góth birodalomhoz és midőn a harmadik század óta a góthok a Pontos éjszaki partját birtokba vették, itt legelőbb történt foglalás. Pantikapaion mellett az szólna, hogy a bosporosi birodalom fővárosa volt és ha föltételezzük, hogy a kincs *A.* csoportja egy bosporosi fejedelem kincstárát ékítette, akkor a negyedik század elején, midőn a góthok e birodalmat megdöntötték, góth kézre kerülhetett a kincs ezen része.

A góthok nagy fœderativ állama, egy főkirálylyal és számos tartományi királylyal (zoapan), a negyedik század végén megdől, a nagy király kincsei reá szállanak a húnokra. A góthok szövetségesei, a gepidák, az új hóditókkal is tüstént barátságba lépnek, az V. század első felében megtartják birodalmukat (Getia = Gothia = Gepidia). Igy gyüjthettek erőt a harczra, mely Attila halála után az ő örökségeért foly. A gepidák győztesek, leginkább az ő fegyverök döntötte meg a nagy király birodalmát,[139] azért természetes, hogy annak keleti része már most mint független birtok megmarad kezükben.

A győzelemmel s a keleti birodalmi részszel együtt kétségtelenül a nagy király kincseiből a székhelyén meglevő része is, a székhelylyel együtt, kezükbe jött és alig lehet kétség, hogy ők utóbb is föntartották a fejedelmi pompával berendezett székhelyt fővárosúl.

Ha Salamonnak sikerült valószínűvé tennie, hogy Szeged

[139] Jordanes de origine actibusque Getarum. 50. fejezet. «Nam Gepidi Hunorum sibi sedes viribus vindicantes, totius Daciæ fines velut victores potiti, nihil aliud a Romano imperio, nisi pacem et annua solemnia, ut strenuas, amice pactione postulaverunt».

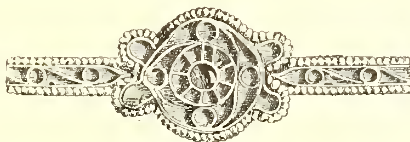
volt Attila király székhelye[140] miért ne tolnók azt néhány mérfölddel odább Nagy-Szent-Miklósra?

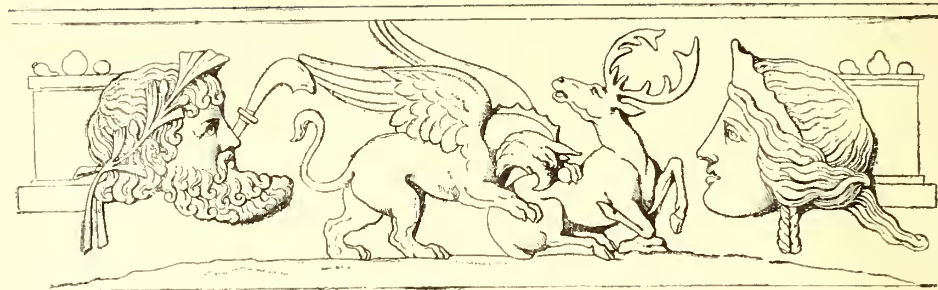
E föltevés megfejtené, miért találtuk épen itt, e helyen, egy csomóban három nép: a góth, hún, gepida nép fejedelmi hagyatékának jelentékeny töredékét.

És ezzel valószínűségre emeltük Pulszky Ferencz 1878-ban a m. tud. akademia nagygyülésén tett nyilatkozatát, melyben hajlandó volt a húnoknak tulajdonítani a nagyszentmiklósi kincset.[141]

[140] Hol volt Attila főszállása? Századok 1881. kötet 1—39. ll.

[141] A m. tud. Akadémia 1878 junius 16-án tartott nagygyülésén: Történetelőtti és egyéb leletek Magyarországon.

IV. A NÉPVÁNDORLÁSKORI MŰVÉSZET FŐBB ÁRAMLATAI.

Már az előbbi fejezetben, midőn föladatom volt a nagyszentmiklósi lelet készítése korát megállapítani, többször túl kellett mennem a szoros analogiák szükebb körén és reá kellett utalnom arra, hogy Közép-Európában a IV—VIII. századbeli müemlékek legszorosabb kapcsolatban állanak egymással és együttesen úgy tekintendők, mint bizonyos technikák és diszítmények összefüggő egésze, melyek úgy terjedtek, hogy a keletről vagy éjszakról érkező barbárok útjokban keletről nyugotfelé vagy éjszakról délnyugotfelé magukkal vitték a jelzett utakon.

Első, ki e sajátos barbár müvészet létezését határozottan fölismerte és annak közös folyamát Oroszország közepétől a legszélső nyugatig helyesen megitélte, söt állítását az ellenzők daczára, kik közt oly tekintély volt mint Labarte, diadalmasan védelmezte és föntartotta, a híres Lasteyrie volt.

Lasteyrie már a guarazzari koronákról írt müvében fejtette ki nézetét a népvándorláskori barbárok müvészetéről, átvitte nézetét 1875-ben az ötvösségről írt müvébe[142] és azzal nem csak hazájában, de annak határain túl is sok kutatót hódított

[142] Histoire de l'orfévrerie Paris 1875. — De Linas már két évvel utóbb, 1877-ben adta ki Les origines de l'orfévrerie cloisonnée czímü müve második kötetét, melyben bőségesen tárgyalja e népvándorlási áramlat ázsiai kezdetét és útját Európa felé, különösen európai-oroszországi és szibériai terjedését.

a maga részére. Labarte tagadja e fölfogás helyességét és e barbár művek eredetét Byzanczra vezeti vissza.[143] Lasteyrie azonban újabban is föntartja véleményét és az ötvösségről írt műve újabb kiadásában ismét külön fejezetet szentel «az orfévrerie barbare»-nak.[144] Igen helyesen jegyzi meg, hogy a történetírók előitélettel viselkedtek a népvándorlási népek ellen, melyek az antik míveltség területét megrohanva, mindenütt romboltak. Az ily pusztító barbárokról nem tételezték föl, hogy művészetök is legyen.

Pedig csak barbárok voltak ők, nem vadak. A barbárság pedig a vadság állapotától lényegesen különbözik. Ez utóbbi a míveltség teljes hiánya, amaz pedig csak tökéletlen míveltség, olyan, mely félig művelt ösztöneikkel összhangzásban van. A barbár népek majd mind értenek az érczművességhez. Nem élnek ugyan magas jólétben, de a luxust ismerik. A barbár népek főnökei majdnem mind dúsgazdagok voltak és kincseiket mindig és mindenüvé magukkal hurczolják. Úgy cselekedtek egyébiránt ebben mint akár a római hadvezérek, kik félművelt világrészekből gazdag zsákmánynyal megrakottan tértek vissza.

E barbár vidékek nem nélkülözték az érintkezést sokkal műveltebb országokkal, Görögországgal, Kis-Ázsiával, később a keleti birodalom nem egyszer kénytelen volt vélök számolni, sőt eltűrni rabló kalandjaikat vagy megváltani magát tőlök dús évi dijakkal és ajándékokkal.

A barbár kincstárak ily módon felerészben elrabolt zsákmányból, felerészben saját ipari készítményeikből állottak.

Mert, hogy volt tulajdon sajátszerű ötvösségük, azt az újabb kutatásnak sikerült kimutatnia és pedig azokon a vidékeken mutatta ki nyomait, melyeket a barbárok a IV—VIII. századig elborítottak.

143 Labarte fejtegetéseit e mondatba foglalja össze: « D'après ces données, que nous fournit l'histoire, on peut regarder comme constant que les goths, dans l'ornementation des objets mobiliers, ne s'ecartèrent en rien des traditions de l'antiquité». Hist. des arts ind. au moyen age etc. I. köt. 2. kiadás. 1872. 15. l.

144 Histoire de l'orfévrerie Paris 2-e edition 1877. 65-79. ll. l'orfévrerie barbare. E fejezetet bő kivonatban adom itt, megtoldván azt oly adatokkal, melyeket Lasteyrie a nagy közönségnek szánt népszerű művében elmellőzött.

E maradványoknak, melyek Európa nyugoti és déli vidékein föl-föltünedeztek, bizonyos technikai hasonlatosságok azonossága közös jelleget ad, mely végre is fölébreszté figyelmünket. Az a vélemény, mely eleinte bizonyos félénkséggel volt kiejtve, hogy ez emlékekben fönmaradt egy művészet, mely teljesen független a classikus traditióktól, utóbb majdnem bizonyosságra emelkedett, azon módon a mint a véletlenség, az archæologia eme második gondviselése, ugyanegy fajta régiségeket hozott fölszinre mindazon vidékeken, melyeket a barbárok egymásután bejártak.

Ez ötvösművek legföltünőbb jellemvonása a gránátkő sűrű alkalmazása, hol mint tábla vagy pálcza, hol szabálytalanúl csiszolt formában. Némelykor egyszerűen az arany fölületbe mélyítették belé, máskor meg a kövek symmetrice vannak mint diszítések és foglalatban, vagy fínom rekeszben nyugosznak.

A legrégibb ily fajta művek Oroszországban az Eremitage muzeumában őríztetnek. Az orosz kormány, azon földterület fölött uralkodván, mely hajdan mintegy bölcsője volt a barbár fajoknak, egy idő óta nagy szorgalommal gyüjti a régiségeket és azokból két külön gyüjteményt alkotott, egyet a bosporosi régiségek számára és másodiknak a skytha gyüjteményt, mely már száz számra bírja az arany ékszereket, arany edényeket és egyéb arany műveket.

Ezekből Lasteyrie kiemeli mint legértékesebb darabot a Don mellékén Novo-Tscherkaskban lelt pompás diadémát, és művében rajzát is közli.[145] A diadéma teljességgel helyi mű, mire legjobb tanuság a jávorszarvas és a kaukazusi zerge képei, melyek a diadéma felső széléből kiállanak. Ezek görög földön ismeretlen állatok voltak, a régi Skythiában pedig igen közönségesek.

Egy más, szintén igen jellemző tárgy a karvaly-fibula tömör aranyból és gránátokkal sűrűn diszítve. A sas körmeiben ép oly jávorszarvast fog, minő az említett koronán van.

A nagy petreosai lelet e sorozat folytatása gyanánt jelenkezik. A kincs eredetileg 22 darabból állott, most csak 12 db.

[145] A fölötte érdekes korona rajza többször jelent meg, így De Linas is adja i. h. II. kötet. Pl. D

van már belőle. A világ az 1867-ik évi párisi közkiállításon ismerkedett a lelettel. Fejedelmi kincsnek kellett lennie, abból az időből, mikor a góthok még nem voltak keresztények. A kincsben egy nagy tálon kívül, mely soknemű antik vonatkozásokat mutat, túlnyomó számmal vannak a rekeszes művészet példányai. A sasos fibula legszorosabb analogia az Eremitage hasonló fibulájához s a többi, gránátos rekeszművekkel diszített ékszerek s különösen az edények is e sorozatba valók. Az edények idomuknál fogva a perzsa művészethez csatlakoznak. Oda utal a mindkét oldalt a fülbe kapaszkodó oroszlán, melyeknek fölülete sűrűen berakott gránátokkal ékes: ez oroszlánok élénken emlékeztetnek a perzsa domborművek oroszlánaira. Oda utal a kövek alkalmazása áttört művekben — ez oly technika, melylyel a Chosroës híres edényén is találkozunk, mely a párisi Bibliothèque nationale-ban őríztetik. E hasonlatosságokból az következik, hogy a barbár művészek ismerték a perzsa mintákat s azokat követték.

A tudósok több okból a góthoknak tulajdonítják a petreosai kincset s abból az időből származtatják, mikor ők még a Duna mellékén laktak. Későbbi utjaikon nyugot felé mindenütt maradtak ilyfajta gránátos-rekeszes művű emlékek. Nehányat a pesti muzeumból Lasteyrie 1867-ben a párisi kiállításon látott[146] és azokat kiemeli.

Legtöbb emlékök azokon a vidékeken maradt, a hol letelepültek és államokat alapították: Spanyolországban és Olaszországban.

A nyugoti-góth fejedelmek rendkívüli dúsgazdagsága a történelemből ismeretes, s egyik-másik kiváló emlék, mint az orviédoi székes-templom keresztje és más ékszerek ismeretesek voltak, midőn 1858-ban Toledo közelében Guarrazar mellett 8 arany koronát találtak. E kincset megszerezte a párisi musée de Cluny. Mindannyi korona fölfüggesztésre való és fölületök gránátokkal ékes. A legnagyobbról szabadon lecsüngő betük a tulajdonos — Reccesvinthus — visigóth fejedelem († 672)

[146] A magyarhoni emlékeknek alább egy külön fejezetet szentelek (V).

nevét hirdetik s így a kincs kora és származása iránt a leghitelesebb fölvilágosítást adják.

Arra a művészetre tehát, melynek első csiráit a pogány időben messze Skythiában észleltük, Spanyolország szivében utóbb reá találunk azon hódító nép területén, melyet a többiekkel együtt «barbár» népnek czímzett a történelem.

Reccesvinthus koronáját s a többit rajzban többször tették közzé[147] és Lasteyrie is pontos rajzot ad róla.

Ugyancsak Guarrazarban, a spanyol kormány is ásatott és az lett az eredmény, hogy leltek még más nehány votivkoronát, melyek most az Armeria realban őríztetnek Madridban, köztük a legérdekesebb az, melyen Svinthila nyugoti góth király neve olvasható.

Némely spanyol tudósok e koronák magyarázatára a latino-byzantin stilust találták föl.[148]

Olaszországban a keleti góthok területén teljesen analog emlékek léteznek. Ravennában a hetvenes években csatornaásás alkalmával aranyfegyverzet töredékét lelték, fínom aranyrekeszek diszítik fölületét, melyekben gránátok foglaltatnak, valószinűleg pánczél diszítésének töredéke. Az érdekes emléket Ravennában őrzik a városi muzeumban s a ki ott látta, bizonyára meglepetéssel tapasztalhatta, hogy a rajta lévő diszítő motivum szakasztott mása a Theodorik góth király Ravennában még fönnlevő sírépületén látható fries-ékítménynek.[149]

Monzában a templom kincstára a lombard királyok nagylelkűségéből több rendbéli érdekes kincset őriz, mely ebbe a sorozatba tartozik.

Ilyenek Agilulphus és neje Theodolinda királyasszony ajándékai: a vaskorona, egy fölötte becses evangelium,[150] melynek tábláján aranyos rekeszművek,[151] kameák, gyöngyök, drágakövek,

[147] Egy kis részletet mi is közöltünk belőle 51. ábra.

[148] José Amador de los Rios. El arte latino-bizantino en España y las coronas de Guarrazar. Madrid. 1861. Hat rézmetszetű táblával, melyen számos spanyolországi analogiát találunk a mi edényeinken lévő ornamentekre.

[149] Ezekről föntebb volt szó, a III. fejezetben.

[150] Láss a keretéből egy részletet az 50. ábrán.

[151] Labarte szerint a Theodolinda-féle († 625) korona is Byzantiumból származik. Hist. des arts ind. etc. 1872. I. k. 2. kiad. 15. l.

szélén pedig gránátok vagy festett üvegtáblák. Az egymásba font köridomokból alkotott rajz teljesen összevág a Reccesvinthus-korona diszítéseinek rajzával[152] s a latin nyelvű föliratban is ugyanoly hibák vannak, mint amott a föliratban.

Burgundiából is idéz egy híres példát Lasteyrie. A Saint-Maurice-i, burgundok által alapított, híres apátságban van egy gyönyörű ereklyetartó, melynek külsején antik kameák, finom kövek, gyöngyök diszelegnek, keskenyebb oldalait pedig gránátokkal megtöltött rekeszes művek lepik el. Egyik oldalán a fölirat a fölajánlót s a művészeket is megnevezi: Teudericus presbiter in honures scti Mauricii fieri iussit Amen. Nordoalaus et Rihlindis ordenarunt fabricare Undiho et Ello fice | unt.

Burgundia más vidékéről Gourdonból származik egy híres serleg és tál;[153] most a nemzeti könyvtárban Párisban őrzik, a Charnay-vidéki különböző kincsekkel.

Champagneban Pouhans vidékén, a hol az ötödik században Attila alatt a húnok és a nyugoti góthok Theodorik alatt összecsaptak, gyönyörűen diszített fegyvertöredéket hoztak fölszinre az ásatások,[154] olyant, minőket 1653-ben a híres Chilperik-féle sírban leltek.[155]

E kincs kardmarkolatból, fibulából, övcsatból s egyéb ékszerekből, különösen tömérdek számú cicada és méhidomú fibulákból állott és minde tárgyakat rekeszekbe foglalt gránátok ékítik. A diszítés tehát szakasztott olyan, a milyen a barbárok ékszereit jellemzi.

Angolországban is nagy számmal vannak nyilvános és magángyüjteményekben Londonban, Edinburg-, Oxford-, Liverpoolban.

[152] Ez összehasonlítást megtettük mi is és teheti mindenki a közlött ábrák (50. és 51. számok) segítségével.

[153] Ennek fele részét adja 63. számú ábránk.

[154] Peigné-De la Court Recherches sur le lieu de la bataille d'Attila en 451. Paris 1860. hét kőnyomatú színes táblával.

[155] A Chilpericus kincséről egész irodalom létezik. Legjobb rajzait látjuk Labarte és Peigné-De la Court. művében; fametszetben adja legújabban magyarázat kiséretében Lindenschmit Deutsche Alterthumskunde. I. k. I. rész. 1. füzet. 1883. évfolyam.

Megjegyzendő végül mint igen fontos körülmény, hogy Európa déli vidékein soha sem találtak az itt jellemzett iparművészeti körbe tartozó emléket, mely a nagy népvándorlást megelőzné. Eddig Lasteyrie.

Czélszerünek véltem e nagy művészeti áramlat bemutatására azon tudós segítségével élni, a kinek e fontos műtörténeti fölfödözést köszönhetjük.

Csak úgy mint De Linas[156] szívesen róvom le én is Lasteyrie iránt a hála adóját az ő útmutatásáért. Mert ámbár még 1877-ben és azóta ismételten egész részletességgel tanulmányoztam a hely szinén a Cluny muzeum és a Bibliothèque nationale kincseit, Lasteyrie úttörő dolgozatai nélkül e nagy barbár műáramlat iránt nem lettem volna tisztában és nem nyilt volna meg előttem a lehetőség tovább nyomozni a nagy műáramlat előzményeit.

Nézetem szerint a novo-tserkaski korona és környezete a népvándorláskori áram csak egyik kiinduló pontja, a másikat Lasteyrie csak átalánosan nevezte meg, nem is kutatta részletesebben, mert a nagy műkörben csak a közös vonásokat kereste és azokat Európa nyugatán inkább találta, mint világrészünk keletén. Midőn főtörekvése volt ez áramlat emlékeinek közösségét és eredetiségét kellőkép jellemezni, és támadások ellen védeni, nem lehetett egyúttal föladata bebizonyítani, hogy ez eredetiség csak viszonylagos, hogy ez áramlat is legalább java részében classikus mintákra vezethető vissza, ha nem is Byzancz révén, de a *pontosi görög telepek által.*

Ez a magas műveltségü görögség az V. század óta Kr. e. az a hőcentrum volt Skythiára nézve, mely sugarait éjszakra árasztotta. Vagy, hogy e képletes szólásnak megadjuk tényleges értelmét: a tengerparti városok ötvösei már e régi korban nem csak az olbiai és pantikapaioni dúsgazdag búzakereskedők számára készítenek remek ötvösműveket, de dolgoznak a bosporosi birodalom fejedelmei számára és dolgoznak a skytha fejedelmek részére. Műhelyeik termékei terjednek éjszak felé, mixhel-

[156] De Linas i. h. II. k. 25. l.

len művészek megtelepednek a barbárok közt, fölveszik a barbárok szokásait, a barbárok viszont bejönnek görög városokba lakni, így századok folyamában mind éjszakibbra elhat a hőcentrum hatása. Természetes azonban, hogy mikép a sugár hatása annál gyengébb, mennél távolabbról hat, úgy a classikus központokból nyert hatások, nevezetesen a technikák és az ornamentika, délről éjszak felé mindinkább durvulnak. A mai Oroszországban tehát egymás fölött mintegy három művészeti regio létezett: a classikus, melyet maguk a görög írók «mixhellen»-nek neveztek, az avval közvetlenül érintkező, melyet a régiek skythának neveznek és még félig-meddig ismernek és ezentúl Oroszország közepén és Siberia déli vidékein a harmadik kör terül el, melyet a régiek nem, de mi igenis ismerünk, ez a barbár művészet regiója.

Az indogermán bevándorlás óta e harmadik regióban a népek nyugotról kelet felé körülbelül oly rendben léteztek, hogy Európa közepéhez legközelebb a germán nyelvüek, mellettük a szláv nyelvüek, s azokon túl a finn-ugor és mongol népek laktak.

E népek közül azok, melyek legkésőbben érkeztek Ázsiából, műveltebb culturvidékek szomszédságából, valószínűleg szakadatlan összeköttetésben maradtak az ázsiai kulturával. A caspi tengeren s a Volgán volt a perzsa birodalomból a legtermészetesebb út és azontúl több szárazföldi út vezetett Indiából Siberiába.[157]

Ez összeköttetésnek tulajdonítja De Linas a rekeszes gránátos technika átszármazását a középoroszországi népekhez, hol az elhalványodott classikus műelemekkel összevegyül.

[157] Nincs helyén, hogy itt a Volga vidéke, valamint déli Oroszország összeköttetéseit a keleti művészet körével és nevezetesen az új perzsa művészettel behatóbban tárgyaljuk; megelégszünk, hogy Stephani és De Linas müveire hivatkozzunk, a hol az emlékek, melyek az összeköttetést kétségtelenné teszik, tárgyaltatnak. Egy pár főhelyre, hol ez áramlatról szó van, a következőkben utalunk: Stephani Die Schlangenfütterung p. 4—7 (nem láttam). Ezek közt sassanida-csészék 6—15. sz. — Compte-rendu. Petersbourg 1875. Atlas IV. t. 6. sz. Szöveg 69. l. és k. ll. — Stephani után említjük még a következő ismeretlen lelhelyű sassanida müveket: Chabouillet: Cat. gén. des Camées. N. 2538., 2882., 2883. Vesd ö. De Linas Les origines de l'orfévrerie cloisonnée. T. II. p. 42—49. stb. — Aspelin: Antiquités du Nord fino-ougrien p. 139—148.. — Köhler: Ges. Schriften VI. p. 46. Taf. 6.

E két úton kívül a keleti iparczikkek a Fekete tengeren át Pantikapaionba s Olbiába is eljutottak s e harmadik úton is érte a permi vidékeket a perzsa befolyás.

Ez volna a barbár müvészet képződésében a második főelem.

A harmadikat ősi ázsiai örökségüknek tekinteném, de ezt az Oroszországban lelt fönlévő emlékekben, melyek már bizonyos megállapodott «stilust» jeleznek, ez ideig nem sikerült kifürkészni.

Mikor állapodott meg a barbár «stilus», azt biztosan alig lehet tudni, de alighanem már az első században Kr. u. kellett léteznie, mert midőn a góthok éjszaki lakhelyeikről megindultak dél felé, már ismerhették és gyakorolhatták. Wietersheim-Dahn szerint már a II. században történt ez a terjeszkedés. A góthok, miként ez értekezés folyamában többször hangsúlyoztam, a népvándorlásban szerepelt főnépek közül az egyedüli, mely leszállt a Pontosig és közel két száz esztendeig közvetlenül érintkezett a classikus müveltség ottani góczpontjaival.

A pontosi városok valószínüleg az egész idő alatt föntartják autonomiájukat; a II. században Kr. u. érmek tanuskodnak róla és az ötvösség még mindig széltében gyakorolt müág volt; de természetes, hogy e vidékek müvészete évszámításunk kezdetén csakúgy mint az egész többi görögség, túl volt legvirágzóbb korán. Erről ismét az érmek habitusa tanuskodik legjobban. A müvészet hanyatlásának átalános okain kívül itt még helyi okok is müködhettek közre, melyek nem csak egyszerü hanyatlást, de barbarizálást eredményeztek. Egynémely különös okot czélszerü lesz közelebbről tekinteni. A mióta góthok bírták a Fekete tenger mellékét, a hajózási összeköttetés Kisázsiával, a szigetekkel s Athénével bizonytalanabbá, ritkábbá vált. A távoli Pontos felé nem oly sürün vonult a nyugotról kivándorló honkeresők serege mint korábbi századokban; az a római imperium megalapítása óta inkább Róma felé fordult.

Végül a helyi föliratok tanusága szerint mind e városokban sürü volt a mixhellen elem mellett a barbár elem is. Ez álla-

potok ily irányban tovább fejlődtek addig az időpontig, míg a IV. század vége felé a hún világ góthot és görögöt egyaránt kiszorított és a classicismus hajlékaiból az egy Chersonesoson kívül egyebet sem hagyott fön.

Ilyenek a külső viszonyok e helyeken mielőtt a góthok középeurópai útjukat megkezdik. A kor alkotásainak stilusa és művészi tartalma is megérthető belőlök. Magas technikai ügyesség mellett századok óta folyton ismételt ornamentika kihasznált idomai, antik mythologia keverve barbár értelmetlenségekkel, melyeket a művész vagy megrendelő éjszakibb képzelme gondolt ki, a keletről kapott erős fény- és szinhatások keresése, zománczok,[158] gránátok, kristályok alkalmazása által: mindezek e korbeli művészet jellemző ismérvei, a mint reájuk ismerünk a góthok hazánkban s attól délre s keletre a föld által megőrzött kincseiben.[159]

Ilyenek az elemek, melyek a népvándorlás fönérintett két áramlata közül az alsót jellemzi és termékeit legalább Pannonia határáig megkülönbözteti az éjszaki áramlattól, mely a közös skytha stilust vitte magával és legfölebb annyi római elemet, mennyit a barbárok a római kereskedés világforgalmából nyertek.[160]

E felső áramlatokat a góthok közül azok közvetítették, kik az ő éjszaki székhelyeikből kerülő nélkül délnyugat felé vándoroltak és kívülök a vandalok, longobardok, frankok, alamannok stb., kik szintén nem érintették soha a görögséget.

[158] Az antik és népvándorláskori zománcztechnikák keletről származnak és De Linas megjegyzése találó, midőn azoknak, kik még mindig kétkednek ebben, azt mondja: L'emaillerie champlevée ou cloisonnée est un art industriel purement oriental, dont le berceau restera toujours caché à qui ne le chercherait pas du côté ou se lève le soleil. Emaillerie etc. Paris-Arras 1881. 71. l.

[159] Midőn a Budapesti Szemle ez évi augusztusi füzetében megjelent «Műtörténetünk és az ötvösműtárlat» czimű tanulmányomat írtam, még az volt a nézetem a népvándorlási stilkeverékről, hogy itt hazánkban támadt (i. h. 304. l.), azóta, a hogy a szövegből kitetszik, megváltozott a nézetem.

[160] A rómaiak kereskedelmét a keleti tenger vidékeivel és Dániával tanusítják az ott lelt emlékek. Lásd ezekre nézve: Tischler, Ostpreussische Gräberfelder. Schriften der phys. ök. Gesellsch. Königsberg 1879. XXI. kötet. — Engelhardt Denmark in the early iron age. London 1866. 18. táblával. — Montelius, Antiquités suédoises 1873—75. 87—118. ll. — Worsaae, Nordiske Oldsager i det Kongelige Museum i Kjöbenhavn. 1859. 68—92. ll.

A germánság legéjszakibb vidéke, Scandinavia és Dánia kívül esik a nagy népvándorlási mozgalmon s azért itt csöndesen tovább fejlődnek a skytha «művészet» elemei és sok tekintetben sajátságos jelleget öltöttek.[161]

Ez áttekintés által tehát nagyjából megismerkedtünk a két főáramlattal, melynek délkelet felé egyik kezdőpontja a pontosi görög művészet.

Nyugotfelé végpontjait Spanyolhonban, Frankhonban és Nagy-Britanniában leljük.

Csak a közös kiinduló pont és az áramlat egyes lánczszemeinek összefüggése teszi érthetővé, hogy midőn nagy-miklósi leletünket magyarázzuk, spanyolországi műemlékekre is hivatkozhatunk.

Lasteyrie ez összes műáramlat fölfogásában valósággal új korszakot alkotott és csak az ő tana alapján szélesbülhetett látkörünk odáig, hogy egyik főkútforrását is megállapíthattuk.

Most, midőn a nagy lánczolatos összefüggést ismerjük, helyén van a folyam egyes szakaszait az emlékek kellő csoportosítása által megkülönböztetni.

Annyit az eddigiek után is tapasztalhattunk, hogy az alsó áramlat, mely közvetlenül az antik traditiókkal telt meg, azon módon, a hogy a góthok a Pontostól elvonúlnak nyugot felé, forma, tartalom és technikai ügyesség dolgában hanyatlik. Annyival több antikságot várunk a leletektől, mennél közelébb esnek a kútforráshoz s ez meg is felel a eltapasztalt tényálladéknak.

Azon népvándorláskori leletek, melyek a Dniestertől a Dunáig terjedő régi Gothiában = Hunniában = Gepidiában kerültek elé és melyek a népvándorlás kezdetét jelzik, a legsűrűbb analogiákat mutatták a mi nagy-miklósi leletünkkel.

E góth csoportnak honi szakférfiaink közt már volt történetírója. Henszlman többször említett 1876-ik évi franczia

[161] Lásd Montelius és Worsaae műveiben a «2-ik vaskort» tárgyazó fejezeteket.

értekezésében áttekintést kivánt nyújtani a népvándorlási kor első (antikizáló) csoportjáról.[162]

Csak néhány fontos ellenvetésünk van Henszlman fejtegetései ellen, melyek közül föntebb már egynémelyiket kiemeltünk.[163] Kifogásunk volt Henszlman azon föltevése ellen, hogy a góthoknak ugyan nem volt sajátságos építészetük, de hogy szobrászattal bírtak. Szerintünk az a tapasztalás, hogy Déli Oroszországban vannak csészét tartó szobrok és a nyugoti góthok új hazájában is vannak csészét tartó alakok, nem igazolja, a két emlékcsoportnak a góthok által történt közvetítését.

Mert nemcsak hiányzik a két emlékcsoport közt a stilistikus összefüggés, a mely műtörténeti áramlatok megállapításában egy főkövetelmény, hanem hiányzanak azok az emlékek, melyek e nagy távolságra eső emlékcsoportokat tényleg összefüzik. Hogyha Henszlman ily összekötő lánczszemeket képes volna kimutatni és ha azokon Krimiából Spanyolországig a stilelváltozást is lehetne indokolni, csak akkor ismerhetnők el megállapított műtörténeti ténynek a kamene babék vándorlását Spanyolországba.

Más kifogásunk, hogy a népvándorláskori áramlatban a góthoknak nagyon is széleskörű fontosságot tulajdonít. Ő ez áramlatnak Német- és Francziaországban fönmaradt műveit mind a góthoknak szeretné vindikálni, kik kereskedés stb. útján terjesztették.

Szükségtelen e föltevés ellen itt részletesebb érveket fölhozni, mert a ki e jelen dolgozatot olvasta, remélhetőleg úgyis más szemmel nézi ezentúl a népvándorláskori áramlatot, mint eddig nálunk szokás volt.

Talán némi következetlenséget is lehetne abban látni, hogy a góthoknak szerzőnk a népvándorlási műkörben oly fontos szerepet tulajdonít, mikor szerző másrészt Hildebranddal

[162] Henszlman Imre: A bécsi 1873. évi kiállítás amateur-osztálya leírásában Budapest 1875/76. Magyarorsz. Rég. Emlékek. II. köt. II. Része 99—116. — Ez értekezést az Akadémiában is előadta szerző és lefordította németre.

[163] Itt a franczia bővített szövegre hivatkozunk, mely a Budapesti Ősrég. Congressus Compte Rendu-je 1877. I. kötetében jelent meg; lásd különösen a 100. lapot és köv. a III. fejezetben.

egyetértve, tőlök minden eredeti művészeti képességet megtagad.

Tehát valószinüleg leghelyesebben úgy járunk el, ha a góthoknak a «skytha» művészetben való részvételéből származtatjuk azokat az elemeket, melyek emlékeikben az oroszországi IV. század előtti barbárságra vallanak, továbbá ha a mixhelleneknek tulajdonítjuk a classikus elemeket és ha a kincseikben lelt keleti tárgyakat vagy a saját készítményeiken tapasztalható keleti motivumokat a Pontos körüli tartózkodásukból származtatjuk.

Mindhárom elemre reá ismertünk a nagy-miklósi kincs analytikus fejtegetésében és mindhárom elem megvan a góth csoporthoz legszorosabban csatlakozó petreosai kincsben, melyre oly gyakran kell hivatkoznunk.[164]

Magyarhoni leleteink közül többeket fogunk ide csatolhatni, a bakodit, az osztropatakit, a szilágysomlóit stb.

A déloroszországi és oláhországi leletek közül egynémelyik lelet, melyben ez elemek egyesülten vannak meg, a csoport kiindulását talán még szabatosabban jelzi, mint akármelyik az előbb idézett kincsekből.

Csak nehány érdekes csészét idézek, mely az irodalomban régóta ismeretes, de a népvándorláskori traditiók keletkezése kérdésénél nem szokott szóba jönni. Egyik a Kertsből származó és Stroganoff gróf gyüjteményében őrzött domborműves ezüstcsésze. Közzé tette 1843-ban Gerhard.[165]

[164] Talán nem érdek nélküli, hogy itélte meg 1868-ban a petreosai kincs stilistikáját a híres Bock. (Bock: Der Schatz des Westgothenkönigs Athanarich gefunden im Jahre 1837 zu Petreosa in der grossen Wallachei. Mitth. der k. k. Centralcom. Wien, 1868. XIII. kötet. 105—124. l.) — Bock azt találja, hogy «Die ganze Verzierungsweise der goldenen Schüssel lässt durchaus primitiv-originelle Formen zu Tage treten, die weder in der Composition, noch in der Technik römischen Ornamenten entlehnt sind, sondern die einem Volksstamme germanischer Race anzugehören scheinen, der hinsichtlich seiner Cultur noch auf niedriger Stufe stand» etc. 108. l. Vesd össze e Bock-féle nézettel Labarte nézetét, melyet föntebb (119. lapon 143. jegyzet) szintén szó szerint idéztünk. Az igazság ismét két véglet közt középúton van!

[165] Archæologische Zeitung 1843. Nr. 10. Oktober: «Ueber ein Silbergefäss des Grafen Stroganoff. — Vesd ö. még Erdman czikkét az Ausserordentliche Beilage zu 139, 140 der Denkmäler und Forschungen 1860., — melyben XV. századbeli műnek nézi Erdman az ezüstcsészét!

A domborműves jelenetek középpontja egy barbár menyegzői pár. Keleti módra ülnek s a férfi poharat emel a nő felé; közelükben egyfelől két korsót és fölemelt billikomot tartó szolga áll, mögötte más szolga töltött tömlőt visz a hátán.

Másfelől két majom ül s muzsikál. A körben azután két alak következik, mely sertésöléssel foglalkozik, mintegy ellenlábasa gyanánt a két házastársnak. Az ellenkező oldalon Zeus ülő alakja, e nem görög környezetben antik traditiókról tesz tanuságot. Egy kis alak az isten felé közeleg. Ennek magyarázata iránt kétség lehet; antik módra csak chlamys van a testén, tehát mythologiai alaknak látszik. A csésze közepén gorgo helyett satyrfej.

A két sertést ölő alak közt olvashatatlan keleti fölirat van bevésve.

Gerhard igen találóan a petreosai csészét hasonlítja össze a Stroganoff csészéjével és idézi Dubois könyvéből [166] a csészét tartó mongol (?) agyagszobrocskákat.

A Stroganoff-csészén még kiemelem mint díszítési motivumot a gyöngykört, mely a nagy-miklósi edényeken is oly sürün előfordúl.

Más két edény leginkább lelhelye miatt érdekes; az egyik még azonfölül az alján látható fölirat miatt érdemli figyelmünket. Moldovában a Prúth mellett még a harminczas években találták őket. Az egyik antik ezüst veder (súlya 5 orosz font), a másik födeles amphora-féle edény, mindkettő a petersburgi Eremitageba került. Ott tanulmányozta Koehne, a ki apró rajzban közli és magyarázatát adja. A veder felső és alsó szélét szép ékítmények diszítik és a domborműves fries, mely körül fut, három híres antik szerelmi jelenetet ábrázol. Látjuk rajta Zeust és Ledát, Apollot és Daphnet és Hylas elraboltatását a nymphák által. A mennyire az apró rajz után itélhetni, későbbkori görög műnek tartanám. Az aljába bevert pontozatos betükről azt mondja Koehne, hogy a szent-miklósi edények aljába bekarczolt betükhez hasonlítanak.

[166] Dubois, Voyage au Caucase Section, IV. pl. 31.

A másik edényen szintén dombormüves előállítás van: római katonák és meztelen lapithák küzdelme amazonok ellen. Ez alatt tengeri oroszlánon nyargaló nereida és kutyával vadászó lándzsás ember. Födelének diszítései a kis rajzban nem vehetők ki, a közepén gomb látható, melyről szerző azt véli, hogy keleti idoma van; ezt jobbról balról egy ágaskodó kentaur érinti első lábával.

Mindkét edényről Koehne [167] igen helyesen úgy vélekedik, hogy a vándor góthok (vagy más rokon nép) kincstárából került Pruth melléki lelhelyére.

A két edény legvalószínübben Pontos melléki műhelyekből került elő és fogalmat ad róla, minő alkatrészekből állottak még a góth kincstárak azokon kívül, melyeket föntebb fölsoroltunk. Stilusuk még legközelebb áll az osztropataki ezüstedényekéhez, melyek rajzait a következő fejezetben Arneth képes atlasa után adjuk.

Tehát vidékeinken még sürün lehettek antik dombormüves korsók és egyéb edények a vándor góth nép birtokában és sürün jelenkeznek ez elemek akkor is, mikor barbár módjuk szerint készített művekre akadunk. Legtöbb ily figurális edényök, mely antik elemü müvészetük korszakát képviseli, itt rekedt. Nyilván hunnokra, gepidákra stb. szállott.

A nyugoti góthok balkánvidéki vándorlásaik közben antik traditiókkal folyton érintkeznek, úgy Italiában, Galliában is. A keleti góthok kevésbbé. Pannoniából Itáliába vonulván, midőn itt Justinianus hadvezérei őket tönkre teszik, nem sok kiválóbb müértékü tárgy lehetett kincseik közt, mert Justinianus az ő kincseiket beolvasztatja és aranyukból készítteti az edényeket, melyeken sorjában előállíttatja győzelmeit. Corippus (in laudem Justini min. III. 3.) így énekel:

«Ipse triumphorum per singula vasa suorum,
Barbarico historiam fieri mandaverat auro.»

[167] Koehne: Die grossen Silbergefässe des kaiserlichen Museums der Eremitage. Memoires de la société d'archéologie et de Numismatique. 1847. I. Vol. 1—66. ll. két rézmetszetű táblával.

A barbárokat tönkre tehette a császár, kincseiket beolvaszthatta, de ötvösségük traditiói fönmaradtak és mikor a longobardok megszállották helyeiket, akkor az ő rokon ötvösségükre már derekasan elő volt készítve a talaj Mediolanumban és egyebütt. E longobard székhely és a gyorsan emelkedő Venetia legvirágzóbb ötvösséggel bírhattak, miről a monzai (Milano közelében) és a velenczei szent Márk kincstárak tanuskodnak, hol a népvándorlási kör fönérintett alsó áramlatának oly ékes művei maradtak fön

A felső áramlat műemlékeit nagy sírtemetők óvták meg, melyek közel három évtizede a legszorgalmasabb kutatásoknak adnak folytonos tápot. E leletekből kitünik, hogy a frankok, alamanok, burgundok stb. szintén több százados műörökséggel lépnek a germaniai és galliai területre és a IV. századtól kezdve, a mikor a római határt lassan megszállják, a római ötvösség itteni hanyatló traditióit fölveszik, föntartják és a maguk módjára tovább fejlesztik.

Ez utóbbi mondat rövid foglalatja egy értekezésnek, melyben Lindenschmit a német- és francziaországi sírleletekről tett tanulmányai után tudományos meggyőződését lerakta.[168]

Érdemdús nestorunk e tanulmányában fölhasználja a «frankaleman és burgundi» sírokból nyert s előtte ismeretes tudományos anyagot és az V. századtól lefelé egészben helyes következetességgel magyarázza meg e barbár ötvösség képességeit és belföldi fejlődését a Nagy Károlyi időkig.

De a midőn e fontos népvándorláskori műáramlatnak csíráit, eredetét kellene nyomoznia, látköre elhomályosul, Germánián túl nem ismeri a világot, vagy ha ismeri, nem látja az okozatos folytonosságot a keleti és nyugoti emlékekben, nem látja az áramlatok kezdőpontjait. Pedig egy elfogulatlan élesszemű franczia tudós már évekkel ezelőtt kijelölte volt őket, mint e fejezet kezdetén láttuk. Nem találtuk még nyomát, hogy

[168] Alterthümer unserer heidn. Vorzeit. 1878. III. köt. 9-ik füzetében, ezen czím alatt: Beilage zu Tafel 4. Bemerkungen über die Verzierung römischer Metallarbeiten durch Damascinirung oder Tauschirung und ihr Verhältniss zu gleichartigen Denkmalen der merovingischen Zeit. 1—14. l.

a vezérlő német szakférfiak e művet méltányolták volna. Söt a mi több, még 1883-ban is a népvándorláskori műáramlat magyarázatában nem bír Lindenschmit tovább jutni, mint oda, hogy a germánoknak volt az ötvösségre különös hajlamuk és képességük: ők a velök hozott műtraditiókat önmagukból fakasztották, a fafaragáson kezdték. Söt legújabb müvében (Deutsche Alterthskde) a nagyérdemű tudós arra az álláspontra helyezkedik, hogy a germán népvándorlást tagadja s evvel természetesen megszünik egyátalában annak lehetősége, hogy az európai culturában és kivált az európai iparművészetben oly korszakos jelenséget, a minő a barbárok művészetének középeurópai terjedése volt, helyesen fölfogja.

Lindenschmit müveinek legbecsesebb részei a gazdag kincsekből szerzett tudományos anyag lelkiismeretes leírása és pontos rajzokban történt közzététele.

Sürün használtuk és gyakran kell majd idéznünk, midőn a magyarhoni rokon emlékeket tárgyalni fogjuk. Az ő művein kívül legbecsesebb Voss nagy fényképes gyüjteménye a németországi muzeumok berlini kiállításáról.

A francziaországi sírleletekről legfontosabbak Labarte, Baudot, abbé Cochet, Peigné-De la Court és Moreau művei, a spanyolországiakról De las Rios fönérintett müve, az angolországiakról Faussett-Smith és Yonge Akerman munkái.[169]

Mind ez országokban a népvándorlási műáramlatnak másmás nevet adtak. — Helyesen történt, hogy az emlékeket azon népektől keresztelték el, a melyek hozták.[170] Frank, alemann,

[169] Baudot: Memoire sur les sepultures des barbares de l'epoque merovingienne decouvertes en Bourgogne, et particulièrement à Charnay. Paris-Dijon 1860. 29 táblával. — Moreau Collection Caranda. — Abbé Cochet: Seine inferieure, La Normandie souterraine stb. — Fausset-Smith: Inventorium sepulcrale 1856. — Akerman: Remains of pagan Saxondom 1855.

[170] A «meroving stilus» elnevezés ellen, melyet Lindenschmit újabban ismét fölvesz és egész Középeurópára nézve canonisálni kiván (Alterthumskunde), több felől emeltek kifogásokat. Helytelennek tartják, hogy ama korban, mikor dynastiáknak nem volt a stilképződésre (manap fölismerhető) befolyásuk, a meroving dynastiáról nevezik az egész műáramlatot. Mi részünkről is ezt tartjuk az elnevezésről és még az a kifogásunk van ellene, hogy helytelen egy nagy, országokra és népekre terjedő áramlatot nem a keletkezése szerint, de jóformán végső phásisa szerint elkeresztelni.

burgundi, angolszász stb. stilusról szólnak a tudósok. Ezt annál helyesebb eljárásnak tartjuk, mennél inkább válik külön az összességből egy-egy ethnographiailag és helyrajzilag sajátszerű csoport. Az említett nyugoti országokban a népvándorláskori népek majd mindenütt megtartották lakó helyeiket, bámulatos gyorsasággal fölvették és fejlesztették a római és egyéb ott talált műtraditiókat és a kutatásnak lassan-lassan sikerül helyi körök szerint különváló, jellemző kisebb csoportokat megkülönböztetni.

Céljainkra itt elégségesnek tartottuk, ily általános áttekintést nyújtani. Az egyes emlékek végtelen hosszú sorából csak kettőt emelünk ki.

Egyik a rekeszes ötvösség körébe tartozik, a másik zománcza miatt érdekes és képez analogiát kincsünk legszebb zománczos tárgyaihoz.

Cohausen[171] egyik művében találjuk az előbbit idézve, mint szembetünő példát arra, hogy a legegyenesebb úton (talán római katonák által is) kerülhettek rekeszes ötvösművek Ázsiából a római birodalom szélére Germaniába.

A wiesbadeni muzeumban őriznek egy aranyékszert, zsinórról vagy lánczról lecsüngő melldisz (pectorale) lehetett, melynek fölületét rekeszekbe foglalt sötétvörös jáczintok ékítik.

Cohausen a római zománczról írt ismeretes értekezésében fölemlíti és rajzát adja. Mainz közelében találták (Wolfsheimnál) 1870-ben és a hátlapján lévő pehlwifölírat mutatja, hogy perzsa eredetű. Gildemeister elolvasta a föliratot s azt találta, hogy az Artaxerxes perzsa király neve = Artachshater és analog kőemléki föliratok és érmek alapján a fölirat korát 225—300 Kr. u. korra tette.

Alexander Severus Syriában született, Perzsiában harczolt és Mainz közelében gyilkolták meg, tehát közel eső föltevés, hogy e perzsa királyi disz övé volt, általa jutott a nyugotra.

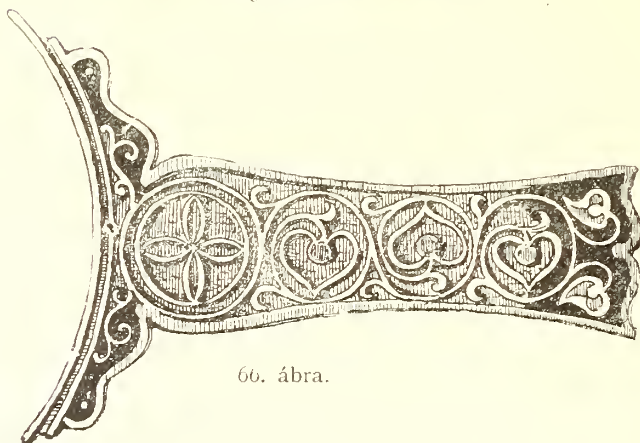
Cohausen ennek kapcsán azt a kérdést merészli, hogy

[171] Cohausen: Römischer Schmelzschmuck. 2. Aufl. Wiesbaden 1873. Különnyomat az Annalen des Vereins für Nassauische Alterthumskunde-ból.

tehát itt a keletre utalhatnánk és az V. és VI. század frankok drágakövei a keletről származnának? Cohausen nem felel meg a kérdésre, de azt találja, hogyha úgy van, a frankok a drágakövek foglalásában nagy haladást tüntetnek föl a perzsákhoz képest, mert szabadon odaállítják a köveket, míg a perzsák elrekesztették, elzárták.

65. ábra.

66. ábra.

Nem akarom a Cohausenféle okoskodás lehetőségét kétségbe vonni, de épen nem lehetetlen, hogy a wolfsheimi csat örökség, mely a népvándorlási áramlat utján jött ide. A kertschi és a Kama melléki perzsa föliratú csészék az áramlat kezdő útján és a rekeszes perzsa csat az út végén alighanem ugyanazon nagy folyamnak két végpontját jelzik.

A másik emlék, melyet zománczos diszítése miatt kell kiemelnem, a pyrmonti híres merítő edény. Lindenschmit rajzai után adom itt[172] előbb a csészét fül nélkül és azután a fület külön felső nézetben. (65., 66. ábra.) Pyrmontban találták, midőn 1863-ban az ásványforrást medenczébe foglalták.

A merítő csésze bronzból való és külső fölülete valamint a fogantyú felső lapja mélyített aljú kék és zöld zománczczal van diszítve. A zománczos mezők szép háttért képeznek a növény-ornamenthez. Az egyik ornament négyágú csillag, a levél-fonadékok repkény-levelekből alkotvák. A németországi tudósok közt az edény kora sok vitára adott okot.

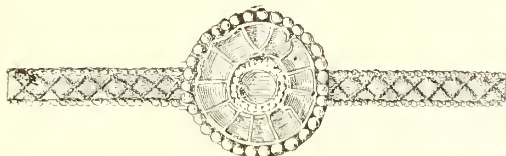
Lindenschmit nézetéhez csatlakozom, a ki késő római, talán III-ik századbeli (Kr. u.) provincialis munkának tartja. — Erre mutatnak idoma, erre diszítési motivumai.

Az edény szép példa arra, hogy a barbárokkal szomszédos germaniai talaj minő magas fokra vitte már a népvándorlási áramlat ideérkezése előtt is a különböző ötvöstechnikákat és ez a körülmény ismét megfejti előttünk, miért veszi föl oly mohón a barbár áramlat az itt lelt motivumokat is művészeti készletébe.

A mi vidékeinken valószinüleg ugyanazt a fejlődést kell föltételeznünk.

Azzal a fölfogással pedig, hogy «a népvándorlási kor viharai» minden culturát elsöpörtek és semmit sem hoztak, föl kell hagynunk és Lasteyrie talpraesett megjegyzése szerint mindig szem előtt kell tartanunk, hogy a bevándorló népek barbárok voltak ugyan (antik észjárás szerint), de nem vadak modern fölfogás szerint.

[172] Lindenschmit: Alterth. aus heidn. Vorz. III. k. XI. füz. III. tábla.

V. A NÉPVÁNDORLÁSKORI MŰVÉSZET HAZÁNKBAN.

Hunfalvy Pál Magyarország régi néprajzában, midőn visszatekint hazánk állapotára a 375—568-ig terjedő időszakban, e közel kétszáz évnyi időtartam alatt vidékeinken egyebet sem lát «néptolongásnál.»

«A régi míveltség,» így szól[173], «a volt római provincziákban teljesen elenyészik, az egymásra következő népségek még a szóhagyományt sem őrzötték meg; legalább nincsen sehol egy nyoma is. Magok a népek sem hagytak semmit, a mit muzeumainkban mint világos góth, hún, gepid, longobárd emléket mutathatnánk fel. (Legalább nem bizonyos még, tudtomra, mi góth, mi gepida stb.) Csak a petreosai kincset említi Henszlman a bukaresti muzeumból, melyet 1837-ben találtak s ez nyilván góth maradvány s ez az egyedüli biztos emlék a germán-hún korból.»

A népvándorlási kor második szakaszáról, az avar korról és emlékeiről, valamint a nagy népáram utolsó hullámjáról, a pogány magyarság- és maradványairól kedvezőbb hírt adhat tudós ethnographusunk.

Pedig az első korszakról sem olyan fogyatékosak ismere-

[173] Hunfalvy: Magyarország ethnographiája, Budapest, 1876. 131. l.

teink, mint első tekintetre látszik. Az itt járt népek többet hagytak mint sejtenők és nem csak a földben a magas kurgánok rejtekében, lappangnak kincseik, de jórészt megőrzik már dús múzeumaink. A római provincziák műveltsége sem enyészett el teljesen, átment abból a mi vidékeinken is sok a barbárok müveltségébe úgy mint Germániában és Galliában, csak figyelmes szemmel kell olvasni a tőlük maradt emlékekben. Az egymásra következő népek nem pusztítottak el minden várost. Az V. században Vindobona, Sirmium, Siscia még létezett — az alsó dunaparti városok közül is nem egy élte túl a népvándorlás viharait.[174] Söt keletkeztek új városok is, mind Cemandria = Semendria a cemandri nép alkotása.[175] Túl vagyunk azon a nézeten, hogy minden germán nép benyomulásában a római államrend fölforgatását lássuk. Jól mondják Wietersheim-Dahn,[176] hogy kevés kivétellel rendszerint ki voltak elégítve a vándor barbár népek, ha a római imperiumban letelepedésre földet kaptak.

Nem is szakadt meg soha, még alvidékeinken sem, a lakosság folytonossága; fönmaradt a monda gyér fonala is későbbi időkre és midőn Cassiodorus, midőn Jordanes szerkesztik az ő históriáikat, saját vallomásuk szerint a góth és rokon népek hősdalaiból szedték össze historiájuk java részét. Az ő elbeszéléseikből azt is látjuk, hogy vidékeinken a legzordabb időkben is volt bizonyos állandóság és állami rend — annyira, hogy terjedhetett Dunántúl és Dunáninnen a keresztény vallás.

Tehát túlságos sötét színben szoktuk látni a bevándorló barbárokat, mintegy a classikus népek elfogúlt álláspontjáról nézzük az imperium felé tóduló néptömegeket, pedig kézzelfogható

[174] A pécsi korakeresztény cubiculum is túlélte e zord időket, jeléül annak, hogy Sopianæt sem rombolták le végkép. Jordanes: a VI. század közepén a hún bukás után Pannoniáról így szól 50. caput: «ornata patria civitatibus plurimis, quarum Syrmis, extrema Vindomina.»

[175] Jordanes 50. cap.: «Sauromatæ vero, quas Sarmatas dicimus, et Cemandri et quidem ex Hunis parte Illyrici ad castra Martenam urbem sedes sibi datas coluerunt.»

[176] Wietersheim-Dahn: Geschichte der Völkerwanderung 2. kiadás. Leipzig 1880. Einleitung 3. s k. ll. «Die Ursachen der Völkerwanderung» és több más helyeken.

bizonyítékok miatt föl kell hagynunk ez állásponttal. Ha egyéb sem, az ő sajátos ötvösségük tesz mellettök tanuságot.

Ötvösségüket nagyjából már ismerjük az előbbi fejezetekből. Fölismertük, hogy a hazánkon keresztül vonult népeknek részök volt egy nagy középeurópai müáramlatban, söt alkalmunk volt egy szük fölfogású, bár egyébként érdemdús német archæologus (Lindenschmit) ellen, épen a magyar vidék főfontosságát ez áramlat irányának, eredetének és jellegének megállapításában kiemelni. Magyarországban hosszabban állapodott meg a *góthok* és rokonaik fonalán ez áramlat alsó iránya és mintegy lerakta itt a mi görög classicitás még megvolt benne.

A kik utánok jöttek, a *húnok*, szintén még hozhattak magukkal a Pontos mellékéről görög-római kincseket, bár a Volga tájékáról hozott «skytha» müvészetből származó tulajdon durvább ötvösségökre ez utóbbi szerzemények nem igen hatottak.

A *vandalok* a felső Odera vidékéről az éjszaki áramlat egyik hullámát hozták be az országba, de rövidebb ideig maradnak itt mint többi társaik. A negyedik század folyamában a Dunántúli vidéket lakják, innen indulnak el ugyan azon időtájt hazánk nyugoti határáról, mikor az ellenkező irányból benyomúl a húnok hada.

Gepidák és *szlávok* az éjszakkeletről ekkor már szintén behozták az éjszaki áramlatot és jóval utánok és a vandalok után, a VI. század elején megjelentek az Elba alsó vidékéről *longobardok,* a római befolyások alatt módosított felső áramlat készleteivel.

Sem a hún kormány idején, sem a gepidák kétszáz éves uralma alatt sem szünik meg vidékeinken az ötvösség. Legszorosabb stilrokonságban lévén a Németországban megtelepült jövevények, a frankok, alemannok, burgundok ötvösműveivel, ki van zárva a lehetőség, hogy Konstantinápoly látta volna el el egész Középeurópát egyformának látszó, de valóban helyek, vidékek szerint különböző gyártmányokkal.

A VI. század derekán az *avarok* a germán Gepidiát és Longobardiát (a Dunántúlt) ellepik és a szokásos fölfogás szerint ők is tüzzel-vassal pusztítnak! Mégis, mit tanusítanak

a biztosan datált leletek? Az ötvösművesség, mely akkor már századok óta Középeurópa barbárjainál dívott, az ő birodalmuk korában is föntartja magát. Más kérdés, mennyi részök van a föntartásban az ő idejükben is itt maradt némely gepida, longobard s egyéb germán és szláv elemeknek?

Az aranyművesség a régi skytha népek területén azon időben, midőn a magyarok Etelközbe jutottak, már kimuló félben volt. Új iparüző és kereskedő népek, mint a bolgárok és mások, inkább az arabok kedvencz technikáit, melyekben az ezüst játsza a főszerepet, terjesztették vala a Volga és Kama közelében, miként a permi terület ezen korbeli leletei tanusítják.[177] A filigrán megmarad, de más formákká módosul, mint a melyek a korábbi direkt antik befolyás alatt képződtek. Az állatharczok, griffek, szárnyasok, a szarvasok stb. s az állatok egyáltalában már majdnem teljesen torzképpé változnak. Aspelin szorgalmas munkáiból e vidéken majdnem nyomról-nyomra láthatjuk az átváltozásokat. Ebből a környezetből jött ide az utolsó nagyobb vándortörzs, a *magyar*. Utjaikban idáig bolgár, néha byzanczi, talán szláv (?) elemeket is vehettek be ékszereikbe. De az eddig lelt kincseink motivumai mutatják, hogy még Ázsia széléről, az ott divó művészeti környezetből, hozták örökségüket.

Nálunk helyes szokás, hogy tárgyalásainkban a népvándorlási kor művészetét a magyar csoporttal rekesztjük be, nem az avar korral, mint másutt Európában. Ezúttal mégis czélszerűnek találom az utolsó csoportot kívül hagyni fejtegetéseim körén és behatóbb műtörténeti méltatását más alkalomra föntartani; mert csak az előbbi csoportokban, az ú. n. góth-gepida és avar csportban találjuk a mi kincsünkre a szorosabb analogiákat

Sőt e két csoport emlékeit sem kell a mi czéljaink érdekében kimerítően tárgyalnom, mert egyrészt föltételezhetem, hogy hazai régészeink a nemzeti muzeumban évtizedek óta fölhalmozott népvándorlási kincseket legalább átalánosan és

[177] Lásd e tekintetben Aspelin monographiáit a permi és szomszéd vidékek leleteiről, különösen pedig nagy illusztrált művét: Antiquités du Nord Finno-ougrien. Aspelin kutatásait ismertette érdemes tudósunk Barna Ferdinánd. Arch. Ért. Uj f. II. k.

névszerint ismerik és ismerik a rólok szóló gazdag irodalmat hazai folyóiratainkban [178] (Arch. Értesítő, Arch. Közlemények, Magyarországi műemlékek); másrészt fölöslegessé teszi e munkát egy beható monographia, melyben Pulszky Ferencz fogja legközelebb az egész emlékanyagot közzé tenni.

Itt tehát szorítkozhatom arra, hogy e nagy művészeti áramlat első kezdeteit nyomozzam a hazánkban színre került leletekben; az áramlat további folyamatából elég lesz egyes szembetünő jelenségekre utalni, melyeknél fogva az oroszországi, továbbá éjszaki és nyugoti, leginkább németországi analogiákkal összefügg.

Abból a korból, melybe a történetírók a népvándorlás kezdeteit teszik, a II. századból, nem mutathatunk föl az új műáramlatra határozott bizonyságokat.

A történetírók a nagy quad-markoman-jazyg háború idején, Marcus Aurelius korában léptetik föl hazánkban a góth-gepida és rokon népeket. Szerintök (Wietersheim-Dahn) már ez időben állanának a római imperiumhoz nem tartozó mai magyar földön a jazygeket gyámolító barbárok. E föltevés helyességét nem vonjuk kétségbe, de archæologiailag még nem bírjuk bebizonyítani. Ittlétök legkorábbi nyomai a III. század második felére látszanak utalni.

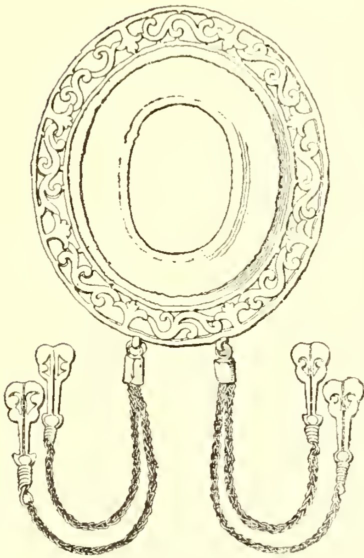
Első bevándorlásuknak szükségképen hazánk északkeleti részén a Kárpátok ottani szorosain keresztül kellett történnie. Birodalmaik a Kárpátokon túl e vidékkel szomszédosak voltak és az Aldunán és Daciában még épségben lévő imperium kelet felöl csak ott engedett szabad átjárást. Ezen a vidéken várjuk tehát népvándorlási időszakunk legkorábbi kincseit. Azok után, a miket az áramlat kezdeteiről már eddig is tudunk, föl kell téte-

[178] Dr. Tergina Gyula hasznos munkát végzett, midőn az Arch. Értesítőben Új f. (III. k. 160—163. l.) összeállította a magyarhoni népvándorláskori leletek áttekintő lajstromát és irodalmát. — A korábbi leleteket összeállította Rómer a Műrég. Kalauz első kötetében. — Henszlmann monographiáit a góth művészetről és Pulszky Ferencz értekezéseit az «avar» művészetről már előbb említettük és használtuk. Legújabban dr. Lipp Vilmos a fontos keszthelyvidéki temetőkről értekezett az akadémiában, értekezései az Arch. Értesítőben, a keszthelyi gymnasium idei Értesítőjében és az idei Ung. Revueben jelentek meg; nagy munkája ugyane temetőkről (illustratiókkal) az akadémiai arch. Bizottság kiadásában most van sajtó alatt.

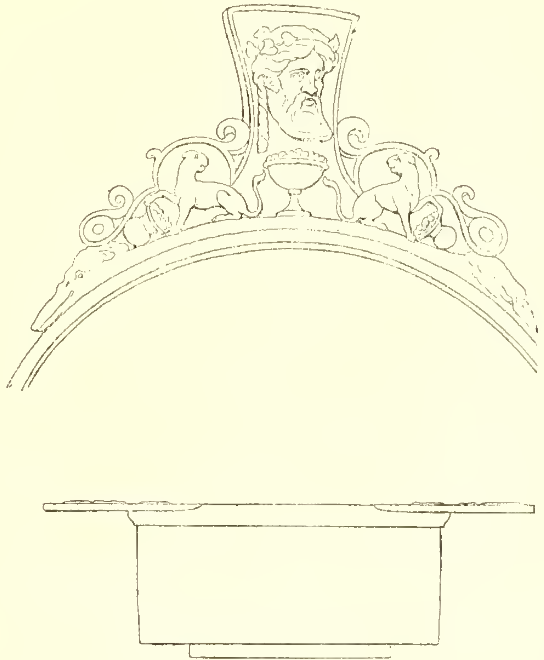
leznünk, hogy e leletekben még sürün akadnak antik tárgyak, de azokkal vegyest a barbárság nyomainak is meg kell lenniök azokban.

Mindkét föltevésünk reá talál az osztropataki leletekre és a herpályi (Berettyó-Ujfalusi) kurgánokból előkerült régiségekre. Ezekben látnók az érkező barbárok első nyomait.

Osztropatakán 1790-ben lelt kincseket bír a bécsi cs. kir.

67. ábra.

68. ábra. *a. b.*

régiséggyüjtemény és ugyanonnan egy 1865-ben fölásott sírleletet szerzett a n. muzeum.

Az első osztropataki leletben félreismerhetlenül római jellegü tábori szék részletei, aranyfibuiák és kanál voltak, továbbá egy kisebb kargyürü s egy nagyobb nyakgyürü, [179] jellemző nagy gombokkal és gömböcsdiszítményekkel, minők a fibulákon. Fontosabb még a síma oldalú aranypohár, közepén ép oly gombbal, minő a gyürükön ismétlődik. A hatodik aranytárgy három

[179] Rajzaikat Arneth szerint lásd Pulszky Károly A magy. tört. ötvös-kiállítás lajstr. 78., 79. ll.; a pohár rajzát lásd u. o. 72. l.

rétegü onyx áttört müvü aranyfoglalványban, melyről négy fínom aranylánczon ugyanannyi áttört müvü dísztag csüng le. (67. ábra.)

A kar- és nyakpereczek legszorosabban függnek össze frank sírokban lelt hasonló díszgyürükkel.[180]

A pohár a nagy-szent-miklósi poharakhoz csatlakozik.

Az áttört müvü ékszer-keret a szilágysági medaillonokban és odább a petreosai tálakban leli legszorosabb analogiáit.

A lelet legékesebb darabja egy dombormüvekkel diszített ezüstcsésze volt, mely a lelet többi darabjaival most szintén a bécsi régiségtár tulajdona. Arneth szerint[181] adom az edény körvonalas rajzát (68. ábra *a*.) és a két fül közül az egyiknek rajzát (68. ábra *b*.). Az oldalain lévő dombormüvek egyikét kiterítve e fejezet élén látják olvasóim, a másik oldalát szintén kiterítve a IV. fejezet élére helyeztem. Az állatharczok, az edény füleinek alkalmazási módja, de leginkább a füleken alkalmazott levéldíszek görög traditiókban nevelkedett ötvösiskolában készültek. Legvalószínübbnek tartom, hogy délkeletről hozták a barbárok valamely görög városból. Ez az érdekes edény is egyike azon tanuságoknak, hogy classikus kútfőkből eredt a népvándorlási barbárok müvészeti készlete.

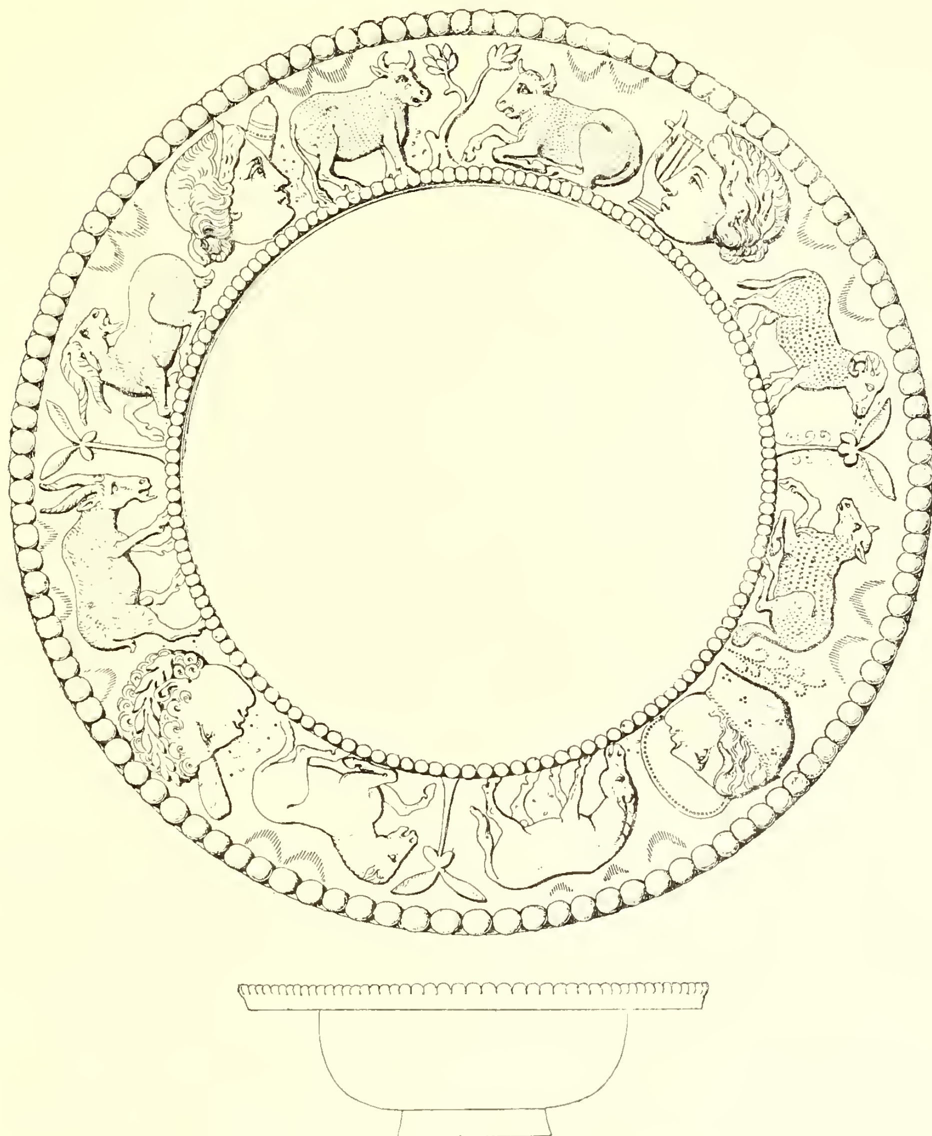
Van a bécsi muzeumban még egy ezüstedény, mely ez eredetre vall. A 68. *a*. *b* ábránkban adom Arneth után körrajzát és a kereten látható képeket.

Stilistikus összehasonlításokhoz kevésbbé szokott szem is föl fogja ismerni a rokonságot, mely ez állatok ábrázolása és a petreosai híres arany csészén látható belső állatkör közt fönáll. Az elöállítás módja és a durván alkalmazott gömböcsdísz az edény szélén alig enged kétséget az edény keletkezése korára, a III. vagy IV. századra. Hol készült, nem lehet biztosan tudni, de stilusánál fogva szintén a pontosmelléki müvészet körébe vélem utalhatni.

180 Ugyanezen sajátszerüen tagozott *aranykarikáknak* durvább utánzásaira találunk Németországban. A Meiningeni muzeumból közöl egyet Lindenschmit, mely teljesen összevág és a mainzi muzeumból hármat, mely szintén e mintára készült. (Lindenschmit: Alterth. uns. heidn. Vorzeit. IV. köt. 3. tábla 1., 2., 4.)

181 Arneth: Gold- und Silbermonumente G. IX. S. 112—117. szám.

A második, 1865-ik évi osztropataki sírleletben görög reminiscentiákra nem találunk, ebben csak a római imperium harmadik századbeli néhány készítménye vagyon és azok társaságában oly

69. ábra. *a. b.*

tárgyak kerültek elé, melyekről még 1865-ben mondták tudósaink, hogy barbár jellegűek.[182] Ilyenek az aranykarikák,

[182] Leírását két rézmetszetű táblával Henszlman adta az Arch. Közl. 1865. évi kötetében.

melynek egyikére Rómer Dániából idéz példát és melyet másokkal ugyanazon éjszaki vidékekről meg lehet toldani. Ilyen a két ujgyűrü is. Henszlmann azt mondja róluk: «Ezen négy tárgy nem mutatja ugyan a régi római művészeti felfogásnak, de mutatja a római technikának befolyását.» Ebben teljesen egyetértünk Henszlmannal, valamint abban is, hogy az arany fibula formája római. Oly typusbeli fibula ez, mely a második-harmadik század óta mindenütt Középeurópában és az éjszaki vidékeken is sürüen elterjedt és ugyanott gyakori utánzás tárgya is volt. A rajta lévő gömböcsdísz olyforma ékítés, melyekkel barbár müveken is sürün találkozunk. A fésük, bronzpántok és bronzzal fölszerelt faveder is római minták után készültek. Hasonmásaikat az éjszakon ép úgy mint Németországban mindenfelé, a merre a provincialis müveltség s utóbb a barbárok terjedtek, föltaláljuk.[183]

A lelet korát a Herennia Etruscilla-féle aranyérem állapítja meg (249—251); Henszlmannal tehát méltán a III. század második felébe tehetjük a sír korát. Az érmen fül nyoma látszik. A barbároknál igen korai szokás lehetett római érmeket füllel ellátni. Római érmek már az első század óta használatban voltak Dániában, Svédországban, éjszaki Németországban. Fült, Nagy Constantinus érmén is látunk, melyet Worsaae dániai sírból közöl.[184]

A sírlelet legérdekesebb régiségei a préselt művű ezüst lemezek, aranyozott fölülettel, valószínüleg czipődiszek. Egy női mellkép, szakállas sphinx és egy grillus alakja[185] ponczokkal kidomborítva, az előbbiek többször, az utóbbi csak egy helyütt ékítik a fölületet; durva kötéldísz és sajátszerü dísztagok (lásd a Henszlmann második tábláját) fogják körül a rend és belső terv nélkül elhelyezett alakokat. A préselt alakok antik minták után készülhettek.

[183] Láss ilyen favedreket Lindenschmit Alterth. aus heidn. Vorz. Frank sírokból III. k. II. f. VI. tábla.

[184] Worsaae Nordiske Oldsager 87. l. 374. szám.

[185] Komikus összetétel: emberfej kakaslábakon jár, keze hátranyúl és fejéből sárkány nő ki.

A sajátszerű technika, a grillus s az utóbb említett diszítmények szakasztott mását látjuk a herpályi paizsdudoron és ugyanazon római-barbár stilussal találkozunk időszámításunk első századaiban Dán- és Svédországban.[186]

A herpályi paizsdudor formája is ez időkre és e vidékekre utal.[187]

Az osztropataki sírban lelt üvegedények másai a római müveltség befolyása alatt állott vidékeken, éjszakon is, dánországi sírokban gyakoriak, Worsaae idézett művében több példány rajzát látjuk.

Pulszky Ferencz még 1846-ban, midőn az orvosok és természetvizsgálók eperjesi gyülésén a vörösvágási nemes opálról értekezett és ez alkalommal Sárosmegyében sűrűn lelt antik régiségek és nevezetesen az első osztrópataki kincs ottléte okát kutatta, azzal a föltevéssel magyarázta ezt, hogy a vörösvágási opálokért cserében kapták a barbárok. Henszlman elfogadja e magyarázatot, ámbár Pulszky maga kijelenti, hogy Vörösvágáson régi opálbányászat nyomai nincsenek és daczára annak, hogy Plinius azt mondja:

«India sola est opalorum mater.»

Valószínű, hogy az első két században ily kereskedelmi összeköttetés hozott a felső vidékre római tárgyakat, de a III. század óta már sürün sereglettek be épen ezen a vidéken éjszakról és keletről a germán törzsek, mint a római imperium ellenségei, a kereskedelmi viszonyok tehát Pannonia felől alighanem megszakadtak. Erdély is majdnem barbár kézen volt már. A vidékeken, a honnan a barbárok jöttek, ily czikkek, minőket Osztropatakán leltünk, rég forgalomban voltak. A góth birodalom ez időben már a keleti tengertől a Pontosig terjedt, amonnan inkább római és barbár izlésű, eminnen inkább görög izlésű kincseiket hozhatták.

Ez a magyarázat a két osztropataki kincsre és a herpályi

[186] A sok példából néhányat ide iktatunk. Worsaae: Nordiske Oldsager 77. l. 314. sz. Montelius: Antiquités svédoises 114. l. 382. sz.

[187] Hasonlók Worsaaenál: i. h. 81. l. 339. sz. — Monteliusnál i. h. 92. l. 290. sz.

paizsdudorra természetszerübbnek látszik, mint a melyet tudósaink eddig fölállítottak.

Azért hajlandó vagyok a népvándorlási müáramlatot hazánkban ez első jelentékenyebb leleteken kezdeni. Sok tekintetben oly elemeket hoznak az első bevándorlók, minőket a Dunáninnen lakó népek maradványai (Szeged vidéki leletek), de hoznak magukkal oly kincseket is, melyekben a görögséggel való érintkezés nyilvánúlt. A következő században már a tulajdonképi népvándorlási technika, a rekeszes ötvösség is föllép.

A harmadik század végéről vagy a IV. elejéről való a bécsi régiségtárban egy arany lelet, mely a sárosmegyei leleteket érdekes módon köti össze a szilágysomlói medaillon-lelettel.

E lelet az 1805-ben Petrianeczen gr. Draskovits-féle jószágon került elé és állott[188] hat karpereczből, melyek az 1790. évi osztropataki kincs karpereczeivel félreismerhetlen rokonságban állanak. Volt még a leletben 7 keretes és egy füles medaille[189] (érem), melyeknek keretei egyrészt az osztropataki onyx keretére, másrészt a szilágy-somlói medaillonok kereteire emlékeztetnek. Tartozott a kincshez még más 90 db. aranyérem, melyek utolsói a harmadik század végső évtizedeiből származván, a kincs kora a IV. század elejére tehető. Végül volt a kincsben két arany fibula és filigránnal diszített aranydísztag. Arneth XVIII. táblája után adom itt nyolcz keretes érem mását.[190] (70—73. ábrák.)

A legkorábbi Hadrianus érme, egy Antoninus Piusé 149-ből, kettő M. Aureliusé 168-ből és 178-ből. Mindannyin áttört müvü diszítmények veszik körül az érmet, melyek félreismerhetlen rokonságban vannak a nagy-szent-miklósi lelet B. csoportja diszítési elemeivel. A keret (rajz után itélve) mindig két rétegü s az alsó lemezen a rárakott diszítéseknek megfelelő

188 Arneth: Gold- und Silbermon. 35. l. 201—209. szám. Rajzok a XI. táblán 201., 206. és 208. számok. A kincs ki volt állítva az idei ötvösműkiállításon és e kiállítás lajstromában Arneth után készített rajzok kiséretében le van írva.

189 Már csak a fül nyoma maradt.

190 Arneth: i. h. XIII. tábla, szöveg 55—58. ll. — Már Arneth is megjegyezte, hogy az érmek kerete nem egykorú az érmek készítése korával.

nyilások látszanak. Vajjon az áttört diszítményekben voltak-e metszett gránátok — nem dönthetem el, de valószínűnek tartom. Mindegyik keret hátlapján három fül látszik. Nyilván arra szolgáltak a fülek, hogy ruhára varrhassák a keretes érmeket mint diszítményt.

A szilágy-somlói aranykincs a IV. század végéről vagy a következő század elejéről már lelhelye miatt is, az akkor barbárok kezén lévő Erdélyben, valószinűleg barbár fejedelem kincstárából származik. Még inkább szól e mellett maga a lelet tartalma. A kincset 1797-ben találták s azóta a bécsi cs. kir. kincstárban őrzik. Egy részét a budapesti ötvösmű-kiállításon láthattuk s az itt volt tárgyak leírását adja e kiállítás lajstroma. Jelentékenyebb része nem volt itt (nevezetesen az aranyérmek és medaillonok és ezekre nézve Arneth többször idézett tábláira szorultunk.)[191] A római császárok a harmadik század óta sokszor kénytelenek voltak aranyon megvásárolni a barbároktól a békét, sőt szokás volt béke idején is újévi ajándékúl bizonyos sommákat küldeni nekik.[192]

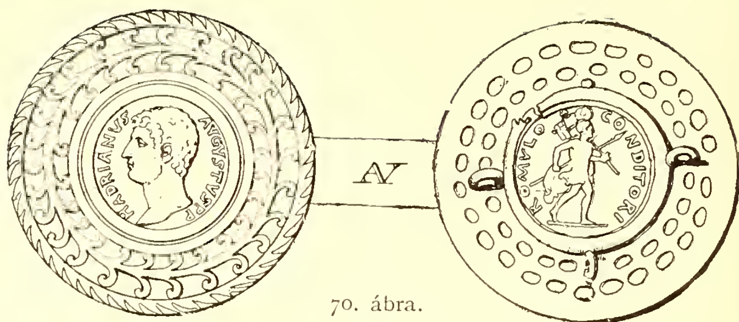
Tehát természetes, hogy barbár fejedelem kincstárában nagy számmal találunk római aranyakat, sőt óriási 8—10 cm. átméretű arany medaillonokat. Ezek nyilván ily ajándékozás céljából készültek és óriási nagyságuk ép úgy imponálhatott a barbár fejedelmeknek, a mint a késő utókort is bámulatba ejtheti a rómaiak pénzverdék ügyessége.

Hogy az ily értékes darabokat a maguk izlése szerint díszes kerettel körülvették és füllel ellátva nyakukon hordozták, a barbárok e szokását már korábbi példákból ismerjük itt és a távoli éjszakon.

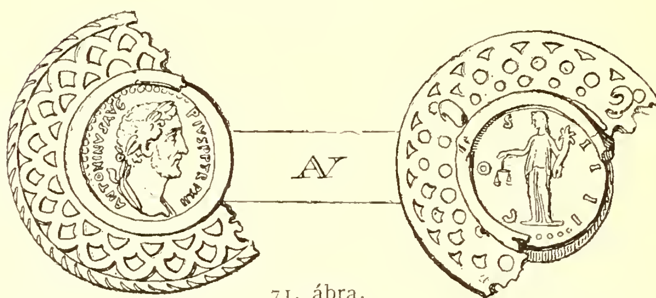
Hazánkban még a haza múltjával foglalkozó kitünő tudósok

[191] A lelet körülményeiről lásd Arneth Gold- und Silbermonumente 8—9. lapján. A lelethez tartozik egy nagy aranyláncz, 14 arany érem, illetőleg medaillon és 28 más apróbb tárgy.

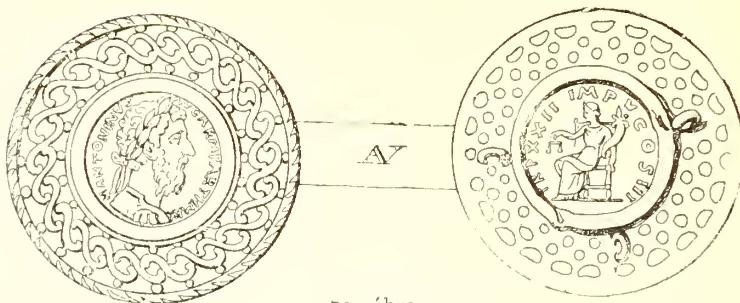
[192] E szokás fönmaradásáról a gepid birodalom idejében érdekes adatunk van Jordanesnél az 50. fejezetben: «Nam Gepidi Hunorum sibi sedes viribus vindi-«cantes, totius Daciæ fines velut victores potiti, nihil aliud a Romano imperio, nisi «pacem et annua solemnia, ut strenuas, amice pactione postulaverunt. Quod et libens «tunc annuit imperator, et usque nunc (550) consuetum donum gens ipsa a Romano suscipit principe.»

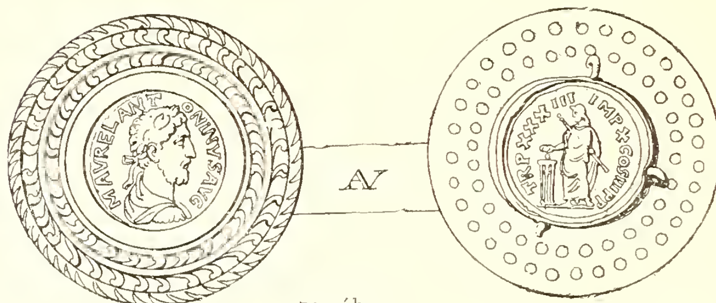
70. ábra.

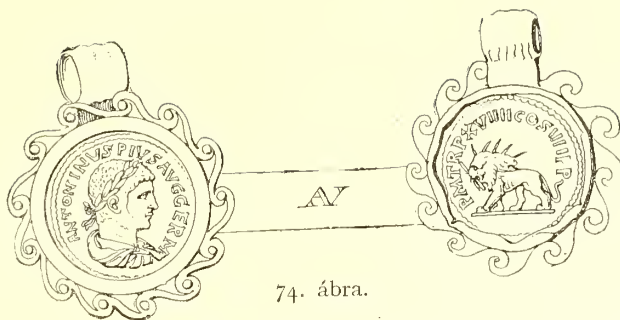
71. ábra.

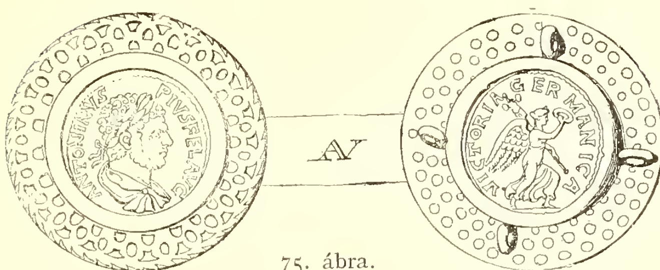
72. ábra.

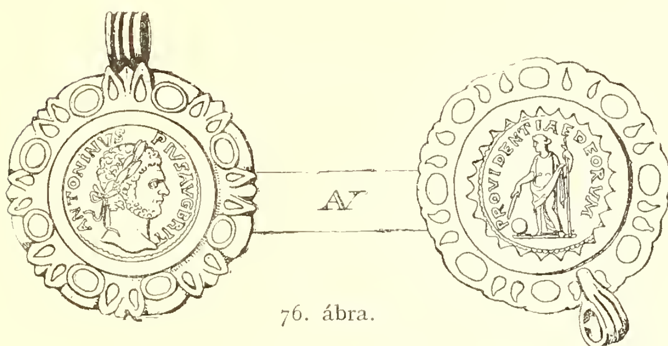
73. ábra.

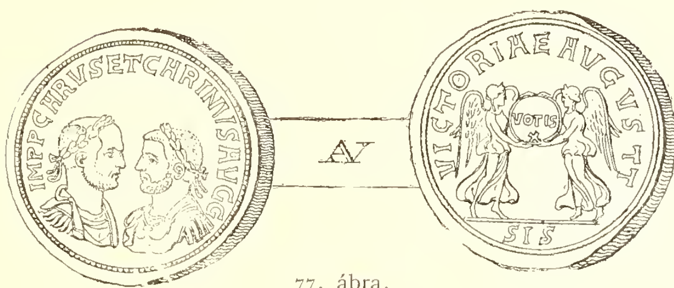
74. ábra.

75. ábra.

76. ábra.

77. ábra.

is oly kevéssé ismerik az országban lelt ezen világszerte bámúlt kincseket, hogy helyén látom a szilágy-somlói keretes aranyérmekről és medaillonokról rövid ismertetést adni, sőt (különleges föladatunk szempontjából) egynémelyiknek a rajzát is ide iktatjuk.

A sorozat időrendben Arneth müve szerint így következik:[193]

Maximianustól három, egyik 290-ből, egyszerü aranyfüllel; a második, valószinüleg 303 után készült, szintén egyszerü aranyfüllel; a harmadik medaillon füllel és kerettel, Arneth szerint *üvegpasta* (?) maradt meg 21 keretben az előlapján. A leírás kapcsán Arneth (i. h. 45. l.) közli két óbudai rekeszes müvü aranyszíjcsat rajzát és egykorúnak mondja a Maximianus-féle medaillonnal — igen helyesen. Csakhogy akkor nem üvegpastáknak, de gránátoknak kell tartanom a Maximianus-érem keretén a szines diszítést (miről legújabban meg is győződtem.)

Nagy Constantinustól egy füles medaillon 335-ből. *Fl. Jul. Constantiustól* egy nagyobb és egy kisebb medaillon füllel és diszkerettel: valószinüleg ugyanabból az időből. Két aranyérmet *I. Valentinianustól* és nyolcz medaillon *Valenstől*, melyek közt vannak 9—10 cm. átméretü óriási aranyak. Az egyik (Arnethnél 9. sz.) dupla zig-zeg díszszel van körülvéve, melynek mélyedéseiben valószinüleg csak úgy lehettek zománcz vagy üvegdarabok, mint a többi ilyfajta keretü példányokon. A rekeszes sorok közt gyöngyözött körök vannak és a hengerded fület is gömböcsök ékítik. Arneth észrevette, hogy a nagy-szent-miklósi edényeken is ugyanez a diszítési mód ismételten lép föl a korsók szélén stb.

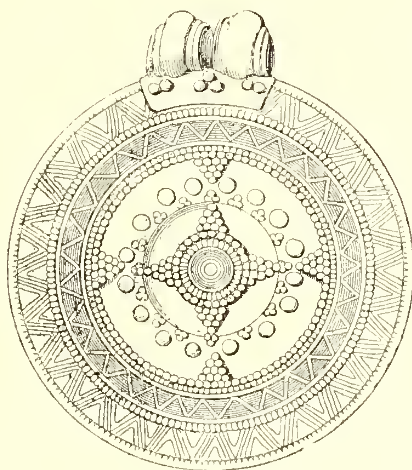
Két más példánynak (Arneth 10. és 11. sz.) csak hengerded füle van három gyöngykörrel. Egy harmadik példányon (Arneth 13. sz.) a zig-zeg keret s a fül érdekes, melyen három rovátkolt gyürü s ezek közt hullámvonalú diszítés van; még jellemzőbbek a fül tövéből lefelé, gúla idomba rakott gömböcsök, melyeket már Arneth is «éjszaki vidékeken» előforduló

193 Arneth i. h. 43—54. ll.

rokon diszítésekkel hasonlított össze. Rajzát Arneth után itt adom (78. ábra, 161. lap).

Ez a gömböcsös gúladísz ismétlődik egy más, kisebb és egyszerűbb példányon (Arneth 14. sz.) és ismétlődik az itt rajzban adott példányon (Arneth 15. sz.) 79. ábra. Még egy hasonló füles medaillon van a leletben, de nincs ily kerete.

Az egész kincsben a legékesebb medaillon Gratianus császáré († 383), melyet Arneth 17. sz. után rajzban adunk (80. ábra). A fül ugyanazt a tagozást mutatja, mint a nagymiklósi korsók fogantyúi: gyöngyöket, közberakott keskenyebb

81. ábra.

tagokkal. A keretet körülszegélyzett tojásdad lemezkék alkotják, fölváltva sodronyos tekercsekkel, mindegyik keretes lemezen egy-egy emberi arcz van ábrázolva. A keret belső széléből befelé, a medaillon lapjára nyúló, háromszögekből és azok végére rakott pontokból álló szegély veszi körül a medaillont. Szokás szerint itt is az áttört keret alatt más lemez képezi az alapot és az üres közökben ismét zománcz, üvegpasta vagy kövek lehettek.

Korra nézve valószinüleg legutolsó egy II. Valentinianusnak tulajdonított kisebb medaillon (Arneth 18. sz.), melynek füle van, de nincs kerete, a fül tövében ismét a gúlába rakott gömböcsök.

A medaillonok keretének barbársága mellett alig említhetünk nyomósabb érvet, mint a melyet a lelethez tartozó egyik medaillon, mely egészében barbár munka, szolgáltat (81. ábra).

Itt ugyanis a szokásos keret nem római érmet foglal körül, hanem egy korongot, melynek közepén gránátkő, a gránátot rovátkos gyűrű és gömböcsös gyűrű fogja körül, a gömböcsös körből fölül-alúl és jobbra-balra gömböcsökből rakott gúladísz indúl ki, a gúlák végső gömbjei reá találnak egy körre, melyet hármas gömböcsök és tizenhat *gránát* szegélyeznek. A kifelé álló gúláknak az ezután következő gömböcsös körből befelé álló gömböcsös gúlák felelnek meg. Igy diszítették a maguk izlése szerint a korongot, melynek helyét máskor a Gratianus, Valentinianus, Valensféle medaillon foglalja el. A dupla kereten, mely körülfogja a középső korongot, a szokásos zig-zeg disz, s a belső kereten üvegpasták (?)[195] talán gránátok (?) láthatók.

Már Arnethnek tünt fel a rokonság a medaillonok diszítése és a nagy-szent-miklósi kincs egyes tárgyain látható diszítések közt és ő ez analogiák alapján egykorúnak tartotta a két kincset. (Gold- u. Silbermonumente 8. lap.)

Lindenschmitnek föltünt a rokonság, mely a Niedersachsen és más éjszakfelé eső vidékeken lelt arany bracteáták és a híres erdélyi aranymedaillonok közt létezik.

Lindenschmit a Valens, Valentinianus, Gratianusféle «phaleræ»-t római munkáknak veszi, amaz V. századbeli brakteátákban pedig a kezdő barbár művészet utánzási kisérleteit látja. Mi ellenben már e medaillonokon is barbár izlést látunk; de azért nem tagadjuk a későbbi utánzást.

Adom szöveg alatt Lindenschmit értekezéséből az illető passust egész terjedelemben,[196] nem azért mert osztom az ő

194 Froehner: Les médaillons de l'empire romain Paris 1878. 304—346. ll.

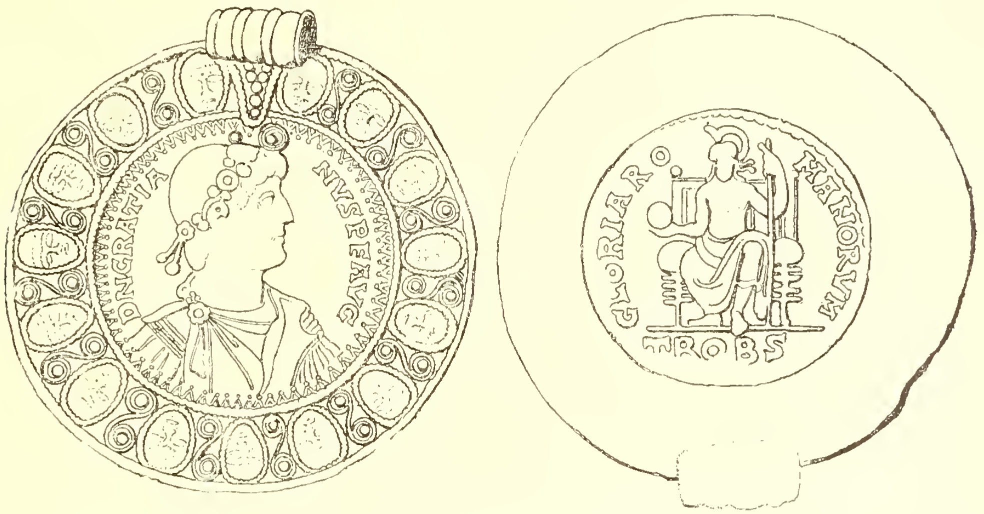
195 Arneth rajza szerint (i. h. G. XI. 238.) és szövege szerint (i. h. 39. l. 238. sz.) adtuk a leírást; Arnethnek is föltünik (i. h. 45.) e díszes medaillon ékítésének rokonsága a Maximianus-féle medaillon keretével.

195 Lindenschmit: Alterth. uns. heidn. Vorzeit III. k. 9. füz. Beilage zur 4. Tafel. 8. lap: «Wir verweisen hier gerade in Bezug der frühesten Zeit (!) dieser «selbständigen Versuche auf eine Vergleichung der goldenen, für militärische Auszeichnungen (?) bestimmten phaleræ des Kaiser Valens, Valentinianus und Gratianus,

álláspontját e művek műtörténeti megítélésében, de azért, mert a két emlékcsoport jellemzése nála igen találó és szabatos.

Egyúttal alig adhatnánk szembetűnőbb példát az alsó góth műáramlat rokonságára a felső éjszaki műkörrel, mint a melyet e medaillonok kereteinek és az éjszaki brakteáták ötvösműssége nyújt.

A brakteátákra emlékeztető korongocskák vannak frank-aleman sírokból, durván jelölt emberi vagy egyéb idomokkal,[197] néha

80. ábra.

«mit jenen, wenigstens theilweise dem 3. Jahrhunderte angehörigen Goldbracteaten, «welche hauptsächlich in Niedersachsen und den nördlichen Ländern gefunden wer-«den. Wir begegnen auf den letzteren in mehr oder minder geschickter Ausführung «den gleichen Ornamentmotiven, wie bei den ersteren: einer Randeinfassung durch «einen Perlenstab von mehr oder minder starkem Relief, den höchst charakteristi-«schen dreispitzigen Gruppen von Perlen an dem Ansatz des Henkels, und den Rin-«gen von Bögen, Zickzack und Perlen, als Einrahmung des inneren Feldes, dabei «aber in der bildlichen Darstellung von Menschen und Thieren einem Contraste, wie «ihn nur die Leistungen einer allerdings schon gesunkenen Kunst, im Vergleiche «mit der phantastisch formlosen, völlig willkürlichen Auffassungsweise wilder Völker «bieten können.»

[197] Lindenschmit: Alterth. uns. heidn. Vorz. III. k. V. füzet. 6. tábla, 7., 8., 9. szám. — Az emberi fejet ábrázoló dombormű (5. szám u. o.) szintén antik medaillonok fejeire emlékeztet. A korongot szájfonadék veszi körül és keresztidomra négy nyujtvány áll ki, mely emlékeztet a turóczmegyei lelet dísztagjára. Arch. Értesítő XIV. köt. L. tábla 1. 2. szám. Lásd még Lindenschmid u. o. I. k. XII. f. 7. tábla 19., 20., 22. számok.

fülidomú toldványnyal, legtöbbször a nélkül; néha filigran diszszel, máskor rekeszekben gránátos díszszel.[198]

Németországban aránylag csekély számmal utánozták a keleti császárság, barbárok által fölszerelt medaillonjait, az utánzás sokkal sürübb az éjszakibb vidékeken, a hol körülbelül, 450-től 700-ig tartott a szokás, a minek köszönhető, hogy (1870-ig) a skandináv országokban lelt brakteáták száma kilenczszer múlja fölül az összes egyéb vidékeken lelt brakteátákat. A kis Dániából Worsaae 1870-ben 170 darabot idéz. Amott leginkább a kincsekben fordúlnak elé, temetőkben ritkábban. Worsaae érdekesen füzi őket a délibb vidékek által szolgáltatott mintákhoz[199] és helyesen arra utal, hogy sürübb előfordulásuk Dániában mint Németországban abból a szoros kapcsolatból magyarázható, melyet a keleti birodalom szomszédja, Gothia, a Dániában megmaradt góthokkal folyton föntartott.

Ime újabb tanuság reá, miként terjed a népvándorláskori kor «pusztító viharai» közepette is Góthia és utóbb Gepidia révén, mintegy erősebb höphokusból a müvészet melege éjszak felé, *leginkább azután* midőn délfelé történt vándorlásaikon e népek a classikus müveltséggel már megismerkedtek.

Visszatérve a szilágy-somlói lelet többi régiségeire, az antik elemeket képviselő láncz és medaillonok melllett voltak abban egészen sajátos barbárizlésü régiségek is. Ilyen a 11 db., üres aranypléhből durva gömböcs formájára trébelt karika (Arneth i. h. G. XI. 242).

Ilyen egy láncztag (?) két üres hengerből közepett durván

[198] Lindenschmit I. k. XII. f. 8. tábla.

[199] Worsaae: Les empreintes des bractéates en or avec 10 planches. Copen- «hague 1870. (Extrait des Memoires de la société royale des Antiquaires du Nord.) «Plus les bractéates sont d'un temps voisin de celui des monnaies qui leur ont servi «de modèles, plus elles leur ressemblent et pour les dessins et pour l'inscription, qui «conserve même quelquefois les restes des mots de l'original, faciles à reconnaître. «Mais de même que dans le sud et l'Ouest de l'Europe, les peuples prétendus «bar- «bares» après avoir imité plus ou moins anciennement les monnaies grecques et «romains, ne tardèrent pas à produire des dessins d'un caractère national à côté ou «en place des formes classiques; de même aussi dans le Nord, on vint peu à peu «tracer sur les bractéates en or des inscriptions en runes nordiques, à représenter «des figures d'un style particulier.» stb.

idomított emberi alakkal (Arneth i. h. G. XI. 239.). A barbár izlés félreismerhetlen példányai végül a kigyófejü karika s a szintén kigyófejben végződő aranycsövecskék. Ezeknél a szemek helye vagy üres vagy gránát van benne — a népvándorláskori művészet kedvencz köve.[200]

Már Rómer ismerte föl e gránátos diszítésü kigyófők szoros stilistikus összefüggését a bakodi lelet kigyós karpereczével.[201]

Honnan e sajátszerüen stilizált karpereczek? Egy tekintet a déli Oroszországból[202] származó hasonló karpereczre, távolabbi közös eredetét megfejti előttünk, ismét a Pontos mellékére utalnak az analogiák.

Oda utalnak a bakodi lelet ékes nyaklánczai is. De a gránátok sürü alkalmazása azt is mutatja, hogy a keletiség már erősen befolyásolja a Pontos vidékeit. A csatok, fibulák, gyürük már abban a formában jelenkeznek, a hogy ezentúl kisebb-nagyobb változattal az egész népvándorláskori áramlaton végig kisérhetjük őket hazánkon keresztül Galliáig.

A szilágy-somlói és bakodi lelet mutatják, hogy ez ízlés hozzánk korábban érkezett, talán félszázaddal korábban, mint a távoli Galliába, hol Chilperik kincsét tartották franczia és német tudósok a rekeszes ötvösség legkorábbi európai jelenségének, míg Lasteyrie az elfogulatlanokat e stilvegyülék vándorútjának más eredetéről meggyőzte.[203]

A bakodi lelet fibulájával rokon egy diszes aranyfibula. Fej felőli tagja félkorong idomú, fölülete trébelt vonalas ékítményekkel, mint a szilágy-somlói medaillonok. Fején három gránát s kék üveggyöngy, lábán szintén gránátok és üveggyöngyök. Az ötvösmü-kiállítás katalogusa byzanti münek mondja.[204] A byzanti müvészetből ezen IV., V. századbeli korban jófor-

[200] Lásd ez utóbbi régiségek rajzát Rómer Műrég. kalauz 100. l. 155., 156. l.

[201] Kalauz 100. l. — A bakodi lelet rajzai (Arneth rajzai után) a kalauz 143—154. ll.

[202] De Linas tábláin Russie meridionale 5. 5. *a.* (A tábla számozatlan.)

[203] Lindenschmit még Handbuch der deutschen Alterthumskunde czímű legújabb művében is (1880) a régi állásponton áll, vele együtt néhány honi archæologus is.

[204] 72. l. 8. szám. Fibula. Arany. Valószínűleg byzanti mű, mely a népvándorláskori fibulák typusát képezi.

mán nincsenek egyéb biztos maradványaink mint az érmek és elefántcsont diptychonok. Ezeken a fibulatypus nem fordúl elé.

Ennek daczára még sem akarnók kizárni a lehetőségét annak, hogy a constantinikus művészet a népvándorlási kort befolyásolta. Csakhogy a szilágy-somlói és rokon leleteken kívül erre a föltevésre egyéb támpontjaink még nincsenek és ezek barbársága mellett is több érv látszik harczolni mint byzancziságuk mellett.

És akkor is, ha majd a byzanczi ötvösség kezdeteiről lehull a fátyol, mely szemünk elől keletkezése stadiumait takarja, akkor is valószinűleg csak az fog kiderülni, hogy a konstantinápolyi ötvösségnek és a Duna mellékén országokat foglaló barbárok fönmaradt kincseiben mutatkozó ötvös-stylus közös kútfőből erednek, a Pontosmelléki görög városokból, a honnan bizonyára már Nagy Constantinus korában a művészek nagy számmal sereglettek a birodalom új fővárosába, mert ott tömérdek munkakereslet akadt és adómentesség várta őket.[205]

Eddig csak annyit mondhatunk biztossággal, hogy a bakodi, kunágotai, szent-endrei, ozorai, szegedvidéki s egyéb rokon leletekben számos motivum van, melynek egyenes származását a Pontos vidékéről vagy a skytha művészetből ki lehet mutatni, a nélkül hogy szükséges volna Konstantinápolyt mint közvetítőt föltételezni.

Mindenekelőtt az öntés, trébelés, a filigrán és gömböcs készítése és alkalmazása, az antik formák, a jellemző gömböcsös gúladíszek, a gránátok sűrü alkalmazása — mindanynyi sajátság, mire De Linasban, ki az oroszországi és szibériai leleteket tábláin szorgalmasan összeállította, sok analogiát találunk.[206]

[205] Nagy Constantinus egy rendeletben (de excusatione artificum) a művészeket és műiparosokat az adó alól fölmenti. Egyéb érczművesek mellett meg vannak nevezve az aurifices, argentarii, deauratores, ærarii, fusores, ferrarii, *barbaricarii*. Az utóbbiak nyilván barbár eredetű munkások. Lásd erről Lindenschmit értekezését. Alterth. uns. heidn. Vorzeit III. k. 9. füzet. Beilage zur Tafel 4, — a honnan ez adatokat általvettem.

[206] Minapában Kósa úr birtokában lévő bronztárgyat láttunk, bronzpillér tetején guggoló szarvast, melynek szakasztott mását az altai-urali vidékekről közli Aspe-

Ugyanazon vidékeken kapjuk s szíjcsatjainkon és lemezeinken oly sűrűn föltűnő állatviadalokra s a griffekre is a mintákat. A hasonlatosság néha oly meglepő, hogy azt hinnők, hogy ott készített tárgyakat hoztak magukkal.[207]

Griffeket és áttört művű aranylemezeket állatharczokkal a déloroszorszagi Dnieper melléki Dolgaja mogulából, a krasnokutski kurgánból, a Tolstaia Moguila halomból és sok más kurgánból ástak ki. Most az Eremitageban őrzik e tömérdek kincseket.[208]

Skytha fejedelmek már századokkal azelőtt, hogy Oroszországból a népvándorlási népek elhozták Európa felé ez elemeket, széltében használták. Igen fölösleges erőlködésnek tartjuk tehát, ha Lindenschmit a frank-aleman sírokban található rokon ornamentikát az éjszaki fafaragásból származtatja, a mely gyönge hypothesisben követi őt hazai régészeink közül Lipp Vilmos a keszthely-vidéki gazdag sírleletek magyarázatában.

Megjegyzendő e magyarázati módról, hogy Lindenschmit nem hivatkozhatik a XI. keresztény századnál régibb fafaragványokra, mert nincsenek. Tehát e módszer a természetes rend fölforgatásával jár. Worsaae rég bebizonyította, hogy az éjszakon, Dániában és Svédországban a középkorból maradt fából

lin antiquités du nord finno-ougrien 69. l. — Más példákat idézünk ugyanabból a műből *Perm* vidékéről. Ott még a késői vaskorig föntartják magukat népvándorlási korunk bogyós fülbevalói gulába rakott gömböcsökkel. Aspelin 159. l. 728—729. számok. A filigránt az arabs művészet is kedvelte, mely a VII–VIII. század óta e vidékekre elhatott; de a dudoros karpereczek félholdcsüngőkkel a permi és meri csoportban mégis antik reminiscentiák. Aspelin 162. l. 758—763. sz. — U. o. 220. l. 1075. sz. 1077—1079. számok. — 161. l. 747—756. l.

[207] Láss ilyeneket p. o. Compte Rendu Petersbourg 1876. III táblán. Sok analogiát idéz a szövegben 148. l. Stephani.

[208] Eddig a kincsekből csak igen kevés jutott az irodalom útján köztudomásra. A Recueil d'Antiquités de la Scythie-féle fényes publicatio van rendelve az alsó Oroszországban lelt dús kincsek közzétételére. Eddig csak két füzet van az atlasból megfelelő szöveggel. Ez atlas tábláiról idézünk tehát nehány idevágó analogiát. Az áttört művű bronz griff «hadi jelvényeken» III, IV, XXIV, XXV. táblákon, — állati küzdelmek áttört művű keskeny aranylemezeken a VIII. táblán és XV. táblán, présölt és áttört művű ékítmények hasonló keskeny lemezeken XXXVI. táblán. — E táblákon kívül De Linas műve használható ily összehasonlításokra. Mi lett idők folyamában ez elemekből, azt élénken szemünk elé állítja De Linas az ő (számozatlan) tábláin: Musée de l'Eremitage Pl. A. D. E. — Russie Bijoux siberiens et finnois — és számos szövegbe szúrt rajzban.

faragott dombormüvek ornamentikája az ő I. vaskorukból, tehát a népvándorlási kor művészetéből származik s azzal van okozati összefüggésben.[209]

Azok a jellemző szíjfonadékok, képzelmi állatok stb., melyekre az éjszaki vidékeken és Irlandban (a miniaturekben) akadunk, nem tisztán autochthon művészeti fejlődés szülöttjei — azok mind, közbeeső lánczszemek által összefüggnek az antik müvészet maradványaival, miként föntebb a szilágy-somlói lelet és az éjszakvidéki brakteáták fölemlítésénél láthattuk.

A frankok, alemanok és burgundok leletei e közös örökség kapcsán függnek össze a mi hazai kincseinkkel. E népek nem jártak itt és mikor a góthok Germania egy részét bejárták, akkor ott már létezett a frank-aleman stilus, tehát a góth invasionak lehetett befolyása reá, de az nem teremthette, mint némely honi tudósaink vélekedtek.

Ez örökletes müközösségnél fogva a népvándorláskori áramlatoknak nyugat-európai maradványai, melyek többnyire soros temetőkből kerültek elé, hasznos összehasonlítási anyagúl szolgálhatnak honi leleteink magyarázatára.

Üdvös dolgot fog tehát cselekedni a ki a nyugoti irodalmat ily irányban fogja kiaknázni. Itt csak a németországi leletekkel való nehány érintkező pontot emelek ki. Frank és angolszáz sírokból kerültek elé *sisakok*,[210] melyek a nagy-szent-miklósi 2. edényen látható (3. ábra) vitéz sisakjával rokonságban vannak. A szerkezet mindezeknél ugyanaz: bőrsapkának alsó szélét fémpánttal erősítették és a sapka csúcsa felé futó fémpántok erősítik a sapka oldalát — csak a sapka formája a későbbi századokban valamivel magasabb, kúpidomú, míg emitt laposabb.

A népvándorlási korból való *kardok* és kardhüvelyek diszítményei majdnem egész Középeurópában hasonlók.[211] Nálunk a

[209] Lásd Worsaae f. i. művét az éjszaki brakteátákról.

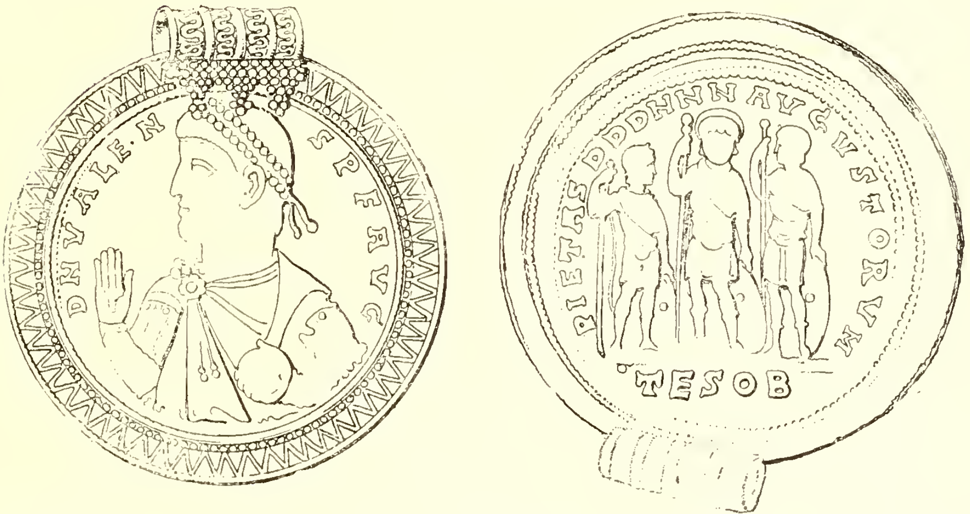
[210] Rajzukat lásd Lindenschmit: «Helme, fränkische und angelsächsische» Alterth. u. heidn. Vorz. Bd III. Heft X. Taf. 5.

[211] A kardok vasból valók, hosszúságuk 60 cm. és több, a markolat pálczája a pengével egy tagot képez, a penge tövén ellenző, a markolat végén mandolaidomú végtag. Láss ilyeneket Lindenschmit Alterth. I. k. D. VI. füz. 7. tábla. A komáromi tagok analogiáit lásd Lindenschmit II. k. XI. f. 5. tábla.

komáromi hüvelydísz (végtag) a legdíszesebb példányok közé tartozik. A népvándorlási korszak legvégéből származik egy turóczmegyei *vaskard*. Keresztvasa és markolatgombja arany- és ezüstszálakkal legékesebben van tauschirozva. Idoma és diszítési

78. ábra.

79. ábra.

módja összeköttetésbe hozza e hazai unicumot németországi hasonló kardokkal[212] és az éjszaki vidékek Wiking kardjaival.

[212] Lindenschmitnél hasonlók Alterth. u. heidn. Vorzeit III. k. XI. füzet. IV. tábla. — A n. muzeum kardja még eddig kiadatlan, látható a Régiségtár III. szobájában.

Scramasaxok,[213] egyélű hosszú kések, legtöbb számmal a keszthelyi temetőben voltak. A markolat rendesen igen hosszú, a végén hosszúkás gomb. A legdíszesebb példányokon a markolat egész hosszában aranylemezzel volt borítva, ily markolatról származó tok legutóbb a mezőberényi leletből került elé.

A bakodi *fibulatypus* szakasztott másai kerülnek elé «frank» sírokban. A tömérdek analogiákból a rajnamelléki freilaubersheimi sírleletekre[214] utalok, melyekkel a mi bökény-mindszenti, keszthelyi stb. leleteink összevágnak.

Néha a félkörü lap helyét négyszögü lemez pótolja.[215]

A fibulák más csoportját alkotják azon sokféle állatidomokból alakított ékítmények, melyek közt legsürübb a madármotivum. A görbe csőrü madárban csak nagy nehezen ismerünk reá a sasra; néha két madárfej 5 idomra függ össze.[216]

A közönséges korong fibula frank és aleman sírokban sürün előfordúl. A fölületen gyakran dombormüves czirádák, gyakran filigrános diszítmények foglalt kövekkel, kivált gránáttal. Keszthelyi temetőkben a korong fölületét bronzpléh födi, melyen a diszítmények kidomborítvák. Frank sírokban a korongok gyakran vasból valók, melybe rokon diszítmények mint Keszthelyen, ezüst vagy arany sodronynyal bevervék, vagy az ornamentek közeit ezüstözés borítja.[217]

Övcsatokon, szíjvégeken vagy dombormüves előállítással,

213 Frank sírokból származó példányokat rajzolt le Lindenschmit Alterth. u. heidn. Vorz. I. k. D. VII. füz. 6. tábla.

214 Lásd rajzukat Lindenschmit Alterth. u. heidn. Vorzeit III. k. IV. füzet VI. tábla. — Az egyik fibula alján runák. — A gránátokkal és üvegpastákkal való diszítés közönséges. Madárfejü, halidomú fibulák; füles brakteáták filigrándiszítéssel. E fibula-typusra más példa a casseli muzeumban. Lindenschmit i. h. III. k. VI. f. VI. tábla 4. szám. — Két más példa az augsburgi muzeumban, az egyik hátlapján runákkal, Lindenschmit III. k. VIII. füz. VI. tábla *2a.* 3. — U. o. I. k. II. füzet. VIII. tábla 5—9. szám. — III. k. X. füz. VI. tábla. — A fibula végén emberi vagy állati fej. Lindenschmit III. k. V. füz. VI. tábla. — U. o. I. k. X. füz. VIII. tábla 1—5. szám.

215 A négyszögü fejlapra példa Lindenschmit i. h. I. k. II. füz. VIII. tábla. 4 és 6. sz. — U. o. I. k. X. füz. VIII. tábla 6. szám.

216 Ilyenek Lindenschmitnél Alterth. uns. heidn. Vorzeit. I. k. I. füz. VIII. tábla. — U. o. V. füzet. VIII. tábla.

217 E sajátságos diszítési módra példák Lindenschmitnél Alterth. uns. heidn. Vorz. I. k. IX. füz. VIII. tábla.

vagy áttört munkával dolgozott griffek s más négy lábuak, szarvast leteperő vadállatok látszanak.

Ismerjük a skytha környezetet, melyből e motivumok származnak, elterjednek a népvándorláskori áramlattal mindenfelé a merre germán népek jutottak vagy letelepültek. A griffes csatokra is vannak Németországban analogiák.[218]

A szíjcsatok szíjravaló lemezéből oldalt durva állati fejek állanak ki, végükön gyakran emberfej, érhetetlen szíjfonadék-disz vagy geometrikus idomok helyi traditiók szerint sajátszerüen módosulnak. Néha a készítő neve is meg van nevezve, így p. o. INGELDVS FICIT föliratot olvasunk egy dietersheimi övcsaton.[219] Bizonyosan germán-barbár ötvös volt.

A csatok bronzból, vasból vagy nemes fémből valók. Szíjravaló lemezök négyszögü vagy kerek, a fölülete gyakran rekeszes gránátkövekkel, néha niellós, néha tauschirt munkával diszített.[220]

A szíjcsatok lemezei néha igen szélesek, négyszögüek s a gyürü nem a végén, de közepe táján áll. Az egész fölületet laposan dolgozott éles körvonalú körök- és egyenesekből alkotott egyhangú diszítmények lepik el.[221] Nálunk e typust csak néhány példány képviseli a n. muzeumban.

Szíjra való pántok, fára való szögezésre szánt díszlemezek legtöbbnyire aranyozott bronzból, gyakran tiszta aranyból, csillagokkal, egymásba font kigyókat, bizonyos sorban elhelyezett háromszögü tagozásokat tüntetnek föl. Az öntés legtöbbnyire durva, durvább mint a minő hazánkbeli hasonló müveken szokott lenni.

A mezőberényi aranykincs pántjai az ő sajátszerü szíjfona-

[218] Lindenschmit Alterth. uns. heidn. Vorzeit III. k. VIII. füz. VI. tábla. — Lindenschmit 1877-ben még hosszasan magyarázza. Nyilván nem ismeri a Németországtól keletre eső analogiákat, tehát csak Baudetból és Bonstettenből idéz schweizi és frankhoni analogiákat.

[219] Lásd Lindenschmit Alterth. uns. heidn. Vorzeit III. k. XI. füzet V. tábla. — Ez érdekes csat közepén a tüske tövét befoglaló tagján ép oly gömbösvégü keresztet látunk mint a Zibaidz-féle ezüstlemezen, melyről a II. fejezet elején szó volt.

[220] Lindenschmit a wormsi «meroving» temetőből és a Themseből kihalászott példányokat közöl: Alterth. u. heidn. Vorz. I. k. VII. f. VII. tábla.

[221] Láss németországi példákat Lindenschmitnél i. h. I. k. IV. füzet VIII. tábla. — III. k. X. füz. VI. tábla.

dékú díszeivel összevág hasonlóan diszített pánttal a heidesheimi sírból.[222]

Az adonyi lelet szíjvégeire analog szíjvégeket frank-aleman sírokból láthatók Lindenschmitnél.[223]

Fülbevalók lecsüngő bogyókkal, koczkával, melynek oldalain gránátok, lecsüngő körtagokkal, melyekben kereszt s más idomok, gúlaidomba rakott gömböcsökkel stb. közönséges idomok «frank-aleman» sírokban.[224]

Filigrános díszü *csüngő* tagokra németországi muzeumokban gyakran találunk példákat. Az augsburgi muzeumokból közöl ilyeneket Lindenschmit.[225]

Kristálygömbök mint függő díszek, filigránnal befoglalva[226] vagy egyszerü pántokba rakva, mint a szilágy-somlói lánczról lecsüngő gömb, többször akadnak.

Ide tartoznak végül az áttört müvü bronz korongok, melyekben érthetetlenségig megdurvult állatképek körben üldözik egymást,[227] néha egymásba font ágak, néha geometrikus idomok töltik ki a tért.[228]

E rövid áttekintésben nem törekedtünk teljességre. Czéljainkra elég volt az emlékek néhány sorozatán szembetünő stilistikus rokonságokat föltüntetni magyarországi és nyugatibb vidékek népvándorlási leletei közt s így mintegy példákkal fölvilágosítani Lasteyrie tanát a rekeszes ötvösség — vagy a mennyiben ez nem eléggé meríti ki a népvándorlási mükör

[222] Lindenschmit Alterth. uns. heidn. Vorz. I. k. III. D. V. füz. VII. tábla 7. szám.

[223] Alterth. uns. heidn, Vorz. I. köt. VII. füz. VII. tábla. — Stilrokon szíjvégeket láss még u. o. I. k. IX. füz. VII. tábla.

[224] Mindezekre a németországi muzeumokból vett példákat lásd Lindenschmitnél i. h. III. k. VI. füz. VI. táblán. — U. o. I. köt. XI. füz. VIII. tábla 15. szám.

[225] Alterth. uns. heidn. Vorzeit IV. k. X. tábla 9—12. szám. — Ugyanott egy gránátos kövekkel kirakott 5 betű, mely hasonlít a Reccesvinthus korona betűire u. o. 13. szám.

[226] Lindenschmit II. k. XII. füzet VI. tábla.

[227] Láss ilyeneket «Fränkische Zierstücke» alatt Lindenschmit i. h. III. k. I. f. VI. tábla.

[228] Láss ilyeneket «Zierplatten aus fränkischen und allemanischen Gräbern». Lindenschmit: Alterth. uns. heidn. Vorzeit I. k. 1864. I. f. VII. tábla. — Lindenschmit I. k. X. füz. VII. tábla. — Más példák u. o. II. k. V. f. IV. tábla.

jelzését — a népvándorlási emlékek összefüggéséről és az áramlat keletről nyugot felé történt átszármazásáról.

Tanulmányom folyamában tehát iparkodtam megállapítani a nagy-szent-miklósi kincs korát és stilusát. Azután azt a szűkebb művelődési kört kerestem, melyből stilusánál fogva származik, végre túl menvén e szűkebb körön, jeleztem a nagy műáramlatokat, melyek a III. század óta Európában föllépnek és terjednek és kerestem a kapcsokat, melyek hazánk népvándorlási kincseit és temetőit e nagy áramlathoz fűzik.

E kérdések közül némelyek még nem voltak tárgyalva hazai szakirodalmunkban, most tehát napirendre helyeztük őket. Mások már képezték vita tárgyát, de a kutatók nem nyomozták kellő irányban. Reménylem, hogy sikerült e dolgozatban helyesebb nézpontokat nyújtani.

A nagy-szent-miklósi lelet rejtélyeit részben megoldottam, de a kincs még most is elég homályos kérdést támaszt, melyre csak ezután fog a tudomány megfelelni. A mi egyiknek nem sikerült, sikerülhet a másiknak. E reménynyel fejezem be soraimat és utódomot az osztrópataki fibula aranymondásával üdvözlöm: VTEREFELIX.

FÜGGELÉK.

A SZÁMOZATLAN ÁBRÁK MAGYARÁZATA.

1. lap. Az értekezés czíme fölött a n.-szent-miklósi kincs egyik szelenczéjének domborműves fölülete kiteritett rajzban 1/2 nagyságban. Arneth rajztáblája után (Gold- und Silbermonumente) kisebbítve.

4. lap. A Bevezetés végén. Népvándorláskori arangyűrű rajza természetes nagyságban és kiterítve. Eredetije Kárász Géza úr gyűjteményében. Leirását lásd Pulszky Károly. A m. tört. ötvösmű-kiállitás lajstromában 23. l. 164. szám alatt. A rajzot ugyanonnan vettük.

5. lap. Az I. fejezet czíme fölött kiterített növényfonadékú díszítmény a nagy szentmiklósi kincs 20. számú csészéjének széléről. Természetes nagyságban Arneth táblái után i. h.

42. lap. Az I. fejezet végén. Népvándorláskori aranygyűrű rajza 1/1 nagys. és kiteritve. Eredetije a N. Muzeumban. Leirását lásd P. K. ötvösműkiállitási Lajstrom 23. l. 161. szám. Rajzát ugyanonnan vettük. Lelhelye a bakodi puszta.

43. lap. A II. Fejezet czíme fölött. Szegélydíszítmény a 8. számú csészéről kiterítve. Arneth táblái után i. h.

65. lap. A II. Fejezet végén. Népvándorláskori aranygyűrű $^{1}/_{1}$ nagys., Eredetije a n. Muzeumban. Leirása P. K. ötvösműkiállitási Lajstromában 23. lap 162. szám. Rajzát ugyanonnan vettük. Lelhelye a bakodi puszta.

66. lap. A III. Fejezet czíme fölött. Széldiszítmény a 10. és 11. számú csészéről kiterítve, $^{1}/_{1}$ nagys. Arneth tábláiról másolva, i. h.

117. lap. A III. Fejezet végén. Népv. aranygyűrű $^{1}/_{1}$ nagys., kiterítve. Eredetije a n. Muzeumban. Leirása az ötvösműkiállítási Lajstromban 24. lap, 169. szám. Rajza ugyanonnan van átvéve. Lelhelye Puszta Tóthi Fejérm.

118. lap. A IV. Fejezet czíme fölött. Dombormű kiterített rajza az osztrópataki ezüstedényről. Arneth táblái után i. h. Eredetije Bécsben a cs. k. régiségtárban.

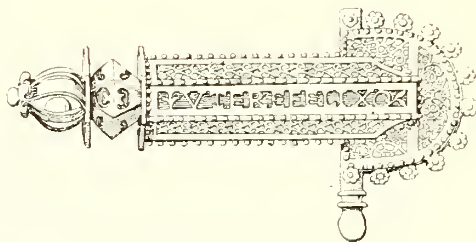
137. lap. A IV. Fejezet végén. Népvándorláskori aranygyűrű $^{1}/_{1}$ nagys. kiterítve. Eredetije a n. Muzeumban. Magyarhoni eredetű. Leirását lásd Pulszky Károly Lajstromában 24. lap, 170. szám. Ugyanonnan vettük a rajzot is.

138. lap. Az V. Fejezet czíme fölött. Dombormű kiterített rajza az osztrópataki ezüstedényről. Arneth táblái után i. h. Eredetije a bécsi cs. kir. régiségtárban.

166. lap. A «Függelék» végén Áttörtművű római aranyfibula: testén e szavak VTEREFELIX. Eredetije a bécsi cs. kir. régiségtárban. Találták az osztrópataki első nagy kincscsel. Arneth után közölte rajzát az ötvös-kiállítás Lajstroma 83. l. 87. szám. Leirása ugyanott. Innen vettük át mi is a rajzot.

Budapest, 1884 szeptember 1-én.

Hampel József.

BOCSKAY ISTVÁN KORONÁJA.

Bocskay István erdélyi fejedelem (szül. 1557., † 1606.), választott magyar király, a XVII. század erőteljes, rokonszenves alakja. A magyar vallásszabadságnak első s diadalmas harczosa ő, megmentője a magyar rendi alkotmánynak, mely a magyar államot s ezzel fentartó elemét: a magyar fajt is conserválta. Az egyetemes történelem inkább Bocskay küzdelmeinek eredményét ismeri, kevésbbé azt a szívós, büszke alakot, mely forradalmár létére loyalis, győzelmei után is méltányos tudott lenni. Bocskay a Habsburg dynastia ellen fogott fegyvert, szövetkezett a törökkel. Pedig a német szövetségnek volt sokáig szószólója, a törököt meg soha sem szerette. Tanácsosa volt II. Rudolf császárnak, a ki ellen fegyvert fogott s koronát kapott a töröktül, kikkel 1595-ben vitézül viaskodott. A németség gyülölte s félt Bocskaytól, a török

«Ifju szultán Memhet őtet szereté,
Mört levelében is atyjának írta
Hatalmas császár is mört azt választá
Onokájának is mört magát vallja.»[1]

Igy szól a nóta. S e fejedelem, hogy a szabad választás és nemzeti önrendelkezés joga csorbát ne szenvedjen s a török a magyar trónt jövőben kénye szerint be ne tölthesse: a koro-

[1] Thaly K.: «Ismeretlen históriás énekek a XVI. és XVII. századból.» Századok, 1871. 321.

nát csak barátság jelekép fogadja el.[2] Ezt a koronát őrzi a bécsi császári kincstár. Ő Felsége kegyelméből a budapesti történeti ötvösmű-kiállításon szemlélhette a nagy közönség ezt a művészeti és történeti szempontból egyaránt érdekes darabot. Ehhez képest két szempontból fogjuk vizsgálat alá; tárgyalván a korona formáját és művészeti értékét, másfelől meg összefoglaljuk mindazon adatokat, melyekből e műdarab viszontagságos története tünik elénk.

I. A KORONA LEÍRÁSA, EGYKORÚAK NÉZETEI, ANALOGIÁK MÉLTATÁSA.

A korona — mint a mellékelt színnyomatból kitetszik — a zárt koronákhoz tartozik. Anyaga arany. Két főalkotó része van, az alsó abroncsos korona s a felső kupola, mely az alsó nyilt koronába illik. Az *abroncs* ismét két részből van összeállítva. Alsó része: a szegély keskeny harminczhat levélből áll, mindegyiknek a tetején egy gyöngy ékeskedik. Magassága 0·02. Szélét alól hetvennégy szemből álló gyöngysor övedzi.

Az abroncs felső szegélyét nyolcz liljommal vegyest váltakozó levél képezi. Az első liljom hegyére egyenszárú keresztet illesztettek, melynek mindegyik szára hármas karéjba végződik. A kereszt az abroncscsal nem képez egy tagot, egykorú vele, de nem egymívű. A kereszt szárain meg a szárak közt egy-egy gyöngy, a középen egy rubint vagyon. A többi liljomok hegyén egy-egy rubint, a fölületen egy-egy smaragd, rubint s két-két türkiz. A levelek hegyén rubint áll, de hat hiányzik; a testen egy-egy rubint és smaragd váltakozik. Tizennégy négyzetformájú rubint, két füsttopáz, ugyanannyi smaragd van az abroncson magán. Az egész abroncs magassága rubintostól 0·41.

A korona felső része a *kupola*, melyet nyolcz tizenhét-tizenhét gyöngyszemből álló, a kupolára illesztett sor nyolcz cikkre oszt. Mindegyik czikkben nyolcz vegyes formájú rubint,

[2] Forgács Zsigmond jelentése Mátyás főherczeghez 1605. decz. 12. Bécsi udvari kamarai levéltár és Joannis Bocatii consulis Cassoviensis commentatio epistolica apud Bél: Adparatus ad Historiam Hungariæ 1735. 33. l.

négy kisebb-nagyobb smaragd s két türkiz látható. A kupola tetején nyolcz a koronával egykorú, de hihetőleg más kéz által ráillesztett — szirmot képviselő — aranylevél nyilt kisded koronát alkot. A szirmok hegyén nyolcz gyöngy leledzik. A kis korona közepéből egy öreg, sodronynyal átfúrt, s hat lapra csiszolt smaragd válik ki. Valószínü, hogy e kis korona helyén hajdan orthodox keresztecske állott.

A korona felülete, kivévén a felső koronkát, a keresztet s a talpabroncsot, niellos, növénydiszítésü. (A színnyomat tévesen barnának jelezi a diszítést.) A korona felülete reczés, készítésénél niello-réteggel borították és a növénydiszítést belőle kivésték.

A korona ékkövei nem nagy értéket képviselnek. A gyöngyök legnagyobb részt már használtak; legtöbbjén meglátszik, hogy más helyütt is megfúrattak. A rubintok nagy része, azonkép a smaragdusok kis értéküek. A 70 rubint közül 52 símára egyengetett, tizenhat négyszegü csiszolt s kettő facettirozott, a 70 smaragdus közül 54 síma, 16 táblakő, köztük egy, mely a kereszt tagjára van illesztve háromszegletü, a többi négyszegletü. A türkizek símák, a két topáz táblakő. Foglalásuk egykorú.

A korona belöl fekete, sárga selyemmel alávetett bársonykelmével van béllelve, a felületet faburkolat erősíti belőlről.

Magassága 0·235. Van hozzá egy indiai, mások szerint persa selyem és ezüst brocattal borított ékes, 0.28 magas tok is, melynek mintájára készült az ötvösmü-kiállítás kathalogusának táblája. A korona súlya 527 arany,[3] újabb mérés szerint 1·88 kilogr.

Egykorú írók különféleképvélekednek e koronáról. Istvánffy Miklós az ezenkori események szemtanuja, maga is hivatalos személy, azt írja: «durvább müvünek (rudioris operis), kívül arany lemezekkel borítottnak, s régi mód szerint ékesítettnek *mondják*. Ámbár a törökök azt a hajdani konstantinápolyi császárok, vagy pedig bolgárországi királyok néhai

[3] Felső-Magyarországi Minerva. 1828. 1660—1668. l. Jankovich M. értekezése: Botskay István valóságos koronájáról.

koronájának mondották, mégis bizonytalan, miféle és honnan került legyen elő.»[4]

A levéltári adatok majdnem egyhangúlag *görög koronának* mondják a leírt koronát.[5] Annak tartotta maga Bocskay, annak a közvélemény, melyet a Corpus Juris Hungarici az 1609. XX. törvényczikkben is akkép fejez ki, hogy a koronát a régi Szerb- és Bolgárországénak mondják.[6]

Ugyancsak egy szemtanú, Szepsii Laczkó Máté így szól: «28. oktobris. (1605) a fejedelem Patakról Szerencsre ment, onnan a Rákos mezejére és 12. novembris a vezérbasa a török császár akaratjából, (ki Bocskay Istvánt hitvös atyjának fogadta volt) a görög császár koronájával megkoronázta és megajándékozta a ráczországi koronával 13 novembris;[7] egy botot és kardot[8] is külde a császár a fejedelemnek, 40 ezer forintra becsülik a kettőt. Láttam, kezembe is volt Tokajban mind kettő, mikor a fejedelem testét Erdélybe vitték temetni, Rimay János komornyika, Balthazár Burja mutatta meg.»[9]

Ugyancsak egykorú nézetet tolmácsol Bethlen Farkas is az ő Commentárjaiban, mondván:

«Pénteken a törökök innepén (nov. 11. 1605.) a vezér a koronát, melyet némelyek valamely *perzsiai királyénak, mások a görögökének állítának lenni*, a kir. pálczával együtt előhozatni parancsolja, és az arany s gyémánttól egészen ragyogó karddal Bocskay oldalát önmaga körül övedzvén, a koronát fejére teszi.»[10]

4 Nicolaus Istvánffy: Historiarum liber XXV.

5 Fiedler József bécsi titkos levéltári aligazgató úr szivességéből:

1605. nov. 19. Illésházy levelében: «Nach diesem haben sy aine *grichisch Cron* herfürgebracht.»

1605. nov. 22. Ernst Péter Molart s társai békebiztosok levelében: «ain Cron, welche der Botskay selbst ein Grichischen Cron genennt.»

1605. decz. 7. Békebiztosok Mátyáshoz: «Dominum Bocskay Vezirius nomine Turcici Imperatoris imposita illi prætiosissima Regni Græciæ corona in regem Hungariæ coronaverit.»

6 Decretum Generale inclyti Regni Hungariæ. Tom. I. Budæ. 1844.

7 Iró téved, mikor a két sultán küldte koronát említ; az ú. n. ráczországi koronát nov. 14-én adták át az erdélyiek.

8 E szablya s a türkizes bot a fejedelem kincstárában őríztetett s a fejedelem ünnepélyes alkalmaknál folyton viselte. (Ipolyi A. püspök gyüjteménye.)

9 Erdélyi történelmi adatok. Kiadja: Gróf Mikó Imre. Kolozsvár 1858. III. 65. l.

10 Woffgangi de Bethlen: Historia de rebus Transsylvanicis. Tomus VI. 1793. 346. l.

A források tehát abban egyeznek meg, hogy megannyi *görög* — Bethlen, perzsa — koronának állítja. Készítésének koráról egy sem nyilatkozik, Istvánffy mondja, hogy «régi mód szerint» ékesített, de előadásából kitetszik, hogy nem látta. A császári követek nem nyilatkoztak, csak a provenientiában értenek egyet.

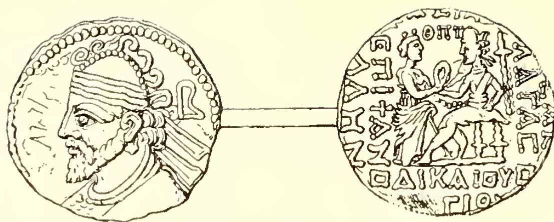
A korona idomát és technikáját tekintve, legközelébb áll a moszkvai kincstárban őrzött XVII. századbeli patriarchalis mithrákhoz, melyek közül némelyek, mint a Nikon patriarcha egyik mithrája, egyenesen Görögországból származik.

Az ily egyházi mithráktól az egykorú czári koronák, melyekre nézve itt néhány mintát mutatunk be, csak abban különböznek, hogy a mithra csúcsán a korona mintegy meg van duplázva.

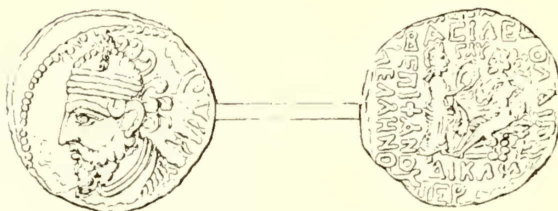
A Bocskay-koronán e legfelső kis dudor helyét nyilt koronácska foglalja el, miáltal az eredetileg talán egyházi rendeltetésű mithra, világi, fejedelmi rendeltetését kívánták jelezni.

A konstatinápolyi mithrák eredetét a műtörténetírók még nem állapították meg, de több mint valószínű, hogy a névvel együtt maga a zárt korona typusa is a keletről, Perzsiából származott által — csak azt nem lehet tudni, hogy mikor. — A mellékelt I. tábla pénzei a zárt koronáknak sok századon át való folytonosságát mutatják. Az I. tábla 1. és 2. számú pénzén szemlélhetjük, hogy az Arsacidák (250. K. e. — 226. L. u.) dynastiájában: Mithridatesnél, s Phraatesnél, a gyöngyös zárt korona divott; az Arsacidák megdöntői, a Sassanidák első királya Ardeshir Babekán (Artaxerxes)[11] (I. 4—10.) hét rendbéli érmén is gyöngyös zárt korona látszik. Tudjuk, hogy a byzantin császárok széltében használják ezt a formát, Justinianustól a Commenekig ez a conventionalis görög korona. Ilyeneket küldenek hűbéreseiknek: szerbnek, bolgárnak. Sőt a keleti góthok királyai közül Theodahát (534—536), első, ki rézpénzeire a császár arczképe helyett a magáét verette, s ilyen gyöngyös zárt koronával jelenik meg (I. 3.). Bizonyos, hogy görög, vagyis

[11] Edward Thomas: Numismatic and other antiquarian illustrations of the urle, of the Sassanians.

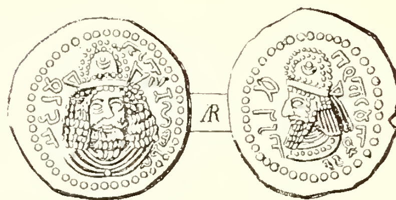
1.

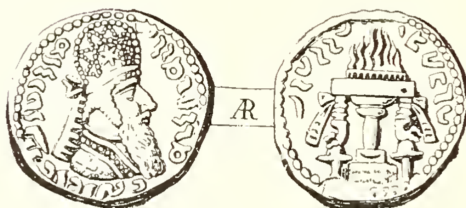
2.

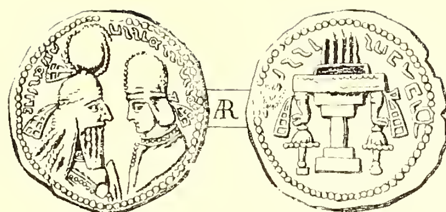
3.

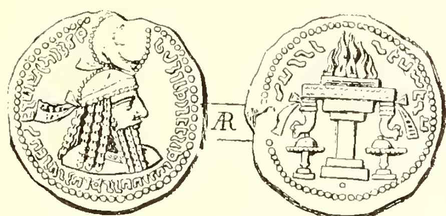
4.

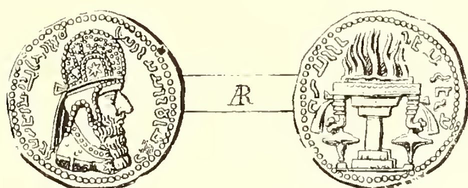
5

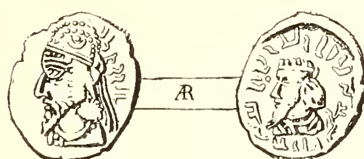
6.

7.

8.

9.

10.

inkább a keleti egyház révén származott át ez a forma az oroszokhoz is, kiknek legjelesebb koronái: a szibériai arany korona 1684. (III. tábla 4. sz.), a Nagy-Péter czáré 1689 (II. tábla 2. sz.), a koronázó korona (III. tábla 5. sz.), a Monomachos koronája (II. tábla 1. sz.) s Anna czárnő 1730. koronája (II. tábla 3. sz.) mind az imént jelzett mithráknak változatai.[12] (II. tábla.) Az új perzsa jellegű művészet, mely e koronákon alkalmazást nyert s a Bocskay-féle koronánál, egyebeken kívül, vésett alapú niellirozásban nyilatkozik, miképp s mily réven terjedett Byzancz és Oroszország felé, az a jelen tárgyra nézve nem fontos.

Inkább azt kellene eldöntenünk, mikor készült e korona s akkor korrendileg is beléilleszthetnők a zárt, ötvösművészetileg a keleti perzsa befolyást feltüntető koronák sorozatába. E sorozatba illeszté már Jankovich Miklós is, de csak átalánosságban.

Az összes forrásokkal szemben a Bocskay korona készíttetésének idejére nézve két török, idevágó, forrásunk van. Ali Pecsevi török krónikás így nyilatkozik:

. . . . . a megboldogult nagyvezér (Lala Mehemed — ekkép írja a feljülmondott — elvállalta szerződésileg, hogy Bocskayt megkoronázza és az egyetemes magyar birodalom királyává felavassa. Akkor télen Konstantinápolyba jövet a megdicsőült szultán Ahmed császár ő felségének előterjesztette. *Értékes koronát csináltatott, melynek az aranya a háromezret megközelítette és azt megannyi értékű drágakövekkel fel is diszitette.* Esztergom bevétele után Budára jöve, a pesti oldalon nagyszerű sátrakat és diszkarámokat ütöttek és nagy lakomát csaptak. Én, mint az esztergomi öröm hirnöke Sztambulba menvén, magam ott nem lehettem. Tizezer főnyi magyar sereggel s a főnemességnek színe-javával érkezve találkozott a megboldogulttal, a ki is megkoronázta s drágakövekkel kirakott karddal felövezte s átadott neki egy, a szultán Ő felsége részéről kegyelmesen neki szánt, császári jelvényes zászlót. Legott szóbeli

[12] Az orosz udvar fényes kiadványa: Древности россискаво Государства 1854. Az orosz birodalom kincsei. (Esztergomi primási könyvtár), francziául: Antiquitès de l'empire de Russie editées par ordre de Sa Majesté l'empereur, Nicolas I, Vol. I. II. Série. Les ornements des tzares 1, 3, 5, 7. 9, 12. táblák.

nagyszabású szövetségi szerződést kötöttek s minden ügyet végérvényesen elintéztek. . . . . . [13]

Lala Mehemed a nagyvezér is azt állította e koronáról 1605. november havában, hogy új s nem nehéz a súlya.[14]

Ha e két tudósításnak hitelt adunk, az eredményt könnyen kimondhatnók: egy Achmed sultán által mithra formára csináltatott (1604.) XVII. századbeli korona van előttünk, melyen a régibb perzsa motivumok még szépen észlelhetők.

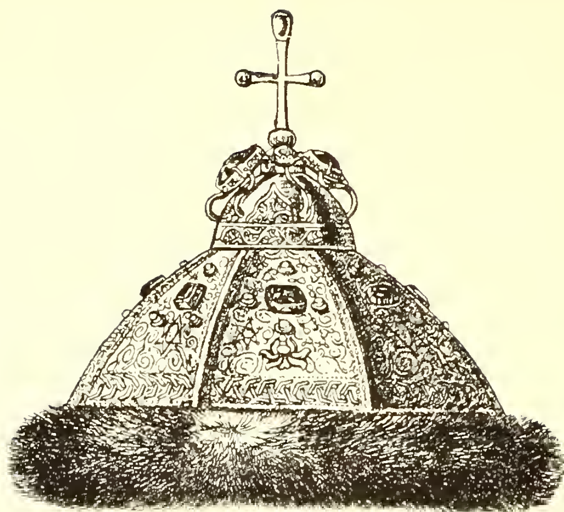
Konstantinápolyban soha sem becsülték jobban az ötvösöket, mint a XVI. században s a XVII-iknek elején. A szultánok ifju korukban, — hiven a traditióhoz, — valami mesterséget is tanultak; a nagy Szulejman és fia Selim kojumdzsik

[13] [illegible]

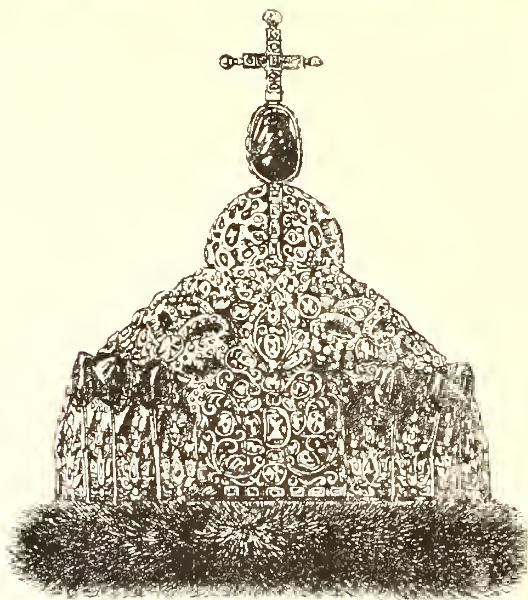
. . . . . . [illegible] . . . . .

(Ali Pecsevi Pécsi Ali török krónikájából az 1013. évre vonatkozó fejezetnek Bocskayt illető része. [Szilágyi Dániel úr szivességéből.])

[14] Forgách Zsigmond jelentése Mátyás főherczeghez: «Coronam ei (Bocskayo) a sultano dono missam magna solennitate Vezerius exhibuit, quam *novam*, levique ponderis esse asserit.»

1.

2.

3.

1. Monomachos koronája. 2. Péter czár koronája 1689. 3. Anna czárnő koronája 1730

4.

5.

4. A siberiai korona 1684. — 5. A régi czárok koronája, melylyel a trónörökös koronáztatik.

(ötvösök) voltak és czéhöket nagyban pártfogolták,[15] megrendeléseket tettek. Evlia effendi egykorú neves török utazó váltig dicséri a kojumdzsi czéh gazdagságát, tekintélyét s keresettségét. Konstantinápolyi mesterek számos megrendelést kaptak s hirök elterjedt a szélső Oxaniától Olaszországig. Hogy nem ozmanli törökök voltak mestereik, azt nem kell bővebben fejtegetnünk. Örmények, perzsák jeleskedtek mindenha a konstantinápolyi műhelyekben, kikhez később bolgár, görög s albán elemek járultak. A képesség tehát, hogy Konstantinápolyban 1604-ben ilyen koronát készíttethetett a szultán: bőven meg volt. Egyetlen külső körülmény szólana az ellen, hogy a szultán új koronát csináltatott.

Ugyanis a felső abroncs szegélyére alkalmazott keresztet hogyan csináltathatta a *szultán*, a XVII. századbeli fanatikus ozmanlik padisája? A kereszt pedig határozottan egykorú az egész koronával s így későbbi ráillesztésről szó sem lehet. Kétféle — természetes, csak hypothesisen alapuló — combinatiót állíthatunk fel az adatok s a korona megegyeztethetésére. Föltételezhetjük, hogy a szultán Bocskay iránt való különös tekintetből örménynyel csináltatta a koronát s a keresztet rajta, mint gyaurnak, ott hagyta, vagy pedig az új korona csináltatását csak olybá kell értenünk, hogy egy régit restauráltatott. Másfelől — mert a kereszt s a kupola teteje határozottan más mívezetü, s nem niellos, mint a többi felület — nem valószínütlen az sem, hogy maga Bocskay tétette oda.

Kétségtelen adatok híján Ali Pecsevinek, a török írónak állítását fogadom el s a Bocskay koronát XV—XVII. századbeli koronának tartom.

A mit a bécsi udvari kincstár lajstromának tudós szerkesztői állítottak,[16] hogy ez Ulászló király koronája volna, melyet a törökök Budának 1541. elfoglalása alkalmával ejtettek hatal-

[15] Hammer-Purgstall: Constantinopolis und der Bosporus. II. 466.

[16] Petri Réway: Monarchia Hungariæ után. Eredeti különben, hogy a korona eddigi leírásaiban: Die hervorragendsten Kunstwerke der Schatzkammer des österr. Kaiserhauses, Quirin Leitner 1870—73. 13. l. (díszes karcza a 34. táblán) valamint az Uebersicht der Sammlungen der k. k. Schatzkammer 1869. s 1873. kiadásaiban a tudós leírók mindig aranyozott ezüstnek írták a korona anyagát, holott most maguk is meggyőződtek, hogy az arany.

mukba, tévedés. I. Ulászló királyt ugyanis Magyarország rendei a székes-fejérvári sírboltban őrzött szent István-ereklyével koronázták, mely minden egyéb lehetett, csak zárt korona nem; II. Ulászló királyt pedig a szent koronával koronázták.

II. A KORONA TÖRTÉNETE, AZ ERDÉLYIEK KORONÁJA.

1605. nov. 10-én közel Pesthez, a Rákos mezején találkozott Lala Mehemed nagyvezér Bocskay fejedelemmel. Achmed szultán szövetséget kötött Bocskayval, kit királyi méltóságban kivánt a magyar birodalom élére állítani.

November 11-én nyujtotta át a vezér: ura a szultán küldte koronát Bocskaynak. November közepén a fejedelem már Korponán volt, a hová Budáról Vácz irányában indult.

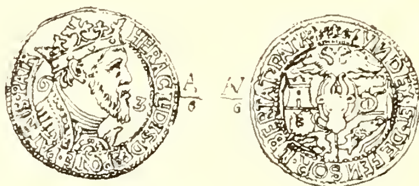
Ugyancsak ebben az időben az erdélyiek is *koronát* ajándékoztak Bocskaynak. Követeik azonban elkéstek a Rákos mezejéről s ajándékukat csak Váczon adhatták át november 14-én Bocskaynak. Volt pedig ez: egy tollformában, arany tarajokkal ékes *arany korona* s egy *aranyos öv*,[17] melyet Brassó városa ajánlott fel. Ez a korona a monda szerint György mœsiai despotáé volt, kit Mezed, Amurath szultán vezére meggyőzvén, György Erdélybe tört s ott dúlni kezdett. Mezed utána indul s a brassaiakkal szövetkezvén, Györgyöt megveri, megöli. Koronáját meg Brassónak adja.[18]

[17] «Coronam auream cristis aureis ad instar pennarum confectis exornatam simulque cingulum seu balteum aureum.» Woffgangi de Bethlen : Historia de rebus Transsylvanicis 1793/VI. 348. l. és utána Hermann : Das alte und neue Kronstadt. Band I.

[18] Brassó városa számadásaiban ez ajándékról 1605. szept. — 1606. január haváig semmi sem fordul elő. Azután Homonnay Drugeth Bálint naplója : «12. Nov. 1605. indult meg fejedelmünk ő felsége velünk egész táborával egyetemben az Rákos mezejéről és szálottunk be Váczban. Itt adták meg ő felségének az erdélyiek a rácz despota koronáját, mely nem alábbvaló a török császár küldte koronánál, ugyanez rácz király despot arany övét is arany tollaival együtt præsentáltak az erdélyiek ő felségének.» Tudománytár, kiadja a M. Tud. Akademia. 1839. 372—3. l. V. ö. Erdélyi Tört. Adatok. III. 65. l. Bocatius meg így szól : «Huc nobis convenerint nos civitatum Transsylvanicarum nuncii vbi Coronenses, coronam Rascianorum et Valachorum olim Regis et Principis cum paludamento et aliis ornamentis decoram Principi dono obtulerunt antea toto tempore coram Sigismundo Bathorio et Cæsaris aucupibus celatam et Brassoviæ sive Coronæ clam a multis adservatam annis». Lásd Bélnél : Adparatus ad hist. Hung. 335. l.

E mondának semminémü történeti alapját nem találtam; a szentimrei és szebeni csaták (1442.) Mezed bégje idejében Vlád, Drakul, Illés s István moldva-oláh vajdák és Hunyadi János szerepelnek. Egészen eltérő ettől Istvánffy elbeszélése, ki az erdélyi koronáról azt mondja: «hogy bizonyos földalatti rejtek-lyukból ásták ki s azon despotáé volt, ki Moldvaországot járma alá hajtván, a mi időnkben ismeretessé lön».[19]

Ez ismeretessé vált moldvai despota alatt Istvánffy Basilikus Jakabot, más nevén Heraclides Jánost érthette, ki 1562-ben magyar székely csapatokkal elfoglalván Moldvát, ott két évig zsarnokoskodott, azután Szucsavánál megöletett. Ez a kalandor — görög hajósnak a fia volt — két arany koronát csináltatott,[20]

s megis koronáztatta magát. Heraclides kincseit 1563-ban történt megöletése után széthordották, sokan közülök Erdélybe menekültek. Heraclides érmein[21] a conventionalis nyílt korona látható, mely a tárgyra támasztó pontot nem nyújt, ép úgy nem, mint Bocatius elbeszélése, ki azt hiszi, hogy e korona Drakul vajdáé volt, kit 1441-ben Jaksics Demeter Szebenben megölt. (Bél, i. m. 355.) Az erdélyi korona még csak egyszer szerepel: 1607. januárban Bocskay koporsójára tették a szultáné mellé, azután a többi kincseivel együtt Bocskay fogadott fiának Ho-

Forgách Zs. jelentése Mátyáshoz 1605. decz. 12.:

«Finito eo prandio mihi coronam alteram Despoti Regis baltheum coniugis eius a Transsylvaniensibus, ei missa, alteram a Sultano frameam itidem, clavam, vestes amissum dono per Vezerium oblata ostendit, quæ omnia pluribus astantibus se testamento Regno Hungariæ in sui memoriam legaturum asserint.»

[19] Istvánffy: lib. XXV.

[20] Vita Jacobi Despotæ Moldavorum Reguli, descripta a Johanne Sommero. Vitebergæ. 1587. 30. l.

[21] Bibliografia numismaticei romane, de DA. Sturdza. Tab. II. Av/6.

monnay Bálintnak tulajdonába ment át. Hová lett? nem tudjuk.[22]

Ezt a két koronát gyakran összezavarták az írók, nem tudván, hogy a szultán koronája előbb adatott át Bocskaynak, mint az erdélyi despot-féle. A gyér, zavaros leírások nyomán nagyon nehéz azután a formákra következtetnünk. Mig azonban ez utóbbi közjogi jelentőségre soha sem vergődött: a szultáni korona — daczára Bocskay nyilatkozatainak — sokáig nyugtalanította a bécsi köröket. Azonkori császári emberek egyhangúlag elismerik ugyan Bocskay loyalitását, de személyi prestige olyan volt a nagy forradalmárnak, hogy a békealkudozások folyamán mindig főbb helyen említik ezt a koronát.

Az első bécsi béke előzetes tárgyalásának pontja így szól: «Hogy Bocskay a szent korona, a király s a szabad királyválasztás tekintetében a törököktől nem fogadta el a koronát csak ajándékul: s azon koronát sem ő, sem örököse, sem egyátalában senki sem viselendi az ország s a király rovására, az ellen ünnepélyesen tiltakozik, a mint a vezér előtt is tiltakozott légyen.»[23]

S midőn a magyarság és a bécsi udvar közt a fundamentalis erejű bécsi béke végleg megköttetett a 19. §. így szól: «Bocskay ur a vezér által neki ajándékozott koronát, nem tekinti olybá, mely a király, az ország s a régi korona jogait sérti s biztosítékot nyujt, hogy nem, mint ilyent fogadta el».[24]

Maga Bocskay, ismervén a bécsi udvar azonkori politikai következetességet, mely a szerződések meg nem tartásában érvényesült, minden igérete mellett sem volt hajlandó e politikai tőkét kezéből kibocsátani. Nem adta a bécsi udvarnak, de végrendeletében kimondá: «az koronát is, kit nékünk török császár adott, hagyjuk az *ország tárházába*, úgy fejedelmekről fejedelmekre maradjon és annak készen tartassék, a ki az országnak ura lészen, azzal a köves szablyával együtt, a melyet

[22] Tény, hogy ezen korona soha sem került az udvar kezébe. Závodszky György egykorú naplóíró megjegyzi: «coronam Bocskaianam *eamque solam* Gazophylaceo Vie' nensi, *non autem duas* intulit.» (1610-ben, Thurzó, a nádor.)

[3] Stephani Katona: Historia Critica Regum Hungariæ. Tomus IX. 504. l.

[24] Decretum Generale Inclyti Regni Hungariæ: Pacificatio Viennensis. 1606.

adott véle».[25] Érezte Bocskay, hogy «valameddig a magyar korona nálunknál erősebb nemzetségnél: a németeknél lészen és a magyar királyság is a németeken forog, mindenkor szükséges egy magyar fejedelmet Erdélyben fentartani.[26] Ennek a palladiuma lehetett a korona, melyről zengi a kesergő dal:

«Királyi koronám előttetek vagyon —
Tündöklő zászlómat ti reátok bizom.[27]

1606. deczember 29-én hal meg Bocskay s a bécsi udvar már a következő év első havában (jan. 19.) azon van, hogy birtokába jusson a koronának. Forgách Zsigmond nádor a fejedelem általános örökösétől: Homonnay Drugeth Bálinttól mindenkép vissza akarja keríteni a koronát. Ajánlja az udvarnak, erősítsék meg jószágaiban Homonnayt, tegyék meg grófnak, csak adja vissza a törököktől nyert koronát és méltóság-jelvényeket.[28] Az elhúnyt fejedelem épen Homonnay Drugeth Bálintot jelölte ki fejedelemnek. Az erdélyiek azonban nem őt, de ipját, Rákóczy Zsigmondot tették meg annak; Homonnay egyelőre beérte örökségével. Homonnayék a koronát Erdélybe viendők valának; de Dóczy András Forgách Zsigmond a későbbi nádor buzgó hivének rábeszélésére Magyarországban hagyták.[29] Mindamellett Homonnay. nem adta ki a koronát Mátyás, Rudolf király utódja, elannyira fontosnak tartotta a kérdést, hogy a korona tekintetében az 1609. országgyülésen törvényt alkottatott: a XX. czikkelyt, mely ekképen szól:

[25] Rumy Károly György: Monumenta Hungariæ. II. 1816. 313. l.

[26] U. o. 325. l.

[27] Thaly: u. o. 320. A haldokló Bocskayt kesergő ének.

[28] «Ideo affatim domina Majestas Cæs. Homonnayum remunerabitur, si bona prædicta jura liquido ad ipsam descendentiam Homonayo relaxauerit addito insuper Comitis de Homonna Graff nuncupati honore: sub ea tamen cautione, ut Coronam Turcicam et quicquid a Turca honoris vel prærogativa sumsit, id universum suæ Majestatis Cæs. potestati sub elat. Qua eius benignitate mediocriter poterit esse contentus».

Forgách jelentése.

[29] «Coronam Bochkaianam cum auferre secum in Transylvaniam funeris comitis vellent, Domini Andreæ Dochi persuasionibus mutata sententia in Hungaria se relicturos confirmarunt».

Forgács Mátyáshoz. 1607. febr. 4-én.

Mi történjék a Bocskay-féle igény-koronával s mikép kelljen azt birtokosaitól visszakövetelni?

A mi azt az igény-koronát illeti, melyet Bocskay fejedelem is, a bécsi egyezmény szerint, a régi és angyali korona sérelmére el nem fogadottnak vallott:

1. §. Ámbár az a szent koronának semmi sérelmére nem lehet, mindazonáltal bizonyos tekintetekből jónak látták az országlakók, hogy midőn a nádor ispán úr, az ország felső részeire fog menni, arról tegyen szoros vizsgálatot s kérje vissza azoktól, kik kezökben tartják.

2. §. Kik, ha azt nem akarják visszaadni, említett nádor ispán úr elébe idéztessenek s azon ügyet a nádor úr, az ország rendes biráival, illető határidőt tűzvén ki a feleknek, rendkívüli törvény útján megvizsgálhassa s megvizsgálni tartozzék.

3. §. Kik e koronát visszaadni nem akarják, az ország köztörvényeinek ellenszegülők módjára büntettessenek.

4. §. Ha gyermekek vagy kiskoruak birnák a koronát, azok gyámjai vagy szolgái hasonló módon idéztessenek s a megmondott büntetés terhe alatt tartozzanak a koronát kiadni a nádornak.

5. §. A korona pedig a nádor úr kezeibe adatván, a nádor ő kir. Felségének adja át, hogy tárába tétetvén: megőríztessék.

Thurzó György nádor, Forgách utóda, 1610-ben eljárt tisztében és Sáros-Patak várában H. Drugeth Bálint árvája István gyámjától a koronát (jun. 30-án) kézhez vette s Bécsbe szállította. Nagy ünnepléssel és mise mellett állították ki ott október 6-án;[30] azóta a bécsi kincstárban őrzik e ránk nézve oly becses emléket.

Az 1830-as években, midőn a délszláv ábrándozók Dusán birodalmáról írtak: az új császárságnak koronát is kerestek. A traditió és forma nyomán fölfedezték a Bocskay-koronát, melyet a dél-szláv császárság koronájának nyilatkoztattak ki.

[30] Georgii Závodszky diarium apud Bél: Adparatus ad historiam Hungariæ. 1735. 306. l.

A pétervári és belgrádi akadémiában máig meg vannak rajzai. A század elején Jankovics Miklós hírneves műgyüjtőnk méltatta egy kis füzetben: De corona Bocskayana stb. 1828,[31] mely magyarul a felső-magyarországi Minerva 1828. évfolyamában jelent meg s kimutatja, hogy a Bocskay koronája valóban ez a zárt korona s nem az a papir maché minta, mely a szent koronáról vétetett a múlt században.

Nekünk magyarokul a Bocskay koronája kétszeresen értékes. Egy perczig sem homályosította el a szent korona fényét; egy nagy magyar történelmi alaknak ereklyéje, küzdelmes, de győzelmes kornak emléke s mint ilyen tiszteletet, mint műdarab s a zárt koronák egyik szebb példánya méltatást érdemel.

Thallóczy Lajos.

[31] Megvan a M. N. Muzeum könyvtárában.

UTI-JEGYZETEK.

1883.

OKOLICSNA.

Okolicsnán (Liptómegyében) van az alcantarai Péternek szentelt zárda és templom, mely jelenleg a szepesi püspökség egyik parochiáját képezi. A templomban, építkezésére vonatkozólag az 1489 és 1490 évszám olvasható; valamint: «reparatum 1860». Legújabban az egyház a «magyarországi műemlékek bizottsága» budgetjéből is kapván segélyt, új tetővel lett ellátva. A zárdát az akkori nyitrai püspök 1697-ben alapzatából felépíttette; de ez egy azon olvasható chronosticon szerint már 1744-ben ismét nevezetes tatarozáson ment keresztül. A chronosticon ez:

EX pIa MUnIfICentIa popVLI sIC renoVantVr
CLaVstra sanCtI FranCIsCI.

A nem igen jó karban tartott zárdában emlékszerű részlet nincsen; hanem a templom stylje megfelel az idézett évek (1489 és 1490) csúcsíves styljének. Hosszukás szentélye a nyolczszög három oldalával zárt és hálóboltozattal födött; hosszháza három hajós, három osztályú, nyolczszögű kapitaeltelen tövein gyámkövek nélkül emelkednek a gerinczek, melyek csillagboltozatot képeznek, az egyik osztály négy boltsüvegébe az építkezéssel egykorú képek vannak festve: a sebeket magára vevő sz. Ferencz, ugyanaz alcantarai püspökkel, más boltsüvegen a szüzet imádva, egyikben Bonaventura. A diadalíven van Mátyás király, Beatrix és Bakács czímere. Más falképekre nem akadtak.

A templom északi oldalán valamivel újabb kápolna nyílik; itt is, mint a templom többi részeiben, újabb sírtáblák vannak a padolatba beeresztve.

Csinos a szentélynek kő-papiszéke. A mellékhajóban van néhány díszes gyámkő. A templom külsején is, többnyire a korona-párkányokon, dombormüvek láthatók. Az ablakok mérmüve, görbített és egymásba nőtt galyalakú tagjaival már a styl hanyatlását mutatja. Nevezetesek a templom több helyén előforduló legényjegyek, melyek mindnyája egyenes vonalakból van szerkesztve.

Említendő még a templomban felakasztott, díszesen hímzett kis selyem zászló. Egyik oldala közepén szív-paizson látható az osztrák pólyás paizs (Bindenschild), fölötte a herczegi süveg, ugyanott jobbra a magyar kettős kereszt hármas hegyen (korona nélkül), alatta a burgundi pólya; baloldalon a burgundi ágaskodó oroszlán és alatta a tyroli sas. A zászló ellenkező lapján nagyobb mérvű osztrák paizs előtt gömbökön pyramis emelkedik és e fölött monda-szalagon «Undique frustra» jelmondat olvasható.[1] A hagyomány e zászlót Szobjeszky lengyel királyénak mondja; ellenben világos, hogy ez valamely osztrák főherczegé. A paizs körüli növénydísz szabatosan van hímezve; XVII. századbeli munkának tarthatjuk. A templom déli oldalán, hosszszentélye és a sekrestye közt emelkedik egy nem igen nagy és nem magas torony, melynek ablakbéllete a késő csúcsíves stylt árulja el.

SZT. ANDRÁS.

A liptói Szt. András nevü falunak temploma igen egyszerű, osztatlan, csak famennyezettel ellátott hosszhajó, boltozott, három oldallal zárt tágas szentély, a templom délnyugati sarkán kápolna, nyugati oldalán alacsony négyszögü torony; mind ez a késő csúcsíves stylben építve, minő falusi templomaink-

[1] Egy hadvezérnek igen jellemző: «*undique parta*» jelmondatát olvassuk a «Les mèdailleurens italiens» czímű, Alfred Armand által 1883-ban Párisban kiadott II. köt 186. l. A hadvezér Antonio de Leyva V. Károly tábornoka.

nál szokott előfordulni. E styl megegyezik a szepesegyházmegyei schematismus adatával, mely ezt mondja «S. András. Antiqua parochia erecta anno 1511 habet matricas baptism. ab anno 1684».

De ha styl tekintetben a sz.-andrási templomka nem érdekes, van abban két tárgy, mely figyelmünket nagy mérvben megérdemli: az egyik főoltárának faragványa, a második kápolnájának oltárképe.

A főoltár közepén sz. András apostol, az életnagyságnál valamivel kisebb fafaragvány, eredeti befestésével látható. Korának remekműve, nem csak hazánkban, hanem a versenyt kiállja a külföld akármely egykorú egyházi fafaragványával is. Jobbjában nyitott könyvet, baljában az X alakú keresztfát tartja. Realisticusan felfogott arcza megható szelíd és szende kifejezésü. Hajazata, bajsza és szakálla remek stilizatioval fogja körül arczát, mely mérsékelt szinezettel van festve, úgy, hogy e tekintetben nem csak keletkezése idejének tökéletesen megfelel; hanem a mainak is például szolgálhat. — Nem riasztja vissza a nézőt, mint a befestett viaszbábok. Valóban mintául szolgálhat, hogyan lehet és kell szobrokat színezni. Keze és lába természethü egészben és részleteiben; megállapodása szilárd, szenthez illő; egyszerű, különös redőzetü ruházata némileg emlékeztet az 1873-ki bécsi tárlaton kiállítva volt eperjesi Gábor arkangyal alakjáéra; valamint Pálra és a lőcsei főoltár mesteri faszobraiéra is;[2] miért is valamennyit a XV. század végén és a XVI-iknak első felében Lőcsén virágzó szobrászati iskolának tulajdoníthatni. Sz. András szobra fölött, az oltár rakványán kisebb, szintén mesterileg faragott szoborka áll, melyet kezében tartott nyuzó kése Bertalan apostolénak vall. Az oltárszárnyak képei: Krisztus a gethsemani kertben, a töviskorona, az ostorozás és Krisztus a keresztfán kevésbbé érdekesek; ezek a nürnbergi festés-iskolára emlékeztetnek és középszerü legénymunkák. Az oltárnak rakványa nem is egyszerűnek, hanem inkább soványnak mondható. Első, ki a régészeket sz. András

[2] V. ö. «Magyarországi régészeti műemlékek» III. köt. II. r. réztábláját és az 58. s k. l. szövegét.

jeles szobrára figyelmeztette, Majláth Béla volt, kinek szíves társaságában Sz. Andrást meglátogattam.

Másod sorban érdekes a templomka kápolnájának oltára. A szokásos szekrény helyén a meztelen gyermeket, inkább fekve, mint ülve tartó madonna van lefestve, még pedig Schongauer felfogására emlékeztetve. A gyermek nyitott könyvet tart, a szűz anyaszeretetét eláruló kifejezéssel, hajol le gyermeke fölé, kit mindkét kezével támogat. A meztelen részek jól vannak festve, az arczok megfelelő kifejezéssel bírnak, hanem a ruha szörnyű felülfestéssel van elrontva; úgy szintén az oltár szárnyképei is az újabb mázolás leszedését kivánják.

Hagyomány szerint a két oltár nem áll eredeti helyén; mondják, hogy a szomszéd, ma elenyészett Sz. István falu templomából hozattak ide és hogy a főoltár hajdan a kápolnában állott és azért rakványának teteje is meggörbíttetett; mert a szentély alacsonyabb a kápolnánál s így a rakvány mostani helyén nem emelkedhetik egyenesen. A faragványok megfelelnek ugyan a parochia keletkezése 1511-ki évének, hanem a szűznek képe ez évnél régibbnek tetszik.

Sajnos, hogy a két oltár a nagy utaktól távol eső és csak igen rossz uton elérhető, különben is érdektelen Sz.-Andráson van mintegy elrejtve; ámbár másrészt épen ezen elhelyezése egy kis falucskában tanusítja, mily magas fokon állott hazánkban a képzőművészet a XVI. század elején.

KASSA.

Kassán figyelmemet az ottani székes-egyház tatarozása vette igénybe, melynek ötletéből már magyar születésű kőfaragókból álló jó iskola keletkezett. Mult években restaurálták a szentélyt, hol valamennyi támainak ruházatát egészen meg kellett ujítani, mi, e támak díszes volta miatt, sok időt és ügyességet vett igénybe. Ezen ritka külső díszességnek nem felelnek meg a szentély belsejének igen durva új kanonok-székei, melyek egészen elütnek a középkori ebbeli butorok styljétől és nem felel meg a szentély, csakis egyszínű négyszög kőtáblákból álló pado-

latának sem. A dúsgazdag főoltárhoz mozaik vagy incrustatio illenék és ezt annál inkább kellene, mivel ezen alkalommal a szentély föld alatti részeit is meglehetne vizsgálni s így netalán oly tárgyakat fölfedezni, melyek a templom régi korára vonatkozó, jelenleg igen gyér irott adatokat kiegészíthetnék; azonban ezen tatarozáshoz sem a város, sem a káptalan, sem a püspök nem akar járulni, s így sem itt, sem az egészen sírhelyekkel megtömött altemplomban az építkezést illető ismeretünket nem gazdagíthatjuk. Végre szükséges volna a szentély meghosszabbítása is nyugat felé; mert a templom eredetileg nem levén székesegyház, abban a káptalan és a kis papok csak nagy nehezen férnek el.

Tavaly a meggörbült négyzet tövek alapzatát erősítették, mely alkalommal több kevésbbé nevezetes koporsó és sírkő közt találtatott Szedlnitzky vörösréz koporsója. A régi alapzat fölötte hanyagul volt lerakva; de a tövek görbülésének oka még sem egyenesen ezen hanyagságnak, hanem inkább az osztályok szerfölötti hosszának s így a vállívek nagy nyomásának tulajdonítható; miért is a restauratio középtövek felállításával fog segíteni, mi azonban csak a boltozat és ívezet tüzetes megvizsgálása után fog történni. Az osztályok hossza rendesen a középhajó szélessége felétől nem sokat szokott távozni; míg templomunkban annak öt hatodát éri el.

Fraehde, a mostani vezető építész szorgalma és ernyedetlen buzgalmának sikerült a déli előcsarnok homlokzatát az idén az oromig fölvinni.[3]

A műemlékek országos bizottsága f. é. május 22-kén tartott ülésében határozatot hozott, mely szerint a nálunk egyetlen kassai domborművek leöntése gypszbe volna eszközlendő; azonban mindeddig ehez semmi előkészületek nem tétettek. Nemzeti muzeumunk a hazai középkori szobrászati művek dolgában igen szegény és legjobb példányait itt nem találjuk; pedig a kassai domborművek a maguk nemében első helyet foglal-

[3] Ezeket tavaly, szeptemberben írtam az Ertesítő számára, de az ötvös-kiállítás előkészítése e czikk megjelenését gátolta. A következők miatt szükséges ennek megemlítése.

nak el; mondhatni, hogy, mint a XIV. századba valók, helyt állanak, ha ugyan nem is a hasonnemü franczia, hanem a német müvek mellett is. E leöntések mulhatatlanul szükségesek kitünö egyházunk monographiája megírása ügyében; miért is szoros kötelességemnek tartom az említett mintázást ismételve sürgetöleg ajánlani; még pedig annál inkább, mivel Fraehde, ha megrendelik, ezt még ez évben igen alkalmatosan elkészíthetni nekem megigérte. Ugyanezen alkalommal lehetne a sz. Mihály nevü kápolna kapuja fölötti igen érdekes dombormüvet is lemintázni, mely a lelkek mérlegelését ábrázolja, a mely az Egyptomiaktól a görögök korán keresztül a középkori egyházi kép-cyclusokban is elökelö helyen áll. A kápolna, dombormüveivel együtt, csaknem egész századdal régibb a szomszéd székesegyház föld fölötti részeinél; miért is amabban még a szigorubb csúcsíves styl az uralkodó.

Fábry püspök alatt, mikor a székesegyházat styl-ellenesen restaurálták, söt már elébb is sok sírtábla a templomból elvitetett és egy magánkertbe került. Ezen sírtáblákat, melyek közt több müvészetileg érdekes is van, a mostani püspök megvette, s az Urban nevü harang-toronyba fognak befalaztatni. Sajnálattal kell megemlítenem, hogy azok közt az 1847-ben a négyzet alól kiásott ama sírkövet nem találtam, mely nézetem szerint Chrom István, a híres kassai szentségház mesterének nyughelye fölött feküdt. E sírkö, úgy tetszik, elveszett.

A GÖNCZI ROM.

Göncz mezöváros, a kassaiak gyümölcsöse, e várostól három órányi távolságban déli irányban fekszik; van egy sok ujításon átment régi temploma, melynek szentélye belsejében a késö csúcsíves styl tagozata látszik; de a gönczi hegyen túl, kelet felé, fenmaradt egy régi templomnak romja; melyet órányi járás után az erdö rengetegében érhetni el. Az 1663-ban Bécsben megjelent: «Fragmen panis corvi protoeremitici» czímü könyv 153. l. ezt olvassuk:

«Suscitaverat (Deus optimus) piissimi Regis Ludovici

spiritum, ut hoc ipso anno (1371-ben, melyben Gergely pápa a Pálosok ügyében egy bullát adott ki) insigne coenobium de Göncz appellatum, in comitatu Abavivariensi, Regiis impensis promovendæ gloriæ Dei erexerit; quam fundationem literæ Sigismundi, Mariæ Reginæ, ad annum 1400, ratam habuerunt.»

Jelenleg csak a templom romja és az ahoz vezető hegyet megkerülő régi kocsiút látható; van az egyház hosszszentélyéhez csatolt toronynak alja is, de a zárdáénak nyoma a sok fa és csalit közt, mely a templomrom belsejét is ellepi, sehol sem vehető ki.

Az egyház, tető nélküli falai a boltozatig fennállanak és megvannak a boltgerinczek kezdetei is, ellenben az azokat támasztó faloszlopkák ki vannak szedve, úgy az ablakok, a kapu és mellékajtó faragott kövei is.

A szentély a nyolczszög három oldalával van zárva.

A szélességében osztatlan hosszháznak volt három osztálya. A nyugati kapu fölötti rózsa-ablaknak csak környezete maradt fenn.

Fraehde, kinek társaságában a romot augusztus 4-kén meglátogattam, megigérte, hogy legközelebb fölmérendi és lerajzolandja. Ezen zárda és templomrom holléte és mibenléte eddig a régészet figyelmét kikerülte.

A «Synopsis Annalium Eremi cœnobiticorum 7.7. Eremitarum Ordinis S. Pauli per Francisc. Orosz Sopronii 1747.» 379. l. ez áll:

«Monasterium S. Catharinæ de Göncz, in Comit. Abaujvariensi, anno 1371 a Ludovico I. Hungariæ Rege fundatum.»

Mennyire a kevés fenmaradt részlet után itélhetni, stylje a XIV. század utolsó negyedében Magyarországon dívó stylnek megfelel és eredetileg díszesebb templomaink sorában foglalhatott helyet.

A KASSAI SZÉKESEGYHÁZ

1884-BEN.

Kassára julius 31-én érkezvén, a székesegyházát állványokkal és támaszokkal telerakva találtam úgy, hogy abban kényelmesen mozdulni nem lehetett, még kevésbbé isteni tiszteletet tartani, sőt a templom még a kiváncsi látogató előtt is hosszu ideig elzárva maradand. A támasztások szükségesekké váltak, miután a falak és boltok nagy repedései az épületet bedőléssel fenyegetik. Elkerülhetlenné vált a négyzet meggörbült pillérei közé, a mellékhajók magasságában, téglafalat építeni. A négyzet pillérek lassu, hanem folytonos meggörbülése t. i. már régóta aggasztott; miért is azokat harmadéve erős alapfalakkal összekötötték és így a téglafalak alapzata szerencsésen készen állott.

Jelenleg egyedül a szentély maradván szabadon, felhasználni akartam az alkalmat az alapkő felkutatására. Igaz ugyan, hogy középkori épületeknél különös, szabályosan faragott alapkő csak ritkán fordul elő és abban oly jelek, melyekből az épület alapítási idejére következtethetnénk, még ritkábbak; mindazáltal megfontolván, hogy kedvezőbb körülményeket nem fogunk találni, az ásatást elébb az oltár körül, később maga az oltár alatt intéztem, azonban a munka sehol a várt eredményre nem vezetett; mert a csekély sorból álló faragott kő alatt mindenütt csakhamar az elég rendetlenül elrakott törött kő rétege tünt elő.

De a várt alapkő helyett ásás közben a mostani szentélyzárás $7^1/_2$ meternyi és oltára 4 meternyi távolságában, a mostani padolat alatti 0.75 mélységében, — az eredeti padolat 0.15-el mélyebben feküdt a mainál, — akadtunk csinosan faragott kőre. Az ásatást most Fraehde, építészi vezető, folytatta és ennek eredménye a mostaninál régibb szentélyzárásnak feltakarása lett. Ezen régibb szentélyzárás a jelenleginek egész szélességét elfoglalván, a nyolczszög három oldaláról van véve; emelkedik pedig annyira az eredeti talaptól, hogy talapja pár-

kányát is egész épségében találtuk. E párkányzat profilje csaknem ugyanazonos a közel eső sz. Mihály kápolnáéval; a ruházó és párkánykő, épen úgy mint a sz. Mihály kápolnáé ugyanazon, a sz.-károsi hegységből (Abaujmegye, füzéri járás) származik, míg a mostani egyház legrégibb részének, az altemplomnak köve inkább a komlósi kőbányákra (Abaujm., füzéri járás) utal. Legényjelek, melyek még közelebbi felvilágosítást szolgáltatnának, mindeddig nem találtattak.

Nevezetes továbbá, hogy harmadéve, midőn a négyzet pillérei alapzatát erősítették, két, mintegy meternyi vastag hosszfalakra és a domnak utolsó osztályában nyugoti, amazokat összekötő falra akadtak. Ezen mintegy 11 meterre egymástól távol álló hosszfalak a doméival csaknem párhuzamosak, hanem ürszélességük nagyobb; mert a dóm középhajójának szélessége csak 9.82 metert mér. Az épen említett hossz- és átfalat, az erősítés sürgőssége miatt tüzetesebben nem vizsgálták meg; azonban a régibb szentélyzárás felfödözése valószínűvé teszi, hogy a dóm hosszaságában talált falak ezen szentélylyel együtt egy a mostani alatt fekvő régibb kisebb templomot képeztek; melyről nem bizonyos, felépült-e egészen vagy égés által enyészett-e el? Égésnek csekély nyomát és apró széndarabokat találtunk a régi szentélyzárás körül. Annyi kétségtelen, hogy ezen régibb templom semmi viszonyban nem áll a mostanival; mert a kettőnek kőanyaga különbözik egymástól és a kettőnek terve is két különböző építészeti iskolából származik. Ellenben a fentebbiek után mondhatni, hogy a sz. Mihály czímű kápolna egykorú a régibb templom szentélyzárásával.

A fölfedezett szentélyzárást közelebbről vizsgálván, Fraehde észrevette, hogy annak tengelye a dóm tengelyétől 0.595 meterrel délfelé eltér és hogy déli vége, az éjszakit tekintve, 0.084 meterrel leülepedett. A szentélyzárás alapzatának vastagsága 1.50 m., a fölöp fölötti zárfalak és támak vastagsága 0.87 m., a támak kiszökése, a zárás belső szögletétől mérve, 2.25 m., a párkány kiszökése 0.220 m. Ezen párkánynak magassága 0.263 m., mely áll a következő tagokból: kisebb horonyból, kisebb körtvetagból, nagyobb horonyból, nagyobb körtvetagból,

negyedhoronyból és kis kajácsból. A marburgi, a XIII. század harminczas éveiből származó magyarországi sz. Erzsébet czímű templom alsó párkányában, Moller rajzai szerint, a körtvetag még egyszerű pálczaidomú s így közelebb áll, mint a kassai, az attikai lábhoz. Mindazonáltal a kassai párkányt nem a franczia, hanem a német iskolából származónak kell tekintenünk és keletkezését, további fejlődésénél fogva, csak is a tatárjárás utáni időbe, közel a XIII. század derekához tehetjük, midőn Kassa új, valószínűleg thuringiai gyarmatosokkal újra megnépesedett s ezek régi és új honuk szentjének templomot építeni kezdtek, valamint e templomhoz közel a szokásos temetői kápolnát is emelték; mert ezen kápolna kőanyaga és talappárkánya, mint mondva volt, megegyezik a templom egynemüeivel; csakhogy az előbbinek párkánya, a nagyobb horony meredek voltánál fogva a víznek könnyebb lefolyást engedvén, még további fejlődésről tanuskodik.

Feltünt az ásatás alkalmával, hogy a főoltár és a régibb szentélyzárás közt csak kevés elszórt emberi csontra akadtak, mi arra mutat, hogy a csontokat innen elvitték. Emlékszem, hogy gyermekkoromban öreg rokonomtól hallottam, miszerint egykor éjjel kocsikkal találkozott, melyek a templomból temetőre embercsontokat vittek, mi hihetőleg József császár rendelete következtében történt és a helynek mostani embercsontokbani szegénységét magyarázhatja. Azonban oly helyeken, melyekhez nehezebben lehetett férni, ú. m. a régi zárfaltámak és a mostani hosszszentély falai közt rendesen fekvő vázakat találtunk. Találtunk továbbá koporsót a főoltár kurta északi oldalán és találtunk a dóm tengelyétől oldalt eső téglafalkryptát, a régi szentélyzárás és a mostani diadalív alatti fal közt.

A főoltár oldalán talált vörösréz koporsóban még két ép vörösfenyű koporsó egymásba volt téve. A legbenső koporsóban díszruhába öltözött férfi-hulla feküdt; magas, erős, deli, 50 és 60 évek közti férfi, mire a fogmaradványok kopott, lesurolt felülete és az őszbe vegyült főhajazat és szakáll-szőrezet mutatott.

Mult évben a fent említett Szedlnitzky hulláját vörösréz koporsójában találván, igen feltünt, hogy az épen maradt ruha alatt a csontok, igen csekély maradvány kivételével, egészen eltüntek és még a fenmaradt meszes pornak is, melyre átváltoztak, csak csekély maradéka volt látható. Hasonló, bár kisebb mérvben történt a szóban levő hullával, melynek mellkasa, hátgerincz-, medencze-, felső czomb- és más csontjai ugyanis, a ruha épen maradása daczára is eltüntek. Mindkét hullánál az épen maradt ruha bársony és selyemszövetü volt, a czipő erős bőrből készült, az ez idén felfödözöttnek czombját selyemtricot födte, míg a tavalinak bővebb nadrágja volt. Mindkét hullán volt alsó, ujjas kabát és e fölött térdig érő felső, melynek ujja csak a vállat födte, a tavalinak kucsmája prémes, az ideinek szükebb, a koponyához tapadó; a tavalinak ruhája zsinoros, az ideié gombokkal kapcsolt. Különben a ruhák neme és vágása, valamint a koporsó anyaga ugyanazonos lévén, mindkét hullának temetkezését a XVII. század elejére tehetjük. A tavali nemzetségének felismeréséhez a koporsón látható Szedlnitzkyek czímere [4] vezetett, az ideinek koporsóján semmi ismertető jelt nem találtunk; helyzetéből és drága anyagu ruhája után azonban kiváló urat kell benne sejtenünk. Ékszerféléknek nyoma sem találtatott a két hullánál.

A befalazott krypta bolt-teteje 0.62 meterrel a mostani padolat alatt feküdt, boltjának vastagsága csak 0.15 m. volt. Innen fenekéig 1.90 metert mértünk, szélességét ürben 1 meterre, hosszát 2.25 meterre, falának vastagságát 0.30 meterre. Mikor a templom boltozatát bedőlésétől óvandó fatámaszokat felállították, a fő a középső gerenda épen kryptánk gyönge boltozatának közepére esett; szerencsének mondhatjuk tehát a krypta fölfedezését, mely alkalmat adott a támaszt erős fölepre tehetni; de ennek elérhetése végett a krypta boltját, sőt az egész, igen rosszul épített kryptát is szét kellett bontani és az abban talált

[4] E czímert lásd Siebmacher. I. köt. 75. tábláján «Schlesingisches» czím alatt. Sárosmegyében van egy Szedlicze nevű helység. Szedlnitzky Venczel Árva várának ura volt 1556-ig (l. ifj. Kubinyi Miklós Árva várát. Pest, 1872. 75. l.), honnan a várnak átadása után hihetőleg Kassára átköltözött.

négy hullát tovább dél felé eltemetni, mi a püspök rendeletére, azoknak új beszentelése után, megtörtént.

A négy hulla hármának csak kevés rendetlenül fekvő csont-, ruha- és fakoporsó-maradványát találtuk; ismertető jel teljesen hibázott; kettőnek fekvése papot árult el és a harmadiknak csont-, ruha-, csipke- és virágmaradványa női hullára mutatott. Az itt uralkodó zavart az utolsó lakosnak elporladozó elődei közé történt behozatala okozhatta. Ki volt ezen utolsó kryptalakos, azt selyemszövettel bevont fakoporsójának sárgaréz rosetteszögekkel irott következő felirata nyilvánítja.

«Illustrissimus ac Reverendissimus Dom. Andreas Pettes electus Episcopus Ansariensis Cathedralis Ecclesiæ Agriensis Præpositus maior et Canonicus. Sacræ Cæsareæ Regiæque Maiestatis Consiliarius intimus ac reverendissimi D. D. Episcopi Agriensis in Spiritualibus Vicarius et causarum Auditor generalis. Obiit die 6-ta mensis septembris Anno D. 1712 Aetatis suæ 54.»

A mintegy 1.82 m. magas férfi, állásához és hivatalához illő papi ruhába volt öltözve, fejével, mint papoknál szokásos, az oltár felé fordulva feküdt, ruhája és csontváza aránylag ép állapotban találtatott.[5] Pásztori gyürüje nem volt, hanem volt két keresztje, egyike, a püspöki, állott tizenegy vékony ezüst lemezbe foglalt, négyeges csehüveg-táblából; másika az olvasóhoz volt alkalmazva, ez bronce feszület volt kettős keresztággal, csinos mívü és hét négyszirmú áttört csúcsíves rózsái (Vierpass) régibb keletkezését tanúsították, mit Krisztus szépen modellirozott teste is bizonyított. A két kereszt a magyarországi felföldi muzeumnak adatott át.

Megjegyzendő még, hogy a krypta hosszkiterjedése és csak nem hozzáütődése a régi szentélyzárás belső felületéhez a csaknem 2 meternél hosszabb koporsó bevitelét akadályozta; miért is itt az említett fal köveinek nagy részét ki kellett szedni. E kettős körülmény födöztette fel a kryptát. A többi három

[5] Dr. Csorba, megyei főorvos szíves volt valamint ezen, úgy a többi hullákat is tüzetesen megvizsgálni és az eredményről orvosi leletet késziteni.

hulla régibb levén a negyediknél, a krypta hihetőleg még a XVII. század végén, készült.

Egy az oltárasztal északi oldalába vágott lyuk, mely elég nagy, hogy az asztal üréről gyertya világánál meggyőződhettünk, alkalmat adott a kőtábla leszedésére. E táblában, igen rosszul beillesztve, találtuk a kerek alakú 0.05 m. átméretű ólom ereklye-szelenczét, mely püspöki czímerrel volt bepecsételve, e czímer koronából térdig emelkedő, jobbjában buzogányt-tartó pánczélos vitézt mutat, ki melléhez szorított baljában tisztán fel nem ismerhető, talán keresztes gömböt tart. A szelencze, érintetlen pecséte mellett, az építészeti bizottsági ülésben a város plebánosának, a püspökhez leendő juttatás végett adatott át.

Az oltárasztal kőtáblájának leszedése után az ürt telve találtuk mindenféle, tárgygyal, melyek az említett lyukon dobattak be. Mindennemű szövet- és fadarabok közt találtunk három a XVI. vagy XVII. századból származó velenczei czifra üveg edényt: lámpát, kis korsót és poharat. Ép voltuk tanusította, hogy nem bedobva, hanem gondosan tétettek le ide, s így az oltár-táblát régebben leszedték, mit az üveg tárgyakkal, említett püspöki czímernek egykorusága is tanusít. Volt a kihozott tárgyak közt egy kis 0.055 m. kőrózsa is, mely eredetileg a szentségház egyik toronyfialáját képezte.

Miután a kisebb és régibb templom, melynek maradványait az 1882-ki és még biztosabban az 1884-ki ásatások takarták fel, vagy tüzvész által, vagy építésének megszakasztása által haszonvehetlenné vált, Villard d'Honnecourt a mostaninak tervét, a braisne-i templom mintájára elkészítvén, hihetőleg a kis altemplomot is építette; de minden, mi a föld fölött emelkedik, már is a XIV. és még későbbi század müve; a XIV-ben lángeszü német mester, a *belső építéshez még nem fogván*, elkészítette, mint ez gyakran történt, mindenekelőtt annak külsejét; a szentély remek támait és az északi és a nyugati kapuzatot mintegy a mellékhajók magasságaig. E kitünő mesterre kontár következett, ily névre jogosít a templomnak legújabb katastrophája. Ezen kontárnak, ki az eredeti tervtől eltért,

hogy vakmerőségét fitogtathassa, tulajdoníthatók a belső szerkezet czégéres hibái, melyek szerint:

A középhajó tövei nem felelnek meg a kiszökő kápolnák töveinek; mi a gerinczezet képtelen zavarát okozta.

Az osztályok, daczára töveik nem elégséges erejének, tultágasak, mi a válívek elferdítését, a fölöttök levő falak repedését és a pillérek görbülését okozta. Az osztályok hosszára átlagos elvi mérvül a közép hajó szélességének felét vették, itt pedig annak $^{5}/_{6}$-da van véve.

A templom szemlátomást eredetileg öt hajóra volt tervezve; sehol, nagyobb templomoknál, mint itt, a mellékhajók a főhajóéval egyenlő szélességgel nem birnak.

Következik végül egy menthetetlen mulasztás, t. i. az ívtámak elhagyása; mely mulasztás a főhajó-boltgerinczezet köveinek elválását egymástól maga után vonta; az eképen támadt réseket több helyütt már rothadó fával töltötték ki.

Ide tartozik, még pedig nem utolsó helyen, a nem szabatos kivitel. Az építész saját nyereményével többet gondolt, mint épülete tartósságával.

A felhozottaknál kisebb, hanem a braisne-i mintát tekintve, melyet Viollet-le-Duc az összhangzatos alkotásnak példányaként állít fel, még a következő hibák ötlenek szembe:

A négyzetnek elmozdítása nyugat felé, holott ez Braisneben közvetlen a kiszökő kápolnákra következik. Ezen kisebb hiba már is a remek mesternek vagy talán még Villard d'Honnecourt tervezésének tulajdonítandó.

A négyzet tövének gyöngesége, holott a minta szerint ezek fölött kuptoronynak kellett emelkednie, mi, tekintve a templom uralkodó szélességét, látványa hatását tetemesen emelte volna.

Az ikertornyot az öt hajóra tervezett külső két mellékhajó elébe kellett volna tenni és azokon kiszöktetni.

Az északi torony igen alant törik nyolczszögbe, holott a jó szabály kivánja, hogy a torony a templom magasságában tartsa meg négyeg alakját.

A déli torony máris a hanyatlás korában épülvén, tömér-

dek sok apró toronyfi felrakásával inkább sziklára, mint szabályos toronyépületre emlékeztet, s így, ha ezen szellemben felépül, zavart tekintetet fog előidézni.

Több kápolna későbben csatoltatván a templomhoz, annak tartósságát még inkább veszélyeztette; miért is egynek-másnak elhordása igen czélszerüen van az új restaurationalis tervbe fölvéve, melyben általában okszerű igyekezet nyilatkozik a főhibákat lehetőleg elmellőzni, jelesen a tövek okszerű nem csak elhelyezésével, hanem elkerülhetetlen szaporításával is. A toronykúp kényszerüleg elmaradt, valamint a tornyok szabályos elhelyezése sem valósítható most már meg, hanem az ívtámak alkalmazása, melyet középkori épületeink, tartósságuk nagy kárára, általánosan nélkülöznek, fölötte óhajtandó.

Ohajtandó még kettő:

Wolgemut oltárképeinek stylszerű restauratiója, melyeket Münchenbe kellene küldeni Hauserhez, ki nemzeti tárlatunk több képeit remekül és jutányosan restaurálta. Az építkezés amugy is még évtizedeket veend igénybe, kár volna tehát e képek tanulmányozását oly sokáig akadályozni, másrészt Münchenben Wolgemutnak sok képe van, melynek összehasonlítása a mieinkkel biztos útmutatást szolgáltathat a mester tevékenységének melyik korszakába valók kassai képei.

Más ohajtás az, hogy a kapuk fölötti igen érdekes dombormüvek ezen igen kinálkozó alkalommal n. muzeumunk számára gypszbe mintáztassanak. A pécsi igen megrongált typologicus dombormüvek a XIII. századbeli szobrászat egyes-egyedüli példányai hazánkban, épen ilyenek a XIV. század tekintetében a kassai, nagyobb részben történelmi, ép dombormüvek. Ha amazok, daczára, hogy a franczia *papi* szobrászat máris nagyon elmaradt képviselői, mégis restauráltatnak; annál szükségesebb a kassaiakkal megismerkedni, melyek a XIV. századbeli német szobrászatot igen, ép állapotukban jellemzően képviselik.

Henszlmann Imre.

HAZAI ADATOK AZ ARCHÆOLOGIÁHOZ.

(Emlékek és leletek.) *Az oroszi lelet és a magyarországi bronzleletek. Dr. Undset Ingvaldtól* a christianiai múzeum őrétől.[1]

A budapesti magyar nemzeti múzeumban eszközölt régészeti kutatásaim közben, a régészeti társulat mélyen tisztelt elnöke felszólított, hogy a nem rég beérkezett oroszi leletet mutassam be a t. társulatnak. A reám nézve megtisztelő megbízást ezennel örömmel teljesítem, midőn az előttünk fekvő bronzleletet bemutatom, ahoz néhány észrevételt csatolok, melyeket a magyarországi őskori bronzleletek tanulmányozása közben tapasztaltam ; egyuttal a t. társulat türelmét kérem ki az iránt, hogy előadásomat — a magyar nyelvben nem lévén járatos, német nyelven tarthassam meg.

Engedjék meg együttal, hogy ez alkalommal hálás köszönetemet fejezhessem ki a magyar n. muzeum igazgatóságának azon előzékenységért és szivességért, melylyel engemet elhalmozott s kutatásaimat elősegítette, midőn nekem — idegennek megengedte, hogy a m. n. muzeum gazdag gyüjteményeiben ez alkalommal már másodízben folytathassam régészeti kutatásaimat, s átnézhessem azon gazdag és nagyszámú bronzleleteket, melyek az ország különböző vidékeiről itt egybegyűltek, s melyekkel régtől fogva nagy előszeretettel foglalkozom.

A lelet, melyet ez alkalommal bemutatok, a somogymegyei Kaposvár melletti Oroszi helység határában került elő. A bronztárgyakat egy agyagedényben lelték, állítólag égetett csontokkal együtt. A lelet kiválóbb darabjai : kard, tőr, fibula-töredék, sarló és tokos véső. A lelet általános jellemét és a tárgyak sorozatát tekintve kérdéses, valjon sírlelet van-e előttünk s így hát a leletről szóló értesítés, mely szerint a tárgyak égett csontokkal együtt találtattak, korrect-e? vagy pedig egy depot-lelettel van-e dolgunk, mely utóbbit én valószínűbbnek tartom.

1 Felolvastatott az orsz. rég. és embertani társulat 1883. évi november hó 27-én tartott ülésében. Dr. Undset a magyarországi bronzokról már előzőleg hazánkban eszközölt kutatásai alapján: Études sur l'âge de bronze de la Hongrie czímű könyvét írta.

Ismeretes előttem, hogy a magyarországi bronzleletek inkább szórványosan vagy ú. n. depot-leletekből kerültek elő, s csak ritkábban sírokból. Már előbb volt alkalmam munkámban kimutatni[2] a magyarországi bronzkori ú. n. depot-leleteknek három alcsoportra való felosztását s az európai leletekhez való viszonyát, nevezetesen : 1. kereskedelmi letéteményeket, melyek jobbára ép és még használatban sem levő tárgyakból állanak, melyekben gyakran egy és ugyanazon eszközöknek egész sorozatát találjuk, — a melyek hihetőleg kereskedelmi czélokra szánt árúkészleteket képeztek ;

1. Öntőműhelyek maradványai, melyek még nem tökéletesen kész eszközökből, megöntött, de még ki nem csiszolt tárgyakból, bronzrögekből, salak, bronzhulladék, nyers, feldolgozatlan érczből stb. állanak ; igen sokszor találunk ilyen leletekben már használatban volt, de összetört vagy elkopott darabokat, melyek valószínűleg újra beolvasztás czéljából kerültek oda ;

3. Kincs- vagy fémleleteket, rendesen agyagedénybe zárt bronztárgyakat, melyek részben még ép, részben már törött eszközök, bronzrögekkel és különféle hulladékokkal vegyesen fordulnak elő s egészben csak characterét mutatják az egykor teljes bronz szerszámkészletnek. Gyakran tapasztaljuk, hogy ezen leletek közül némelyek a második csoportbeliekhez hasonlítanak, illetve sorakoznak, a mennyiben gyakran oly czélból gyüjtettek össze a már elhasznált bronz eszközök, hogy azokat az őskori bronzmüves az olvasztó-tégelybe juttassa s újból feldolgozza. Más ilynemű leletek a kincs jellegével birnak : elrejtett értékes tárgyak vagy felgyüjtött nemes érczek, melyeket a föld gyomrába rejtettek s tulajdonosaik azokat a hirtelen bekövetkezett s előre nem látott körülményeknél fogva nem emelhették ki s így maradtak rejtekhelyükön. Sok ilyen leletet úgy magyaráznak, hogy azok áldozatképen lettek elásva ; t. i. az értékesebb holmik egy részét az ősember fogadalomból — ex voto — rejtette a földbe az isteneknek vagy a megholtak szellemének hozott engesztelő áldozatot az agyagedénybe zárt s elásott kincsek által.

Ilyen leletekről különösen Európa északi vidékeire vonatkozólag értesít bennünket egy irlandi író a XIII. század elejéről (Saorre Sturlason), ki azt írja, hogy az őskori pogány időkben az volt az emberek hite, hogy a túlvilági életben minden ember azzal fog élni s azt fogja használni, mit vele a sírba temetnek, vagy *a mit ő maga ás el a földbe.* Az északi sarki országokban a pogányvilág utolsó századaiból (8—10. sz. Kr. u.) igen sok depot-lelet fordul elő, melyek hihetőleg ezen átszármazott hagyományban lelik magyarázatukat. Az ilyen leletekből kiindulva, Saorre Sturlason fentebb említett közlésének alapján analog leleteket találunk a régibb időkből, nevezetesen a bronzkorból is ; és a mennyiben a többi bronzcsoportokban is teljesen hasonló leletek fordulnak elő, ezeknek megvilágitása czéljából is folyamodhatunk az ős északi traditióhoz, mely egy «hajdani pogány vallásról emlékezik».

Itt nem is annyira az elásott kincsek karakterét feltüntető leletekről van szó, mint inkább azokról a határozott jellegű kisebb depot-leletekről, melyek az eszközöknek bizonyos sorozatát tartalmazzák, melyek egy férfi vagy nő teljes

2 Études sur l'âge de bronze de la Hongrie.

fölszereléséhez okvetetlenül megkivántattak, minők a fegyverek, eszközök és ékszerek. A most bemutatott oroszi leletnél is ilyenfélét látok; úgy tünik fel, hogy itt is egy férfi fölszerelését birnánk az előttünk levő kard, tőr, sarló, fibula stb. bronzleletben, melyeket talán a túlvilágra való használatul vagy ő maga ásott el vagy pedig hozzá tartozói temették melléje. A tárgyak közül különösen kiemelendő a kard (I. tábla, 5. sz.) és a fibula (I. tábla 8. sz.). A kard elterjedt typust mutat, mely Magyarországban is gyakran fordul elő, sima, széles markolata fával vagy szaruval volt bevonva. Ismeretes u. i., hogy a magyarországi jellegzetes bronzkardok öntött markolattal birnak, melyet három kidomborodó vagy vésett szalag diszit. Ezen hármas domború szalag diszitéssel ellátott öntött kardmarkolatok elütnek a leletünkben levő kardmarkolattól s valószínűleg a hármas szalagdísz csak emlékeztet a valóságos szalagokra, melyekkel egy ilyen kard markolatának lemezén a két fél csont vagy falap össze volt kötve illetőleg összetartva. Leletünk kardja tehát mintegy korábbi typusnak tekinthető, magától értetődik azonban, hogy ezen eredeti typus és az ebből leszármaztatott öntött markolat az egész bronzkoron át folytonosan egyidejüleg és egymás mellett használatban maradt. Kardunk pengéjének formája sem mutat semmit a primitiv typusú pengékből. Egyébiránt a magyarországi bronzkardok typusainak osztályozását illetőleg legyen szabad három év előtt megjelent művemre hivatkozni.[3] A leletbeli nagyobb fibulának — sajnos — csak egy töredéke maradt fenn, mely azonban épen elegendő, hogy annak alakjáról és typusáról fogalmat alkothassunk magunknak. Ez a fibula a tulajdonképeni magyarországi fibulatypusnak egy szép példánya volt, melynek háta több keresztdarab által összetartott sodronyból áll, melyeknek végei korongtekercsbe voltak felcsavarva, három vagy négy párban fekve, a hát irányában; példányunkon kétségkívül négy ilyen pár volt. A magyarországi fibula-typusokat illetőleg is idézett munkámra utalok, hol azoknak sorrendjét, elnevezését stb. részletesen megbeszélem.[4]

Leletünknek korát meghatározni, illetőleg azt a magyarországi bronzkorba chronologiailag beleilleszteni csak hozzávetőleg lehet. A tőr egy meglehetősen korai typust mutat, a kard ugyanarra vall, különösen markolatát tekintve, a mennyiben az eredeti typusok a jobban kifejlődöttekkel egyetemben a későbbi időkben is reproducáltattak: ezen leletnél typikus régi jellegekről, melyek kortanilag támpontot nyújtanának — nem beszélhetünk. A fibula jellege azonban már a magyarországi bronzkor teljes kifejlődésének korára vall, valamint a tokos véső és sarló is sajátságos kifejlett magyarországi formákat mutatnak. Absolut chronologiai meghatározást mindazonáltal, — melyet évszázadokban lehet kifejezni — e leletre alkalmaznunk nem lehet. Régészeti ismereteink egyáltalában nem haladtak annyira előre, hogy a magyarországi bronzkort évszámokban lehetne kifejezni s a különféle leleteket kortanilag megállapitani.

Engedjék meg végül, hogy ezen lelet bemutatása után néhány általános észrevételt tegyek a magyarországi bronzcsoportról, a mint az az általános össze-

3 Ingwald Undset. Études sur l'âge de bronze de la Hongrie I. Christiania 1880. p 115—155. Les épées.

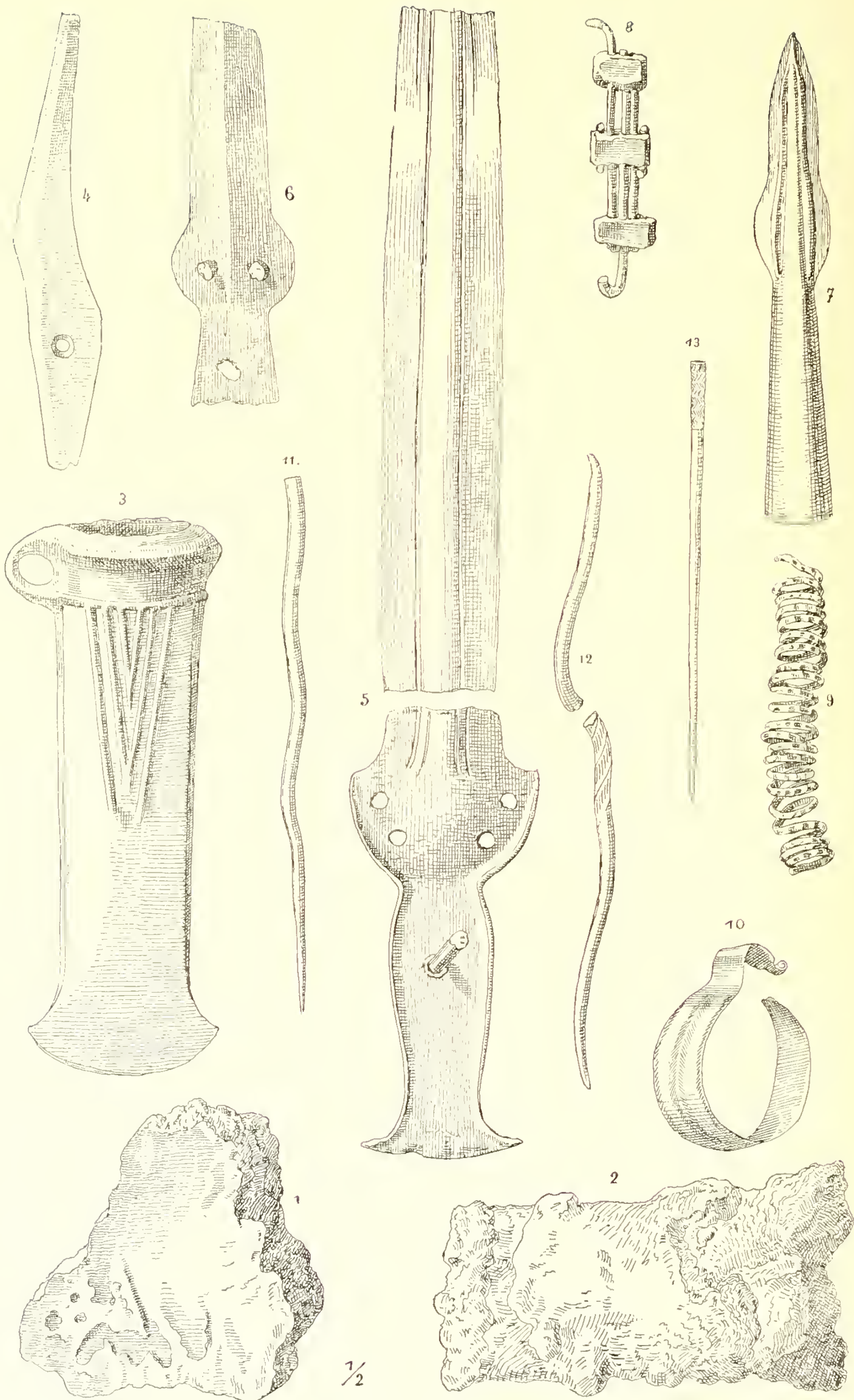
4 I. m. pag. 54

hasonlítás körében jelentkezik, mely szempontból minket külföldi archæologusokat is érdekel, hogy mennyi tanulságot vonhattunk már le eddig is a magyarországi bronzkorról, s mennyit akarnánk abból még jövőben levonni.

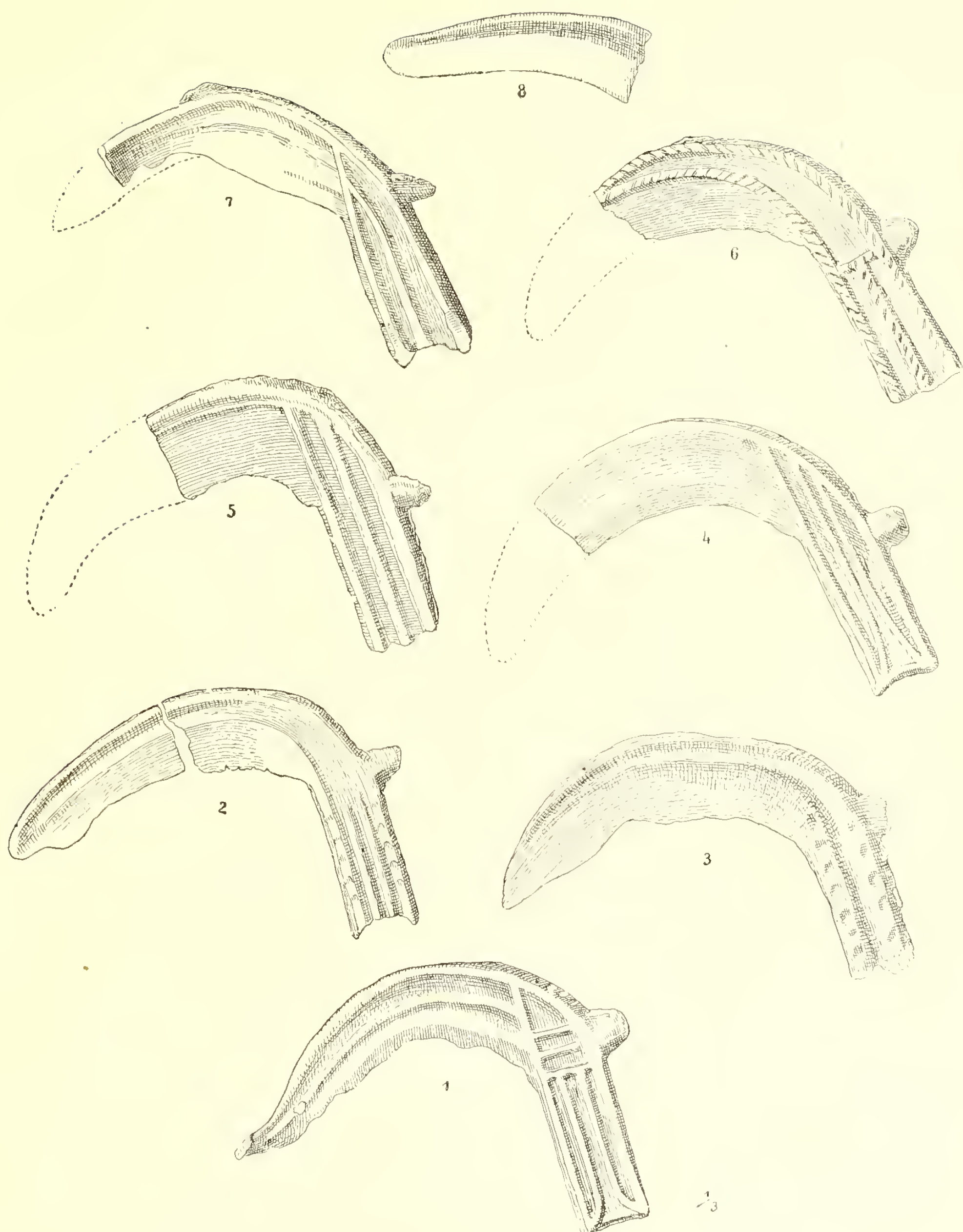
A magyarországi bronzok csoportja az európai bronzkorban nagyon éles sajátságos characterrel bír, formákban változatos, gazdag és specialisan magyarnak mondható, a mennyiben előfordulási köre egészen a mai Magyarország határain belűl esik. Észak és délnyugat felé már ezen formák kiterjednek az osztrák tartományokba, Csehországba és Sziléziába és még tovább észak felé egész a keleti tengerig, az illető országokban jellegzetes bronztárgyak között még előfordúlnak magyarországi formák, nyugatfelé Ausztrián át Bajorország felé, a Duna hosszában szintén több magyarországi formát találtak egész a Rajnáig s azontúl ismét éjszak felé az Elba völgyében. Idézett művemben a magyar bronzformák ilyetén elterjedésére meglehetős anyagot gyüjtöttem össze és ismertettem, úgy gondolom, ott ki is mutattam (főleg a kardok és fibulákra nézve) mint lettek azon idegen országokba került magyar formák az ottani bronziparnak prototypusai, minő rokonság van tehát a magyarországi bronzok s az említett országokéi között, ezen rokonságból egyuttal következtetni lehet, hogy a magyarországi bronzcsoport s különösen annak kezdete időszerint régibb, mint az ahoz csatlakozó északi és nyugoti bronzcsoportok. Erre utalnak egyébiránt már a földrajzi viszonyok is. Másrészt, tudjuk, hogy az őskorban a művelődés délkeletről és délfelől északnyugat és északfelé vette útját. Csakhogy a magyarországi bronzok, melyeknek oly nagy száma maradt reánk, igen nagy időközre terjednek, a magyarországi bronzkor nagyon hosszú ideig tarthatott. Helyén valónak látjuk itt fölemlíteni, hogy az ú. n. hallstatti csoportba tartozó tárgyakat Magyarországba nem találjuk, és csak a Dunától délre és nyugatra akadnak, helylyel-közzel ilyen leletek. Ez a körülmény is kétségtelen bizonyságot tesz arról, hogy Magyarországban a hallstatti temetkezés idejében még mindig a bronzkori cultura virágzott, mit különben a leletekből is be tudunk bizonyítani. Megjegyzendő egyuttal az is, hogy a la Téne culturának is csak a Dunától nyugatra vannak nyomai,[5] így tehát a bronzkori cultura Magyarország északi és keleti részein még mindig tartott, midőn már az osztrák tartományok alpesi országaiban a kora vaskor a hallstatti leletek formájában régóta virágzott. Igy tehát a kora vaskor feltűnése és a bronzkori művelődésnek hosszú időn át való virágzása közti viszonyból kétségtelenűl bebizonyítható a két leggazdagabb európai (északi és magyarországi) bronzcsoport közötti paralellismus.

Már fentebb említém azon körülményt, hogy a magyarországi bronztárgyak legtöbbje a teljesen kifejlett bronzkorba tartozik, úgy hogy például a m. n. muzeum gazdag bronzgyüjteményeiben alig találunk néhány példát, melyek ezen kor kezdetét s korábbi fejlődését képviselnék. S itt jutottam azon ponthoz, melynél mi külföldi régészek a magyar archæologusokkal érintkezünk s az ő munkálataikat a legnagyobb figyelemmel kisérjük, melyekből a reánk nézve legnagyobb tanulságokat akarjuk levonni. Mint értesültem, már legközelebb valósul

5 A la Téne (kelta typus) előfordul tovább is kelet felé, itt csak a fokorúi kincset említjük, Szolnok mellől. *Szerkesztő.*

Az oroszi lelet

Az oroszi lelet

ezen óhajunk, a mennyiben dr. Hampel József úrnak, a m. n. muzeum érem- és régiségosztálya őrének munkában lévő könyve a magyarországi bronzokról tiszta világitásba fogja hozni ezen kort, mely mű a mi munkálkodásunkra nézve alapvető munka lesz ; azért üdvözöljük ennek közel kilátásba helyezett megjelenését mi is örömmel.

A legnehezebb s egyúttal még eddig sötét pont, melyből a kutatásoknak ki kell indúlniok, s melytől mi a legfontosabb eredményeket várjuk, a magyarországi bronzkor kezdeteit kellő világitásba hozó problema, s ebben ismét a legelső kérdés ; valjon a Magyarországban oly nagy számban előforduló vörösréz leletek egy bronzkort megelőző rézkorra engednek-e következtetni, melyet Pulszky Ferencznek «A rézkor Magyarországon» czimü epochalis müve fog tisztába hozni.[6] A második kérdést, melynek megoldása a magyarországi bronzkor ismeretére kiváló fontosságú, az olaszországi palætnologok vetik fel s várják önöktől annak megoldását. Ismeretes ugyanis, hogy a legrégibb bronzkori leletek Olaszországnak csak északi részeiben kerültek fölszínre, azon sajátságos telepeken, melyeket ott terra-máreknek neveznek.[7] (Az olasz terra-máréknek megfelelnek a magyar halmok, a folyók mentében, Szihalom, Tószeg, Tiszaug stb.) Ezen telepekből s az azokban előforduló leletekből, melyeknek korát közönségesen a Kr. előtti második évezredbe teszik arra következtetnek, hogy a bennök jelentkező kultura Itáliának nem délszaki vidékeiről származik. Miután ezekhez teljesen analog telepek Magyarországon is fordúlnak elő, nagyon elfogadhatónak látszik az a föltevés, hogy az olaszországi terra-márék kulturája és népe a mai Magyarország területétől, illetőleg a Duna völgyéből került észak Olaszországba, s mert az eddigi kutatások arra engednek következtetni, hogy az egész északolaszországi terra-márék lakói italikusok voltak ; nagyon elfogadhatónak tűnik fel azon föltevés, hogy a magyarországi terra-márék ugyanazon népnek cultur-telepeit tárnák elénk, természetesen müvelődésük legelső korszakában. Minthogy azonban a magyarországi terra-márék kutatásaink és ismereteink körén kívül esnek, az olaszországiakhoz sejtett viszonyuk nyilt kérdés, melyet csak nagyobb mérvű ásatások fognak eldönteni. Ugyancsak akkor fog a terra-márékkel rokon czölöpépítmények csoportja kellő világitásban előállani, melyeknek Közép-Európában számos helyen látjuk nyomait. Nem csalódom, ha itt kimondom, hogy az egész európai præhistorikus tudományokban nevezetes és messze kiható tudományos kérdések egyike ez, melynek eldöntése a magyarországi őskori kutatások feladata leend.

Mert csak ha az őskornak kezdetei lesznek ismertek, taglalhatjuk ezen nagy kornak egyes időszakait, különböztethetjük meg annak kifejlődésében és időtartamában az időközöket s jellemezhetjük azokat. Ekkor áll elő a második főkérdés, melyre a közérdeklődést és figyelmet felhívni bátorkodom : hol találhatók és minők a magyarországi sirleletek ? Ismeretes és fentebb már emlitve is volt, hogy a legtöbb bronztárgy nem sirleletből származik, hanem mint depot-

6 A mű azóta megjelent ily czímmel : A rézkor Magyarországban. Irta dr. Pulszky Ferencz.

7 Helbig : Die Italiker in der Poebene.

lelet ismeretes, csak Pilinben ismerünk sírmezőt,[8] melyet a bronzkorba tehetünk; ez egy urna-temető, melyben a holtakat elégették, s melléjök apró bronz tárgyakat raktak, melyek fogadalmi czélokból lettek előállítva a nagyobb s használatban lévő bronz eszközöknek alakjához minden tekintetben hasonlitanak, melyek egyuttal a sajátságos magyarországi bronzformákat tüntetik fel. Mivel pedig olaszországi terra-marék lakóinál is ilyen sírmezőkre találtak, melyekben urna temetők kerültek napfényre: a bronzkori temetkezés kérdését is egybe kapcsolhatjuk a magyarországi terra-márék kérdésével. S ezután áll elő a nagy kérdés: a messze elterjedt urnatemetők sírleleteinek eredetéről, kifejlődéséről és elterjedéséről. Munkámban ezt a kérdést fölvetettem, s az eddig épen nem elegendő anyagot egybegyüjtöttem. Vajjon ezen temetkezési mód (t. i. az urnatemetkezés) Magyarországban először a terra-márékban és a bronzokkal fordúl-e elő s a Duna völgyéből délnek Észak-Olaszország felé, majd nyugat és keletfelé is elterjed-e?

A harmadik kérdés, honnan indúljon ki a kutatás, hogy a magyarországi bronzkorról tiszta képet nyerjünk, szoros összeköttetésben áll avval, mi e kor végét illeti, vagyis hogy egy-e a bronzkor kezdetével.

Már az eddigi anyag is arra utal, hogy ezen kérdés kutatásánál az ország különböző tájain más és más megoldást nyerünk; így, a mint már említve is volt, a hallstatti vagy a la Téne periodus maradványai Magyarországnak csak nyugati részében, a Dunától délre és nyugotra fordúlnak elő.

A föntebb vázolt kérdések az eddig egybegyűlt — jóllehet gazdag — anyagból még meg nem fejthetők, új és sok anyaggal gyarapodnak ugyan a m. n. muzeum gyüjteményei mondhatni napról-napra, de a jelzett kérdéseket csak a systematikus ásatások fogják tisztába hozni. A m. n. múzeum különben gazdag gyüjteményeiben kevés a tudományosan vezetett ásatásokból előkerült anyag, mit az idegen régész azonnal észre vesz; ez épen a magyar nemzeti múzeum gyönge oldala.

Így a terra-márék (halmok) és az urnatemetőkön az ásónak s kapának jut a legközelebbi jövőben legnevezetesebb feladat a magyarországi régészetben.

A közel kilátásba helyezett ásatásoknak nagy eredményt kívánva s egyuttal megköszönve a jó indulatú támogatást és előzékenységet, melyet a magyar régészet terén tett kutatásaimban élvezni szerencsém volt: zárom aphoristikus megjegyzéseimet s köszönetet mondok t. hallgatóimnak a figyelemért és türelemért, melyben előadásomat részesítették.

Christiania, 1884 január hó.

Az oroszi őskori bronzlelet tárgyainak részletes leírása:

1. Kardpenge töredéke, mindkét oldalán a bordák mellett végig futó két vonallal; hossza 19 cm.; szélessége 3·6 cm.; (I. tábla, 5. sz.)

2. A pengéhez tartozó kardmarkolat; a pengével egy darabot képezett, öt lyukkal és egy bronz szeggel; átm. 3 cm.; hossza 12·7 cm.; (I. t. 5. sz.)

3. Bronztőr; pengéje és markolata egy darabból, kételű; hossza 11 cm.; szél. 2·5 cm.; (I. táb. 6. sz.)

4. Tokos véső füllel; alúl félköralakba kihajló éllel, oldalt három csúcsba futó domború

[8] Ilyen a tököli és muhi pusztai roppant kiterjedésű urna-temető is. *Szerkesztő.*

vonaldíszszel; felül kihajló perimével s alatta körülfutó vonallal; hossza 15 cm.; átm. 5·2 cm.; (I. táb. 3. sz.)

5. Lándzsacsúcs, tokos és átfurt nyéllel; hossza 14·3 cm.; szél. 2·5 cm.; (I. táb. 7. sz.

6. Bronzsodronyból készült spirális, hossza 9 cm.; (I. táb. 9. sz.)

7. Bronzlemez, végei felé keskenyedő s az egyik vége felkunkorítva; felületén vésett vonaldíszszel; átm. 6 cm.; szél. 2 cm.; (I. táb. 10. sz.)

8. Bronz huzal kiegyenesítve s két darabra törve; hossza 16 cm.; (I. táb. 12. sz.)

9. Bronztű nyele; hossza 16 cm.; (I. tábla 1. sz.)

10. Bronztű, felül vésett vonaldíszszel; hossza 12 cm.; (I. táb. 13. sz.)

11. Bronzfibula töredéke; hossza 7 cm.; (I. táb. 8. sz.)

12. Bronzkés pengéje; hossza 12·5 cm.; egy lyukkal; (I. táb. 4. sz.)

13. 2 darab bronzszög (I. táb. 2. sz.) 2 db.

14—21. Bronzsarlók és azok részei. (II táb. 1—8. sz.)

Dr. Undset Ingwald.

A budavári főtemplom hajdani kincsei. Ismerteti: Némethy Lajos.[1]

A budavári főtemplomnak ama kincsét, melyről itt megemlékezni óhajtok, hajdani kincsnek nevezem, mert nincs többé. Nem lappang az a főtemplom talajában elásva, vagy kriptájában elrejtve. Nincs az Budavárnak feneketlennek tartott pinczéiben eldugva. Végleg elveszett az, *csak két darab maradt meg belőle hirmondóúl.*

Azonban, hogy a veszteségnek nagyságát felbecsülhessük, kell hogy mielőtt az elveszés módjáról szólanék, a kincsnek eredetéről és mibenlétéről magunknak kellő tájékozást szerezzünk.

Budavárnak dicső múltja, Nagy Lajos, Zsigmond és a hatalmas Hunyadyak korában feltételezi, hogy templomaiban sok kincs halmozódott fel, kivált a főtemplomban. Nagy-Boldogasszony temploma pedig Budán a főtemplom vala. Történetében feljegyezve találjuk, hogy győzedelmes királyaink és fővezéreink, a harcztérről visszatérve, a hálaadó isteni tiszteletett benne tartották meg és a hadi zsákmányból gazdag ajándékokat tettek le oltáraira. Így cselekedtek például a győztes Ulászló király és Hunyady János, kik 1443-ban Carampó basa legyőzése után diadalmasan Budára bevonulának.[2] Így cselekedett maga a nagy Corvin Mátyás is, midőn 1463-ban Jaiczánál Harambéget[3] és 1467-ben Bogdonovics István moldvai vajdát legyőzte.[4] Azonban nem csak a hős vezérek bizonyították magukat bőkezűeknek a bold. Szűz, a magyarok védasszonya temploma iránt, hanem azoknak vallásos buzgalmú nejei és leányai is, hálából, hogy férjeik, vagy édes övéik a csaták veszélyéből szerencsésen visszajutottak. Hány drága gyöngyszem füzetett a gazdag miseruhák és egyházi palástokra nemeslelkű magyar hölgyek hála és öröm könnyei között!

Ha megtekintjük a régi leltárakat melyek a főtemplomnak kincséről készülének, mind ennek bizonyságára akadunk. Tekintsük a leltári jegyzetekben mindjárt az első miseruhát. Ez harang alakú, s egészen gyöngyökkel van kirakva. A gyön-

1 Felolvastatott az Orsz. Rég. és embertani társulat 1883-ik évi deczember hó 18-án tartott ülésében.

2 Bonfini Decad. III. Lib. VI. Az 1568. évi Sambucus-féle kiadásban. 479. l.

3 U. o. Dec. III. Lib. X. i, h. 560. l.

4 Thuróczi, Chronicon Hung, P. IV. C. 66. Schwandtnernél T. I. 288. l.

gyök közül mind hátrészén, mind előrészén más-más kép emelkedik ki, az egyik kép az Üdvözítőnek feltámadása, a másik a bold. szűznek angyal általi üdvözlete. E két képnek bizonyára a donátor előtt mély értelme volt. A képek alatt ott volt az adományozónak fényes aczélvértes alakja is. A ki nem más vala, mint Ujlaki Miklós erdélyi vajda, Szala vár főispánja,[5] ki a gazdag miseruhát, a rajta levő évszám szerint 1450-ben adományozta a főtemplomnak.

A másikon donátorul feltünteti a Corvin-család czímere, a holló, magát Hunyady Mátyás királyt az 1485 évvel.

Egy harmadik, a szeplőtelen szűznek alakjával, kinek feje felett drága kövekkel korona, mellén rendkivüli nagy zafirkő, lábai alatt szinaranyból készült félhold, mint a szöveg mondja «törökhold»; szintén csakis fejedelmi adományból származhatott az 1487. évből.

Mind a tizenkilencz miseruha, a nyolcz pár dolma, a kilencz vecsernyés palást, a drágakövektől nehéz püspöksüveg, a filigrán ötvösművészettel készült tíz kehely, melyek egyike az 1458., a másik 1492. évszámmal bírt; az ereklyetartók stb., mindnyájan fejedelmi adományozókra vallanak.

Azonban a főtemplomnak kincse nem csupán a dicső Hunyadiak idejéből származott, hanem az évek hosszú során át, az előbbi királyok is adományoztak oda nagy értékű tárgyakat. Ezen kincsek legidősbike a sz. kereszt ereklyéje, tartójával együtt vala. A sz. kereszt-ereklyét jeruzsálemi Endre hozta szentföldi útjáról magával, melyet becses tartóba is foglaltatott, melyről leltáraink azt mondják, hogy ó-góth stylben készült volt. Azonban azt hiszem, miszerint annak, vagy bizanti, vagy román stylben kellett volt készítve lenni.

Ezek után itélve feltételezhetjük, hogy felette értékes, műtörténetileg becses és valamint régiség, úgy az adományozók miatt kegyeletre méltó kincscsel kellett a budavári főtemplomnak birnia, mely megérdemli, hogy történetíróink[6] által *fejedelmi kincsnek* neveztessék, de megérdemli azt is, hogy további történetével is megismerkedjünk.

II.

A kincs, IV. Béla idejében a budai polgárok által épitett, 1396 körül Zsigmond által átépitett, 1470 táján Hunyady Mátyás által bővitett Nagyboldogaszszonyról nevezett budavári főtemplomban őriztetett. A kincs számára létezett benne biztos kincstár, minő például a kassai templomban még manap is létezik. A kereszt-ereklye számára volt külön oltár, melyben az elzárható vala és mely sz. kereszt oltárának is neveztetett.[7]

Ezen kereszt-ereklye jeruzsálemi Endre ideje óta kiváló becsben tartatott. Tartója gyöngyökkel és drága kövekkel koronkint gazdagíttatott, sőt lehet, hogy

5 Révai Péter, «De Monarchia et S. Corona Regni Hung. Centuria» VI Schwandtnernél II. k. 711. l. azt mondja: «Cum effigie Comitis de Szalavár Voyvodæ Transylvaniæ» Lendvay Márton kéziratában: Liber Ecclesiasticarum Regni Hungariæ Dignitatum (Az országos levéltárban) 1450-ben erdélyi vajdául Ujlaki Miklós van fölemlítve. Így Ujlaki adományának kellett e casulának lenni, s rajta a pánczélos alak is ő volt.

6 Többek között: «Ungarisches Magazin» 1781. I. 382.

7 Némethy: «Budavári főtemplom története». 57. l.

átalakittatott, vagy nagyobbittatott, még a két láb magas alakot nyerte, melyet mindvégig bírt.[8]

E kincshez a budaiak felette ragaszkodtak és azt a városban a legbecsesebb és legtiszteletre méltóbb tárgynak tartották, azért, ha fejedelmet, vagy előkelő érkezőt fogadtak, ezzel mentek elébe. A mi iránt a városnak törvénykönyve is rendelkezik.[9] Számos adatot találok feljegyezve a budaiaknak a kereszt-ereklyével történt kivonulásáról, melyek közül csak az 1443-ban történtet akarom említeni, midőn a győztes Ulászló és Hunyady János elébe mentek.[10] Mátyás királynak a papok azt rendesen elébe vitték, így megválasztása után történt ünnepélyes bevonulása alkalmával,[11] sőt valahányszor diadalmasan Budára érkezett. Hunyady Mátyás oly nagy bizalommal viseltetett ezen ereklye iránt,[12] miszerint a hányszor e városból háborúra kiindúlt, azt a papok által egész mértföldig vitette maga előtt.

Mátyás halála után, nem sokára beállottak a szomorú napok. A királyi kincstár üresen kongott, a török elleni hadjáratra egyre kellett a pénz. Rákoson 1526 ápril havában összejöttek a karok és rendek tanakodni, honnan vegyék a költséget a hadjáratra.[13] Magától értetődik, hogy csak onnan vehették, a hol még volt, az egyházak kincstárából és ezt VII. Kelemen pápa is megengedte, látván a szomorú körülményeket, melyeken másként segíteni nem lehetett. A kincsnek letevésében a haza oltárára a legszebb példát maga a királyné II. Lajos neje, Mária adta, ki minden kincsét és ékszereit e czélra önkéntesen felajánlotta. Ezen nemeslelkű példa után indúlva, kész volt Buda polgársága is, a kitelhető áldozatot meghozni mind sajátjából, mind a főtemplom kincséből. Ekkor felette sok fogadalmi ajándék, melyek hálából a boldogságos Szűznek kegyelem-oltárára az évek hosszú sora alatt letétettek, — mert tudvalevőleg a budavári főtemplom kegyhely is volt, a hol még most is meglevő műbecsű márvány szobra a bold. szűznek tiszteltetett ; — vándorolt a haza oltárára, oda vándorlott minden nélkülözhető egyházi készlet is. Az egyházi kincsek átvételével Macedoniai László pécsi prépost és Bornemissza Péter királyi tanácsos valának országszerte megbízva.[14] Míg a főváros templomaiból azokat Benedek, a budai magyaroknak sz. Magdolna templomában plébánosa, gyűjté egybe.[15]

8 Bél Mátyás : «Notitia Hungariæ Novæ» III. 449. l.

9 Michnay-Lichner : «Buda városának törvénykönyve». 7. §. 31. l.

10 Bonfini Dec. III. Lib. VI. i. m. 479. — Midőn Bakács Tamás 1514-ben Rómából mint pápai legatus megjönne, elibe vitetett neki a sz. kereszt-ereklye, a miről Szörémi György, II. Lajos és János királyok káplánja «Emlékirat Magyarország romlásáról» czímű művében megjegyzi : «Et crucem aureatum magnum coram ipso vehentes» 56. l.

11 Bonfini : Dec. III. Lib. IX. i. m. 536. l.

12 Bél Mátyás : i. mű III. t. 449. l.

13 Horváth : «Magy. Tört.» 1860. II. k. 689. l.

14 Herman Amand : Capistranus triumphans. Sect. XXXV. cap. II. p. 750.

15 Szerémi írja i. h. 115 : «Domum Dei intaxabant et exigebant cruces, calices, turibulum et sic de singulis. Et exactores isti erat Casparus Seredj, erat valde pauper, sed ex thesauro Ecclesie fuit magnificus, et secundus parochus Benedictus Budensis erat exactor, et ipse pauper quid quid optinuerat totum consumsit cum ecclesiscibus». Sok oldalról érte ekkor

II. Lajos király ugyan 1526. jun. 24-én kelt okmányában igérte a templomoknak, hogy áldozatkészségük meg leend térítve, de a beállott mohácsi catastropha mind ezt lehetetlenné tette, sőt a mi megmaradt azt is veszélyeztette.

1526. aug. 29-én megtörténvén a szerencsétlen mohácsi csata, annak rémhíre másnap estefelé először hozatott meg Budára a királynénak egyik német szolgája által, ki a gyászos hírt nemcsak úrnőjének, de még azon este több német polgárnak is elmondta, mely mint a villám oly gyorsan terjedt, úgy hogy a német polgárság még az éjjel talpon volt, hogy meneküljön, a merre csak lehet.[16] A német polgárok, mint a főtemplomnak kegyurai, a templom lelkészeivel együtt szaporán hozzáláttak a templom kincseinek hajókra való rakodásához. Az indulás: «sub invocatione Beatissimæ Virginis» a boldogságos Szűznek segedelem hivása mellett történt meg. Azonban a túlterhelt hajók, vontatva a Dunán felfelé, lassan haladhattak, annál gyorsabban terjedt a vesztett csatának híre. Csakhamar megtudta azt Orbáncz Endre esztergomi várnagy. Hirét vevén egyszersmind, hogy ura Zalkai László, esztergomi érsek, a csatában elesett; így magát féktelennek érezte és elég biztosnak bármely gazság elkövetésére. Egyszersmind annak is hirét vette, miszerint Budáról kincsekkel megrakott hajókon jönnek a menekülők. Ezekre mint rabló lovag, vagyis inkább mint valamely utonálló, várfalai közül reájok tört, és a védtelenektől gazdag prédát ejtett.[17] A főtemplom kincseit is derekasan megdézsmálta, mert csak így magyarázható, hogy leltárában az isteni szolgálathoz naponta szükséges tárgyak, mint kézi-keresztek, szentségtartók, füstölők, pásztorbot, stb. hiányzanak. Feltünő, hogy a püspöksüveg megmaradt, a pásztorbot eltünt.

A főtemplomnak a fosztogatás után megmaradt kincse, mely ruhaneműk, kelyhek és a becses ereklye-tartóból állott, Esztergomtól, további akadály nélkűl szerencsésen felérkezett Pozsonyba, hol az őrzésűl a város-tanácsnak átadatott, mely azt leltár mellett átvette.[18]

A menekülés Budáról a legnagyobb szerencsére, még kellő időben történt, mert már szept. 10-én Szulejman Buda alatt táborozott, a város felgyújtatott, és a főtemplom három napig 11—13-áig égett, beleégett levéltára és mindaz, a mi közhasználatra itthon maradt.[19]

Tizenhárom évig tartott, míg a templom ismét haszonvehető állapotba jutott. Azonban ekkor hiányzottak az egyházi eszközök. A Pozsonyban elhelyezett készleteket mind lehozni nem volt tanácsos, azért azokból csak legszükségesebbek kívántattak. Azonban még ezeknek megszerzése is nehézségekkel járt, mert Buda Zápolya János király tulajdona, Pozsony pedig Ferdinánd királyé volt. Az ügyet maga Zápolya vette kezébe és Frangepán Ferencz, kalocsai érsek által, ki Ferdinánd udvaránál követe volt, szorgalmaztatta, melynek azon ered-

csapás az egyházi kincseket. Szerémi a kincsek ilyetén exactióját egészen a «magnates Hungari»-knak tulajdonítja.

16 Szeréminél i. h. 122. l.

17 Istvánfi: Historiarum de rebus ungaricis Libri. VIII. 1758. 83. l.

18 Acta Jesuitarum Budensium. 8. cs. 10. sz. és 17. cs. 56. l.

19 Szulejman naplója; Hammer: Geschichte des Osmanischen Reiches III. k. 643. l. és Jászay: Magyarország napjai a mohácsi vész után. 16. l,

ménye lett, hogy Ferdinánd felszólította Pozsony város tanácsát, miszerint adná át a kívánt tárgyakat az átvételre írásilag felhatalmazott budai polgárnak, Bornemissa Gergelynek.[20] Ki az összes tárgyakból 6 miseruhát, 2 vecsernyés köpenyt és 4 dolmát átvett 1539. szept. 12-én a következő lajstrom[21] szerint:

1. Két dalmatikát fehér damaszból aranyozott ezüst paszamántokkal ékesitve, a bold. Szűz képeivel. Minden hozzájok való albák és vállkendők nélkül.

2. Két dalmatikát vörös selyemből,[22] egyiket a hozzátartozókkal, másikat azok nélkűl.

3. Két nagyobb vecsernyés köpenyt egyszerű fehér damaszból.

4. Egy miseruhát oroszlánszínű atlaszból, egyszerű arany kereszttel.

5. Egy miseruhát vörös selyemből drága kövekkel megrakott kereszttel s több képpel, melyek között az Úr feltámadása is van.

6. Egy miseruhát sárga selyemből egyszerű arany kereszttel.

7. Egy miseruhát fehér damaszból, arany virágokkal és egyszerű arany kereszttel.

8. Egy miseruhát vörös selyemből egyszerű arany kereszttel.

9. Egy miseruhát aranynyal átszőtt vörös selyemből kereszt nélkül.

Mind a mellett, hogy ezen darabok csak a legegyszerűbbeknek és mindennapi használatra valóknak neveztetnek, mégis nagy értéküeknek bizonyúlnak és a templom gazdagságát bizonyitják.

III.

Épen száz évig feküdt a kincs Pozsony város tanácsánál letéve, ekkor tudomását vette annak Magyarország nagy nevü biboros főpapja Pázmán Péter primás, és szorgalmazására II. Ferdinand király azt parancsolta, miszerint a kincsek — nehogy az egyházi ruhák a hosszú ideig való fekvés által elromolva egészen haszonvehetetlenekké váljanak és különben is, hogy azon czélra használtassanak, melyre rendeltetve vannak, — adassanak át őrzésűl és illetőleg használatúl a pozsonyi káptalannak. Az átadás 1626. juliushó 20-án történt meg, hivatalos ünnepélyességgel és pedig: Sennyei István váczi és Dávid Pál pécsi püspökök, mint fölkért tanúk jelenlétében. A tanács részéről átadók voltak: Szeleczky Jakab, Kaimwald Gáspár, Wiernitzer Mihály, Cellari János tanácsnokok. A káptalan részéről átvevők voltak: Bielani Tamás, Kápolnai Jakab és Csepreghy Jakab pozsonyi kanonokok. Az átadásnál felvett leltár napjainkig fennmaradt,[23] melyből a nagybecsű kincset megismerhetjük. Ezen leltárnak egyes adatait későbbi lel-

20 Hevenessi kézirataiból. XXXV. k. 29. l.

21 Latin szövegből fordítva, mely szinte a Hevenessi-féle kéziratban találtatik, i. h. 811—812. l.

22 A latinban «velutum», mely Du Fresne szerint «pannum sericeum», lásd Glossariumját «Villosa» szóhoz.

23 Az 1626-ban fölvett leltár eredetije nem található, meg van azonban egy 1708-ban készült másolat a pozsonyi káptalan magánlevéltárában Capsa H. fasc. 9. nro 148. Továbbá Országos levéltár: Acta Jesuit. Bud. 8. cs. 1. sz. és 17. cs. 56. sz. Miller: Historiographia Eccl. Bud. — Úgyszintén a főváros levéltárában Acta Patronalia. A sajtó útján ismertették e kincsek leltárát: Frankl Vilmos: Győri történelmi és régészeti füzetek 1865. III. k., 88—94. ll. és Knauz Nándor: Magyar Sion, 1868. VI. 836—840. ll.

tárakból merített bővebb leírások után kiegészítettem, s így kiegészítve mutatom azt be:

1. Tizenkét egyszerű vállkendő csipkével.

2. Hat gyöngyös vállkendő szinte csipkével.

3. Négy gyöngyös vállkendő csipke nélkül.

4. Tizennyolcz miseing.

5. Tizenhárom különféle stóla.

6. Négy dalmatika fehér damaszból, aranyozott ezüst paszomántokkal, tulsó oldalukon a bold. Szűznek drágakövekkel körülfoglalt képével.

7. Egészen gyöngyökből és drágakövekből összeállított harangalakú miseruha. Melynek előrészén az angyali üdvözlet ábrázoltatik és drágakövekből minusculakból készült eme felíratot bírja: «Magnificus Dominus». Hátrészén a feltámadó Üdvözitőnek alakja van; a mint a sírból kiemelkedik, gyönyörű kivitellel drágakövekből készítve. A sír körül az őrök között térdel a donator ezüst pánczélban, ki hiteles adat szerint Ujlaki Miklós erdélyi vajda, szalavári főispán vala. A mellette levő mondatszalagnak hímzett betűi ugyan már nem olvashatók, de az évszám minusculái az MCCCCL (1450)-et még tisztán feltüntették. A bő ruha szegélye nagyobb drágakövekkel van megrakva. Ez volt kétségkívül a miseruhák között a legbecsesebb.[24]

8. Két dalmatika kék selyembársonyból arany himzéssel, hátrészükön gránátok és gyöngyökből kirakott négyszöggel.

9. Miseruha aranynyal átszőtt vörösbársony szövetből a bold. Szűznek ülő alakjával, ölében a kisded Jézussal, mellén zafirkővel, feje felett aranyozott ezüst koronával, melyben öt ametiszt és egy türkisz van; továbbá sz. Katalin, Borbála, Dorottya és Margit vértanú szüzek alakjaival, gyöngyökből készült góthstylű oltárkákon szobrokként elhelyezve. Valamint a donatorok fejedelmi alakjával. Rajta arany alapból az 1487. évszám emelkedik elő.

10. Egy miseruha sárga selyembársonyból, hátfelén egyszerű arany kereszttel.

11. Két dalmatika vörös atlaszból aranyozott ezüst paszomántokkal és ezüst gombokból függő zöld selyem rojtokkal. Hátukon gazdag gyöngy himzéssel, melynek középterét az aranyból himzett négy evangelista alakja foglalja el.

12. Egy miseruha vörös atlaszból feszülettel, mely gyöngyökből és drágakövekből igen ügyesen van csinálva. Arany alapon az 1524. évszámmal.

13. Egy miseruha zöldeskék bársonyból, közbeszőtt arany szálakkal. Drágakövekkel megrakott kereszttel. A keresztnek közepében a bold. Szűznek aranyszálakból himzettel alakjával, mely felett két angyal koronát tart. Két oldalt felosztva arany alapból kiemelkedő és gyöngyökkel megrakott csúcsíves stylű oltárkákon elhelyezve a négy egyházatya. Egyrészt sz. Gergely és Ambrus,

24 Révai Péter (De Monarchia et S. Corona Regni Hung. Centuria IV. Schwandtnernél: II. k. 711. l.) megjegyzi róla: «Inter alia exstat casula insignis artificii, mera gemmarum materia, in formam competentem anno MCCCCL erecta, cum imagine Resurrectionis Christi et effigie Comitis de Szalavár, Voyvodæ Transilvaniæ». Mivel a sok közül Révai csupán ezen egyet emeli ki, bizonyos, hogy ennek a többit értékre nézve mind túlhaladnia kellett.

másrészt sz. Ágoston és Jeromos. Ezeken kívül van még a miseruhán tizenöt darab nagyobb drágakő.

14. Egy miseruha fehér damaszból, a szeplőtelen fogantatott bold. Szűznek alakjával, feje felett aranyozott ezüst koronával, mellén aranyláncon függő ékszerrel, mely rózsa alakú s drága kövekkel van kirakva. Feje felett három angyal. Lábai alatt a török félhold. Az alakok dúsak drágakövek- és gyöngyökben.

15. Egy miseruha vörös bársonyból, drágakövekkel ékesített kereszttel.

16. Egy miseruha egyszerű vörös bársonyból, melyen egyszerű ezüst kereszt létezik.

17. Egy miseruha vörös selyemből az Üdvözítőnek mennybemenetelével, valamint az apostolok alakjaival, melyek drágakövekkel vannak megrakva. Továbbá ezen mondattal: «Viri Galiæi, quid hic statis aspicientes: Hic Jesus, qui assumptus est a vobis, sic veniet.»

18. Egy miseruha meggyszínű bársonyból, drágakövekkel kirakott kereszttel, a bold. Szűznek térdelő alakjával, mellén zafirkővel, továbbá az apostolok alakjaival, mind igaz gyöngyökből készítve.

19. Miseruha aranyszövetű vörös bársonyból, drágakövekkel megrakott és selyemből készült feszülettel, melynek oldalsebében szép koráll van.

20. Egy miseruha aranynyal közbeszőtt vörös bársonyból, melyen arany alapon több gyönyörű kép van, selyem, aranyszálak, gyöngy és drágakövekkel himezve. A fő kép az Üdvözítőnek keresztre feszített alakja. Mellékképek: a Szentléleknek eljövetele a bold. Szűz és apostolok felett, az Üdvözítőnek körülmetéltetése, sz. Péter és sz. András apostolok keresztrefeszítése, sz. István diakon megkövezése. Alól a Corvin-család czímere a holló és az 1485. évszám.

21. Egy miseruha vörös bársonyból az Üdvözítőnek keresztrefeszített alakjával, mely felett J. N. R. J. betűk vannak. Továbbá az apostolok főnökei sz. Péter és Pál, valamint sz. Jakab és Fülöp apostolok alakjaival, melyek arany alapon selyem és arany fonalból vannak készítve.

22. Két vecsernyés köpeny, kék szövetből drágakövekkel megrakott függőrészekkel.

23. Egy hasonlóképen kék vecsernyés köpeny pelikán alakkal függőrészén.

24. Egy vecsernyés köpeny sárga selyembársonyból.

25. Két vecsernyés köpeny aranynyal átszőtt vörös selyembársonyból.

26. Egy ódon vecsernyés köpeny fehér damaszból, melybe arany virágok vannak szőve.

27. Két dalmatika vörös bársonyból beleszőtt arany virágokkal.

28. Két dalmatika fehér damaszból aranyozott ezüst bojtokkal. Igen használt állapotban.

29. Egy püspöksüveg aranyszálakkal átszőtt fehér selyemből, melyen ritka nagyságú rubinok, smaragdok, jáczintok és ametistekből összesen 37 darab ékeskedik

30. Egy békecsókra nyújtani szokott ereklyetartó, egyik oldalán sz. Dorottya alakjával, másikon nagy fehér drágakővel, aranyozott ezüst lánczczal és aranyozott rézgyűrűvel.

31. Tíz kehely ugyanannyi kehelytányérral aranyozott ezüstből. Többnyire csinos gót stylben gyönyörű ötvös munkával és élénkszínű gazdag zománczozással. Egyike a kelyheknek az 1458, egy másik az 1492. évből.

32. Különféle szenteknek ereklyéi.

33. Egy nagy rózsafüzér veres korallból aranyozott ezüst gombocskákkal.

34. Két kisebb rózsafüzér korallokból, aranyozott ezüst gombocskákkal.

35. Két pár fehér lábbeli arany és veres fonalakkal átszőtt szövetből.

36. Egy megaranyozott ezüst kereszt, mely magában foglalja Krisztus keresztjének kitünő nagyságú ereklyéjét, mely sub sigillo authentico a tergo őríztetik. Az ereklyetartónak felső része ó-gót stylű, talpa utóbb készült aranyozott vörösrézből gazdagon díszítve utánzott drágakövekkel.[25] Míg felsőrészében számtalan igaz drágakő, zafirok, smaragdok, jáczintok, rubinok, stb. vannak. Súlya 12 márka, 4 lat. Magassága két lábnál több.[26]

A kincsnek összes álladéka tehát: 22 db. vállkendő, 18 miseing, 13 stóla, 12 db. dalmatika, 13 miseruha, 7 vecsernyés köpeny, 1 püspöksüveg, 1 békecsóktábla, 10 kehely, 3 rózsafüzér, 2 pár lábbeli, 1 szent kereszt-ereklye és több más ereklye.

Ezen kincseket Révay Péter turóczi főispán és koronaőr látta Pozsonyban a káptalannál letéve s róluk igen érdekesen nyilatkozik: «A budai egyházi öltözék áll: többrendbeli dalmatikákból, melyek különféle színű selyemből és aranynyal-ezüsttel átszőtt szövetből vannak készítve; a miseruhákból, melyek nehezek ritka nagyságu drágakövektől, a hátlapon és másutt kiemelkednek remek himzéssel készített keresztek és képek. A kelyhek és klárisfüzérek, melyek némelyike mogyoró és dió nagyságú szemekkel bír, a többi tárgyakkal és klenodiumokkal együtt, mind anyagra, mind művészi kivitelre nézve felette becsesek.»[27]

IV.

Budavárnak a töröktől történt visszafoglalása után a főtemplomnak egyik legnagyobb jótevője Kollonich Lipót bibornok volt, ki azt az első szükségletre felszerelte egyházi készletekkel és azon volt, hogy kincsét mielébb vissza kapja. E czélból 1699-ben decz. 14-én Pozsony város tanácsához fordúlt, hogy neki a kincset illetőleg a kellő felvilágosítás megadassék,[28] mit meg is nyert. Ennek folytán I. Lipót 1700-ban kelt okmányában, melylyel a főtemplomot a Jézus-társaságának adja, s mely okmány Kollonichnak közreműködése mellett jött létre, hangsúlyozza, miszerint a templomnak összes kincsét, mely kelyhekből, keresztekből püspöksüvegekből, miseruhákból és más clenodiumokból áll, melyeket a haj-

25 Így íratik le az 1723. évi leltárban. Acta Jes. Bud. 12. cs. 33. sz. Miller azt mondja Historiographiájában, miszerint a sz. kereszt-ereklyén az Ur Jézus vérének egy cseppje is látható volt.

26 Bél szerint: «Opus est bipedali majus, angustalem fabricam referens, multoque sapphyro, smaragdo, hyacintho, rubino, et idgenus pretiosis lapidibus distinctus». I. h. 449. l.

27 De Monarchia stb. i. h. Centuria IV. Schwandtnernél II. k. 711. l.

28 Podhradczky: Hist. Diplom. urbis Bud. III. 977. l.

daniak bőkezűsége a templomnak adományozott, most pedig a pozsonyi káptalanban őriztetik, a *templomnak visszaadni és az alapitványba bekebelezni fogja.* [29]

Ily biztatás után Buda város tanácsa megtette a kellő lépéseket ő felsége az újdon koronázott III. Károly királynál és a katonai pályáról egyházira lépett Keresztély Ágoston szász fejedelmi herczegnél, ki Buda vára visszafoglalásánál bajnokilag harczolt volt, Magyarország primásánál, hogy a kincseket visszanyerje. Keresete mindenütt helybenhagyatott.

A primás 1712. aug. 13-án meghagyja a pozsonyi káptalannak a kincsek kiadását,[30] III. Károly király pedig ugyanazon káptalannak ugyanazon év aug. 17-én kelt határozatában elrendelte, hogy a bibornok-primás által kitűzött módozat szerint történjék meg az átadás.[31] Ezeknek következtében a kincsek átvétele aug. 27-én meg is történt. Buda város részéről az átvevők voltak: Vanoss Ferencz Gáspár Kristóf, jogtudor, apostoli főjegyző, Budaváros ügyésze és Wabler Ferencz, budai tanácsnok, mindketten Budavárosnak képviselői az akkor Pozsonyban tartott országgyülésen. A pozsonyi káptalan részéről átadók voltak: Caprini János őrkanonok, Preiner Jakab és Lipthay János mesterkanonokok. Mint tanúk szerepeltek: Kiss János, mogyoródi apát, főesperes és esztergomi kanonok, Götzl Ferencz, érseki titkár, apostoli jegyző, a vörös-csillagos keresztes-rendnek tagja, mint az érseknek kiküldöttei, valamint Gosztonyi László főharminczados és Paxi János, mindketten pozsonyi tanácsnokok, mint Pozsony városnak kiküldöttei.[32] Az átadás azon leltár szerint történt, mely a kincsnek a káptalan által Pozsony várostól történt átvétele alkalmával 1626-ban készült s általunk már ismertetik.

Az átvevők térítvényt állítottak ki, melyben mondatik, hogy minden pontosan kezeikbe szolgáltatott, kivéve némely elhasznált és többé föl nem lelhető tárgyakat.

Hiányzottak: három miseruha és az egyik miseruháról a bold. Szűz melléről a zafirkő, a másikon az Üdvözítő oldalsebéből a korall. Kilencz vállkendő, 18 miseing, 6 stóla, 4 pár dolma, 7 vecsernyés köpeny, 2 pár püspöki lábbeli. Az ereklyetartóból a fehér kő, láncz és karika, és végre az apró ereklyék.[33]

Az esetleg elveszhetett drágaköveken kívül a többi hiányzó tárgyak többnyire csekélyebb értékűek és már elhasznált állapotban voltak; azért méltányolnunk kell az őrök lelkiismeretességét, kiknek egyébként jogukban volt a tárgyakat használhatni, s így nem csoda, ha 86 év alatt, míg a tárgyak a káptalannál valának letéve, a fölemlített öltönyök a használat által elenyésztek.

Miután a kincsek Budára visszakerültek a Jézustársaságiaknak feltünt, hogy azok a város tanácsa által nem adattak át a főtemplomnak, melynek tulaj-

29 Acta Jesuit. Bud. 1. cs. 1. sz. kiadva: Bonbardi, Topographia. 205. l. és Török, Magyarország primása. Oklev. CL. sz. 170. l.

30 Acta Jes. Bud. 8. cs. 1. sz. és 17. cs. 67. sz.

31 U. o. 8. cs. 1. sz. és 17. cs. 28. sz.

32 U. o. 8. cs. 1. sz. és 17. cs. 27. sz. Ugyszintén a fővárosi levéltárban Acta Sacelli S. Crucis etc.

33 Miller: Historiographia Ecclesiarum stb

donát képezték, hanem magánházban helyeztettek el.[34] Ilyetén eljárás ellen a rend az ügyet felkarolta és III. Károlyhoz a kincsek átadásának legkegyelmesb elrendelése iránt folyamodott. III. Károly ennek folytán 1712. év deczember 14-én meghagyta a pozsonyi káptalannak, miszerint az ügy iránti közelebbi tájékozás kedveért, minden nála levő, a budai kincsekre vonatkozó okmánynak hiteles másolatát terjeszsze fel.[35] Ennek a káptalan csakhamar eleget tett és 1713 február 9-én fölterjesztette a kivánt okmányokat.[36] A Jézus-társaságbeliek ezen ügyet a primás előtt is szorgalmazták, ki ugyanazon év augusztus 24-én következő rendeletet bocsátott ki:

1. A Pozsonyból lehozott összes sz. kincs mindkét félnek jelenlétében irassék össze leltárilag.

2. Nevezett kincs tétessék le a Jézus-társaságnak templomában, az evangelium-oldalon levő sekrestyében. Ebből azonban sem a tanácsnak semmiféle joga a templomra vagy sekrestyére, sem a társaságnak a letett kincsre nem keletkezik.

3. Ugyanott a sz. kincs ládákban vagy szekrényekben mindkét fél jelenlétében helyeztessék és dupla zárakkal zárassék el, melyek egyik kulcsa a plebánosnál, másik a tanácsnál őriztessék.

4. Ha a sz. kereszt előtt ájtatosság vagy azzal körmenet volna tartandó, az a plebános beleegyeztével történjék, pl. a sz. kereszt feltalálása és felmagasztalása ünnepein.

5. Ne hogy a sz. kincs a fekvés által megromoljék, annak gyakrabbi használatáról a plebános gondoskodjék, miről a tanács tudósitassék, ki a kulcsot nem fogja megtagadhatni.

6. Valamint a leltár, úgy ezen pontok két példányban irassanak le, valamint a plebános, úgy a város pecsétével és aláírásával láttassanak el és szolgáljanak mindkét félnek irányadóul.[37]

Ezen primási rendeletnek azonban csak annyi eredménye volt, hogy a kincsek a magánházból, hol nem voltak illőleg elhelyezve, áthelyeztettek, ugyan nem a főtemplomba, hanem a karmelitáknak templomába.[38]

Ugyanezen időben a város a városházában kápolnát épittetett, mely 1715 vízkereszt ünnepén felavattatott.[39] Ezen kápolnában óhajtotta a város a szent kereszt és alamizsnás sz. János ereklyéin kívül a főtemplomnak kincsét is

34 «Revectus Budam sacer Thesaurus depositus est in *privato cubiculo*» Acta Jes. Bud 17. cs. 76. sz.

35 Acta Jes. Bud. 8. cs. 1. sz. az elején.

36 Ezen okmányok nyomán nyertük ez ügyről a tudomást. Acta Jes. Bud. 8. cs. 1. sz per extensum.

37 Acta Jes. Bud. 17. cs. 57. sz.

38 U. o. 17. cs. 76. sz. 1. §. 4. p.: «Non attento jure prærepetitæ Ecclesiæ, dissimulataque Regia et AEppali voluntate, quin imo etiam ablegatorem civitatis istius recognitione sacer thesaurus depositus . . . apud RR. PP. Carmelitas» kemény kifejezésekkel panaszolják el ezen ügyet a Jézustársaságiak Mária Terézia királynőnek.

39 E kápolna 1715. szept. 20-án szenteltetett fel ünnepélyesen Natali Lukács fölszentelt püspök és érseki segéd által, de már a felavatás után vétetett használatba és helyeztetett el benne az egyházi kincs. Miller: Historiographia Eccl Bud. i. m

elhelyezni, a mi iránt a primáshoz folyamodott, feltüntetvén a kincs ottani elhelyezésének fölötte előnyös voltát. A primás a felhozott okokat alaposoknak tartván, 1713. deczember 21-én beleegyezését adta.[40]

A Jézus-társasága ezen eljárásban Nagyboldogasszony templomának birtokjogát veszélyeztetve látván, annak biztosítása iránt a herczegprimást fölkérte, ki e czélból a várostanácstól térítvényt kivánt, melyet ez 1717 aug. 27-én kiállított.[41] Benne a következő érdekes pontok fordulnak elő:

1. Elismertetik, miszerint a kincs a főtemplomnak tulajdonát képezi, mely ideiglenesen biztosabb megőrzés kedveért a város helyiségeiben van letéve.

2. Veszély esetén annak megőrzéséről oly módon legyen gondoskodva, mint azt a jámbor ősök példája mutatja.

3. A kincsből más egyházi vagy világi személynek és testületnek vagy más egyháznak semmiféle czím alatt mi sem fog el- vagy kiadatni, sem valamely más czélra fordittatni, és az bármikor az ordinarius tekintélyével felruházott által meg lesz vizsgálható. A történt kárt pedig a város kész megtériteni. Végre mindaz, a mi a jelen egyházi szokásnak meg nem felel, és *átalakitható*, a templom rectora vagy a másik kulcsot biró egyházi személynek itélete mellett, *átalakitassék*, javítassék és *a mostani szokáshoz alkalmaztassék*.[42]

A Jézus-társasága részéről azon mulasztás követtetett el, mi ugyan 1732-ben történt, hogy a kincsből kivett némely tárgyak,[43] kellő időben vissza nem szolgáltattak, mely miatt a primáshoz feljelentés történt, ki aug. 4. kelt leiratában keményen megparancsolja Ertl Tamás rectornak, miszerint a tanácsnak kápolnájába tartozó tárgyakat, minden késedelem nélkül, azonnal adja vissza.

A tanács ellen pedig a Jézus-társaságiaknak volt temérdek panaszok, névleg: mivel a kincs szekrényeinek egyik kulcsát nem a rectornak, hanem egy karmelitának kézbesitették, mibe ugyan a primás beleegyezni látszott, de mivel a plébános ezen, a plebánia joghatósága alá eső kápolnának felügyeletéből egészen kizáratott, továbbá mivel az egyházi öltönyökből használatra misem adatott,[44] sőt azok oly karba sem helyeztettek,[45] hogy használhatók lettek volna, azonban az egyház kincsének némely darabja más templomoknak kölcsön adatott;[46] ehhez

40 Az eredeti folyamodvány a fővárosi levéltárban, Acta Sacelli S Crucis etc., melyre a primási engedély felzetileg van reávezetve.

41 Acta Jes. Bud. 8. cs. 1. sz. és 17. cs. 64. sz.

42 Miután a jezsuiták neheztelései között is fölemlítik, miszerint a kijelölt *átalakítások* nem történtek meg, és mivel többen a nézők közül a miseruhákat különös alakuaknak mondják, azok átalakítása csak a jezsuiták megszüntetése után történt meg, mert tény az, hogy a miseruhák, eladásuk alkalmával, kivéve egyet, mind ujabb szabásuak voltak.

43 A jezsuiták naplói gyakorta említik a sz. kereszt ereklyéjének használatra történt kivételét, legvalószínűbb az, hogy ennek visszahelyezésében történt a késedelmeskedés, mert panaszaik után itélve, más tárgyakat a nélkül sem kaptak használatúl.

44 A miseruhákat «detentus, delitescens, supellex»-nek nevezik.

45 «Ut in formam hodiernam accomodatus sacer thesaurus, ad publicam pietatem alendam . . a tenebris in lucem prodeat.» A rendnek folyamodványa Mária Teréziához. Acta Jes. Bud. 17. cs. 76. sz. 1. §. 4. p.

46 Fertur etiam hinc interdum quibusdam aliis Ecclesiis aliquid commodari. Így az 1756. évi kánoni vizsgálathoz előkészítő okmányban. Maga a vizsgálat kiderítette, hogy tényleg kölcsön adattak. Acta Jes. Bud. 4. cs. 29. és 12. cs. 33 sz.

járúlt, hogy a nevezett kápolna csak egy ablakkal bírván, sötét, szűk és nem kellőleg szellőztethető volt,[47] a felületes kezelés által pedig az öltönyök igen sokat szenvedtek,[48] sőt azokból több igazgyöngy el is veszett,[49] azért a jezsuiták a várostanácsa ezen eljárása ellen Batthyányi Lajos gróf és ország nádora,[50] sőt Ő Felsége Mária Terézia királynő előtt[51] tiltakoztak és szívós kitartással a rendnek feloszlatásaig, Lipót királytól nyert diplomájukra támaszkodva, Nagyboldogasszony főplébániatemplomnak a kincsek iránti jogát védték és azok kiadását szorgalmazták.

V.

A Jézus-társaságiaknak tökéletesen igazuk volt, valamint arra nézve, hogy a kincs őrzésében a főtemplom iránt jogsértés történt, úgy arra nézve is, hogy a kincsből több tárgy kikölcsönöztetett.

Elsőre nézve ezt maga is helytelennek látta a főváros, sőt a szűk kápolnát sem tartotta illőnek elhelyezési helyűl, ily nagybecsű kincs számára. Ezt leginkább bebizonyítá a város tanácsa 1751-ben aug. 8-án, midőn Mária Teréza királynő férjével Lothringeni Ferencz római császárral és Lothringeni Károly főherczeggel, a Budát visszafoglaló hőssel, a fővárosban a kincset megszemlélni kívánták. Ekkor a kincs nyakra főre a főtemplomba, az evangelium oldalán lévő sekrestyébe szállíttatott és ott elhelyeztetett, a hol azt a karmelita atya, a kire őrzése bízva volt megmutatta. A megtekintés után azonban a kincs megint a városház kápolnájába visszahelyeztetett.[52]

A kikölcsönzés tekintetében szinte alapos volt a páterek tiltakozása, mert a városház kápolnájának 1756-ban történt kánoni vizsgálat okmányához mellékelt leltárában[53] e kincsnek, a következő adatok fordúlnak elő: «33. Item ein detto Kölch sammt Paten so auf die Neustiffter Pfar gelichen» és «34. Item ein dergleichen Kölch und Paten so in die alhiesige Lazareth Capellen geliehen.»

Tudvalevőleg az újlaki plébánia-templomot és a sz. János kórházi kápolnát Budaváros építette és pedig előbbit a múlt század elején, utóbbit 1735-ben. Mindkettőnek felszereléséről is kellett gondoskodnia. E tekintetben pedig úgy

47 «Sacellum S. Crucis exiguæ plane molis cum unica supra portam versus plateam fenestrella». Az 1732. évi kánoni vizsgálatban. — Arcto, tenebricoso, uniusque fenestra instructo Sacello» Acta Jes. Bud. 17. cs. 76. sz., a függelékben 8. pont. — «Tenebricoso angustoque Prætoriæ Domus Sacello». Folyamodvány Mária Teréziához. U. o.

48 «In obtruso Civicæ Curiæ angulo, ne diutius putrescat et irreparabilia damna continuentur». Præjuditia Budensis Collegii S. J. 5. pont. Acta Jes. Bud. 17. cs. 76. sz.

49 Et multorum unionum deperditione. Az említett folyamodvány függelékének 6. pontja.

50 Generalis Protestatio, 1752. sept. 23-án kelt nádori felzettel. Acta Jesuit. Bud. 1. cs. 8. sz.

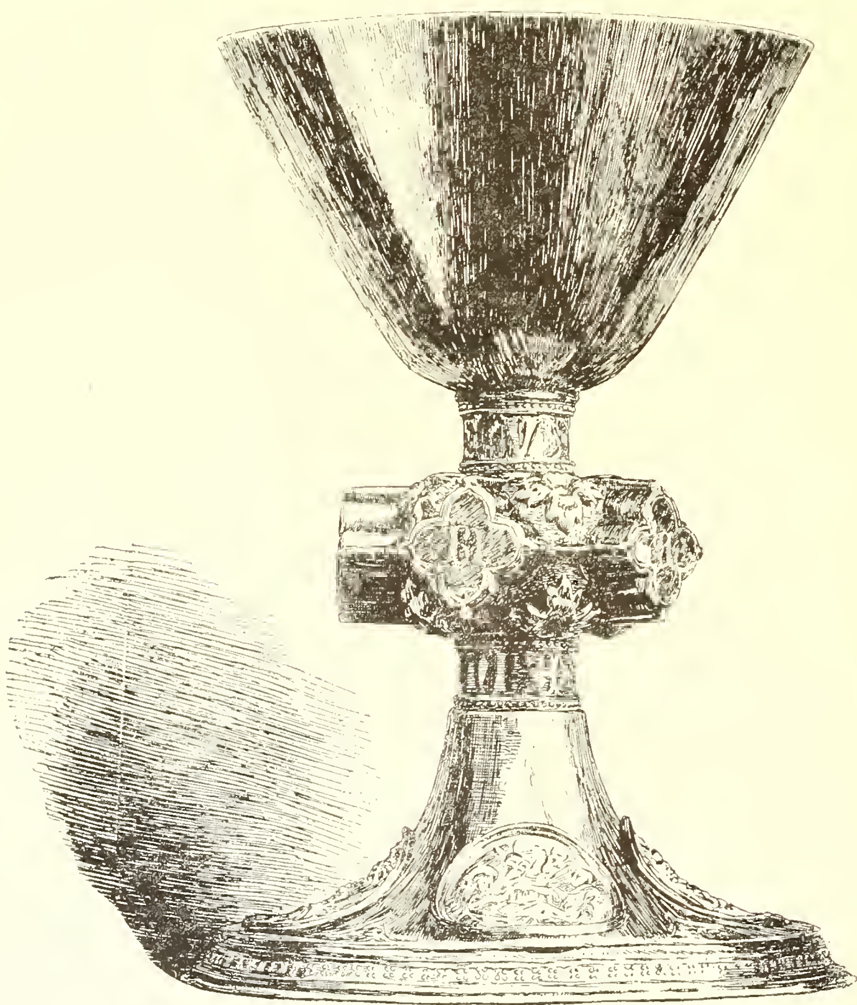
51 Acta Jesuit. Bud. 17. cs. 76. sz. fogalmazvány.

52 Diarium Collegii S. J. in Præsidio Budens. A hol az is mondatik, hogy a felségek a sz. kereszt ereklyéjét nagy buzgósággal megcsókolták.

53 Acta Jesuit. Bud. 12. cs. 33. sz. és ugyanaz a fővárosi levéltárban. Acta Sacelli S. Crucis etc., valamint Miller Historiogr. Eccl. Bud. 218. l., a hol ez áll: «Duo autem calices ex hocce thesauro pro usu dati sunt, et quidem unum ad Sacellum S. Joannis Nepomuceni ad Domum Pauperum, alter porro ad parochialem ecclesiam suburbii Neustift, *qui dum et quando ad redintegrationem sacri hujus thesauri repeti possunt*».

segített magán, hogy a legbecsesebb tárgyakat, a kelyheket a főtemplom kincséből kölcsön vette.

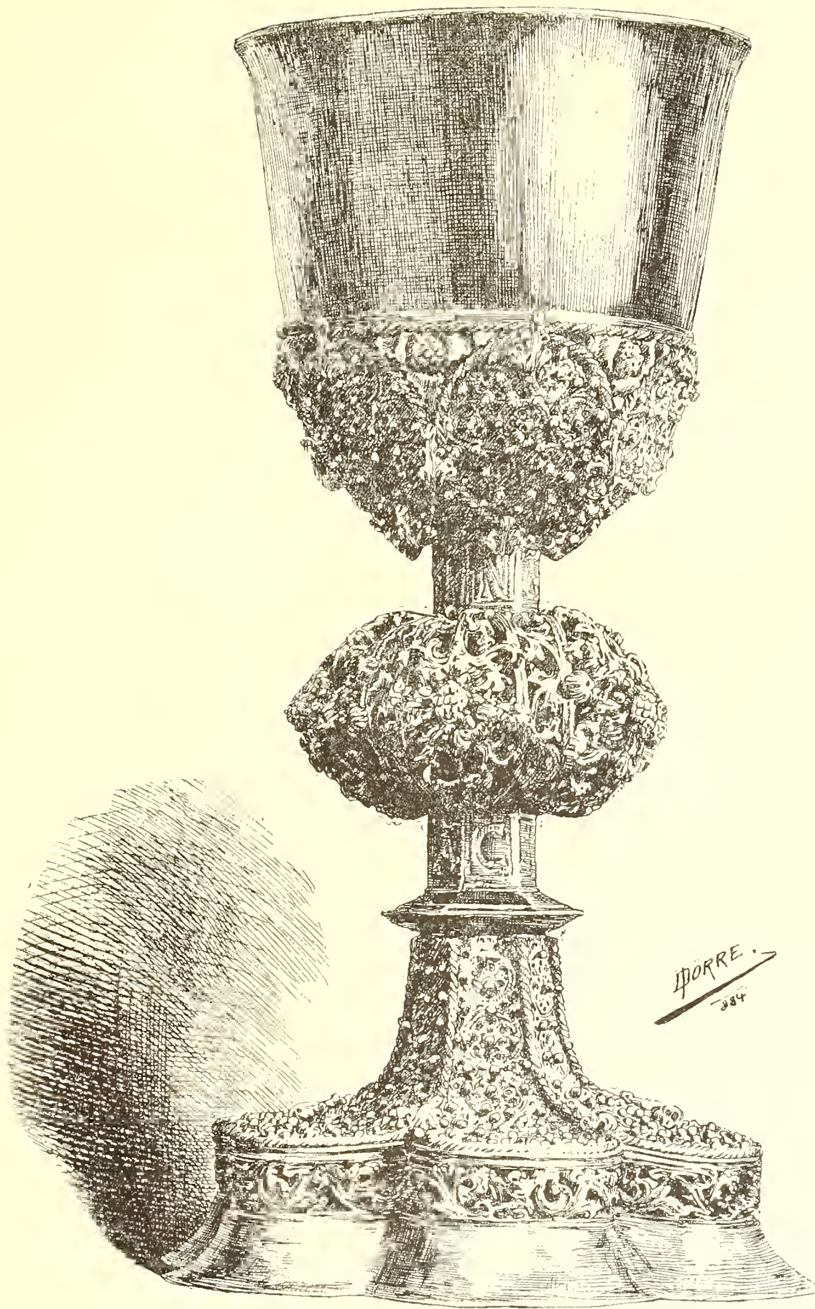
Az 1756. évi leltárnak fentidézett szavai reábírtak, hogy az újlaki plebános urat és a sz. János kórházi kápolna gondnokát felkeressem, magamnak biztos-

A budai sz. János kórházi kápolna kelyhe.

ságot szerzendő arról, valjon meg vannak-e még az oda kölcsönzött kelyhek? Legnagyobb örömömre *mindkettőt megtaláltam*, melynek ábráit van szerencsém mellékelve bemutatni.

A sz. János kórházi kápolna kelyhe aranyozott ezüst román stylben készült. Kuppája tölcséralakú, szára henger, gombján öt rutilus van, talpa kerek. A szár

A buda-ujlaki plébánia kelyhe.

felső részén «+ JESUS». A rutilusokon «+ M-A-RI-A». A szár alsó részén «+ JOHANNES» szavak[54] olvashatók. A minuskulák körül sötétkék zománcz van. A talpon levő négy medaillonban jobbról-balra sorozva következő jelenetek ábrázoltatnak. Krisztus születése, a keleti bölcsek imádása, Krisztus bemutatása és kereszt-halála. Az alakok feltünően gót idomúak. A kehely szerkezete még eredeti t. i. összetolható részekből áll. Magassága 0·184. m.

Az újlaki plebániának kelyhe aranyozott ezüst. A rajta levő sodronydiszitmény remek. A csésze alakú kuppának alsórészén sodronyokból 6 levél van alkotva, melyek felől félkörben végződnek, minden levél között eper-alak van, melynek levelei szalag alakúak. Az eprek és leveleik színezüstből vannak, úgyszinte ama négy felrakott akanthus-levél, mely a sodronydíszítményből készült leveleket környezi. A kehely szára hatszegű, melyen a nodus felett «DIVINA»-alatta pedig «GRATIA» szavak olvashatók. A nodus gyönyörű áttört mű, melyen a rotulusok helyett ismét eprek fordúlnak elő ezüst foglalatban. A talp hat félkörben alakúlt, melyek között ismétlődnek a felrakott akanthus-levelek. A talpnak párkányzata áttört mű, hasonlón a nodushoz. A talpon felette gazdag a sodronymű, mely csupa köröket képez, melyekben ismét apróbb körök vannak elhelyezve. A körök közepeiből és érintkezési pontjaikból gombostűfej alakú s nagyságú gombocskák emelkednek ki. Magassága 0·216 m.

Ezek után a kelyhek korát itélve, a sz. János-kórházi kápolna kelyhét a XIV. század elejére, míg az ujlakit a XV. század végére tehetjük.

Tekintetbe véve azt, miszerint a kincshöz tartozó kelyhek közül mindenesetre csak a legegyszerűbbek lettek kikölcsönözve, ezek pedig, mint látjuk igen nagy műbecsűek: meg lehetünk tehát győződve, hogy a többi nyolcz kehely még értékesebb vala, sajnos ezek többé nem léteznek, róluk még felületes leírást sem birunk. Eltüntek ők a többi kincscsel együtt, azért beszéljünk már most a kincsnek elenyésztéről.

VI.

Hetvenhárom évig feküdt már a kincs a városház kápolnáján, midőn 1785-ben, márczius 11-iki keltezettel II. József fejedelem irásbeli titkos jelentést kapott Krutten József helytartósági jubilált hivatalnoktól,[55] melyben tudomására hozatott, miszerint a budai városházon nagybecsű kincs *rejtve* őriztetik, mely valódi gyöngyökből és drágakövekből készített több rendbeli miseruhák, vecsernyés-köpenyegek, kelyhek és egy igen nagy aranykeresztből áll. A feladó jelentését azzal indokolta, miszerint nézete szerint az állam java kivánja, hogy nagy értékű kincsek halva ne heverjenek, hanem a közjóra fordittassanak, azért reménylé, hogy ezen följelentése ő felségének jóváhagyásával fog találkozni.[56]

54 A kelyheken gyakorta előforduló «Jesus, Maria és Johannes» nevek mély értelemmel bírnak, mert jelentik, hogy a kehelyben ugyanazon áldozat mutattatik be, melyet az Üdvözítő a kereszten bemutatott, midőn az alatt anyja sz. Mária és kedvencz tanítványa, sz. János evangelista állottak, a kiket ez okból a képzőművészetek gyakorta együtt szoktak ábrázolni a kereszt alatt.

55 Jubilirter Cancellist von der Hochlöbl. k. hung. Statthalterei.

56 A volt m. k. udvari kanczellária levéltárában 3042. sz. az 1785. évhez.

Erre ugyanazon év és hó 17-én ő felsége a m. k. helytartótanácsnak azon utasitást adta, miszerint Buda tanácsánál történjenek a kincsek körül bővebb tudakozások.[57] A helytartóság ezen megbizásnak april 5-én kelt, a várostanácshoz történt átirata[58] által eleget tett, de egyszersmind ugyanazon keltezet alatt gremiumából Zábráczky József végliai vál. püspököt és egri kanonokot, a kincsek körül bővebb tudomás szerzésére kiküldte, ki april 8-án a budai városházkápolnát fölkereste, a kincsek leltárát fölvette és azok történetét a tanácstól kikérte,[59] melyhez a tanács ápril hó 10-én kelt kérelmét is hozzácsatolta.[60] Ezen kérelemben a tanács mentegetődzve kiemeli, hogy ő a kincset soha sem tartotta titkon, hanem 1764-ben Mária Terézia és Ferencz fejedelmeknek, József római király, Lipót főherczeg, Mária Anna és Krisztina főherczegasszonyoknak; 1782-ben Garampi bibornok és pápai követnek megmutatta, sőt bármely előkelőbb vendégnek készséggel engedte megszemlélni, a kincsnek némely darabját, úgymint a sz. kereszt és alamizsnás sz. János ereklyéit nyilvános tiszteletűl kitétette és így titkos dolgot sohasem űzött e kincscsel.

Tévedett azonban a bölcs tanács, midőn azt állítja, hogy a magas vendégek 1764-ben látták azt. Nem ekkor, hanem mint kimutattuk, 1751-ben látta azt a felséges uralkodó pár, de ekkor II. József nem volt jelen, ki e kincsről hogy mitsem tudott, a helytartósághoz küldött leiratából is bizonyos, ő, kinek emlékező tehetsége kitünő volt, bizonyára felemlíti ekkor saját tapasztalatait, melyekre mindig nagy súlyt fektet, s nem tanusitja, hogy ő e kincsről éppen semmi tudomással sem bír. Mindebből látszik, hogy a budai tanács megijedve lévén, nagyonis ide-oda kapkodott. Leginkább az okozhatta ezen ijedést, miszerint a kincs mindannak daczára, hogy a jezsuiták már 1773 óta nem bírják a főtemplomot, ennek, mint tulajdonosának át nem adatott és önkényesen letartóztattatott. Hogy a jezsuitáknak nem adta ki a város tanácsa, azt még meg lehetne érteni, ha I. Lipótnak 1700-ban kiállított okmányára gondolunk, mely e kincset a collegium alapitványába bekebelezi, s így inkább a collegiumnak, mint templomnak tulajdonává teszi, de ekkor sem volt okuk aggódni, mert a rend a kincset bizonyosan «ad majorem Dei gloriam» használta volna. Azonban a jezsuiták cassálása után, a város tanácsa, mint kegyúr által választott plébánosok kezébe azt ki nem adni, ehhez a szűkkeblűség non plus ultrája kellett.

Lássuk tovább a folyamodványt. A továbbiakban azt mondja, hogy már 1782-ben, midőn Buda plébániái, legfelsőbb rendeletre szabályoztattak, a primás elé azon kérelemmel fordúlt, miszerint ezen kincs, a vagyontalan főtemplom javára, a melynek a nélkül is tulajdonát képezi, eladassék, úgy, hogy az érte bevett összeg tőkésitve, a templom jövedelmi alapját képezze.

A helytartóság ápril 22-én tartott üléséből a város e kérelmét pártolólag terjesztette fel Ő Felségének, mit az udvari kanczellária 658. számú jegyzőköny-

57 U. o. a fejedelemnek sajátkezű aláírásával

58 A helytartósági 8568. sz. alatt; u. o. 7702. sz. az 1785. évhez

59 U. o. a 3042. sz. az 1785. — U. o. 7702. sz. az 1785. évhez.

60 Legbővebben: Diarium Residentiæ S. J. Budæ in Aquatica — Hist. Colleg. S. J. Budæ in Præsidio és ugyanazon Collegiumnak Diariuma, kéziratok.

vével szinte ajánlott, melyre Ő Felsége következő sajátkezűleg irott határozatot adta: «Bey dem Separat Protocoll No. 658 bewillige Ich den angerathenen Verkauf dieser Kirchen-Preciosen und derem Verwendung für die Dotirung der Ofner Pfarrkirche in der Festung. Joseph m. p. Wien 10. Julius 1785.[61] A tanács ezen legfelsőbb határozatról a helytartóságnak aug. 8-án kelt leirata[62] által tudósittatott. Erre a kincset nov. 4-én Kojanitz János István és Ferencz Manó pesti aranyműves testvérek valamint Reth János Mátyás ötvös által megbecsültette, midőn annak értéke 9045 frt 10 krra tétetett.[63]

Az árverésnek helye maga a városháznak tanácsterme, napja pedig ugyanazon évi november 15- és 16-ika volt. Hogy az árverésről magának a helytartóság a leghitelesebb tudomást szerezhesse és azt ellenőriztesse, gremiumából Ráth Ágostont, mint biztost, november 15-én kelt rendelete által küldte ki.[64]

Reménylem nem lesz érdek nélkül, ha az árverésnek lefolyását az «Instrumentum licitationis»-ból, a németből leforditva itt közlöm.

1. Miseruha vörös selyemből, az üdvözítőnek, valamint sz. Péter, Pál és Fülöp apostolok alakjaival. J. N. R. J. betűkkel. A vevő Hauptmann Bécsből. Becsérték 4 frt. Vételár 8 frt. (Leltári szám 21.)

2. Miseruha vörös selyemszövetből a mennybemenő Üdvözítőnek és az apostoloknak drágakövekkel megrakott alakjaival, ezen felirattal: «Viri Galilei, quid hic statis» stb. Vevő Hauptmann. Becsérték 120 frt. Vételár 240 frt. (Leltári szám 17.)

3. Miseruha vörös (meggyszin) bársonyból drágakövekkel kirakott kereszttel és a bold. Szűznek alakjával. Vevő ugyanaz. Becsérték 220 frt. Vételár 310 frt 18 kr. (Leltári szám 13.)

4. Miseruha vörös atlaszból drágakövekkel egészen megrakott kereszttel, 1524. évből Vevő Rubitsch Bécsből. Becsérték 600 frt. Vételár 702 frt. (Leltári szám 12.)

5. Miseruha fehér damaszból, a bold. Szűznek alakjával, mely gazdag drágakövekben, mellén arany láncz drágakövekkel. Megvette Ábrahám Ó-Budáról, becsérték 1000 frt. Vételár 1060 frt. (Leltári szám 14.)

6. Miseruha aranyban gazdag vörösbársonyból, drágakövekkel megrakott kereszttel. Megvette Mertzi Bécsből. Becsérték 250 frt. Vételár 380 frt. (Leltári szám 19.)

7. Miseruha vörös bársonyból, drágakövekkel megrakott kereszttel, szent András apostol keresztelésével, sz. István vértanu megkövezésével. Megvette Mayerné Bécsből. Becsérték 720 frt. Vételár 900 frt. (Leltári szám 20.)

8. Miseruha aranynyal átszőtt vörös bársonyból, a bold. Szűz alakjával, mellén zafirkővel, feje felett aranyozott ezüst, drágakövekkel megrakott koronával, 1487. évszámmal. Megvette Hradakowszki. Beesérték 900 frt. Vételár 900 frt. 30 kr. (Leltári szám 9.)

61 A volt udv. kanczellária levéltárában 8675 ad anno 785 sub 729.

62 A volt helytartóság levéltárában, 20,875. In margine 234 ad anno 785.

63 U. o. a 38,610. sz. az 1785. évhez In margine 234.

64 U. o. a 35,969. sz. az 1785. évhez. In margine 234

9. Miseruha zöld bársonyból, drágakövekkel megrakott kereszttel, melynek közepében a bold. istenanyja aranyból himzett alakjával. Felette angyalok által tartott korona. A négy egyházatyának drágakövekkel megrakott alakjával és más 15 drágakővel. Vevő Mózes. Becsérték 1300 frt. Vételár 1371 frt. (Leltári szám 18.)

10. Miseruha egészen drágakövekből készítve, a feltámadás képével, és drágakövekkel megrakott, gót felirattal az 1450. évből, a pluvial szegély drágakövekkel megrakva. Vevő Mertzi. Becsérték 3000 frt. Vételár 3002 frt. (Leltári szám 7.)

11. Két dalmatika fehér damaszból, aranyozott ezüst bojtokkal, a bold. Szűznek drágakövekkel kirakott alakjával. Vevő Hauptmann Bécsből. Becsérték 180 frt. Vételár 264 frt. (Leltári szám 6.)

12. Két dalmatika vörös atlaszból, aranyozott ezüst bojtokkal, sz. János evangelistának drágakövekkel megrakott alakjával. Vevő Hauptmann Károly. Becsérték 200 frt. Vételár 500 frt. (Leltári szám 11.)

13. Két dolma zöld bársonyból, aranynyal hímezve és drágakövekkel megrakva. Vevő Mertzi. Becsérték 300 frt. Vételár 330 frt. (Leltári szám 8.)

14. Kilencz vállkendő drágakövekkel megrakva. Vevő Hauptmann József. Becsérték 220 frt. Vételár 221 frt. (Leltári szám 2. és 3.)

15. Négy egyszerű vállkendő. Vevő Szkoda. Becsérték 1 frt. (Leltári szám 1.)

16. Négy különféle stóla. Megvette ugyanaz. Becsérték 2 frt. Vételár az előbbivel együtt 12 frt 6 kr. (Leltári szám 5.)

17. Püspöksüveg drágakövekkel kirakva. Megvette Mayerné. Becsérték 80 frt. Vételár 180 frt. (Leltári szám 29.)

18. Particula (pax) aranyozott ezüstből sz. Dorottyának alakjával. Vevő Hauptmann Károly. Becsérték 19 frt. 30 kr. Vételár 25 frt. (Leltári szám 30.)

19. Nyolcz aranyozott ezüst kehely, ép annyi tányérral. Ezek között egy az 1458., egy másik nagyobb az 1492. évből. Megvette ugyanaz. Becsértékük :

1-ső	kehely	tányérával	a levonandók	után	51 lat,	à	1 frt	—	kr.	51.—	kr.
2.	«	«	«	«	19½«		1 «	9	«	22·25	
3.	«	«	«	«	30½«		1 «	15	«	38.7½	
4.	«	«	«	«	28 «		1 «	15	«	35.—	
5.	«	«	«	«	24 «		1 «	12	«	28·48	
6.	«	«	«	«	28 «		1 «	9	«	32.12	
7.	«	«	«	«	29 «		1 «	9	«	33.21	
8.	«	tányér nélkül[65]	«	«	12½«		1 «	9	«	14.22½	
							Összesen			255.16	kr.

Eladattak együtt 300 frtért. (Leltári szám 31.)

65 A tányér utóbb megkerült, mert az eladásnál 8 tányér fordul elő, ép annyi, mint kehely

20. Három rózsafüzér vörös korallból, aranyozott ezüst gombokkal, szét szakadt állapotban. Vevő ugyanaz. Becsérték 8 frt 40. Vételár 13 frt. 30. (Leltári szám 33. és 34.)

21. Ezüst szelencze, melyben az utolsó kenethez szükséges olaj tartatik. Vevő ugyanaz. Becsérték 16 lat után à 1 frt 15 kr. = 20 frt. Vételár 20 frt.

Az összes bevétel 10,747 frt 24 krt tett.

Nem kell azon csodálkoznunk, hogy százezrekre becsült kincs, ily, valóban csekély árért adatott el, mert az árverés a legrosszabb időben történt, midőn a feloszlatott szerzetek templomainak készletei halmazonként voltak az államraktárakban letéve. Budán a kamara épületében létezett az egyházi készletek raktára, melyből hogy a plébánosok vásárlásaikat eszközöljék, a helytartóság körlevelei által felhívattak.[66] Értékesebb egyházi tárgyakra hazánkban gyéren akadt vevő, azért olyanok Bécsbe küldettek fel, a hol az állami zálogház helyiségeiben történt elárverezésök, mert oda kültartományokból is érkeztek vevők.

A főtemplom kincseért bevett összeget a várostanácsa egy ideig magánál tartotta, sőt az árverés lefolyásáról egyelőre jelentést sem tett ; — holott Ráth Ágoston a bureaucratia akkori pontosságával, még az árverés napján számot adott kiküldetése felől, — azért a tanács a helytartóság által u. a. évi november 29-én felszólíttatott, miszerint a bevett pénzt a kamarai hitelalapnál minden késedelem nélkül a főtemplom javára tegye le.[67] Ezen meghagyás ellen a tanács deczember 7-én azt kérelmezte,[68] miszerint engedtessék meg neki, hogy az ösz-

66 II. József császár alatt 1782-től kezdve a szerzetes rendek folyton cassáltattak, az elsők voltak a contemplativ életet követő Camaldulensiek és Clarissák, a kiknek egyházi készleteik 1784 május 3. és következő napjain kerültek a dobra Pozsonyban. Sűrűn követték ezt az egyházi tárgyak árverései Budán és más helyeken. — Hogy minő gazdálkodással, lelkiismeretlenséggel kezeltettek az egyházi készletek raktárai, arról meggyőződhetünk II. Józsefnek sajátkezű leveléből, melyet felette érdekes volta miatt, itt közlünk : «Kedves báró Kresel! Multkor magam valék szemtanúja ama megengedhetetlen hanyagságnak, melylyel az itteni raktárban az egyházi paramentumok kezeltetnek, a kiütött tűz alkalmával azoknak nagy része vagy elégett vagy az oltásnál rongáltatott meg. Különben is az egésznek oly kinézése van, mintha ezen raktárakat azért kivánnák perpetuálni, hogy az ott alkalmazott biztosok és többi személyzet magát még huzamosban a fundusnak költségén hizlalhassák

Azért ezennel megmásíthatatlan irányul adom önnek, miszerint mindazon tartományokban, melyekben a plebániák szabályozási ügye már befejeztetett, az ott létező egyházi paramentumok raktárai a következő módozat szerint szüntessenek be és ürítessenek ki.

Mindazon tárgyak, melyek a plebániák és lokalis káplánságokon használhatók, minden további körülmény nélkül, az ordinariusoknak, aránylag megyéjük terjedelméhez, az esperességek által történendő szétosztásra kiadandók. A mi az arany és ezüst értéktárgyakat illeti, azok mindenütt *beolvasztandók*, a mi pedig gyöngyökben és drágakövekben készletben van, azonnal árverés által eladandó.

A helybeli raktárban az utóbbi tűz által károsult tárgyak, melyek ezentúl a templomi használatra már nem alkalmasak, haladék nélkül zsibárusoknak eladandók ; szóval, az egészben azon kell lenni, miszerint ezen Depositoriumok, valamint itt, úgy a vidéken is, jövő év febr 1-éig minden bizonynyal kiüríttessenek. Önnek haladéktalanul arról kell gondoskodnia, miszerint az illető tartományi hatóságok ennek teljesítésére a kellő intézkedéseket megtegyék.

Bécs, 1786. deczember 17-én. *József* s. k.

A volt udvari kanczellária levéltárában másolatban 14.464 sz az 1786. évhez.

67 U. o. 35,969. sz. ad anno 785.

68 U. o. 38,610. sz. ad anno 785.

szeget 4-es kamat mellett megtarthassa, mert a város majorja körüli telken a városhoz méltó mulató-kertet óhajtana alakítani, a melyhez ép ily összegre volna szüksége. Válaszképen a helytartóságnak decz. 27-én kelt végzése által arról tudósíttatott, miszerint a már kimondott rendelettől semmiféle eltérés nem engedhető.[69]

Ezen összeg 1786-ban még más eladott tárgyak árával szaporítva 11,961 frt 31½ krra emelkedett és a kamara által kiadott kötelezvény mellett 2½ kamatra a főtemplom javára letétetett.[70]

Az eladott tárgyak lajstromában a sz. kereszt ereklyéje és tartója nem fordúl elő. Ez tehát nem adatott el, hanem róla nevezett és tiszteletére szentelt kápolnában tovább is őríztetett, midőn azonban 1786-ban aug. 22-én kelt legfelsőbb határozat következtében a kápolna bezáratott, egyszersmind határoztatott, hogy a sz. kereszt-ereklye a főtemplomba áthelyeztessék, a mi megtörtént.[71]

Ez az utolsó adat, melyet a sz. kereszt ereklyetartóról tudunk. Valjon 1786-ban történt s imént említett árusítás alkalmával adatott-e az el, a jezsuiták által a templomnak sok fáradsággal gyűjtött kincsével együtt, vagy a főtemplomnak az 1781-, 1783- és 1789-ben történt kirablásánál tünt-e el? nem tudom. De igen valószínű, hogy ezen műbecsü, régisége által is felette érdekes kincs örökre elveszett, és az olvasztó-kemenczében lelte sirját.

Némethy Lajos.

Csab-Rendeki ásatás. Az «Archæologiai Értesítő» 1882. évi II. köt. I. részében pár szóval említést tettem a Csab-Rendeken előforduló bronz tárgyakról, de még semmi bizonyost nem mondhattam a leletre vonatkozólag, most azonban miután a Sümegh felé nyuló «hegyelő» felforgattatását figyelemmel kisértem, az összes előfordúlt tárgyakat megszereztem, s azokat miután a szerint, a mint a sírokban találtattak, gyüjteményemben elrendeztem, bővebb leírást nyújthatok.

A sírok az út hosszában nyugatról keletre feküdtek, a felásott 12 sír közől négyben csontváz maradványai, nyolczban pedig, edényekben elhelyezett testrészek maradványai és hamu találtattak. Az első sír felásatásánál 80 cm. mélyen megleltem a csontváz maradványait, a koponya alsó részét és a lábszár részeit, mellette egy két élű vaskard volt elhelyezve (A t. 1. sz.), mely meggörbítve ugyan, de teljes épségben szép fentartással bír. Feltünik rajta a kard gerincze, mely azt két részre osztja, a sírban még két bronz tű, egyik korongos fejjel (A t. 2. sz.) csinos vonaldiszítéssel, a másik (A t. 3. sz.) hengeres fejjel, mindegyike átlyukasztva, és egy vas lándzsahegy (A t 4. sz.), melynek kétélű pengéje a rozsdától erősen meg van rongálva ; a fej mellett egy kis csinos pohár-alakú, fölfelé szélesülő cserép edényke volt szik-szak vonaldiszítéssel, nemkülönben egy meglehetős nagyságú tál, inkább tányér-alakra, graphitos készülettel.

A második sír, mely az ásatás díszét képezi, gazdagon el volt látva bronz ékszerekkel, a mennyiben összesen 13 darabot tartalmazott, melyek egy urnába

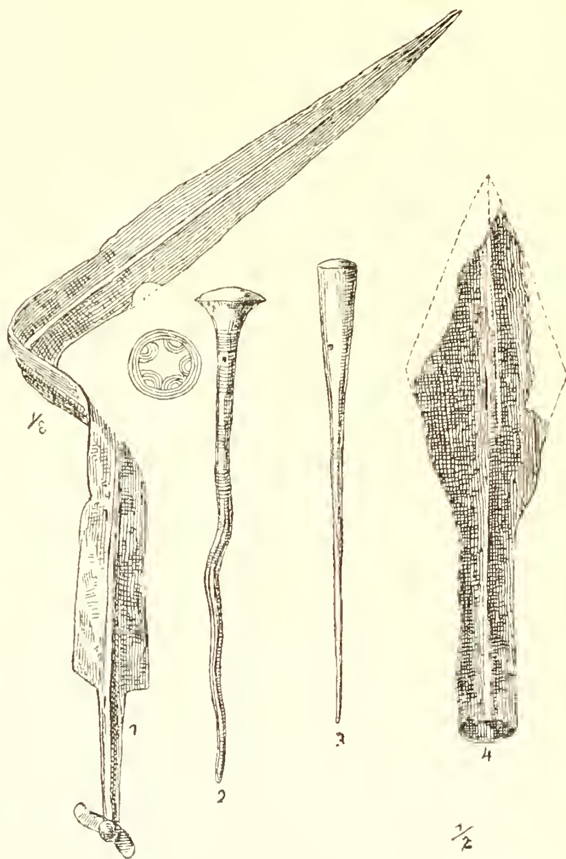
69 A volt m. k. helytartóság levéltárában 38,610/40,848 sz. in margine 234, az 1785. évhez

70 Az 1822-ik évi kánoni vizsgálat okmánya nyomán.

71 A volt udv. kanczellária levéltárában. 9206. sz. az 1786. évhez.

voltak elhelyezve. Miután az ékszerek közt fegyver nem találtatott, következtethető, hogy női sír lehetett. Az ékszerek a következők: 2 darab csinos vonaldiszitésű bronz tű (B t. 1—2. sz.), 2 darab karkötő kigyó-tekeredés alakjára (B t. 3—4. sz.), 2 darab bronz, sodrony-tekercscsel ékitett gyűrű (B 5—6. sz.), 4 darab csavar-alakra tekert bronz lemez különböző hosszuságban (B 7., 8., 9.

A.

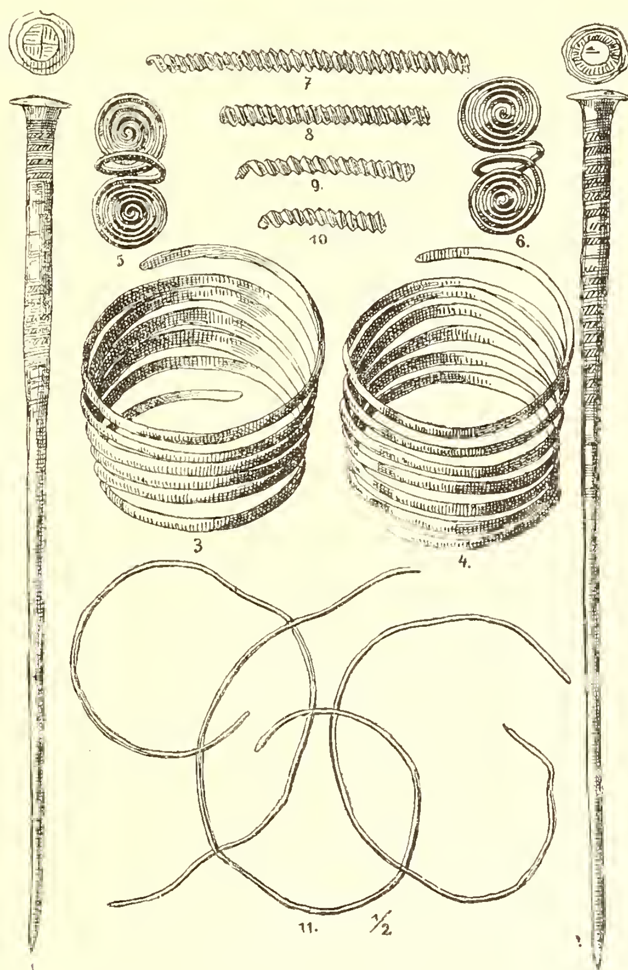

és 10. sz.) 3 darab különböző alakra hajtott bronz sodrony; a tárgyak érdekességét emeli azok ép fentartása és ritka szép zöld fénynyel biró patinája. Az urna, melyben a tárgyakon kivül kevés hamu és csontrészek voltak, csinos alakkal bir, magassága 22 cm., szélessége 18 cm.; fényes fekete graphitos agyagból készülve. Az urna kiséretében még egy nagyobb tál is találtatott; magassága 12 cm., szélessége 20 cm.

A harmadik sír két bronz tárgyat, egy bögrét és több edény-töredéket

tartalmazott. A csontváz részei mellett talált bronz lándzsahegy igen szép darab (C t. 3. sz.), szárnyas diszitéssel, mellette egy meggörbitett bronz lemez (C. t. 4. sz.) feküdt. A bögre csinos alakkal bir, kár, hogy nem ép, feltünnek rajta az arányosan elhelyezett dudorodások. Anyaga sötét barna agyag. Két füllel is el van látva.

B.

A negyedik sirban szintén egy kételű vaskard (C t. 1. sz.) egészen összehajtva és egy kételű vaskés fogantyuval (C t. 2. sz.) találtattak, mind a kettő egy urnába volt beszoritva. Az urna dudorodásán bütykök és apró körkörös diszitések láthatók.

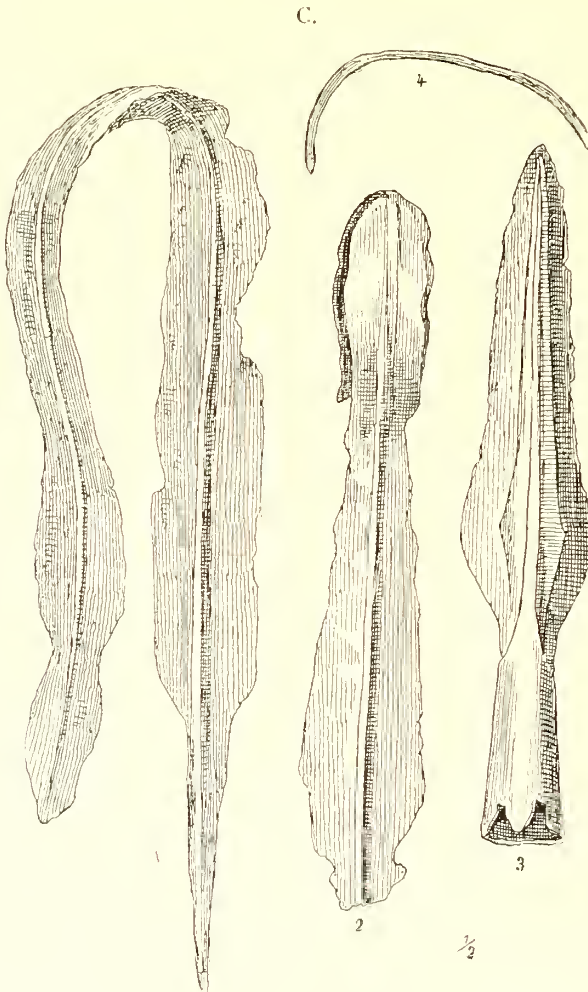
Az ötödik sirban edénytöredékeken kivül egyéb nem találtatott.

A hatodik sir, mely a többitől távolabb és fölebb feküdt, egy összetörött urnát, benne 4 darab tömör, csinos, vízszintes és függélyes vonaldiszitésű kar-

pereczet (D t. 1. sz.), egy gombos végű, finom kidolgozású bronz tűt (D t. 3. sz.), gombján vonaldiszítéssel; végül egy bronz rudacskát, mely szintén tű gyanánt szolgálhatott, tartalmazott. Az urna anyaga szürkés szinű agyag.

A hetedik sírban, egy érdekes bögre találtatott, mely annyival is érdekesebb az eddig talált edényeknél, mert ezen leletben az első edény, mely szabad kézzel és nem korongon készült, mit aránytalan alakja eléggé bizonyít.

C.

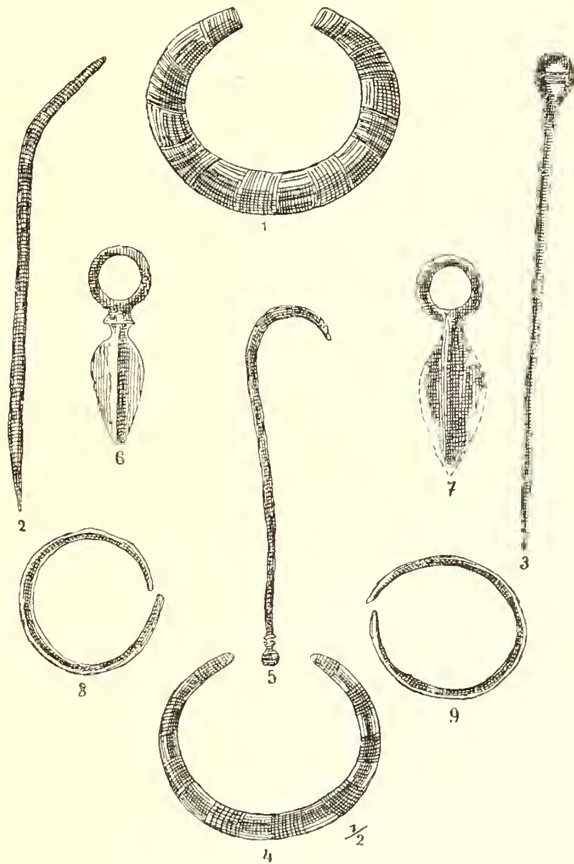
A nyolczadik sír edénytöredéken kivül egyebet nem tartalmazott.

A kilenczedik sír már érdekesebb volt: 6 bronz tárgyat tartalmazott. Ezek egy vékonyabb karperecz (D t. 4. sz.), azonos a hatodik sírban felásott négy tömör karpereczczel, egy vékony horog-alakra meghajtott bronz tű gombos véggel (D t. 5. sz.) Két darab bronz sodronykarika (D t. 8—9. sz.) és végül 2 darab bronz tárgy (D t. 6—7. sz.), melyek rendeltetéséről biztosan nem szólhatok, ha csak valamely nagyobb dísztárgy sallangjának nem tartanám.

Mind ezen tárgyak egy mericze alakú edényben voltak elhelyezve, melynek anyaga sötét barna agyag.

A tizedik számu sírban lelt bronz tárgyak avatatlan kezek közé kerültek. A munkások állítása szerint azonban néhány bronz karikából és kisebb bronz tárgyakból állottak. Azt hiszem, ezek is rövid idő mulva előkerülnek és akkor ezek leírását is közlendem.

D.

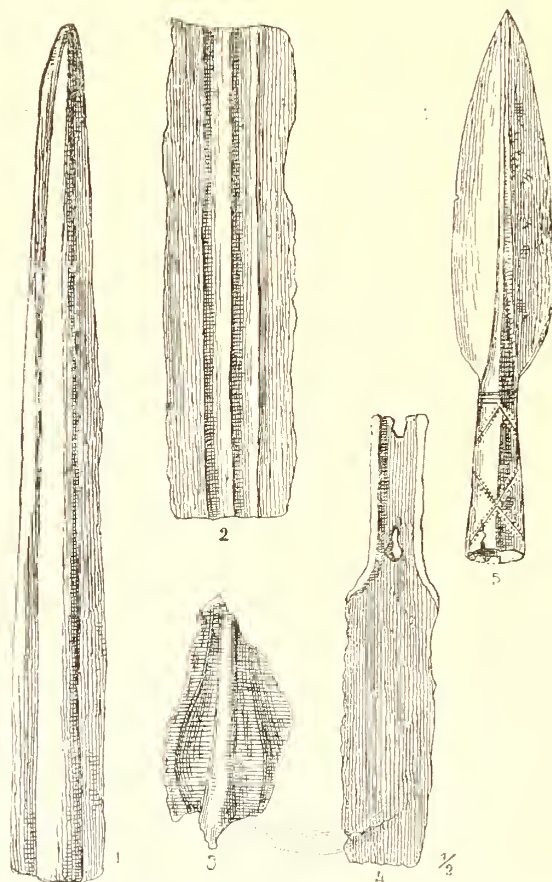
A tizenegyedik sírban fémtárgy nem találtatott, de annál több feltünő apró edényke, melyek közül némelyiknek szélessége alig két cm. volt.

A tizenkettedik sír szintén érdekes volt. A csontváz maradványainál egy keskeny bronz kard felső része (E t. 1. sz.), egy szélesebb kétélű bronz kardtöredék (E t. 2. sz.), szárnyas diszítésű lándzsa-töredék (E t. 3. sz.) egy szuróeszköz részlete, mely szögekkel nyélhez lehetett erősítve, mint azt a (E t. 4. sz.) rajz mutatja, végül egy igen díszes lándzsahegy (E t. 5. sz.), melynek azonban

nem zöld, hanem szürke patinája van, mi arra mutat, hogy a lándzsahegy fémjében az ón vagy ólom túlsúlylyal bir, fordultak elő.

Ezen 12 sírból kiásott tárgyak azon meghatározást adják a sírok eredetére nézve, hogy azok, a bronz és vas átmeneti korból vagy épen a korai vaskorból származtak. A sírokban talált edények nagy részén már a jellemző kidudorodások találtatnak, melyek azoknak hazánkban való készíttetését mutatják.

E.

12 sír közől 4-ben közönségesen eltemetett hulla maradványai, 8-ban elégetett hamvak fordultak elő; tehát jóformán még ezen temetkezési hely is *urna*-temetőnek nevezhető. A rossz idő beálltával kénytelenek voltunk a munkát abban hagyni, azonban szép reményeket kötök a tavaszszal folytatandó ásatáshoz.

Dorner Kálmán.

Kádar del[t] _ Sanier lith

Imp Lemercier & Cie Paris

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ

AZ 1883-IK ÉS 1884-IK ÉVFOLYAMOKHOZ.

A

B

Gy

H

I

J

K

L

M

N

O

Ö

P

Q

R

S

Sz

T

U

V

AZ ORSZ. RÉG. ÉS EMB. TÁRS. HIRDETMÉNYEI.

A társulat pénztárába befolyt 1884. márczius hó 10-től — október 17-éig:

a) alapitványi kamatok: hg. Montenuovo Alfred és b. Nyáry Jenő 1883-ra — b. Mednyánszky Dénes 1884-re 5—5 frt.

b) évdíjak 1879-re: b. Barkóczy Sándor, Nagy Gyula és Rudnay Béla 5—5 frt. — 1880-ra: b. Barkóczy Sándor, Rudnay Béla és id. Szent-Iványi József 5—5 frt. — 1881-re: b. Barkóczy Sándor, Boncz Ödön, Rudnay Béla, Schiller Antal, id. Szent-Iványi József és Wosinsky Mór 5—5 frt. — 1882-re: Boleszny Antal, Boncz Ödön, ifj. Horváth Antal, Lemberger Miksa, Nagy Imre, Schiller Antal, id. Szent-Iványi József, Tárnok Márton, Várszély János 5—5 frt. — 1883-ra az aradi főreáliskola, Barcza Sándor, b. Barkóczy Sándor, dr. Berkovics Zigmond, dr. Brach Ferencz, Bertalanffy Gyula, Boncz Ödön, Cséplő Péter, Cserhalmy József, Dankó József, Dókus Gyula, Egger Dávid, b. Fechtig Imre, Fekete Fidél, György Aladár, hajduszoboszlói olvasó kör, dr. Hajnik Imre, Havas Sándor, ifj. Horváth Antal, Inkey László, H. Kiss Kálmán, Kovách Albert, Könyöky József, Krecskay Antal, Kubinyi Ferencz, ifj. Kubinyi Miklós, Lenberger Miksa, dr. Lipp Vilmos, Lomnéczy Endre, Madarász Viktor, Magasházy Károly, a miskolczi ref. lyceumi könyvtár, Molnár Ferencz, Nagy Imre, Nátafalusi Kornél, Niertit Vilmos, dr. Pauler Gyula, Petykó Elek, Pilaszanovics Antal, Rostaházy Sándor, Rudnay Béla, Schiller Antal, Serák Károly, Sőtér Ágoston, Stépán Gábor, Szemenyey Mihály, Szmrecsányi Pál, Tariczky Endre, Téglás Gábor, tiszafüredi régészeti egylet, Tokaji Nagy Lajos, Varasdy Lajos, Várszély János, Veisz Zsigmond, Villányi Szaniszló, Vlasics Nándor, Vodička Lajos, dr. Wekerle Sándor, Wozinsky Mór, Zaárky József, 5—5 frt. 1884-re: b. Barkóczy Sándor, Beliczay Jónás, Conlegner Károly, Dankó József, Darnay Károly, dr. Despinits Péter, dr. Hajnik Imre, Havas Sándor, Heksch Sándor, ifj. Horváth Antal, Istvánffy Ede, Kálóczy Lajos, dr. Kelemen László, Kovács Ferencz, Kubinyi Ferencz, ifj. Kubinyi Miklós, Kuliffay Adolf, gr. Kún Géza, Kunváry Fülöp, Ledniczky Ipoly, Ludaics Miksa, Pilaszanovics Antal, Serák Károly, Szilágyi Sándor, Végh Adorján, Wosinsky Mór és Zaáry József 5—5 frt.

Az Országos Régészeti és Embertani Társulat pénztári állása 1884 február hóban.

Bevétel.		*Kiadás.*	
Pénztármaradvány január hóról	1572.29	Igazgatási költségek	40.21
Évdíjak	65.—	Készpénz	1626.58
Értékpapirok kamatjai	29.50		
Összesen	1666.79	Összesen	1666.79

Vagyon.

Értékpapirok	6300.—
Készpénz	1626.58
Összesen	7926.58

Budapest, 1884 február hó 29-én. *Czanyuga József, pénztárnok.*

Az Országos Régészeti és Embertani Társulat pénztári állása 1884 márczius hóban.

Bevétel.		*Kiadás.*	
Pénztármaradvány február hóról	1626.58	Igazgatási költségek	69.66
Évdíjak	60.—	Expediálási költségek	8.—
Rendkivüli bevétel	1.18	Készpénz	1610.10
Összesen	1687.76	Összesen	1687.76

Vagyon.

Értékpapirok	6500.—
Készpénz	1610.10
Összesen	8110.10

Budapest, 1884 márczius hó 31-én. *Czanyuga József, pénztárnok.*

Az Országos Régészeti és Embertani Társulat pénztári állása 1884 ápril hó 1-étől szeptember hó végéig.

Bevétel.		*Kiadás.*	
Pénztármaradvány márczius hóról	1610.10	Igazgatási költségek --- --- ---	248.91
Értékpapirok kamatjai --- ---	166.55	Póstabérek--- --- --- --- --- ---	13.77
Alapítványi kamatok --- --- ---	5.—	Archæologiai Értesitő és ennek szétküldése --- --- --- ---	1449.92
A tagok évdíjai --- --- --- ---	475.—	Kiadás	1712.60
Takarékpénztári kamatok --- ---	43.40	Készpénz	587.45
Bevétel	2300.05		2300.05

Vagyon.

Értekpapirok --- --- --- ---	6500.—
Készpénz --- --- --- --- ---	587.45
Összesen	7087.45

Budapest, 1884 október 31-én. *Czanyuga József, pénztárnok.*

Tagdij: Kérjük azon tisztelt tagtársainkat, kik tagdijaikkal különösen az előző évekből még hátralékban vannak, hogy tagsági hátralékait (évi 5 frt) a társulati pénztárnoknak (Czanyuga József Budapest, N. Museum) mielőbb beküldeni sziveskedjenek, mert társulatunknak jelentékeny kára van, ha befizeteseikkel késnek. — A folyó évi költségvetésbe különben is fel lévén véve ezen hátralékok összege, arra kérjük t. tagtársainkat, sziveskedjenek ezen kötelezettségeiknek eleget tenni, annyival is inkább, mert ellenkező esetben, társulatunk anyagi érdekeinek megóvása érdekében kénytelenek leszünk hivatalos uton bekérni a hátralékos összeget. A befizetés legczélszerübben póstautalvány utján eszközöltető. A befolyt tagdijakat a társ. pénztárnok a folyóirat boritékán hivatalosan nyugtázta.

Lakhelyváltoztatás: Kérem tagtársainkat, hogy saját érdekükben pontosan tudassák a segédtitkárral (Dr. Tergina Gyula, Budapest, N. Muzeum) lakhelyüket és az időközben bekövetkezett lakásváltoztatásokat.

Figyelmeztetés és Kérelem: Kérem társulatunk tagjait, hogy a magok körében társulatunknak pártfogókat nyerni sziveskedjenek. — Az ujonan belépő tagokat e folyóirat boritékán szoktuk megválasztásukról értesiteni s a társulat folyóiratát, az Arch. Ertesitőt czimökre azonnal megküldjük.

Társulatunk alapszabályai 6. §-a szerint alapitó tag lehet mindenki, a ki az «Orsz. Rég. és Embertani Társ.» céljainak megvalósitására legalább 100 (száz) o. é. forintot készpénzben vagy teljes biztositékot nyujtó 5%-os megfelelő értékü papirban adományoz. *b)* Évdijas taggá választhatik egy tag ajánlatára, minden a régés et és embertan iránt érdeklődő, ki kötelezi magát, hogy három éven át a társulat pénztárába 5 o. é. frtot fizet. A társulati év mindenkor januariusban kezdődik. Tagsági bejelentések a társ. titkárhoz (N. Muzeum), pénzküldemények *Czanyuga József* társ. pénztárnokhoz (N. Muzeum) küldendők. Társulatunk tagjainak a tagdij fejében az *Archæologiai Értesitö* jár, szakfolyóirat képes táblákkal és a szöveg közé iktatott számos illustrátióval. Reclamátiók a titkárhoz intézendők.

Kérelem: Kérjük tagtársainkat, hogy előforduló leletekről és egyéb régészeti mozzanatokról a társulati titkárt vagy a m. n. muzeum érem- és régiség-osztályát lehetőleg gyorsan értesiteni sziveskedjenek.

Értesités a Pulszky F. jubileum ügyében: Az Országos Régészeti és Embertani Társulat nagyérdemü elnökének, Pulszky Ferencznek 50 éves irói jubileuma alkalmából folyó évi deczember havában ünnepélyt rendez. Az ünnepély fénypontját a társulat részéről kiállitott «Pulszky-Album» (3 frt) és emlékérem (2 frt) átadása fogja képezni. Az erre szóló felhivást folyó évi augusztus havában küldtük el. Miután a beküldés határnapja lejárt, tisztelettel kérjük a felhivást az aláirott pénzösszeggel együtt Czanyuga József társulati pénztárnok úrhoz (Budapest, N. Muzeum) póstafordultával beküldeni.

Budapest, 1884 október 1-én.

Br. Nyáry Jenó, elnök.

Torma Károly, *Henszlman Imre*, *Havas Sándor*, *P. Szatmáry Károly*
a bizottság tagjai.

HIVATALOS KÖZLEMÉNYEK.

A MŰEMLÉKEK ORSZÁGOS BIZOTTSÁGA 1884 MÁRCZIUS HÓ 18-ÁN TARTOTT RENDES ÜLÉSÉNEK

JEGYZŐKÖNYVE.

Jelen voltak: Pulszky Ferencz helyettes elnöksége alatt Forster Gyula, Geduly Ferencz, Henszlmann Imre, gr. Khuen Antal, Thaly Kálmán, Torma Károly és Zsigmondy Gusztáv.

1. Olvastatott a mult évi deczember hó 18-án tartott rendkivüli ülésnek jegyzőkönyve. Észrevétel nem történt.

2. Vallás és közokt. m. k. Minister a vajdahunyadi ferencziek katholikus templomának műbecse iránt véleményes jelentés felterjesztését rendeli. E kérvényben könyöradomány gyüjtésére való engedélyért folyamodnak a szerzetesek. A templom emlékszerű jelleggel nem birván, a könyöradományra nézve, a mely rendeltetése körébe nem tartozik, a bizottságnak semmi észrevétele.

3. Vallás és közokt. m. k. Minister Richling Ferencznek a m. t. akadémia kapusának 1883-ik évben teljesitett szolgálataiért 20 frtot utalványoz. Tudomásul vétetik.

4. Teutsch György superintendens, mint a «Verein für siebenbürgische Landeskunde» elnöke az erdélyi egyházi műemlékek fényképeinek harmadik szállitmányát megküldi. Köszönő levél irandó, a küldemény a bizottság levéltárában őrzendő.

5. Könyöky József k. tag a fraknói, lakompaki, németkeresztúri, lándzséri dörfli, lékai, kőszegi, borostyánkői, szalónaki, rohonczi és monyorókeréki vár-, valamint nagymártoni merczi, kaboldi, szalónaki óvári és monyorókeréki templomok rovatos leirását és rajzait (12 db.) megküldi. A rajzok felküldendők és a nm. Minister megkérendő, hogy ezen alapos munkát 600 frttal dijazni kegyeskedjék, valamint megengedje, hogy Könyöky ez idén a magyar várak felvételét folytassa.

6. Medgyaszay Lajos pankotai lakos az általa Pankotán eszközölt ásatásokat egy szakértő régész által megvizsgáltatni kéri. E czélra gr. Khuen Antal másodépitész küldetik ki.

7. Vallás és közokt. m. k. Minister a bizottságot értesiti, miszerint Myskovszky Viktor kültagnak a kassai székesegyház 3 kapuzatáról készitett aquarelljeiért 400 frtot utalványozott. Tudomásul szolgál, Myskovszky erről értesittetett-

8. Vallás és közokt. m. k. Minister a pominóczi templom restaurálására 388 frt 33 kr. utalványoz. Tudomásul szolgál, miután Könyöky József kültag, ki a restauratió vezetésével van megbízva, erről értesíttetett.

9. Könyöky József kültag az általa készített bicsei vár rajzait az Arch. Értesitő szerkesztőjétől a bizottság rajztára számára átvenni kéri. Előadó megjegyzi, hogy a bicsei vár leirása és rajzai legközelebb az Arch. Értesitőben meg fognak jelenni, s ezután a leirások és rajzok a bizottság levéltára számára visszakérendők.

10. Gr. Khuen Antal másodépitész Storno Ferencz kültagnak a körmöczi vártemplom restauratiójára vonatkozó tervéről szóló helyeslő jelentését beterjeszti. Tudomásul szolgál.

11. Geduly Ferencz titkár jelenti, hogy a pominóczi templom restaurálásának felügyeletével megbizott Könyöky Józsefnek, a mondott templom helyreállitására vonatkozó rajzok és iratokat használat végett átküldte. Tudomásul szolgál.

12. Myskovszky Viktor k. t. a sárospataki vár donjonjának, valamint a sárospataki és terebesi plébánia-templomoknak rovatos leirását és rajzait (40 db.) megküldi. Gróf Khuen másodépitész inditványára a nm. Minister megkérendő, hogy e munkát 400 frttal díjazni kegyeskedjék. Torma Károly inditványa, mely szerint a munka a Rákócziak korába tartozó más emlékekkel is pótoltassék, a nm. Minister elfogadásától van feltételezve.

13. Heksch Sándor szerkesztő a pozsonyi várcsház termének boltozatát és vasajtóját, valamint a szekrényajtót a bizottság levéltárában levő rajzai után lemásoltatni óhajtja és erre engedélyt kér. Előadó értesíteni fogja, hogy a bizottság a kért engedélyt megadja, mely szerint a photographiai másolat e terve felvigyázat mellett megtörténhetik.

14. Gr. Khuen Antal másodépitész a nagyszebeni Orsolya rendű apáczák temploma helyreállítása ügyében tett kiküldetéséről szóló jelentését és 37 frt 6 krról készített számláját beterjeszti. E jelentés értelmében a nevezett templomot nem sorozhatni a műemlékek osztályába; a particulare felterjesztendő.

15. Gr. Khuen Antal az óbudai amphitheatrumra vonatkozó tervásatások és költségvetések körül főlmerűlt működéséről szóló számláját beadja (273 frt 22 kr.). A számla felterjesztendő.

16. Gr. Khuen Antal m. épitész az aracsi romok fentartására vonatkozó jelentését és 43 frt 3 krról szóló utiszámláját beadja. E jelentés szerint, miután valamennyi lakott hely a romoktól távol esik, ez még restaurálva is nem volna használható, s igy egyedül hátra marad, hogy Torontál vármegye az épitési anyag elhurczolásától a romot megóvja, minek eszközlésére a nagyméltóságú Minister megkérendő.

17. Kilián Frigyes a bizottság számára szállított könyvekről szóló 596 frt 48 krnyi számláját megküldi. A számla felterjesztendő.

18. Szumrák Pál inditványozza, hogy az előadó Pécsre küldessék a székesegyház restaurationális munkálatról tüzetes jelentés tétel végett. A bizottság e kiküldetést ez idő szerint korainak tekintvén, a püspöknek kilátásba helyezett meghivása bevárandó.

Budapest, 1884 márczius 18-án.

Pulszky Ferencz, mint elnök. *Henszlmann Imre*, előadó.

A MŰEMLÉKEK ORSZÁGOS BIZOTTSÁGA 1884 MÁJUS HÓ 20-ÁN TARTOTT RENDES ÜLÉSÉNEK

JEGYZŐKÖNYVE.

Jelen voltak gr. Zichy Jenő elnöksége alatt: Arányi Lajos, Forster Gyula, Geduly Ferencz, Havas Sándor, Henszlmann Imre, Rómer Floris, Torma Károly és Zsigmondy Gusztáv.

1. Olvastatott a f. évi márczius 18-án tartott rendes ülés jegyzőkönyve. Észrevétel nem történt.

2. Vallás és közokt. m. k. Minister Medgyaszay Lajosnak a pankotai ásatások iránti kérvényét véleményezés végett megküldi.

3. Teutsch György kültag Hann Sebestyén nagyszebeni aranyművesnek műveit ábrázoló fényképeket, mint az erdélyi egyházi műemlékek mellékletét megküldi. Köszönőlevél irandó.

4. Vallás és közokt. m. k. Minister a «Magyarország tiszti czím és névtára» czímű kiadványra vonatkozó előfizetési felhivást megküldi. Tudomásul vétetik.

5. Vallás és közokt. m. k. Minister Kilián Frigyes könyvárusnak 96 frt 48 krt utalványoz. Tudomásul szolgál.

6. Vallás és közokt. m. k. Minister a sárospataki vár egyes részleteiről, valamint a sárospataki és terebesi r. k. templomokról felvett rajzokért Myskovszky Viktornak 400 frtot utalványoz. Tudomásul szolgál.

7. Vallás és közokt. m. k. Minister Fraknó, Kabold, Lakompak, Német-Keresztur, Lándzér, Dörfl, Léka, Kőszeg, Borostyánkő, Szalónak, Rohoncz, Monyorókerék várak — a nagymártoni, marczi, kaboldi, szalónaki, óvári, sámfalvi és monyorókeréki templomok (56 db.) rajzaiért Könyöky Józsefnek 600 frtot utalványoz és egyuttal a hátralevő dunántuli végvárak felvételével őt megbizta. Tudomásul szolgál.

8. Vallás és közokt. m. k. Minister Göndöcs Benedeknek a pusztaszeri romok fentartása tárgyában benyujtott folyamodványát véleményezés végett megküldi. A romok megvizsgálásával gr. Khuen Antal biz. másodépitész még taval lévén megbizva, annak jelentése bevárandó.

9. Vallás és közokt. m. k. Minister a liptó-szt.-miklósi hitközségnek temploma, helyreállitására, mely a mult évi tűzvészben kárt szenvedett, segélyt kérő folyamodását megküldi. A beküldött tervek és költségvetés megbirálása és illetőleg véleményadás végett az iromány ok Szumrák Pál b. tagnak kiadandók.

10. Vallás és közokt. m. k. Minister gr. Khuen Antal m. épitésznek az óbudai amphitheatrum falainak fentartása iránt készitett tervekért 275 frt 22 krt utalványoz. Tudomásul szolgál.

11. Vallás és közokt. m. k. Minister a homoród-szt.-mártoni templom falképeiről Huszka József rajztanár által készített színes másolatot, valamint nevezett rajztanár a homoród-szt.-mártoni és gelenczei templomok falfestményeinek pauzáit megküldi (34 db.). A meszelésnek, mely rendesen több rétegben rakatott a régi festményekre, lehámozása sok nehézséggel és fáradsággal járván, továbbá valamint erre úgy kivált a lepauzálásra segédek is lévén szükségesek, végre Huszka Józsefnek a hosszas munka alatt tartózkodási költségei is nem csekély összegre rúgván, a bizottság méltányosnak tartja, hogy ezen nagy és fáradságos munka 400 frttal jutalmaztassék. Ezen értelmében történjék felirat a magas Ministeriumhoz.

12. Vallás és közokt. m. k. Minister a szakadati templom fentartása iránt véleményes jelentést elrendel. E templom állapotának megvizsgálására ugyanis gr. Khuen m. épitész küldetett ki, ennek jelentése tehát bevárandó. Egyuttal a kiküldött jelentést tehetne a harissai templom állapotáról is.

13. Vallás és közokt. m. k. Minister Téglás Gábor és König Pálnak a várhelyi régészeti ásatásokról szóló jelentését megküldi. Tudomásul szolgál. Torma Károly beltag jelenti, hogy a szűnidő alatt le fog rándulni és az ásatásokat meg fogja szemlélni.

14. Steindl Imre beltag az Abauj megye műemlékeinek törzskönyvi összeállítására vonatkozó jelentését beterjeszti. Ezen összeállitást az előadó mintegy kisérletűl készítette, azon megjegyzéssel, hogy a pontos összeállitás ez idő szerint még lehetetlen ; ugyanezen véleményt Steindl Imre is magáénak vallja és javaslatba hozza, hogy az eddig az akadémia kiadványaira engedélyezett 5000 frt, ezentúl két szakértő épitész által folytonos utazás és fölvétel költségeire fordíttassék, hogy ezen szakértő épitész az emlékeket nem csak történelmi, régészeti és műértéki, hanem a fentartásukra szükséges restauratió tekintetében is megvizsgálják, illetve tatarozási költségvetést is készitsenek. Csak így lehetne a bizottságnak kitűzött czélját elérni.

Az inditvány helyesléssel találkozván, Steindl jelentése pártolag felterjesztendő. Ezuttal Forster Gyula megjegyzi, hogy készletünk mostani állapotában is lehetne a műemlékek osztályozásához fogni, mire előadó kijelenti, hogy a mennyire ezt jelen készletünk megengedi és az általa megírt több rendbeli könyvek nyomán, kész ilyen, hanem egyelőre is hézagos és hiányosnak szükségképen kijelentett munkát a f. é. őszi rendes ülésnek bemutatni.

15. Vallás és közokt. m. k. Minister a Medgyaszay Lajos pankotai ásatására vonatkozó véleményes jelentés felterjesztését megsürgeti. A bizottság véleményadásra e jegyzőkönyv már 2-ik pontjában is felhivatott, azonban e tárgy megvizsgálására még taval kiküldött gr. Khuen m. épitész mindeddig nem adván be jelentését, a bizottság e jelentés hiányában véleményt ez ügyben nem adhat. A Ministerium képviselője kijelenti, hogy gr. Khuen Antalt a jelentések beküldésére fel fogja hívni.

16. Olvastatott Myskovszky Viktor folyamodványa, melyben a sárospataki és terebesi emlékek felvétele alkalmával felmerült költségeinek megtérítését kérelmezi. Miután a bizottság a nagyobb munkák jutalmazásába az uti és egyéb költséget szokta befoglalni, ezuttal nem távozhatik rendes eljárásától s úgy vélekedik, hogy M. a neki utalványozott 400 frtnyi tiszteletdíj fölött mit sem követelhet.

17. Előadó kérdést tesz az óbudai amphitheatrum átadása iránt a főváros birtokába. Mire Forster Gyula, mint a Ministerium képviselője, megjegyzi, hogy az átadást megelőzi a kisajátitás, és hogy ez jelenleg a törvényszéknél tárgyaltatik. Havas Sándor megigéri, hogy az ügyet a törvényszéknél sürgetni fogja.

18. Szóba hozatván az óbudai castrumi ásatások folytatása, Torma Károly kijelenti, hogy az ásatást folyó hó 26-án megkezdi, és hogy főleg a «metalisokban» említett római vízvezetéket végző «lapsis ultimus» fölkeresésére fogja figyelmét kiterjeszteni, mert ennek föltalálása valószinüleg meghatározza az irányt, melyben az (Ecclesia alba) netaláni maradványa keresendő.

19. Ezuttal Havas Sándor inditványozza a római vízvezetéknek pontos lejtmérezését ; kiküldetik Zsigmondy Gusztáv főmérnök és beltag, hogy a megkezdett lejtmérezést a Flóriántérig folytassa.

20. Torma Károly emliti a tiszazugi régészeti társulatnak minden tekintetben kiváló munkálkodását, mely véleményt Rómer Flóris is megerősíti. Kéri tehát Torma Károly, hogy a bizottság a nm. Ministeriumnál e társaság részére évenkint 300 frtnyi segélyt eszközöljön. Ezen értelemben felirat menesztendő.

21. Előadó a Ministerium képviselőjét kéri, hogy a nagyobb emlékek restauratiójának menetéről a bizottságot havonkint értesíteni sziveskedjék. Forster Gyula, mint a Ministerium képviselője, megigéri, hogy a bizottságot az eddigi módon a restauratiók menetéről értesítendi.

22. Előadó felemlitvén, hogy rajzkészletünk annyira megszaporodott, miszerint uj szekrényre volna szükségünk, ennek elkészítésére felhatalmazást kér. A felhatalmazás megadatik, s felhivatik, hogy a számlát felterjesztés czéljából annak idején mutassa be.

Budapesten, 1884 május 20-án.

Gróf Zichy Jenő, elnök. *Henszlmann Imre*, előadó

A MŰEMLÉKEK ORSZÁGOS BIZOTTSÁGA 1884. ÉVI OKTÓBER HÓ 18-ÁN TARTOTT RENDES ÜLÉSÉNEK

JEGYZŐKÖNYVE.

Jelen voltak gr. Zichy Jenő elnöklete alatt: Forster Gyula, Geduly Ferencz, Havas Sándor, Henszlmann Imre, Schulek Frigyes és Torma Károly.

1. Olvastatott a f. évi május hó 20-án tartott rendes ülés jegyzőkönyve. Észrevétel nem történt.

2. Vallás és közokt. m. kir. Minister az aracsi templomrom megóvása iránt Torontál megyéhez menesztett rendeletét másolatban megküldi. Tudomásul szolgál.

3. Vallás és közokt. m. kir. Minister az aquincumi castrum további kiásatására 1000 frtot engedélyez. Tudomásul szolgál.

4. Vallás és közokt. m. kir. Minister a homoród-szt.-mártoni és gelenczei falfestmények másolatáért, Huszka József tanárnak 400 frtot utalványoz. Tudomásul szolgál.

5. Huszka József a bibarczfalvi és fülei ref. templomok falképeinek szines rajzát, valamint a besenyői templom falképeiről készitett 9 db. pausát beküldi. A nm. Minister e küldeményt 200 frtnyi utalványozással jutalmazni kéretik.

6. Vallás és közokt. m. kir. Minister Henszlmann Imre előadónak f. évi junius 5-től augusztus 20-ig terjedő szabadságidőt engedélyez. Tudomásul szolgál.

7. Budapest főváros tanácsa a bizottságot megkéri, hogy a történelmi jelentőséggel biró helyeknek emlékkövekkel leendő megjelölése czéljából Havas Sándor elnöklete alatt kiküldött bizottságba kebeléből tagokat küldjön. Erre az amugy is a főváros régészeti bizottságában müködő Arányi Lajos, Henszlmann Imre és Torma Károly jelöltetnek ki.

8. Vallás és közokt. m. kir. Minister a tiszazugi régészeti társulat részére ez évre 200 frtot engedélyez. Tudomásul szolgál.

9. Szinte Gábor dévai rajztanár a sztrigy-szt.-györgyi templom freskóinak megvizsgálására 150 frt utiköltséget kér. Az utiköltség utalványozása nem ajánltatik, hanem Szinte Gábornak irandó, hogy a bizottság, ha a tanár majd vizsgálatainak eredményét bemutatja, honorálni fogja munkáját.

10. Baranya megye alispánja egy Eszéken kiásott és rajzban közlött harang évszámát meghatározni kéri. A harang mult századi munkának ismertetett fel, különben a rajz Rómer Flóris b. tagnak, ki különösen a magyarországi harangokkal foglalkozik, véleményezés végett megküldendő.

11. Szumrák Pál beltag a liptó-szt.-miklósi templomnak kijavitásáról szóló jelentését beterjeszti. Ezen jelentésből kitünvén, hogy a czélba vett javitások csupa technikaiak, és az épület styljét nem illetők, a hitközség folyamodványa segélyért nem pártoltathatik.

12. Vallás és közokt. m. kir. Minister Geduly Ferencz titkárnak hat heti szabadságidőt engedélyez. Tudomásul szolgál.

13. A tiszazugi régészeti társulat a müemlékek bizottságának a részére kieszközlött 200 frtnyi segélyért köszönetét nyilvánitja. Tudomásul szolgál.

14. Gr. Khuen Antal m. épitész a zsámbéki templomrom biztositása és fentartása iránti jelentését beterjeszti. Ezen jelentésben a nevezetes rom fentartására mely mintegy közepet tart a jáki és budavári parochiális templom közt, legsürgősebb teendők foglaltatván; a javaslat a költségvetéssel együtt azon kéréssel felterjesztendő, hogy a nm. Minister ur a szükséges költséget a lehetőségig utalványozni kegyeskedjék.

15. Vallás és közokt. m. kir. Minister a müvészeti és történelmi emlékek föntartására alakitott bécsi központi bizottság 1883. évben Klagenfurtban tartott ülése jegyzőkönyvének egy példányát megküldi. A jegyzőkönyv a bizottság levéltárában őrzendő.

16. Rózsa József zselizi plébános a zselizi templom (Bars m.) falfesményeinek restauratióját kéri, egyuttal Storno Ferencznek egy ez iránti költségvetését küldi. Előadó megjegyzi, hogy Storno Ferencz k. tag megigérte, hogy legközelebbi tartózkodása alatt Körmöczről Zselizre kirándul, a templomról fölvételt eszközöl, és a nézete szerint még a XIV. századból származó igen nevezetes falképek vázlatát is megküldi a bizottságnak. E kijelentés nyomán Storno Ferencz kültag küldeménye bevárandó.

17. Vallás és közokt. m. k. Minister Torontál megyének jelentését megküldi, melyben ez kéri, hogy az aracsi templomrom fentartására szükséges költségek a műemlékek budgetjéből fedeztessenek. Ezen ügyeben a bizottság már nyilatkozott (lásd az 1884-ki jegyzőkönyvet) és ezen nyilatkozata ujra felterjesztendő.

18. Vallás és közokt. m. kir. Minister az ócsai ref. község kérvényét, melyben tűzvész által megrongált templomának helyreállitására segélyért esedezik, véleményezés végett megküldi. A templom állapotának megvizsgálásara Steindl Imre b. tag volt kiküldve, jelentése beadására ujra sürgetik.

19. Vallás és közokt. m. kir. Minister Dochnál Béla könyvkötőnek a bizottság részére általa teljesitett munkákért 23 frt 80 krt utalványoz. Tudomásul szolgál.

20. Vallás és közokt. m. k. Minister a bizottságot értesiti, hogy Medgyaszay Lajos, pankotai lakosnak az ottani apátsági templom romjának dr. Török Aurél egyetemi tanár felügyelete alatt leendő felásatását megengedhetőnek találta; Gr. Khuen Antal a rom megvizsgálására kiküldetvén, annak jelentése bevárandó.

21. Reissenberger Lajos a Bruckenthal-képtár őre a nagyszebeni plébániatemplom német nyelvü (magyarul az akadémia «Monumentáiban» jelent meg) monographiájának egy példányát a bizottságnak megküldi. Köszönő levél irandó.

22. Előadó bemutatja műemlékeink osztályozása ügyében tett kisérletét, megjegyezvén, hogy a munka, adatok hiányossága miatt, csakis vázlatnak tekintendő. Mindamellett a bizottság a munkát kinyomatandónak találja.

23. Előadó bizottság négy helyiségét viaszszal beeresztetvén, az illető szobatisztitó 8 frt 60 krnyi számláját bemutatja és ezen összeg utalványozását kéri. A számla felterjesztendő.

24. Előadó a hivatalos helyiségek fütésére való költségnek, mely tavaly 120 frtot tett, utalványozását kéri. A folyamodvány felterjesztendő.

25. Előadó bemutatja «Uti jegyzetek» czim alatt az Arch. Ért.-ben megjelenendő értekezését, melyben az általa f. évi aug. hóban a kassai Szt.-Erzsébet templomban keresztül vitt ásatások eredményei vannak feljegyezve.

26. Előadó bemutatja a nagyváradi 1881—1883-ban történt ásatások nyomán tett tanulmányát, melyet külön nyomatban a jelenlevő tagok közt eloszt, egy-egy példányt pedig a bizottság levéltárába tesz. Köszönettel fogadtatik.

27. Előadó kéri, hogy az ötvös-kiállitásról szóló diszmunkára a bizottság könyvtára számára előfizethessen. Az engedély megadatik.

Budapesten, 1884 október 18.

Gróf Zichy Jenő, elnök. *Henszlmann Imre*, előadó.

JEGYZŐKÖNYV

AZ ORSZÁGOS RÉGÉSZETI ÉS EMBERTANI TÁRSULAT F. ÉVI MÁRCZIUS HAVI ÜLÉSÉRŐL.

Az országos régészeti és embertani társulat az országos magyar történeti ötvösmű-kiállitás alkalmából nyilvános ülését a kiállitás helyiségeiben (Magyar Nemzeti Muzeum, képtár, II. emelet) tartotta meg kedden, márczius hó 25-én, d u. 4 órakor.

Ezen ülésünket, melyen Pulszky Ferencz elnökölt, kizárólag az ötvösmű-kiállitásnak szenteltük, melyet Pulszky Ferencz, dr. Pulszky Károly és Radisits Jenő mutattak be a nagyszámú közönségnek. Az ülés 7 óra felé ért véget.

JEGYZŐKÖNYV

AZ ORSZÁGOS RÉGÉSZETI ÉS EMBERTANI TÁRSULAT F. ÉVI ÁPRILIS HAVI ÜLÉSÉRŐL.

Az országos régészeti és embertani társulat kedden, f. é. april hó 22-én tartotta meg ez évben negyedik nyilvános ülését a M. T. Akadémia kis termében Pulszky Ferencz elnöklete alatt, nagyszámú közönség jelenlétében.

Az ülés megnyitása után a tárgysorozat bekezdése előtt egy kegyeletes megemlékezésnek volt tanuja a n. é. közönség. Dr. Torma Károly fölkelve helyéből, egyszerű, de meghatott szavakban emlékezett meg nagyérdemű elnökünk érdemeiről, melyeket a hazai régészeti tudomány művelése és terjesztése terén kifejtett. Ötven éve annak, hogy Pulszky Ferenczet a római Instituto di Correspondenza archæologiea 1834 április 21-én levelező tagjául választotta meg. Azóta ő munkás életét folyton a tudományoknak szentelte, a régészeti tudományt hazánkban művelte és terjesztette, s annak uj irányt adott: azért inditványozza Torma, hogy az ő munkás életének 50 éves irói jubileumát a régészeti társulat is méltóképen ünnepelje meg. Elnök a gyöngéd figyelmet megköszönve, rövid

áttekintést nyujtott azon korról, melyben élt, s melyben ő kevesed magával — ezek közt volt Henszlmann is — a régészet ügyében buzgólkodtak Magyarországon. P. Szathmáry Károly tagtárs is üdvözölte Pulszkyt, s miután a társulat elhatározta, hogy nagyérdemü elnökének 50 éves irói jubileumát ez év őszén méltóképen fogja megünnepelni, hozzá fogott a Pulszky jubileumot előkészitő bizottság megválasztásához, mely a következőkép alakult meg: Elnök Br. Nyáry Jenő; a bizottság tagjai: dr. Henszlmann Frigyes, dr. Torma Károly, Havas Sándor, P. Szathmáry Károly; kik működésüket nyomban meg is kezdették. Ezután az ülés vette kezdetét. Elnök a sár-szt.-miklósi római kocsikat mutatta be, melyeket Fehérmegyében gr. Zichy birtokán leltek, s melyeket a nemes gróf a muzeumnak ajándékozott; utánna dr. Henszlmann Imre a nagyváradi régi székesegyházról tartott felolvasást, Varázséji Gusztáv pedig a váczi hétkápolnai leletet ismertette. Mindhárom értekezést folyóiratunkban veszik tisztelt olvasóink. A társulat elhatározta, hogy szünidők utáni első ülését október hóban fogja megtartani. Ezzel az ülés véget ért.

Budapest, 1884 október hó 4-én.

Tergina Gyula, társ. segédtitkár.

